MARCELLI PALINGENII
STELLATI
ZODIACUS VITAE
SIVE
DE HOMINIS VITA
LIBRI XII.

AD OPTIMARUM EDITIONUM
FIDEM ACCURATE
EDIDIT
CAR. HERRM. WEISE.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1832.

PRAEFATIO EDITORIS.

Praecellenti debetur artis stereotypographicae usui, qualem unus, ut opinor, Tauchnitius hoc tempore factitat, quoque solo effici potêst, ut perfecte emendati praestentur libri: si, quod numquam puto antea, nunc primum Palingenio contigit, ut eius Zodiaci, quem aliorum rogatu imprimendum sibi sumpsit meritissimus typographus, bene correcta editio compareret. Quot enim et quantis pleraeque omnes superiores (Hofhoutianam, quam reliquis praeponere videtur doctissimus Ebertus, videre mihi non contigit: primaria autem nuspiam habetur) scateant mendis, quotque et quanta in omnibus deprehendantur vel commissa vel omissa, exantlato labore conferendarum inter se quas habui editionum, praeter Prachtianam aliasque imprimis Basileensis, et congruentis cum hac, in haud paucis tamen praeferendae eius quae loco non indicato prodiit a. 1605. apud Joh. Barnes, quam nos hic prae ceteris sequendam duximus, uberius dicere supersedeo. Vix autem quisquam opinetur, in scriptore recentiore, qui diu post inventam typographiam scripsit, tantam reperiri posse lectionis varietatem, quantam praebet editio, quam serius nacti sumus, quaeque Francofurti et Lipsiae prodiit, impressa autem est Leoburgi anno 1704; quae quoniam et in titulo habet additamentum: *Editio nova diu desiderata*, et post titulum dedicationem his verbis: *D. Elsalino Carter medico Rottcrodamensi hanc novam Marc. Pal. poetae doctissimi*

editionem dedicat Isaacus van Ruynen, inde coniicio, fundamentum huius Frankofurtanae editionis, quacum in plerisque concinit Prachtii textus, fuisse editionem ab ipso hoc van Ruynen curatam, eamque Ruynenii editionem a capite ad calcem, una adeo cum dedicatione, a Leoburgensi typographo esse exscriptam. Is autem van Ruynen aut aliam plane secutus esse videtur textus recensionem, aut ipse haud pauca ex ingenio mutavisse, usus fortasse exemplari antiquo, sed mendoso, et eo unico. Atque ita factum esse arbitror, ut Frankofurtana editio memorabiles multas referat lectiones, quae magnam partem, collatae cum Barmesii aut Basileensi textu, statim suppostitiae esse arguuntur, auctoremque etsi haudquaquam obesae naris, attamen Romani sermonis metricesque aut Palingenii ipsius styli non satis peritum produnt; in aliis tamen locis sine dubio veriorem melioremque lectionem repraesentet. Quae editio quoniam haud sane parum contribuit ad nostrum hoc exemplar purius tersiusque efficiendum, saltem praecipuas eius lectiones hic cum aliis quibusdam animadvertendis apponam, quo lector, et quomodo alii legerint discat, et quomodo nos, Barmesianam aut Basileensem plerumque secuti, scribendum existimaverimus, ne ignoret.

Lib. I. vs. 63. Frankof. *stamina.* Basil. et Pracht. *flumina.* At Barm. *flamina*, unice, ut opinor, probandum. — v. 95. *in aure loquatur.* Sic omnes edd. — v. 124. Fr. *quid non potius.*

Lib. II. v. 145. Fr. *cunarum.* — v. 178. Fr. *quod cernis.* Bar. *quid cernis*, nullo addito signo; Pracht. *quid cernis?* Sed cf. III, 201. — v. 195. Fr. *effundit.* — v. 234. Fr. *Molochaei.* — 487. Fr. *Prima bona. Hae quoniam pro corpore conquiruntur, Quae p.* Barm. *Prima bona. Quae quoniam* etc. Pracht. *Prima bona. Haec quoniam* etc. Pronomen a seriori manu insertum esse, et sensus et varietas arguit lectionis; *bona* autem in fine producendum, ut *propria* XII, 525. scenicorum more, quos in multis sequitur poeta, ut e. c. in verbo *eodem*, quo tam-

quam spondeo utitur. Denique ita distinguendum, uti fecimus.

Lib. III. v. 5. Fr. *quisnam.* — 10. *prope littora.* — 33. *gravissima.* — 113. *voluptati.* — 184. *sed qua via detur agendis.* — 264. *Materiam circum.* — 292. *capraeque damaeque.* — 312. *sequebantur.* — 340. *cassumque.* Barm. *iactumque laborem.* — 381. *Nec.* — 390. *Nec vos.* — 413. *arcus.* — 478. *concedimus,* ut et Bar. — 614. *thyrsos.* — 670. *panymphaeo.* — 671. *Cunctarum o Arete.* — 672. *venias,* credo quod *veni* haberet pro imperativo.

Lib. IV. v. 16. *Ac tu.* — 80. *Cantibus.* — 117. *caseis.* — 136. *si sis crudelis,* uti et Barm. — 165. *Sit tamen.* — 201. *rictus.* Bar. *rictu.* — 211. *aheni.* Bar. *ahenis.* — 214. *sacroque.* — 265. *iussi.* — 279. *hoc.* — 292. *pudici ut.* Bar. omissa *ut.* — 332. *aut candentis corpus oloris.* — 376. *quacunque.* — 380. *hoc patitur.* At *potitur* brevi media pronunciandum. — 383. *Euclio zelosus,* ex Aulularia sine dubio, sagaci coniectura, quoniam *enterocelius* potius dicendum fuerit. Sed nostram aperte habet Barm., et *zelosus* pariter est inusitatum. — 523. *causa.* — 567. *nobis, ut cetera s.*

Lib. V. v. 102. *Illa autem bona quae sunt per se* etc. ut et Barm. et reliquae edd. Sed transponendum esse, facile cuivis apparebit. — 201. *omnia vivens.* — 223. *nodos.* — 237. *fiant.* — 361. *citiusque.* — 488. *iungit,* ut et Bar. — 582. *deciperis nam.* — 583. *credas.* — 589. *fax.* — 629. *deprensa.* Sed videtur interdum Palingenius pleniorem formam dedisse, licet contrahendam in pronunciando, sicuti in Comicis, quos saepe imitatur, *mihi, mea, nihil* et alia plene scribuntur, cum tamen sint contrahenda. — 663. *Esto etenim.* — 668. *quatiendo.* — 686. *usu.* — 687. *usus.* — 802. *inde omnia.* — 806. *Lanigeris rasis praebet, calvisque cucullis.* — 818. *flectere.*

Lib. VI. 21. *Tantalum.* — 260. *si sit ab auro.* — 309. *fugare.* — 332. *nihil.* — 466. *forte.* — 750. *territus,* ut et Bar. et reliquae, depravate; igitur emendavi. — 976. *Sic et*

vita, ut vita, est nil nisi bona, omisso *sit.* Bar. *Sic vita, ut vita, est nihil, nisi sit b.* Praetuli Barm. mutavique *nihil* in *nihili*, ut alibi etiam faciendum fuit. Cf. XI. 635.

Lib. VII. 477. Et Fr. et B. *quam sit p.* — 546. *Quae manifesta magis sunt et certa.*—571. *lapidi.*—590. *Hinc vitia, hinc et.*—810. *tenuis est.* — 1037. Omnes edd. *Aeternam esse animam, et d. s. natam.* Sed scribendum *Aeternum animum—natum* arguit versu 1033 *oppressus.*

Lib. VIII. 66. *at forsan* — 107. *ubi habent.* — 188. *cura est.* — 261. *Est operae pretium, hanc prisci col.* — 293. *Macedum*, et sic semper. At Barm. semper *Macetum.* — 359. *undae.* — 360. *bibantur.* — 406. *impetu.* — 499. *Quae nolit.* — 508. *virtute.* — 514. *incipiant.* — 617. *scaphum.* — 627. *scrutato.* — 632. *Ille potest.* — 633. *nostros animos.* — 773. *Quoque.* — 863. *laeduntur vitio, mens atque cerebrum.* — 865. *laeduntur morbo, cor at que voluntas.* — 895. *quodcunque.* — 908. *quia more.* — 1006. *Melphi;* Nostram Barm.

Lib. IX. 379. *Inficiantur terrenorum.* Barm. *Inficiant terrenorum.* Scripsi *terrenûm.* — 523. *quantum chaos erret in illa.* Sed quid *erret?* Igitur immutatam dedi Barm. *regnet.* Fortasse enim *chaos* voluit contracte pronunciari. — 548. *magnae solertia mentis*, quod nihili. Barm. *magna solertia mentis.* Transposui. — 622. *toto dominatur in orbe.* — 784. *Nec te.* — 946. *fulsit*, ut et Barm.

Lib. X. 1. *Atlantiades.* — 263. Et Fr. et Barm. *conveniant.* — 361. Eaedem : *Ergo quid hac.* — 428. Fr. *affert.* Bar. *offert.* — 434. Fr. *Ac veluti fumus.* — 437. Et Fr. et B. *in foeda sepulchris.* Scripsi : *En f. s.* — 469. *dura inter septa m.* — 542. *servantur.* — 664. *superbus.* — 710. *Et quis non videt*, ut et Bar. — 768. *cursu.* —

Lib. XI. 138. *splendidior.* Bar. *splendidius.* — 510. *haec.* — 635. *nihil impediente*, ut et Barm. Cf. ad VI. 976. — 790 usq. ad 824. desunt in ed. Fr. — 882. etFr. et B. *veniunt.* — 941. Fr. *tonitru.*—1047. *effundere.*—1053. et Fr. et B. *fixit.*

Lib. XII. 18. *exponere.* — 256. *Hae sunt.* — 554. *noctis.* —

Sufficient haec opinor, et ad rem ob oculos ponendam, et ad nostrum qualecumque in hoc autore emendando perpoliendoque studium lectori declarandum, ne forte insulsus aliquis criticus, qui, ut multi hodie, aliorum opera detrectare cupierit, nos parum fecisse, aut improvide et perfunctorie egisse arguat. Caeterum quaedam noster, uti iam ostendimus, peculiaria habet in scansione, ut et alii, et egregii adeo eius aetatis scriptores. Quae etsi facile possent immutari, non tamen mutanda fuerunt, ne optimo poetae aliqua ex parte vis aut fucus inferretur: idque eo minus, quo minus, praeter ipsum egregium opus, quidquam magnopere de persona eius aut vita fatoque compertum habemus.

Vixisse floruisseque Palingenium tempore Herculis II ab Este, ducis Ferrariae, h. e. decimo sexto saeculo ineunte et medio, et ex carminis ipsius lib. I, vs. 30—91. et ex dedicatione quam scripsit operis sui apparet. Ex eadem liquet, amicum fuisse Antonii Musae Brassavoli, medicae artis professoris Ferrariensis; et ipsum quoque eius artis fecisse professionem, ex poemate coniici posse credas lib. X. vs. 344 — 365. Quo scripserit tempore, saltem Sagittarium composuerit, ipse innuit eius libri vers. 1010 — 1012; quo loco quae commemorantur, gesta sunt anno fere 1527. Ad Herculem Estensem nonnisi absoluto carmine videtur accessisse, absolvisse autem opus, antequam ille Renatam duceret, id quod factum est anno 1528. Nulla enim doctissimae huius et omnibus laudatissimae principis in eo fit mentio. De qua filiabusque eius, a Torquato Tasso poeta carminibus celebratis, et de omni illius aetatis locique ratione haud inutilem lectu librum nuper edidit Ern. Münch, cui titulus: *Renea von Este*, nomine ad Francogallicam enunciationem conformato; nam Renatae nomen tum valde solemne erat, uti et Renati viris; quo cum nomine eundem etiam sensum habet ipsius Palingenii nomen, quippe

compositum ex πάλιν et γείνεσθαι, i. e. renasci. Ceterum verum poetae nomen fertur fuisse **Pier Angelo Manzolli**, ex quo per anagramma, ut moris tum erat, finxerit **Marzello Palingenio**, addito Stellati nomine, quod agnomen et in carmine legitur, lib. IX. vs. 29 et vs. 728., ab oppido forsitan Italiae ducendum. Integri nominis acrostichon occurrit statim in principio operis, Marcelli autem primi habent versus Librae. — Ratio omnis carminis ipsius facillime ex argumentis, quae libris singulis, quamquam brevissima, praemisimus, perspicietur.

Quodsi hoc inclytum hunc poetam meritoque semper magni habitum recensendi consilium Tauchnitius quam plurimis poeseos et philologiae amantibus haud improbatum esse senserit, Stellatum fortasse et Sannazarius Lottichiusque, et, suadente τῷ πάνυ **Boettigero**, Polonorum Horatius, Sarbievius, subsequentur.

Scr. Lipsiae m. Iun. MDCCCXXXII.

Weise.

AD ILLUSTRISSIMUM
OMNIQUE LAUDE DIGNISSIMUM
FERRARIAE DUCEM

HERCULEM SECUNDUM

MARCELLI PALINGENII STELLATI

PRAEFATIO.

Consueverunt scriptores, tum antiqui tum recentiores, illustrissime atque invictissime Dux Hercules, Estensis familiae summum decus, splendor, et gloria, postquam libros suos, imo liberos, quos ingenio suo pepererunt, ad calcem perduxere, illisque ultimam manum imposuere, virum quempiam amplissima dignitate ac potestate conspicuum quaerere, cui labores suos dedicent, nuncupent, atque commendent, ut eius favore ac patrocinio muniti, pestilentissima invidorum spicula, criticorumque temeritatem non reformident. Quandoquidem in hac vitae tragicocomoedia contingere plerumque solet, ut ignavi homines, voluptatibus addicti, eos contemnant, quos virtute praestare vident. Divina tamen providentia fieri semper solet, ut in tanto humanae vitae errore, aliquis Princeps reperiatur, qui virtutem diligat, suoque patrocinio tueatur: ne studiosis viris praesidium desit, et locus ad quem confugere valeant. Caeterum, ut antiquos reges atque imperatores silentio praeteream, qui viros ingenio praecellentes amplexi sunt, tu unus es tempestate nostra, Dux excellentissime, cui Deus talem tribuit mentem, ut nil pulchrius, nil honestius, nil divinius virtute ipsa existimes: ideoque virtutem habentibus praesto esse consuevisti. Minime mirum igitur videri debet, si ad celsitudinem tuam confugi, librosque meos tibi dedicare constitui. Nam quem alium patronum in tota Italia invenire possum, cui musae cordi sint? qui carmen sibi oblatum aut intelligat, aut examine recto expendere sciat? O corruptissima tempora! Quid mihi

cum principe, qui alienis oculis videt? ore loquitur alieno? Illum volo, qui per se possit curvum discernere recto: cui non ausint maligni homines dicere candida de nigris, et de candentibus atra. Talem igitur cum te esse omnes praedicent, Dux illustrissime, audacter ad te profectus sum: eo maxime quod Antonius Musa Brassavolus, vir singulari doctrina integritateque conspicuus, qui Excellentiam tuam fidelissime colit, mihi de te spem optimam attulit: quippe qui doctrinam, prudentiam, humanitatem, liberalitatemque tuam mirifice apud me commendavit. Cuius verbis tantum habeo fidei, quantum dici possit. Eo igitur suadente, opus nostrum, cui titulus est *Zodiacus vitae*, in duodecim libros digestum, multosque per annos elaboratum, Celsitudini tuae donamus, dicamus, nuncupamus: ut apud posteros nomen tuum clarum ac memorabile fiat. Sed quanquam longe pretiosiori munere dignus es, tamen hoc exiguum nostrum accipere tua Celsitudo ne dedignetur: magisque donantis animum, quam donum ipsum aspicere velit. Spero tamen fore, si opus hoc tuis auspiciis semel in lucem eruperit, ut apud viros bonos ac vere doctos laudem haud spernendam sit habiturum, praesertim apud posteros. Quandoquidem posteritas ipsa solet absque invidia iudicare, iuxta illud: Pascitur in vivis livor; post fata quiescit. Nonne sua etiam saecula Maeoniden risere? Accipe igitur, Dux illustrissime, exiguum pauperis clientis munus: tuoque favore, quasi Palladis aegide, ab invidorum maledictis defende. Si tamen in tanto opere aliquid forte reperitur, quod a nostra religione aliquantum dissentire videatur, mihi minime imputandum censeo. Nam dum aliquando de rebus philosophicis loquor, diversorum Philosophorum opiniones refero, praesertim Platonicorum. Quae si falsae sunt, non ego, sed ipsi reprehendi debent: cum mea sit intentio, a fide nunquam declinare. Quocirca in omnibus quae scripsi, orthodoxae Ecclesiae me humiliter subiicio: eiusque censuram, ut virum Christianum decet, libenter accipio. Vale Princeps optime. Dii te nobis diutissime servent.

LIBER I.

ARIES.

Argumentum. Declarat poeta, se de rebus moralibus velle exponere, nec de talibus scriptorum esse, qualia plerique poetae canant. Ostendit, virtutem probitatemque potiorem esse arte atque doctrina.

Mens mea, nescio quo iamdudum impulsa furore,
Ardet lauriferos Parnassi invisere colles,
Ruraque Castaliae Musis celebrata canoris.
Cirrha placet, semperque virens nemus. O ego quantas
Effugiam tenebras! Video surgentis Eoo
Luciferi radios paullatim albescere coelo.
Livor abi, et Stygio procul hinc te absconde profundo.
Vincit amor Musae, vincit Deus: ardua quamvis
Sit via, non metuit virtus invicta laborem.
Phoebe pater, vatumque decus, da noscere calles
Ambiguos: avidumque reple ambrosia Aganippe:
Lux tua monstret iter, per quod penetralia templi
Ingrediar veneranda tui, et me subtrahe vulgo.
Non ego, quod veniam novus ignotusque sacerdos,
Gratus ero fortasse minus; si numine dextro
Excipies blandoque sinu. Tu tollis ab imo,
Nobilitasque viros: sine te mortale peribit
Ingenium, vox raucescet, nil dulce sonabit

Vana chelys. Quodsi fueris mihi dexter, adibo
Sidera, spectabitque altos mens enthea divos.
Sis igitur mihi, quaeso, favens Latoe, tuumque
Tollere humo, nisi fata vetent, dignare clientem.
Et vos, Castalides nymphae, si pectore puro
Limina vestra adii, si non contagia caecae
Luxuriae iuvenem potuere avertere vestro
A cultu, nec me vicit vesana libido,
Tradite me famae, ne prorsus inutilis olim
Vixisse hic videar, peream que in funere totus.
Spes famae solet ad virtutem impellere multos.
Tu vero, Dux, Herculeo qui nomine gaudes,
Ausonios inter proceres celeberrime nostro
Tempore, et Estensis certissima gloria gentis,
Quem Parnassiacis Pallas nutrivit in antris,
Et sacro a teneris aluerunt lacte Camoenae,
Unde sibi sperant decus immortale futurum,
Cirrhaeasque iterum per te revirescere lauros:
Quanquam obstat Mavors, atque invidus in sua quaerit
Promissis aliisque modis te ducere castra,
Castra ubi perpetuos merearis victor honores,
Et tua lauriferis decorentur signa triumphis:
Adsis, et placido vultu dignare poetam
Aspicere, insolitas intentatasque volentem
Ire vias, vatum quas non ulla orbita signat
Hactenus, et timido optatum largire favorem.
Sic tua te incolumem videat Ferraria semper,
Donec post longae felicia tempora vitae,
Decedens terris, ad caeli sidera migres.
Illa dies olim veniet (modo stamina nobis
Longa trahat Lachesis) quum te et tua facta canemus
Uberius, nomenque tuum Gangetica tellus
Et Tartessiaci resonabunt littora ponti.
Ibit Hyperboreas passim tua fama per urbes,

Et per me extremis Libyae nosceris in oris.
Tunc ego, maiori Musarum percitus oestro,
Omnibus ostendam, quanto tenearis amore
Iustitiae, sit quanta tibi pietasque fidesque,
Quantum consilio valeas, et fortibus armis,
Quam sis munificus, quam clemens: denique per me
Ingenium moresque tuos mirabitur orbis.
At nunc ista, tibi quae tradimus, accipe laeto
Interea vultu, et praesentibus annue coeptis.
  Scribere fert animus multa et diversa; nec uno
Gurgite versari semper: quo flamina ducent
Ibimus, et nunc has, nunc illas nabimus undas;
Ardua nunc ponti, nunc litora tuta petemus.
Et quanquam interdum, fretus ratione, latentes
Naturae tentabo vias, atque abdita pandam,
Praecipue tamen illa sequar, quaecunque videntur
Prodesse, ac sanctos mortalibus addere mores,
Heu penitus (liceat verum mihi dicere) nostro
Extinctos aevo: quo non obscoenius ullum
Aut fuit, aut posthac erit: et quaecunque nocentes
Languenti valeant animo detrudere morbos.
Non melior, non virginibus magis apta Camoenis
Materies, quam quae tractat de moribus, ulla est.
Haec hominem reddit sanum, ingenioque valentem,
Sit quamvis hebes, et stolidi cognatus aselli,
Impius, et recti contemtor, turpiter et qui
Luxuriam sequitur, vel quem scelerata cupido
Sollicitat, cuiusve premit praecordia dirum
Invidiae virus: mendax, vafer, atque bibendi
Consultus, demum vitio quocunque laborans:
Hac poterit sola perversae crimina mentis
Exuere, atque viam vitae reperire salubrem.

Efficit haec claros homines, et honoribus aptos,
Qui sibimet, domuique suae, patriaeque decenter
Consulere, ac dubiis rebus succurrere norint.
Non tantum facies roseo niveoque colore
Mista placet, pulchrique oculi, pulchrique capilli,
Singulaque aethereas imitantia membra figuras:
Quantum compositi mores, et splendor honestae
Mentis, quam vitio virtus seclusit ab omni.
Quid quod iustitiae cultor morumque bonorum
Laetus agit, speratque Deos sibi profore semper?
Nec curat, si quis secreta in aure loquatur;
Nec trepidat regis vel iudicis ora vocatus:
Contra, qui malus est, formidat semper, apertum
Ne fiat facinus, quod clam commisit, et ictus
Fulmineos, tonitru audito, sibi conscius horret.
Si quid secum homines mussant: „nunc dicitur eheu
„De me; nunc recitant nostrae praeconia culpae.
„Quid faciam? Iudex, vel rex me accersit; adibon'?
„An potius fugiam miserae discrimina vitae?"
Lege deûm stabili semper metus angit iniquos.
Namque malus, quanquam interdum gaudere videtur,
Aestuat ipse tamen, mediis ut strongylos undis,
Aetnave, quum fabricat flagrantia tela Pyracmon.
Num magis ergo canam mille oppugnata carinis
Pergama, periurum stulte miserata Sinonem;
Ogygiasve domos infausto Marte petitas?
An laudabo aliquem dictis mendacibus, ut pars
Magna solet vatum: et corvum phoenica vocabo?
Num melius, plumis Iunonia regna secantem
Daedalon, Icariosque ausus et fata gementem,
Mutatasque deum atque hominum memorare figuras,
Et vacuas aures nugis mulcere canoris?

Num melius, iuvenum lascivos dicere amores,
Quódque nefas maius, dictis temerare profanis
Caelicolas? Quid enim dementia nostra veretur?
Concumbunt, rapiunt pueros, vitiantque puellas:
In caelo est meretrix, in caelo est turpis adulter,
Pro pudor! haec pietas? hoc fas? haec debita divis
Gratia, thura, foci, pecudes, altaria, laudes?
Quid non mentiri, vel quid non protinus audet
Fingere mortale ingenium, ut sibi maior eundi
In praeceps pateat via, liberiorque potestas
Peccandi detur, minus et peccata pudoris
In se contineant? O stulta, o putida certe
Scriptorum turba, Anticyris purganda duabus;
Ad vos hic sermo est: alios vexatis et ipsi:
Nec parcit cuiquam vestrae petulantia linguae:
Quid mirum, si vos eadem quoque fulmina tangunt?
Dicite, quid tantum noctesque diesque laborem
Fertis? Duntaxat pro vobis? At nihil inde
Laudis habere licet: nam qui sua commoda solum
Quaerit, nec prodesse aliis curat, potius sed
Damna aliena malus ridet, dum, quod sibi credit
Utile, perficiat, saevissima iure meretur
Bellua, non homo, dici. Ergo sic scribere oportet,
Ut quicquam inde boni valeant haurire legentes,
Ne frustra tempus sese trivisse querantur,
Fallaces nugas et inania monstra legendo.
Atqui scire opus est, triplex genus esse bonorum:
Utile, delectans, maiusque ambobus honestum.
Horum aliquod, vel plura, ferat quodcunque poema;
Sic tamen, ut metae nunquam frangantur honesti.
Sed quibus est dignus titulis, qualive corona,
Qui non vana modo, ac nullam praebentia frugem,
Verum quae potius vitam corrumpere, nec non

Insanis possint maiorem adhibere furorem,
Affigit chartis, dirae monumenta relinquens
Luxuriae, et populis deliramenta futuris?
Heu quantos urget stimulos, et qualia nequam
Sermo animis aconita propinat! Ab auribus audet
Improba vox imas cordis penetrare latebras:
Ad scelus inde solet torpentia membra movere.
Dicet forte aliquis: „delectant talia magnum
„Saepe virum, cuius florente satelles in aula
„Plurimus est: et quem rerum iubet esse verendum
„Copia, cui ridet modici fortuna cerebri.“
Quid tum? Proinde licent, et sunt laudanda, quod ipsis
Divitibus placeant? Non sic. Nam quilibet haud scit,
Quot bipedes aurum, quot purpura vestit asellos.
Sunt, o sunt multi, Sidonia concha superbos
Quos facit, et Seres depexae frondis honore
Obducunt; quorum digitis nitet aureus ingens
Annulus, et rubro collecta in littore gemma:
Hos tu iurares magnum superare Platona
Ingenio, et sanctis non cedere moribus illi,
Quem solum cecinit Phoebi cortina beatum.
Nil tamen intus habet species haec tanta: sed ipsos
Nomine non vano ventosos dixeris utres.
Magna voluptatem generat fortuna, voluptas
Stultitiam, et prorsus lumen rationis obumbrat:
Inde fit, ut raro sapiant. Tolerare laborem
Propter virtutem quis vult, si praemia desint?
Praemia quis quaerit, nisi quem dura urget egestas?
Gaudia sectatur dives, dulcemque quietem:
Dumosos odit calles, clivosque viarum

Difficiles, per quas doctrinae scandimus arcem.
  Non possum tota non excandescere bile:
Quin ego devoveo versus pariterque poetas,
Cum video pueros, obscoena docente magistro
Carmina, peiores fieri, primumque pudorem
Linquere paullatim, et sceleratos discere mores,
Unde magis possit nativa augerier illis
Nequitia, et citius sub tartara delabantur.
Sed mihi non desunt solatia debita: nam quum
Scribant, ut magnam possint acquirere laudem,
Magnam ignominiam pro laude, et dedecus ingens
Accipiunt: merito; quis enim non iudicet, illos
Flagitio imbutos omni, talesque fuisse,
Qualia sunt, chartis quae mandavere nefandis?
Index est animi sermo, morumque fidelis
Haud dubie testis: quoniam quisque illa libenter,
Et crebro loquitur, quibus oblectatur: arator
De bobus, rastris, de vomere: navita narrat
De velis, remis, de restibus, atque carinis:
Miles equos memorat, gladios, hastilia, pugnas:
Sic obscoeni homines plerumque obscoena loquuntur.
Vos moneo, quorum est fidei commissa iuventus,
Et quorum est, teneras puerorum fingere mentes,
Ceu molles digito ceras: haec scripta perosi
Deteriora, aliis incumbite et illa docete,
Arida quae non sint, et non indigna referri.
Historiae placeant, nostrates ac peregrinae:
His se cirrati oblectent, has mente reponant.
Nectareos manant succos, mihi credite; vitam
Instituunt; quae sint fugienda sequendaque, monstrant.
  Fabula non omnis spernenda est. Saepe legatur,

Utile quid moneat puris comoedia verbis.
Sunt etiam, fateor, complura poemata, pravis
Haud temerata iocis: sed quae gravitate virili
Procedunt, placidoque tegunt sub cortice mella.
Ista iuvant, eadem pariter sine crimine prosunt:
Istis discipulos epulis educite vestros.
Firmior at postquam vivendo accesserit aetas,
Liberius poterunt lato discurrere campo,
Et quascunque volent, decerpere tutius herbas.
Est operae pretium, post haec perpendere, maius
Utrum opus, atque utrum potiori in sede locandum,
Quo probitas, an quo tantum ipsa scientia crescit:
Praestet utrum, esse bonum, an doctum. Divina quidem res
Doctrina est: decorat mites, oditque superbos:
Ipsa voluptatis refugit somnique clientes:
Nec nisi per longum tempus, multoque labore
Percipitur. Regit haec urbes: haec arma ciere,
Haec auferre potest: terras et sidera monstrat;
Morborum expultrix: varias formare figuras,
Et numerare docet, fidibusque apponere vocem:
Tecta Dei scandit, naturae arcana recludit:
Qua sine nemo potest perfectus dicier. Haec nos
Dissimiles pecudum reddit, similesque deorum.
Fit tamen exigui pretii, perditque nitorem
Ipsa suum, quoties vitiorum faecibus oblita
Induit informes vultus: ceu sordet iaspis,
In putri demersa luto: ceu Phoebus ab atra
Obductus nebula, vel cum premit ora sororis.
Nec modo vilescit, sed fit quoque noxia: quippe
Si malus hanc habeat, poteris concessa furenti
Dicere tela, quibus valeat transfigere plures,
Baccharique magis. Quisquis sine crimine vitam
Ducere conatur, divina humanaque servans

Iura, scelusque cavens, tanquam praevisa draconis
Guttura, quem stimulat pastus insana cupido:
Sit licet upilio, vel agaso, aut mulio, libros
Qui nullos penitus norit, pretiosus haberi,
Laudibus ac debet magnis ornarier: illum
Spernere non homines, non caeli numina possunt.
Quis, nisi mentis inops, virtutumque improbus hostis,
Non amet, atque illum laudet, qui sacra veretur,
Iustitiamque colit; caeco non vincitur auro,
Non aliena rapit, miseris succurrit, et arcet
Infames a se: ast humiles fovet, impia linguae
Mordacis vitat contagia: laedere quemquam
Non gaudet, potius cunctis prodesse laborat;
Quodque decus mirum est, in re quacunque modestum
Ostendit sese? Felix hic nempe: sed illum
Felicem magis esse reor, qui pollet utroque,
Qui probus atque idem doctus; diademate talem
Quis dignum neget? Hic aliis praecellit, ut aurum
Est orichalcho nobilius, vitroque pyropus.
Tu tamen invenies, raro peccare peritum,
Vel caute, aut levius: rudibus vix ulla pudoris
Est ratio, atque palam vetitos labuntur in actus,
Inridetque sacras petulans inscitia leges.
Ut caecus nescit scrobibus divertere ab imis,
Impinguntque pedem tenebrosa nocte vagantes,
Quum silet inferno recubans Proserpina lecto:
Sic mens quae caeca est, sine lumine doctrinarum,
In quodcunque nefas facili descendere lapsu
Non dubitat, nisi sit poenae compressa timore:
Nec quicquam quod non placeat sibi, iudicat aequum.
Saepe vicem tamen ipsa gerit natura magistri,

Inque utero ingenium multis largitur; ut illi,
Quod schola non docuit, caelesti munere discant.
Quid prohibet tales insontem ducere vitam?
Maxima ergo illi debetur gratia, cuius
Praestat utrumque liber. Bifidi vos numina montis,
Quae colui, quibus et reliquos devovimus annos,
Munera si fas est parvos tam magna rogare,
Tale mihi carmen quaeso concedite: vel me
A pipere et scombris saltem defendite: nostros
Tardipedis nec Vulcani voret ira labores.
Hactenus haec. Aries, qui nostri limina servat
Zodiaci, iam vult properanti cedere Tauro,
Meque novi finire iubet praeludia cantus.

LIBER II.

TAURUS.

Argumentum. Agere orditur de summo bono, idque primum monstrat non in divitiis esse quaerendum.

Traxisti longam portu, mea cymba, quietem:
Iam tempus, dare vela notis, et solvere funem:
Cessit hiems, canaeque nives de montibus altis
Distillant; viret omne solum, lapsasque reponit
Silva comas, renovat dulces Philomela querelas:
Floribus ornatae crines per prata napaeae
Deducunt choreas Dryades, Satyrique petulci
Carmina muscosis iterant lasciva sub antris:
Aurea nunc volucer iaculatur tela Cupido,

Et iuvenum placidis incendit pectora flammis.
Iam tutum, vastos pelagi proscindere campos:
Unda silet, Zephyrus redit expectatus ab orbe
Occiduo: quid stulta times? est lucidus aer,
Atque suo cursum suadent Atlantides ortu.
Quid tibi continget tranquilla per otia laudis?
Laurea desidiae praebetur nulla: potenti
Esto animo, atque aude: audenti fortuna favorem
Saepe tulit, pavidoque vetat gaudere triumpho.
Ut video, terrent rictu te monstra canino:
Sed turpe est, foedis virtutem cedere monstris.
Perge igitur, iam rumpe moras, altumque petamus.

Rex ille omnipotens, vasto qui praesidet orbi,
Aurea qui solo moderatur sidera nutu,
Tot voluit latas habitare animalia terras,
Tot pontum, et liquidis vitam servare sub undis,
Orba suis ne tanta forent elementa colonis.
Ex his tantum homini, quid sit cognoscere verum,
Quidve decens, et posse loqui, concessit: at ore
Caetera sunt muto, et tellurem cernua lambunt.
Hic ratione potens, validissima quaeque subegit:
Alipedes tigres, iracundosque leones.
Et quamvis diro sint corpora plena veneno
Serpentum, tamen hunc metuunt; huic maxima cedit
Oceani moles, oris balaena supini:
Hoc sine, quid tellus esset? densissima certe
Sentibus, et nullas segetes inculta crearet.
Hic leges, et quae servantur legibus urbes,
Condidit: ornavit caelestia numina templis:
Repperit innumeras artes, imitantia fulmen
Tormenta, emissum quibus, ignis turbine clausi,
Per spatia effertur longe distantia plumbum:
Quo pulsae turres, et moenia celsa trahuntur
In praeceps: vastosque procul quicunque boatus

Accepit, dubius, se audisse tonitrua credit.
Vae vobis superi, si talia forte Gigantes
Olim Phlegraeis habuissent fulmina campis.
Repperit et puppes, vetitum quibus ire per aequor
Posset, et extremum ventis famulantibus orbem
Quaerere, qua Titan populos despectat Eoos,
Et Tartessiaca pronus qua mergitur unda,
Qua Cynosura nitet: et qua contrarius axis
Aspicit Antipodas pendentes vertice: qui iam
Casuri, opponunt pedibus vestigia nostris.
Cum tamen ingenio excellat, mentisque vigore,
Ut credi possit divino ex semine natus,
Nescit adhuc, nec scire studet (res mira, nefasque,
Et centum tauris et larga caede piandum)
Vivere quo pacto, vel quid vitare sequive
Debeat. O caecis mortalia plena tenebris
Pectora, et o mentes caligine circumseptas
Stultitiae! Incedunt deserta per avia: vix heu,
Vix paucis novisse datum, quo tendere tutum,
Qua sit iter, per quod vera et bona summa petantur.
Non docet hoc gemini nodosa scientia iuris,
Non quae Paeonio sanat medicamine morbos,
Non rhetor, non grammaticus. Sapientia sola
Hoc aperit: fida haec hominum dux atque magistra est.
Hanc mihi si dederit Deus, et subtemina si non
Ante diem triplices truncabunt nostra sorores:
Ipse, bonum summum quod sit, qui possit haberi,
Ut spero, expediam, quanquam haec provincia magna est.
Principio summum esse bonum pars maxima censet,
Nummorum plenam bene semper habere crumenam,
Atque auri tantum, quantum vel Lydius amnis

Vel Tagus aequoreas splendens eructat in undas:
Iugera tot campi, quot crines vertice: longum
Possedisse agmen servorum, armenta, gregesque,
Quot non Trinacriis pavit Polyphemus in arvis,
Quot nec Aristaeo fuerant, Tirynthius et quot
Non Erythraeeis tulit a praesepibus heros:
Pulchraque ut Alcinoi pomaria, et Hesperethusae:
Nec non marmoreis miranda palatia crustis.
Haec sunt quae cupiunt omnes, quae quisque requirit;
Quae superos genitrix tenero petit anxia nato
Supplicibus votis. His qui affluit, esse beatum
Felicemque putat crassi dementia vulgi.
Sed nescit, quanti lateant sub floribus hydri,
Quotque rosas inter spinae nascantur acutae.
Illum etenim, quisquis fieri vult dives, oportet
Nocte dieque animo diversas volvere curas,
Fortuna variante vices: nunc cogitat unum,
Nunc aliud: si forte epulis accumbit, iniquae
Morsus avaritiae stimulat; vix ulla palato
Esca placet, properatque ingratas linquere mensas:
Abstrahit inde illum exigui spes dira lucelli:
Vix somnum capiunt nocturno tempore ocelli:
In latus, in faciem iacet, et quandoque supinus,
Versaturque thoro haud aliter, quam saxea moles
Sisyphia revoluta manu: quid luce peracta
Gesserit, et quid sit redituro sole gerendum,
Pensitat: „En pereunt pecudes: cras pabula quaeram:
„O brumae devota dies, quam frigora bobus
„Haec nocuere meis: sed dispensator iniquus,
„Pastoresque mali, rapiunt hi, decipit ille:
„Invasere lupi caulas, praedatus et ipsum
„Est pecus insanus miles, magalia fregit,

„Incendit segetes, desecta est vinea ferro:
„Debitor aufugiens portat cum foenore sortem:
„Nulla fides, nulla est homini reverentia divum:
„Omnia plena dolis. Pro Iupiter, ille bonus vir
„Prorsus habebatur: sed fallax gratia linguae
„Atque oris: non est semper vera effigiei
„Regula. Quid doleam? remeat mea navis, et affert
„Lucrosas, ohe, merces: grave pondus amomi,
„Thura, electra, piper, Serum velamina, vestes
„Sidonias, mercesque alias, quas vexit ab Indis:
„Quam si concursu Symplegades infregissent,
„Si vel Scylla vorax, dubii vel saxa Capharei
„Solvissent tabulas, muliebri more querelis
„Implessem totas aedes, lacrymisque maderent
„Pectora. Non deerunt nummi, nisi vivere desit.
„Nil frumenta valent? quid tum? mercabor olivum:
„Est fodiendus ager, iaciendaque semina, messes
„Occandae, fabricanda domus, vitesque putandae:
„Illud emam, hoc vendam: accipiam, et quod debeo reddam.“
Non secus huc illuc impellitur, ac pila magno
Lusorum coetu solet, aspiciente theatro,
Iactari: hinc atque hinc ingenti missa tumultu
Pellitur; ille ferit pugnis, hic calce retundit.
Laetitia, maerore, metu, spe, fluctuat aestu
Continuo, veluti ventorum flatibus aequor:
Ixion verus, qui captus imagine nubis,
Concubitu foedo prolem genuisse biformem
Dicitur: unde eius voluit sine fine rotari
Membra, colubriferis radiis affixa, Deum rex.
Divitiae quid sunt? res nempe simillima nubi,
Quam si Riphaeo Boreas demissus ab axe
Incutiat, videas unde est concreta, resolvi.

In tenues fumos: monstra hinc gignuntur, habentia
Humanam faciem. Quid enim speciosius ipso
Divitis aspectu primo? sed noscere postquam
Ipsius vitam licuit, diversa videntur
Partibus a tergo non respondentia primis.
Assiduo motu rotat hunc fortuna; colubri
Agmina curarum sunt, quae praecordia rodunt.
Vel scit vel nescit dives, quae possideat. Si
Nescit, quid prosunt? quoniam nil inde boni vel
Accipit adversi, velut is qui non habet. At si,
Quae sua sunt, novit, vel amat vel non amat illa.
Si non, cur tenet haec? ex his quae gaudia sumit?
Qualia, quum potat succos abstemius uvae.
Si quidem amat, pariter curat, studet illa tueri,
Proque his servandis est anxius, atque laborat:
Sollicitatque illum, quicquid contingere rebus
Posse mali credit, quas possidet: excruciatur,
Si perit inde aliquid: fieri quod saepe necesse est,
Cum nil stare diu videas, incommoda cum sint
In promptu semper: demum quo plura tenebit,
Hoc plus curarum accedet, saevique laboris.
Quid memorem, subeat quam crebra pericula ponto
Ac terris, censum cupiens augere paternum?
Sylvicolas latrones, ponticolas piratas
Saepe fugit: capitur tandem, laniandaque phocis
Viscera sive lupis praebet. Captivus herili
Collum saepe iugo summittere cogitur is, qui,
Ut dominus fieret, se obiecit casibus audax:
Vix mensa tutus propria, propriove cubili.
Exitiale datur sitienti saepe venenum,
Stertentemve necat cupidi manus impia servi.
Pinguior in caedem ut petitur magis hostia, nec non,

Nobiliq; potius spoliatur fructibus arbos;
Utque apibus muscisque perit, quae dulcior uva est,
Sic cui plura dedit sors et meliora tenenda,
Insidias patitur plures, propiorque periclo est.
Nota Syracusii solertia mira tyranni:
Euge bone, es felix? Quidni? non pocula desunt
Non epulae, pueri, sceptrum, diadema, cupitae
Deliciae: gemmis, auro (quod cernis,) abundas
Heu mihi: namque tholo seta suspensus equina
Ensis adest; iamiam miseri caput infodietur.
Invidia vexantur opes: namque optima livor
Quaeque malus laedens, odit felicia semper.
Hoc pretio, miseri, damnosum quaeritis aurum
Vestra Palaestinae stimulent ut corda sorores
Assidue, ac nigrum citius tendatis ad orcum.
Nonne Midae, fulvo quem Bacchi dona metallo
Ditarunt, cunctis ridenda insania? Iure
Huic asini auriculas iratus, Phoebe, dedisti.
„Aurum cuncta precor fiant, quae corpore tangam:“
Mox petiit stolidus primis contraria votis,
Quum cibus in vacuam nullus descenderet alvum.
Talis, avare, tibi fortuna est, pessime; qui cum
Plus habeas, plus semper eges: ut Tantalon undis
In mediis cruciat sitis arida. Si tibi pleno
Effundat cornu, quicquid vis, Copia, numquid
Quod satis, an nimium, sumes? Hoc officit: illud
Quisquis habere volet, facili mercede parabit.
Nostra etenim minimis rebus contenta quiescit
Natura, in vitium si non delapsa repugnet.
Divitis in mensam sylvae pelagique feruntur
Optima; non desunt lepores, non caprea, cervus,
Hoedus, aper, volucrumque genus, non turdus obesus,

Perdix, ficedulae, nec non quas Colchica tellus
Mittit aves, grandes capi, grandesque columbi:
Portantur rhombi, squillae, muraena, locustae,
Mugilis, et piscis nomen qui traxit ab auro,
Ostrea, caeruleo quae Cyzicus aequore gignit:
Multa alia, est versu quae claudere difficilis res.
Vina dehinc, nigro nunquam cessura Falerno,
Ni potius placeant Arvisia, nectaris instar.
Sed quaero, numquid cuncta haec lupus iste vorabit?
Non credo: vel si cupiat, non posse putandum est.
Quod si posse volet, rumpetur venter, et ibit
Turgidus ad tumulum, turba comitante rudentum.
Nam qui plus aequo stomachi penetralia replet,
Laeditur, et clamat, Medici succurrite: demum
Evomit, et totas putor capit improbus aedes.
Hinc variae insurgunt febres, hinc scrupeus humor
Insidias manibus pedibusque affigit inertes.
Cui non compertum est, multos inducere morbos
Ingluviem? vexare animos et corpora Bacchi
Humorem immodicum sitibunda in viscera mersum?
Ergo parcus erit, de multis pauca capessens,
Qui non ante diem vult dulcem abrumpere vitam:
Nec plus, quam pauper, saccum stipabit opimum.
Murice distinctos locuples vestitur amictus,
Auratamque togam; tenuique subucula bysso
Enitet, et Scythicae redimitus vellere frondis,
Gestat foemineo pretiosa monilia collo.
Num magis ista fugant mordentia frigora, quam si
Muniat incultae vilis te paenula lanae?

Num, quae vulgari lino contexitur, aestum
Arcet tela minus, tunc quum, per torva leonis
Signa Molorchaei gradiens, calidissimus est sol,
Flavaque vaesanus discindit Sirius arva:
Quam si laena tuum velet bombycina corpus?
At dices, ille in pretio est, quem pulchra decorant
Vestimenta: caput venienti inclinat et omnis
Assurgit populus; solusque hic nobilis, atque
Creditur esse bonus, prudens, ac dignus honore,
Dignus amicitia: pannoso prorsus habetur
Nulla fides, tritamque irridet turba lacernam:
Sis licet Arpinas, cuius facundia toti
Praefertur Latio: vel fabri filius ille,
Attica quem tellus mirata est saepe loquentem:
Carminibus quamvis possis aequare Maronem,
Maeoniique senis divinos reddere cantus:
Non tamen idcirco speres tibi praemia laudis:
Sperneris, mihi crede, locum proiectus ad imum.
Tu Ganymedaeos frustra sectabere vultus,
Optabis frustra teneram tractare puellam,
Si tectus vili pauper gradieris amictu.
Non equidem inficior: magna est nam gratia pulchri
Vestitus: verum, fuerit virtutibus ipsa
Si mens nuda, malis imbutaque moribus, omnis
Ecce perit cultus, fies inglorius, ac te
Despiciet quisquis norit; tua terga cachinni
Mordaces ferient, vel caecae iurgia sannae.
Nec servus, propria quem tu nutrire farina
Consuesti a puero, si te cognovit avarum,
Crudelem, tumidum, vinosum, mentis egentem,
Aestimat: idcirco secum clam murmurat in te:
„Hunccine herum fortuna mihi non aequa dedisti!

„Hunccine herum tolerare diu me fata iubebunt?“
Laudabunt alii, quem turba domestica temnit?
At fortis, prudens, iustus, pariterque modestus
Si fueris, si te non parva scientia clarum
Reddiderit, quaevis tribuet tibi vestis honorem,
Nec (modo sit sanus) poterit te spernere quisquam.
In primis, quicunque cupis venerabilis esse,
Laudari multum, nec non vehementer amari,
Virtutem sequere, ac vitii contagia vita:
Et cave committas, quod possit iure putari
Censura dignum, atque auctori inferre pudorem:
Nam solet egregiam stolidum contemnere vulgus
Virtutem, minima si infectam labe notavit.
Sed quisnam prorsus vivit sine crimine? Nemo est,
Qui non legitimo quandoque a calle recedat:
Qui non a recta interdum declinet amussi.
Ille tamen, raro ac minimum qui peccat, haberi
Atque bonus dici debet. — Sed gratia linguae
Maxima, quae docte ac prudenter singula profert.
Cultus habet sermo, et sapiens, mirabile robur.
Imperat, affectus varios animumque gubernat.
Haec plus quam vestes, poterunt te reddere clarum.
Nec tu formosi specie capiaris ephebi:
Talis amor scelus est, quem qui sapit effugiet: nam
Est pueris nec mens nec amor, ratiove fidesve.
Ah pereat quisquis puerorum flagrat amore.
Si te delectant formosae membra puellae,
I, pete coniugium: vel non meretricula deerit.
Quid mavis demens cupere et sperare negata,
Pellere cum possis facili medicamine morbum?

Sunt tamen hoc propter cupiendae forsitan ipsae
Divitiae, ut melius virtutem acquirere detur;
Quandoquidem, argento loculi si forte vacabunt,
Nullus erit qui te doceat: nam solvere oportet
Mercedem haud parvam doctoribus. Est quoque habenda
Sumptibus haud parvis librorum copia; tempus,
Quo valeas studiis incumbere, plura legendo,
Ne mala pauperies alias te volvere curas
Cogat, et impediant ingrata negotia mentem.
Heu quam difficile est, quam paucis numina praestant,
Ex humili volitare gradu virtutis in arcem:
Quam raro egregios pauper sortitur honores!
Praeterea qualis vita est, quam proxima leto,
Quam merito spernenda, animum si nulla voluptas
Mulceat, atque levent solatia nulla laborem,
Cum nunquam desint curae, cum plena dolorum
Omnia sint. Praestat Stygiam tranare paludem,
Cerberearn saturare famem, miscerier umbris:
Si nunquam fas est rebus gaudere secundis,
Gaudia si miserum pectus non ulla serenent.
Ast inopi quidnam dulcedinis aut solati
Esse potest? cui deest panis vinumque frequenter:
Nunc lecto, nunc veste caret; nunc calceus ipsos
Ostendit digitos, veteri dissutus aluta.
Vivere vix potis est, nedum sectarier illa,
Iucundum quibus esse solet mortalibus aevum.
Talibus at certe, quicunque est dives, abundat.
Illud enim assequitur, quicquid desiderat et vult.
Tantum habet imperii, tantasque pecunia vires,
Ut sibi nil obstare diu patiatur. Ab alto

Deducit montes, et valles tollit in altum.
Si vult ergo canum pernici prendere cursu
Cervos, aut capreas, vulpes, leporesve fugaces:
Si volucres captare libet, vel fallere pisces
Retibus aut hamis: Veneris si grata voluptas,
Si cibus et potus delectant; otia, ludus,
Si choreae citharaeve placent, si plaudere cantu:
Omnia dives habet: nam praestant omnia nummi. —
Accipe quid contra referam. Si discere quisquam
Gestiet, id certe dabitur, modo firma voluntas
Nunquam deficiat, nec terreat aspera clivis,
Angusta, et primo ingressu satis horrida dumis
Semita, virtutis qua culmina celsa petuntur.
Si non sunt nummi tibi, vaeneat ipsa supellex,
Vel domus, aut fundus. Quidni? quo vivere pacto
Tunc potero? cogar mendicus quaerere panem.
Ah miser: est melius mendicum vivere, dum te
Coelicolis similem divina scientia reddat,
Quam si possideas Persarum bellua gazas.
Noli iudicio tenebrosi accedere vulgi,
Haud magis atque pecus verum agnoscentis; at ipse
Si sapis, haec memori, quae dicam, mente teneto:
Praeter virtutem non est durabile quicquam.
Divitiae pereunt, species quoque, robur, honores,
Cuncta cadunt: virtus aeterna in tempora durat,
Quam fortuna nequit, nec tollere longa vetustas.
Ipse tamen vidi nunquam, et vix credere possum
Vel periisse fame vel mendicasse disertum:
Quem si fortuna interdum conatur iniqua
Obruere, auxilium virtus festinat; alumnos
Protegit alma suos semper doctrina, diuque
Non patitur miseris urgeri casibus: affert
Naufragio tabulam, qua tuti littora possunt

Spumosos inter fluctus attingere nando.
Qui pollet virtute, Arabum deserta, nigrosque
Aethiopas, rigidosque Getas lustrabit, et Indos,
Tutus et incolumis. Fortunae sola resistit
Virtus, atque illi dubio certamine pugnat.
Nullis est igitur parcendum sumptibus: omnem
Ne dubita, ut virtutem habeas, impendere censum.
At si forte tibi, valeas quod vendere, nil est,
Esto bonus saltem, si non potes esse peritus.
Cum doctis versare libens (nam discere multa
Sic poteris) nec non avide quaecunque loquuntur
Ausculta, atque roga interdum: tum caetera divis
Committe, et patiare animo tua fata sereno.
Gaudia si sequeris, si te insidiosa voluptas
Implicat, et dulces transmittere lusibus annos
Te iuvat, atque ideo dives cupis esse, voluta
Sedulus haec tecum, ratio quae provida dictat.
Nulla voluptate est res perniciosior: aufert
Consilium, mentemque premit, virtutibus obstat:
Corrumpit mores, vitiorum maxima nutrix:
Debilitat corpus, sensus obtundit: amaro
Fine nocens, homini multorum causa malorum est.
Clarius ista sequens sermo, meliusque docebit.
    Si tamen advertas, habet et sua gaudia pauper:
Nec forsan leviora. Magis nam dulcia sunt, quae
Rarius eveniunt solatia. Credite, longe
Gratior ac longe est iucundior illa voluptas,
Quae dilata diu fuit, ardenterque cupita.
Sic cibus esurie suavis, requiesque labore;
Sic potus, vexante siti; sic frigore flamma,
Frigora sic aestu: sic intermissa diuque

Sustentata Venus grata est magis: omnia demum
Rebus ab oppositis vires contraria sumunt.
At locuples tolerare nihil vult: semper abundat
Deliciis, adeo ut moveant fastidia saepe,
Et cupiat bulbos, siliquas, olus, allia, sardas,
Solennes epulas et prandia lauta perosus.
Nil adeo dulce est, quod non videatur amarum,
Et non displiceat, si plus duraverit aequo.
Delectant alterna magis, vetitisque potiri
Dulcius est; sordent, quae possunt semper haberi.

Praeterea non res hominem, sed sola voluntas,
Iudiciumque animi contentum reddit. Amari
Est dignum, quodcunque placet. Quid proderit, aegro
Concinnas offerre dapes, cui febris ademit
Gustum? quid, vini suavem praebere saporem
Illi, qui gaudet puris abstemius undis?
Hic hoedum, ast alius carnes coenare suillas
Mavult: hunc cantus iuvat, illum ludus: amorque
Omnibus haud idem: hic puerum cupit, ille puellam:
Huic scortum placet, ast illi matrona. Beatum
Efficit ergo animus, non res. Rationibus istis,
Non minus ac dives, laetatur pauper: ab illo
Grandia poscuntur, parvo hic contentus abibit.
Impensa dives maiori, at saepe minori
Laetitia vivit, quam pauper. Gratius ovo
Et cicere est vesci, atque famem compescere porro
Nautae aut fossori, quam regibus et reginis,
Quicquid terra ferat lauti, prandere, vel unda.
Dignior illa autem iure est dicenda voluptas,
Quae nec sumta nocet, nec contradicit honesto.

Nil tamen est melius, quam pauca optare, animumque
Vincere consilio: ne spes te affligat inanis.
Qui, quod habere nequit, desiderat, excruciatur
Sperando frustra, et nequicquam tempora perdit.
Id cupias igitur, quod certe possit haberi,
Aut nihil: atque animo frenos impone tenaces:
Ast opibus quisquis pollet, vult plura petitque,
Quam licet, et parvo contentus vivere nescit:
Indiget idcirco multis. Felicior ille est,
Sufficiunt cui pauca satis. Res ampla superbum,
Risoremque hominum, contemptoremque deorum,
Insanum, mollemque facit, virtutis et hostem.
Nam quis virtutem curat, si census abundat?
O bona paupertas, o nondum cognita divum
Munera, virtutum custos, et amica pudori,
Luxuriae fraenum, vitae tutela; procacem
Fortunam tu sola potes, ventique furorem
Ac pelagi rabiem contemnere: dum vada lintre
Tuta tenes parvo, vicinaque littora servas.
Saepius aethereos feriunt vaga fulmina montes,
Et quatit excelsas Boreas rapidissimus ornos;
Ima latent ignota malis, humilesque procella
Iuniperos raro infestat, lentaeque myricae
Stant inter sylvas immotae, ac pace fruuntur.
Sprevit Anaxagoras, sprevit Democritus, atque
Complures alii (quorum sapientia toti est
Nota orbi) argentum atque aurum, causasque malorum
Divitias: quare? nisi quod non vera putarunt
Esse bona haec; animum quae curis impediunt, et
In mala praecipitant quam plurima. Fabricius quod,
Quod Cato, quod Curius, sanctissima pectora, quondam

Senserunt: non quid vulgus, plebsque inscia dicat,
Mente agita: atque tibi propone exempla bonorum!
Nonne olim victor felicia signa Quirinus
Saepe tulit, posito quum sumere consul aratro
Arma iubebatur, requiem factura ligoni?
Tum casa parva viros et frugi mensa ferebat:
At nunc deliciae, et laqueata palatia, molles
Imbellesque edunt foetus, ac lusibus aptos.
Discite, mortales, tandem, longisque tenebris
Exuite obsessam mentem, sursumque levate
Iam caligantes oculos: quo caeca voluntas
Vos ducit, ne ferte gradum; ratione deorum
Naturae similes estis, ratione tenetis
Imperium mundi: ratio vos dirigat ergo,
Non error, finemque animo perpendite rerum.
Sufficiat cibus ille, famem qui sedat: et illa
Vestis, quae corpus velet, frigusque repellat.
Sit sopor ille satis, reficit qui fessa labore
Membra. Etenim tribus his opus est, cum corpora nostra
Sint fragili contexta luto. Sed talibus uti
Sic licet, ut tanquam medicinae munere cures,
Quos tribuit morbos homini natura noverca.
Ast hic luxuriem dapibus complectitur, ille
Vestibus: hanc alius vitam vix sentit, ab arte
Dum fugit, assiduoque premit sua lumina somno.
Felix, qui didicit contentus vivere parvo:
Nec spem ullam in rebus ponit, quas linquere cogit
Parca ferox, tanquam nostri non iuris: et, aevi
Quam breve sit spatium, reputat; quam frivola demum
Omnia, quae in terris longe lateque creantur:
Qui minor adversis non fit, maiorve secundis,

Minoisque urnam spernit Stygiosque furores;
Securus, quodcunque ferat fortuna, tenere.
Infelix, sensu qui ducitur, atque futuri
Caecus, ceu pecudes, tantum praesentia cernit:
Qui nescit, quod, quanto animus praestantior ipso est
Corpore, tanto animi pluris sunt munera, quam quae
Ad corpus spectant. — Igitur non divitiae sunt
Prima bona, quoniam pro corpore conquiruntur.
Quae possessorem non efficiunt meliorem,
Quis bona summa vocet? Multos at saepe videmus
Quadrupedum similes, istis qui rebus abundant.
Quantum ergo satis est vitae, nihil amplius opta.
Namque supervacuo stulti laetantur. Acervos
Ingentes frustra, frustra horrea plena requiris:
Cum modio cumerave famem propellere possis.
Cum tibi sufficiant cyathi, cur dolia quaeris?
Si te Plutus amat tamen, et tibi Copia ridet,
Divitiasque dedit fatorum ignota voluntas:
Quid facias, operae pretium est didicisse: tenendo
Ne peior fias, ne possis stultus haberi.
Dic age nunc, quaeso, quaenam prudentia, quodnam
Consilium est illi, cui sunt bona multa: sed ipsis
Insipiens nescit quo pacto debeat uti?
Hinc vires persaepe nocent, damnosaque forma est;
Hac ratione suum auctorem facundia perdit;
Hac ratione artes aliae compluribus obsunt.
Nodus avaritiae non te constringat; ab ipsa
Heu fuge: nam certe nulla est hac maior Erinnys;

Hanc memorant Acheronte satam, per tristia Ditis
Regna truces agitare faces, centumque colubris
Colla veneniferis gestare minacia. Fauces
Humano expleri nunquam potuere cruore;
Semper hiant, aliosque tenent, aliosque requirunt
Ora cibos: nulli parcit, nec templa deorum
Dedecorare timet, malum et insatiabile monstrum.
Nascuntur variae hinc pestes: discordia, caedes,
Proditio, rixae, fraudes, iactura pudoris,
Contemtus divum, periuria, iurgia, bellum,
Atque aliae plures quam dici carmine possint.
Hanc igitur vita: nil quippe nocentius, et nil,
Quod magis ostendat vile atque ignobile pectus.
Sic mulier, senior, pueri inveniuntur avari:
Sunt etenim imbelles, fragiles, animique pusilli.
Huic alia est vitio labes contraria, sed non
Tam gravis: hanc etiam studeas depellere: nam si
Prodigus es, mensam alterius pinguemque culinam
Ieiunus frustra aspicies, patrimonia postquam
Absumta, et nimio fuerint deperdita luxu.
Inter utrumque manet virtus; extrema relinque:
Et, cui fas, quantumque licet, largire: nec ultra
Impensam facias, quam sit permissa facultas.
Divitias hic finis habet: prodesse tenemur
Omnibus, at nostris potius. Natura creavit
Nos, non ut solum nobis nostrisque propinquis,
Ast aliis etiam, quum possumus, emolumento
Simus. Quid, quaeso, praeclarius, atque deorum
Dignius est solio, auxilium quam ferre ruenti,
Tradere pauperibus victum, miserisque mederi?
Sic nos turba colit, sic famam acquirimus: atque

Ad superos multi per talia facta volarunt.
Naturae humanae nil aptius, et nihil ipso
Dignius est homine, ut perhibet schola docta sophorum,
Quam prodesse homini, et socio succurrere lapso.
At nunc, o mores, o tristia tempora, prorsus
Extincta est pietas: nulli largitur avarus
Dives, cum teneat, quae tradere plurima possit:
Nulliusque ipsum miseret. Sunt ferrea cunctis
Corda. Quis exigua mendici nunc stipe casum
Solatur? Lacrimas rident, miserosque precantes.
Si qua tamen donant, dant scurris, dantque cynaedis,
Dant lenis potius, dant scortis callipareis:
Nemo dabit vati; Musae spernuntur ubique.
Calculus hunc loculos vel tessera reddit inanes,
Ille autem pictis ludit patrimonia chartis.
Nonne hoc turpe magis numos absumere pacto,
Unde nec ullus honos, nec gratia quaeritur ulla?
Mens, oblita Dei, vitiorumque oblita coeno,
Sicne licet fieri? Nonne olim nudus ab alvo
Existi, et nudus terrae es rediturus in alvum?
O demens, non haec tua sunt: sed Iuppiter harum
Est dominus rerum, tu dispensator et hospes.
Non res, sed nobis rerum conceditur usus.
At postquam vetus ille Charon te vexerit ultra
Quam trepidant superi falso iurare paludem,
Hic, miser, hic aliis heredibus ista relinques.
Ergo his utendum est recte, dum stamina Parcae
Nostra trahunt, nobis sumendo, aliosque iuvando.
Iam patet ex dictis, an sint bona summa putandae
Divitiae. Mea cymba, redi; satis ardua ponti
Navimus. Ecce auster pluvias iam cogere nubes
Incipit; ecce undas Typhones in aëra portant

Absorptas pelago: unde ingens promittitur imber.
Amplius hic tutum non est (mihi crede) morari.
Heu metuo fidum male puppibus Oriona:
Dum licet, in portum tendamus: nubila clarum
Reddiderint ubi pulsa diem, revocabit ab alto
Nos Triton scopulo, atque iterum tentabimus aequor.

LIBER III.

GEMINI.

Argumentum. Apparet poetae Epicurus, qui contendit, voluptatem esse summum bonum, eumque ad eius palatium adducit. Ibi obviam iis fit Virtus. Discedit Epicurus; Virtus autem poetam meliora edocet, dehortaturque ab luxuria; quo facto in coelum redit.

Lutea quadriiugo curru surrexerat Eos,
Astraque cedebant evanescentia coelo:
Iam divisus erat Titan, mediumque videbant
Antipodes, medium noster monstrabat horizon:
Mirabar, quianam mediis de fluctibus ignis
Exit inextinctus? Certe haec contraria sese
Mutuo corrumpunt: quin sol extinguitur undis?
Igneus aut igitur non est, aut tingier ipsum
Oceano vulgus mentitur. Talia mecum
Volvebam, gradior dum propter littora solus.
Obvius ecce senex quidam mihi venit, acerno

Innixus baculo, nitidoque indutus amictu.
Cana tenus medio pendebat pectore barba;
Pulchra cutis, laeta et facies, varioque colore
Florea candentes decorabant serta capillos.
Comminus ut dedimus citroque ultroque salutem:
Quo pergam, qui sim, quo dicar nomine, quaerit.
Respondi, atque eadem pudibunda voce rogavi.
At postquam proprium nomen mihi reddidit (ipse
Namque Epicurus erat) stupui: ceu rusticus, agrum
Qui fodiens, reperit latitantem obscurius arcam.
Atque ego tunc: Venerande senex, sic numina semper
Cuncta tuis faveant votis, sapientia quando
Mira tuis habitat fibris, nisi falsa loquuntur
(Ut plerumque solent) homines: praecepta salutis
Da precor, et iuvenem prudentibus instrue dictis,
Dummodo non te alio graviora negotia ducant.
Ille autem contra: Me nulla negotia ducunt;
Sed quoniam vito curas, fugioque laborem,
Huc soleo vacuus crebro adventare, legoque
Per prata haec varios capiti gestamina flores.
Unde libens et promptus agam, quodcunque petisti:
Quippe loqui senibus res est gratissima cunctis.
At ne nostra aliquis disturbet verba viator,
Hinc divertamus, densaque sub ilicis umbra,
Iuxta illas, quas cernis, aquas residebimus ambo.
Ivimus, et placida sic tandem voce profatur:
Nimirum huc aliquod, iuvenis, te numen adegit,
Ut discas hodie, quae sit sapientia. Namque,
O superi, quanta rerum caligine totum
Immersum est mortale genus! Simulacra videre
Mille ac mille hominum facile est; sed rarus ubique

Verus homo: ut possit non falso nomine dici
Mundus stultorum cavea, errorumque taberna.
Quare adhibe puram nostris sermonibus aurem,
Pellere si quaeris miseras a mente tenebras.
Principio verum atque bonum cognoscere oportet
Perspicua ratione quidem atque examine recto:
Hinc scatet, hinc magnos ducit sapientia rivos.
At paucis hoc scire datum est. Nam maxima turba
Divitias summum esse bonum, pars altera honores,
Diversi diversa putant: mihi sola Voluptas
Optima cunctarum rerum censetur: et istud
(Ni fallor) vera poterit ratione probari.
Omnium enim est finis rerum, atque novissima meta,
Ad quam sic hominum facta omnia disponuntur,
Spicula ut in certum signum mittuntur ab arcu.
Nam quis tellurem rastris, quis Nerea tonsis,
Aut quis Gradivum validis tentaverit armis,
Denique virtutem quisnam quaesiverit ullam,
Si non hunc praesens movet aut sperata voluptas?
Nempe haec principium, medium, finisque laborum est.
Quod magis ut pateat, quae dicam attentius audi.
Omne opus ob finem, ratio nisi desit agenti,
Sumitur: hic specie prior est in mente, movetque
Artificem, sed re post facta novissimus exit.
Finis item bonus est; igitur placet: atque voluntas,
Hunc sibi ut acquirat, primis mediisque libenter
Partibus incumbit; sic delectatur: amoenus
Sic labor efficitur: causa est ergo ipsa voluptas.
Quippe aliud non est, quam delectatio quaedam.

Sed quia non facile est rudibus, ratione doceri,
Tentabo exemplis melius recludere verum.
Cur fodit, atque gravi sulcum deducit aratro
Agricolae callosa manus? non Sirius aestu
Terrificat, non bruma gelu: cur navita ponti
Insanam rabiem, syrtes, scopulosque minaces
Non timet, admoti spernens confinia leti,
Velivola fretus pinu? cur praelia miles
Insequitur, gaudetque ferox, ubi classica Martem
Saeva canunt, acuitque animos hinnitus equorum?
Cur iuvat assiduis alium pallescere chartis,
Et varios versare libros noctesque diesque?
Nempe ut post longos lucrum vel fama labores
Iucundum efficiat. Nam si non ipsa placeret
Utilitas et honos, virtus artesque perirent.
Est finis per se dulcis: primordia vero
Cum mediis propter finem. Nil denique refert,
Turpia, vel potius cuncta haec videantur honesta.
Nam veluti exultat lascivus turpibus, ipsa
Sic virtute bonus placidissima gaudia sentit.
Ergo voluptatem propter tandem omnia fiunt,
Vel mala declinent homines, vel commoda quaerant:
Vel laudanda gerant, vel non laudanda sequantur.
Hac etiam sola superi mercede fruuntur:
Utile namque illis non convenit, indigeant cum
Nullarum rerum. Sed dices forsan: honestis
Numina plena bonis. Quid tum, si talia laetos
Non faciunt divos? tanquam si lignea gemmis
Nobilibus, fulvoque ornes simulacra metallo.
Adde aliud: quoties perfecta est causa, necesse est
Inde parem effectum procedere: vis igitur quum

Quaeque animae bene disposita est, atque optima servat
Obiecta, esse bonum summum, nemo hercle negabit
Qui sapiat: verum tali de fonte voluptas
Cogitur effluere. Auditus sic laetificatur
Harmonia numeris contexta dulciter aptis:
Sic forma egregia visus: sic nasus odore
Mirifico: hoc ipsum reliquis de partibus aio.
Quid, quod cuncta Venus terris animalia gignit:
Atque eadem (nisi vera neges) est summa voluptas?
Praeterea, labor atque dolor mala maxima cum sint,
Atque voluptatis contraria: iure voluptas
Esse bonum summum censebitur. Oppositorum
Opposita est etenim ratio. Proinde omnia quaerunt,
Naturae instinctu, quae sunt iucunda: caventque
Tristia. Quis vero naturam fallere credat?
Est summum ergo bonum, quod amant animalia quaeque.
Sed quid amant, vel quid nisi dulcia gaudia quaerunt?
Multi autem dicunt: virtutem acquirere oportet
Sudando, algendo, dum vivimus: atque voluptas
Est fugienda. Frui tamen hac post fata licebit:
Gaudia quippe Deus iustis aeterna paravit.
Nil rationis habet vox haec, prorsusque videtur
Irrita. Namque animas post funera vivere, perque
Tartareos volitare lacus, et pendere dignas
Pro meritis poenas, vel sumere praemia facti,
Credere quis debet, nisi cui mens integra non est?
Haec sunt, o miseri, vatum commenta furentum,
Mos quibus est semper varias effingere nugas,

Ut stolidas dictis delectent talibus aures.
Finxerunt Stygii pallentia regna tyranni,
In quibus est Phlegethon, flammis crepitantibus ardens,
Tergeminus canis, et pictis armata colubris
Tisiphone, extensi per iugera longa Gigantes,
Et sine luce umbrae, et vasti non ulla cremantes
Ligna foci: riget hic hiemis sine tempore frigus,
Roboreque ex nullo gemit hic compacta phaselus,
Dum senior nimias transvectat portitor umbras.
Aeolides saxo cruciatur, Tantalus unda:
Vasa maritinecae gestant rimosa sorores,
E quibus unda fluit, vano repetenda labore.
Plura etiam, quae nec pueris credenda videntur,
Talibus in regnis cecinerunt esse poetae.
O dii, quam magna est penuria mentis ubique!
In nugas quam prona via est! Quid creditis ista,
Insani, quae nec possunt ratione probari
Ulla, nec sensu agnosci? quid vana timetis?
Qui facilis credit, facilis quoque fallitur idem.
Lucra sacerdotum sunt haec, artesque dolosae.
Ast ubi vita semel tenues defecit in auras,
Nil sumus, ut nondum geniti nil prorsus eramus.
O nimium infirma et fragilis, nimiumque superba
Atque audax natura hominum, quo freta perennem
Stulta tibi vitam promittis? Desine velle,
Cum sis vile lutum, aetatem sperare deorum.
Quaelibet orta cadunt, et finem coepta videbunt.
Ingentes urbes populosque, ingentia regna,
Supremos montes, et maxima flumina tandem
Aufert longa dies: at tu, vilissime pulvis,
Semper eris? tanta est modicae fiducia mentis?
Nempe laboramus frustra, virtutis amore,
Somnia sperando, et vanas fingendo Chimaeras.

Stulti sunt, qui pro certis incerta sequuntur,
Et qui pro dubiis, quae sunt manifesta relinquunt.
„Dulcia sed remanent longaevae praemia famae."
Hoc certe nil est, cum tu post funera nil sis.
Fama quid est, si nil delectat fama sepultos?
Quid lapis aut stipes laudum praeconia curant?
Si non laetaris vivens, laetabere nunquam.
Proinde, aetas donec brevis haec incertaque durat,
Gaudebit, quicunque sapit, pro viribus: et non
Frangetur, quoties fortunae urgebitur ira:
Dulce autem quaeret, si quid continget amari.
Ergo ne longis teneam te ambagibus ultra,
O iuvenis, dum fata sinunt te vivere laetum,
Hortamur, quantumque potes, lugubria pelle.
Talia barbati postquam mihi verba magistri
Haud parvam fecere fidem; Pater optime, dixi,
Pro tantis nequeo dignas tibi reddere grates
Officiis: verum donec spirare licebit,
Debebo, ac memori servabo haec pectore dicta.
Scrupulus ast unus restat: nam discere oportet
Non solum quid agas, sed quae via detur agendi:
Ergo voluptatem doceas quo acquirere pacto
Possim, qua sit iter per quod tendatur ad illam.
Tum senior: Brevis, et lata, et declivis eunti
Est via: non procul hinc habitat regina Voluptas:
Quae si forte tibi cordi est, vestigia nostra
Iam sequere: hac per me poteris gaudere reperta.
Portio siderei nondum transmiserat orbis
De tribus una diem, nisu quum surgit anhelo
Grandaevus sapiens: quo praecedente sequebar
Pone simul; gradiens per devia comminus ibam.
Progressisque parum, moles oblata palati

Eximia est; scitorque ducem: Sublimis, et auro
Tam preciosa domus, quo possessore tenetur?
Plutus, ait, tenet hanc, indutusque arma satelles
Servat iter, prohibetque ultra transire volentes,
Ni prius hunc adeant et blando munere placent.
Ipse autem celsa residet, quam cernis, in arce.
Tres tantum natae thalamo versantur eodem;
Quarum si quaeris cognoscere nomina, dicam:
Sordida Luxuries, tumidisque Superbia buccis,
Nec non audaci stolida Ignorantia vultu.
Tunc ego, Quis, dixi, dominum nos ducet ad istum?
Tres illi ancillae sunt, per quas ire licebit,
Respondit senior, Sors, Fraus, Usura: patebit
Cuilibet ingressus facilis, ducentibus istis.
Dona mihi non sunt, inquam, quae tradere possim:
Nec tutum ancillis confidere talibus; ergo
Monstra aliam mihi quaeso viam. Tunc reddidit ille:
Est alia, est, per quam, si vis, transibimus. Eia
Duc, inquam. Et pariter digressi, tendimus imam
In vallem, praebebat iter qua semita nobis
Scrupea, et incultis homini vix pervia dumis.
Hic Paupertatis pergendo offendimus aedes
Exiguas, lacero pendentes culmine: praeter
Ivimus, et vastum nemus e regione videmus.
Haec, quam proceris ferientem sidera cernis
Arboribus, sylva, est (inquit dux) inclyta sedes
Reginae, per quam nobis licet esse beatis.
Sed facie et manibus lotis accedere oportet:
Quaque potes, totum te orna, vultumque serena.
Nam dea nec sordes, nec vult admittere curas.
Parvus erat veniens per levia saxa deorsum
Rivulus, et blando suadebat murmure somnos:
Hic faciem lavi atque manus, rigidosque capillos

Pectine composui, totoque in corpore vestes
Aptavi, atque leves pepulerunt seria ludi.
Sic hilaris gradior. Iam quantum funda retorto
Verbere ferre potest, iactu non amplius uno,
Emissum lapidem, distabat sylva. Canentum
Suave melos volucrum, suaves sentimus odores,
Quorum illic magna apparebat copia, florum.
Tale nemus non mollis Arabs, Panchaia quamvis
Thura ferat passim, vidit: non Indus Eous,
Non Scytha laurifero spectabilis undique ramo,
Non demum caeli qui pondera sustinet Atlas:
Illa licet Satyri teneant loca, quos Nympharum
Urit amor Dryadum, et choreas per gramina ducant.
Dulcibus et nitidis undis, cursuque silenti
Ibat circum amnis. Quantum transcendere saltu
Posset, venantum fugiens convicia, cervus:
Tantum distabant ripae; sed plurima claro
Squamigeri pecoris ludebant agmina fundo.
Ultima cingebant sylvae, quasi moenia, pulchro
Ordine dispositae, et superantes nubila pinus:
Pinus quae duro clauserunt cortice quondam
Dilectum Cybelae iuvenem. Phoebea cupressus
Iuxta aderat, paribusque comis surgebat in altum:
Non illic deerat quercus, non esculus, ilex,
Robur, acer, platanus, suber, nux, arbutus, alnus,
Orni, castaneae, coryli, piceae, tiliaeque,
Palma, abies, myrtus: veterumque obsonia fagus,
Aurea Saturno fluerent quum saecula rege:
Non vitis, ficus, malusque, et amica Priapo
Lotos: non hederae, et vatum gestamina, lauri,
Morus, et Alcidae gratissima populus arbor:
Non pirus, atque salix, prunusque et pallida buxus,

Mespilus, atque olea, et cerasus, non sorbus, et ulmus,
Et siliqua, et primos quae monstrat amygdala flores.
Quid memorem cedrum, atque ebenum, mensisque petitam
Materiam citrum, cui cedere creditur aurum?
Quidve alias plures? quarum si nomina tentes
Dicere, Marmaricas citius numerabis arenas.
Ingredimur, qua pons ripam iungebat utramque:
Intus erant spatiis amplis, visuque decoris,
Huc illuc longo tendentia compita tractu,
Purpureae niveaeque rosae, pictique hyacinthi,
Narcissi et violae, et vaccinia mista ligustris,
Liliaque, et longum vivens amaranthus in aevum,
Puniceis foliis, nec non caryophylus albis:
Balsamaque, et casiae, et costi, myrrhaeque crocique,
Mentha, thymum, thymbra, et bene olentis amaracus horti
Deliciae, Idaliis oritur quae plurima sylvis.
Hinc atque hinc suaves spirabant undique odores:
Mille avium species implebant murmure sylvam,
Et liquidum vario feriebant aethera cantu.
Coniugis infandum Procne deflebat amorem;
Fortunamque suam atque Ityli Philomela gemebat:
Psittacus humanas operoso gutture voces
Reddebat, tenuesque sonos variabat acanthis.
Iugis aquae rivi, nitidis de fontibus, inter
Manabant flores, et gramina laeta rigabant.
Non Massyla illic degebat bellua, nec vox
Sacrilegi est illic audita Lycaonis unquam;
Non aper, aut ursus, non velocissima tigris
Prorsus erant, trifidis nec tristia sibila linguis
Talia spargebant tumidi per rura cerastae.

Denique non illic nisi blanda et amantia pacis:
Auriti lepores, cervi, damae, capreaeque,
Et quanquam ver semper erat, dulcissima ibidem
Poma tamen deerant (dictu mirabile) nunquam.
Paene polum medium lampas Phoebea tenebat,
Quum locus est visus nobis, ubi divá manebat.
Campus erat nemore in medio spatiosus, et herbis
Plenus odoriferis: nulla illic creverat arbos:
Circum aderant mensae egregiae, dapibusque refertae,
Qualibus accubuit Capuae Dux luscus et ipsi
Accubuere olim qui Ancilia sacra gerebant.
Tunc senior: Iam tempus adest, potemus, et esca
Instauremus (ait) vires. Nam sobrius ire
Ad divam, vel ieiunus prohibetur: et omnes,
Huc quotquot veniunt, impune absumere possunt
Gratisque has epulas: dea sic vult: cumque comesae
Deficiunt, famulae reparant, renovantque sapores.
Vescimur, atque mero madidi vix surgimus, et pes
Figebat dubios titubanti poplite gressus.
Tum magis optamus reginam accedere ad ipsam:
Quam, medio in campo spatiantem, maxima turba
Pone sequebatur, iuvenes, pueri, atque puellae,
Maturique senes, at non matura gerentes.
Illius ad dextram mulier pulcherrima, secum
Ibat habens puerum: cuius pendebat ab armo
Feralis pharetra, et diris metuenda sagittis.
Caecus erat, nudusque, et versicoloribus alis:
Arcum gestabat manibus, nervumque trahebat:

Quanquam oculis captus, certis tamen ictibus omnes
Figebat puer ille ferox, praecordia pulsans:
Atque iterum facto remeabat vulnere telum,
Iamque illum penitus populum misisset ad umbras,
Foemina ni quaedam, tales miserata ruinas,
Auxilium miseris mira pietate tulisset.
Namque ubi cuiusquam per saucia pectora ferrum
Viderat intrasse, et tepidum emanare cruorem,
Accurrens, pariterque salubria pocula praebens,
Servabat vitam: sed vulnera dira manebant.
Reginae ad laevam mulier stans altera habebat
Semper in ore cibos: manibusque et vestibus unctis
Sordida curabat solius gaudia ventris,
Grandiaque inverso siccabat pocula fundo.
Haerebat puer huic alter, qui vertice nutans,
Connivensque oculis, vigilare nec ipse valebat,
Nec vigilare ipsam, dapibus vinoque gravatam,
Nescio quo saepe aspergens humore sinebat.
Rauca Cytoriaco resonabat tibia buxo
Illic: ast alii citharas et plectra movebant.
Orpheus Eurydicen serpentis dente peremptam,
Immitesque Erebi leges, cassumque laborem
Deflebat, secumque feras et saxa trahebat.
Carmina delphinis miranda canebat Arion,
Navigium infelix referens, nautasque dolosos.
Oedipodionias iterum consurgere Thebas
Nobilis Amphion cantu fidibusque iubebat.
Turba sequebatur saltando caetera, cuius
Lumina caligo quaedam satis atra premebat,
Et cuiusque caput nebulae circumvolitabant:
Inter quos unum vidi, novique: tabellam
Quippe manu, scriptam per talia verba tenebat:
„Sardanapalus ego, Assyrio diademate quondam

„Inclytus, haec habeo quaecunque famelicus edi,
„Et quaecunque hausi suadente libidine. Donec
„Vivitis, o miseri, quid gaudia postergatis?
„Heu mihi, post mortem nulla est speranda voluptas;
„Discite ab exemplo, mortales, discite nostro."
Post omnes, extrema acie duo monstra subibant:
Quorum unum variis linguis foedabat euntes,
Ast aliud semper stimulis vexabat acutis.
Quapropter dulces lusus turbabat amaror.
Usque adeo nobis aeterni regia caeli
Invidet, atque malis hominum gaudere videtur:
Usque adeo votis contraria numina nostris:
Cumque tot adversis aevo fugiente premamur,
Laetitiae vix hora datur, vix hora quietis:
Et si qua est, brevis est, et non sincera voluptas.
O vita, exilium merito dicenda, quid ipsos
Damna iuvant adeo superos mortalia? Quare
Malunt nos tristes potius, quam vivere laetos?
Unde in nos odii tanti manavit origo?
Vince deos, animo patienti adversa ferendo.
Haud multo spatio iam turba aberamus ab illa,
Quum subito, a dextra nemoris, matrona venusto
Corpore, virgineo vultu, incessuque severo,
(Qualis in aetherea Iovis uxor creditur aula,
Quum medios inter graditur pulcherrima divos)
Occurrit nobis, crines lacerata sinusque:
Et moesta, et vili quamvis circumdata panno,
Non spernenda tamen: roseoque haec edidit ore:
Quo ruitis, miseri? quo vos insania ducit?
Sistite, neu faciles in damnum currite vestrum:
Et quaecunque loquar vobis, audite parumper.
Sistimus, atque eius dictis intendimus aures.

Principio, non est, ut forsan creditis (inquit)
Haec dea: nec prorsus divum de sanguine creta,
Ad quam nunc itis, cuius vos iungere castris,
O caeci, cupitis, sed dira et pessima Erinnys:
Incautos blanda semper sub imagine ludens,
Promittensque favos, aloen infida ministrat.
Neu vos decipiat, facies quod pulchra, quod extra
Tota nitet gemmis atque auro: namque sub ipsa
Nescitis quam sit turpis, quam sordida veste.
Intus mille latent mendae, perditque clientes
Ipsa suos, falsa captos dulcedine: sicut
Perduntur pisces, quos fallit arundine longa
Piscator, dum littoreas demittit in undas
Fila, sedens scopulo, atque hamos tenet esca latentes:
Illi concurrunt avidi, rapiuntque tenaces
Ore cibos, sed mox haerent, ac fila sequuntur.
Non tantum Libycae Syrtes, vel tecta nefandi
Antiphatae, vel Scylla vorax, vel saeva Charybdis,
Vel quodcunque aliud, quantum est fugienda voluptas.
Eheu, quas infert mortalibus ista ruinas!
Quot claros alioqui homines, quot regna, quot urbes
Perdidit haec! Sed ne multis vos ipsa fatigem
Exemplis, unum sat erit, notumque referre.
Quis fuit Alcida maior? quis tanta peregit?
Nam geminos infans suffocavisse chelydros
Dicitur, exiguis elidens guttura palmis;
Ipse Molorchaeum fertur superasse leonem:
Extinxisse caput semper crescentis echidnae:
Hic domuit cervam aeripedem, taurumque ferocem
Expulit, et valido volucres Stymphalidas arcu:
Fregit Threicii praesepia dira tyranni:

Fregit et hic, Acheloe, tibi de cornibus unum:
Hesperidas pomis, bobus spoliavit Iberum:
Infernas adiit sedes, triplicemque retraxit
Inde canem, spumis insana aconita serentem:
Eiusdemque manu Erymanthius occubuit sus:
Sensit et Antaeus, sublatus in aëra, vires
Herculeas: raptorque boum Vulcania proles:
Hic demum fesso potuit succurrere Atlanti,
Grandibus astra tenens humeris, axemque labantem.
Attamen (o fallax, o perniciosa Voluptas)
Imperiosa tulit Gygeae iussa puellae:
Et qui non timuit torvam cum Dite Megaeram,
Tartareumque gelu, et flammas Phlegethontis, et ipsum
Porthmea, terrifico aspectu, hirsutisque capillis,
Saepe minas tenerae demens expavit amicae,
Pro clypeoque colum gessit, pro casside mitram.
Quaeque prius clavam ingentem vibrare solebat,
Foemineo ritu torquebat dextera fusum,
Et calathis dominae referebat pensa peracta,
Dum metuit scuticam, muliebri indutus amictu.
Amphitryoniade, quis te furor obcaecavit?
Utque Ithaci socios mutasse venefica Circe
In porcos fertur, texisseque corpora setis,
Non secus ista suos mutat regina clientes,
Si debet regina magis quam serva vocari:
Namque manu pateram, quae dulci plena veneno est,
Porrigit his; de qua si quis bibit, illico fiet
Vel leo, vel spumosus aper, vel tardigradus bos,
Aut canis, aut pavido pestis lupus improba ovili:
Ast alias alii coguntur inire figuras;
Pauci ex hoc populo letalia pocula vitant.
Vos eadem quoque fata manent, si forte velitis
Istius vexilla sequi meretricis iniquae.

Quare vos moneo, crudelia retia cauti
Dum licet aufugite, atque animum frenate lupatis
Praecipitem. Occultos laqueos advertite, ne vos
Haud aliter fallat, quam fallit aranea muscam,
Dum tenuem texit telam, latitatque deorsum
Angusto in thalamo: sed si cognoverit hostem
Delapsum in casses, quam primum accurrit, et arctis
Stridentem involvit laqueis, et stamina circum
Cruribus assiduis glomerat, rostroque peremptum
Perforat, et sugit fusum per membra cruorem.
Demens, heu nimium demens, qui, cum similis diis
Esse queat ratione utens, vestigia mavult
Sectari pecudum, Veneri, Venerisque sodali
Ventri indulgendo, et turpissima quaeque sequendo.
Talia non potuit patienter ferre meus dux.
Namque pudore gemens, stomachoque iratus amaro,
Nescio quid secum secreto murmure rodens
Terga dedit, notumque tripes properavit in agmen.
Tunc Arete: (hoc etenim nomen sibi dixerat esse)
Ne cures, inquit: fugiat sine. Noctua Phoebi
Non patitur radios, gelidis assueta tenebris.
Utque aeger longa vexatus febre, recusat
Optima, quae amissam valeant sibi ferre salutem,
Deteriora petens propriae contraria vitae:
Sic stulti verum fugiunt, et falsa sequuntur.
At tu, si qua tui cura est tibi, ne retrahas te
A nostris monitis: quae ut promptius accipias, hinc

Mecum digredere: haec etenim spectacula mentem
Perturbant, strepitusque attentas impedit aures.
Tunc me dextrorsum duxit, pariterque sub umbra
Semotae lauri consedimus, atque ita fatur:
Ille opifex caeli et terrae, pelagique tumentis,
Ut reliquos primo adversos ire impulit orbes,
Sic adversari affectus voluit rationi
Complures, ne sola sua torpesceret aula
Mens. Namque, ut sonipes calcaribus, et stimulo bos
Urgentur, sumuntque magis per vulnera vires:
Sic mentem affectus acuunt, crescitque premendo:
Qui si non essent, prorsus tabesceret, et nil
Egregium faceret: ceu navis in aequore torpet,
Ni remi impellant, vel habentes carbasa venti.
Proinde errant quidam, dicentes, quod sapienti
Haud unquam licet hos animi sentire tumultus.
Hi differre hominem signato a marmore nolunt,
Et delirantes prorsus verba irrita fundunt.
Nam tales homini motus natura dedisset
Frustra: quod dictu absurdum est. Uti ergo licebit
Ipsis legitime, norma rationis et arte.
Hos, inquam, motus validis moderatur habenis,
Et regit, ut praeclarus eques, nec vincitur illis
Is, cuicunque dedit verum sapientia nomen.
Sed pauci norunt medium reperire, modumque
Servare: idcirco tollunt hi prorsus, at illi
Prorsus amant: unde hos error conturbat et illos.
Nam divi sola vivunt ratione: sed ipsae
Dumtaxat sensu pecudes ornantur: utroque
Mortales, utroque igitur gaudere iubentur:

At ratione magis, namque haec praestantior e pars,
Et summi cognata poli, quae ducit in altum
Semper; at in praeceps sensus trahit, et delirc
Efficit: idcirco minus huic servire licebit:
Quamvis hunc (o caeca hominum natura) se quantur
Paene omnes, paucique adeo ratione regantu
Propterea innumeros media modo ludere sylva
Vidimus: atque illuc stulto ductore meabas,
Nostra retraxisset nisi te vox. Nonne timebas
Illa duo, a tergo quae furtim monstra subibant
Nostin, quae sint haec? Dolor atque Infamia Quare
Non interdico prorsus, nec talia prorsus
Gaudia concedo a solo manantia sensu:
Sed sint rara, ulli non adversantia recto:
Propter quae nunquam fas est dimittere ho nestum.
Atqui opus est fraenis: et clam sumenda; noce bunt
Sumpta palam, quoniam livor non deerit iniquus
Dulcibus et laetis qui fel confundat amarum.
Quoque minus sese quisquam his involvit, eo fi
Dignior, ac propius superos accedit ad ipsos.
Qui magis haec sequitur, minus est laudabilis et se
Deprimit, et mutis animalibus inserit. Obsun
Haec eadem, si sint usu repetita frequenti,
Et mentem impediunt, et dira pericula gignunt
Non semper tamen esse potest intenta severis
Mens: quippe est homini fragilis natura: ne cesse est
Seria post aliquam tandem captare quietem, e
Montibus a summis valles descendere ad imas.
Haud aliter quam quum dimittere fulmina terri

Vult pater omnipotens, exosus crimina mundi,
Fert aquila exactum Sicula fornace trisulcum
Aut rostro aut pedibus telum. Postquam alta polorum
Culmina conscendit, miratur clara pyropis
Moenia caelicolum, atque aliis splendentia gemmis:
Et stupet auratas aedes, stellisque micantes:
Aspicit et solido factas adamante columnas,
Et constructa videt laquearia dentibus Indis.
Miratur latos campos, lucemque perennem,
Deliciasque deum: quales nec lingua referre
Ulla nec humanum pectus comprendere posset:
Illa volans nunc huc, nunc illuc, ludere gestit
Aethera per liquidum, et blandis sese obiicit auris,
Et iam dediscit terras, nidosque relictos:
Usque adeo iucunda illi sunt regna tonantis.
Sed postquam, stimulante fame, ieiunia vires
Hauserunt, et nulla insunt alimenta calori,
Quae modo laudabat, contemnit sidera: ab alto
Devehitur, et quas nuper contempserat, omni
Conatu repetit terras, escamque requirit.
Tunc ego, qui pressa iamdudum voce tacebam,
Rumpere festinans tam longa silentia, tandem
Hiscere non timui, atque interpellare loquentem:
Et dixi: Quoniam sol iam declinat ad axem
Hesperium, properatque diem demergere ponto,
Ante precor quam lux penitus decedat, et umbrae
Adveniant, mihi ne paucis aperire recuses,
O dea (nam certe dea, non matrona videris)
Nomine quo mulier, quam dextra quamque sinistra
Reginae stantem vidi, puerique vocentur
Ipsarum. Dictis respondit talibus: Eia,

Ne dubita, per me (brevitas nisi temporis obstet)
Quae cupis agnosces: nam non indigna petisti.
Incipiamque ab ea, lateri quae proxima laevo est.
Hanc igitur scito esse Gulam, cui semper edendi
Est animus, nocte, atque die, studiumque bibendi:
Quam plerique deam credunt, et prorsus adorant,
Libantes laeti pateris ardentia vina,
Lautaque vescentes plenis obsonia mensis:
Et summum esse bonum, servire huic, rentur; at errant
Haud dubie: namque hac nil est obscoenius, et nil
Quod naturae hominis magis adversetur, et obsit.
Caetera enim tantum ut vivant animalia, fecit
Iupiter: ast hominem, ut vivendo intelligat, et se,
Cognitione aliis praestando, caelicolarum
Efficiat similem, et vasto dominetur in orbe.
At quicumque Gulae indulgent, et gaudia ventris
Sectantur, fiunt hebetes; fumoque ciborum
(Haud secus ac nebula sol) offuscatur eorum
Ingenium, et nequeunt veri spectare nitorem.
Praecipue quoties stomacho ferventia vina
Obtundunt, caecaque premunt caligine mentem:
Nec studiis saturo possunt incumbere ventre.
Unde fit ut minimum sapiant, finemque relinquant,
Propter quem terris illos natura locavit:
Nec plus cognoscant, quam grex oviumve boumve:
Immo etiam quandoque minus, quum vina cerebrum
Confundunt, geminasque putant ardere lucernas,
Et mensa et paries sese motare videntur.
O foeda ebrietas, animi letum: o vitiorum
Nutrix ac scelerum: quid non mortalia cogis
Pectora? quid per te non audent? iurgia, lites,
Praelia dira moves, et gaudes sanguine fuso:

Per te occulta patent, animum linguamque resolvis:
Te fugiunt metus atque pudor. Vitate pudendam
Hanc pestem, o miseri, quae vos facit esse furentes:
Nec minus insanos reddit, quam mater Orestem.
Sordidior quae res, quae bellua vilior est, quam
Ebrius? Hic epulas, quas non multo ante voravit,
Evomit, atque mero putet: tremit ille, caditque
Saepe caput frangens, oculosve, aut crura: loquendo
Balbutit, nec habent ullum verba edita sensum.
Multa facit, multa et dicit, quae mox, ubi nubes
Discussa est, rediitque iubar, damnantur ab ipso
Auctore: unde rubet factis, infectaque vellet.
Rex Macetum quondam, proles generosa Philippi,
Ebrius in mensa (ut fama est) perdebat amicos:
Sed postquam furor ille animo decesserat, et iam
Sanus erat, tunc se arguebat, tantumque dolebat,
Ut fleret, cuperetque mori. Quid vana, Cythaeron,
Orgia, quid thyasos, deliraque tympana iactas?
Non deus est Bacchus vester, Cadmaea propago,
Nec Iove plena utero Semele concepit: at ingens
Tartarus hunc genuit puerum, de matre Megaera.
Non deus est: sed nempe deum contemptor et osor.
Nam divina parum curant, qui vina sequuntur:
Nec bene tractabit vinosus sacra sacerdos.
Quid memorare opus est, quot morbos, quotque dolores
Dispergat nimius potus per membra, cibusque
Immodicus? Scatet hinc, tanquam de fonte perenni,
Febris, et ulcus atrox, scabies, porrigo, podagra,

Articulosque premens, manibusque infesta chiragra:
Hinc lippi stillant oculi, resolutaque Baccho
Membra tremunt, dentesque cadunt: olet halitus oris:
Hinc stomachus languens, atque intestata venit mors.
Saeva quidem plures leto gula tradit acerbo,
Quam gladius. Quid, quod census cito deperit; et mox
Mergitur in ventrem fundus, domus, atque supellex:
Et modo qui fuerat dives, fit pauper, egensque.
Ut vivas, comede, at non vivas propter edendum.
Iam dixi, quae sit mulier: nunc accipe, quis sit
Ille puer, qui stat iuxta hanc, et vertice nutat,
Nec vigilare valet; puer hic est filius eius,
Quem Labor ex ipsa genuit: Somnusque vocatur.
Nutriit hunc Lethe, multoque papavere pavit:
Germanus Mortis, sed non aeternus, ut illa.
Hic hominum pellit curas, et fessa diurno
Membra labore levat, revocatque in corpora vires:
Quo sine non potis est quisquam producere vitam.
Infert multa tamen damna, et caligine quadam
Obducit mentem, morbosque inducit, et ipsum
Enervat corpus, quoties sine lege modoque
Sumitur, et nimium torpentes occupat artus.
Parcus erit, si parca gula est: nam venter inanis
Excubat, aut minima contentus nocte quiescit:
Et levius dormit, melioraque somnia gignit.
Est tamen afflictis magnum solamen, et omni
Optandum voto interdum, praecordia quando
Angit amor, vel morbus atrox, vel casus acerbus:
Tunc melior gemmis, tunc fulvo est gratior auro
Ut mors, sic somnus miseros felicibus aequat.

At dextra cui Parca colo net candida fila,
Qui facere et qui nosse cupit quamplurima, et altum
In terris virtute aliqua sibi quaerere nomen:
Hunc vigilare opus est. Nam non praeclara geruntur
Stertendo, et molles detrectat gloria plumas.
Tu vero hunc vita, quantum potes, et vigilato.
Eheu quam longam tribuent tibi fata quietem,
Quum semel adveniet nox illa novissima, post quam
Non redit ulla dies: gelidosque reliquerit artus
Spiritus iste levis, volucrique simillimus aurae:
Tunc tibi perpetuo claudentur lumina somno.
Haec nobis dum Diva refert, Thaumantias alto
Ecce venit demissa polo, cui mille colores
Hinc atque hinc sole adverso rorantia praebent
Nubila; purpureis quae sic est fata labellis:
Diva Panomphaeo salve charissima regi,
Cunctarumque Arete (me iudice) prima dearum:
Huc veni, quoniam turba omnis caelicolum te
Visere iam pridem gestit: iam desere terras
Infames, et regna malis habitata colonis.
Non sedes hic tuta bonis; hic omnia regnant
Crimina; relligio nulla est, pietasve, fidesve:
Hic contempta iacet virtus, inscitia sceptrum
Obtinet, et fraudes cuncti exercentur in omnes.
Quare agedum, coeptos sermones rumpe, morasque
Tolle omnes, cursuque pari volitemus ad astra.
Tunc me respiciens Arete, inquit: Non tibi possum,
Vt vellem, dictis exponere singula: sed mox
Crastina cum roseo rediens Pallantias ore
Expulerit tenebras iam lumine matutinas,
Ad te aliquem mittam, gaude, quo caetera disces.

Iamque vale. His dictis, petierunt aetherá saltu,
Excepitque ambas Zephyrus, sursumque vehebat,
Donec laeta utraque in liquidas evanuit auras:
Ceu quum Scylla, patrem fugiens scelerata sequentem,
Paulatim sese attollit: subit ille protervo
Insistens animo, ducitque per aëra gyros,
Desecti cupiens facinus punire capilli.
Haec vero densas inter se condere nubes
Nititur, atque oculos frustratur caeca tuentum.
Illuc et Nisus penetrat, neuterque videtur.

Phoebus Atlantaeo iam merserat aequore currum,
Et Vesper, stabulis educens astra reclusis,
Ambrosiae in campos ad pabula nota redibat:
Digredior moerens, eadem qua duxerat olim
Me senior, repetoque domum, promissaque solis
Gaudia venturi satis anxius expectabam.

LIBER IV.

CANCER.

Argumentum. Venit poeta in locum, ubi pastores offendit de amore canentes; quorum cantus interrumpitur, irruentibus in greges lupis. Apparet ei Virtutis filius, Timalphes, isque de amore disserit, et de amicitia deque consuetudine cum hominibus.

Sol, qui perpetua mundum vertigine lustras,
Alme parens rerum, caeli decus, et stellarum

Princeps, aeterni fons luminis, undique cernens
Omnia, puniceo dum Persida linquis ab ortu:
Et pergens, tandem extremo tua lumina condis
Hesperiae fluctu, Calpenque novissimus uris,
Atque eadem rursus repetis vestigia semper:
Per te cuncta patent, noctis quibus umbra colorem
Abstulerat, tenebris tua non patientibus ora;
Mundi oculus: qui transverso dum limite curris,
Per duodena means animantum idola, quaternis
Dispensas annum spatiis, et tempora mutas,
Et cum temporibus quicquid generatur in orbe.
O sanctum iubar, o divum pulcherrime, salve:
Te colimus, tibi sincero de pectore laudes
Fundimus. At tu hodie laeto nos respice vultu,
Et laetum concede diem, redeasque benignus:
Nubila diffugiant, aër sit ubique serenus,
Adventuque tuo ponti vada salsa quiescant,
Et sit iter tutum cupidis per caerula nautis:
Non segeti, non arboribus, non vitibus imber
Insanusve obsit turbo, lapidosave grando:
Sed blandas Pyrois afflet mortalibus auras,
Accipiantque tuo reditu, Deus, omnia pacem.
Salve, praesidium et sacris tutela poetis:
Tu vatum mentes divino numine reples,
Ipsorumque moves ad dulcia carmina linguas:
Tu dignos lauroque facis famaque perenni.
Salve igitur, dexterque mihi sis quaeso canenti,
Et faveas coeptis, et nostros dirige cursus,
Donec ad optatum veniat mea cymbula portum.
    Haec ego Castalias flexo dum poplite ad undas
Orarem supplex, nympharum adstante corona,
Audiit excelsa Delphorum Phoebus ab arce:
Audiit, et visum est templi nutare cacumen,
Eque adytis ingens effulsit splendor, et ingens
Vox audita, meas quae sic pervenit ad aures:

Infelix iuvenis, quem adeo fata impia vexant,
Qui tam crudeles vivendo transigis annos:
Esto animo forti, et dura: patientia vincit
Omnia: in adversis rebus sunt prospera semper
Magnanimo spernenda viro: tunc celsior exit,
Quum premitur virtus. Viden', ut fortuna frequenter,
Quos pessum dederat, mutata extollat eosdem,
Alternetque vices? Nihil est durabile semper
Sub caelo; redeunt post tristia nubila soles
Iucundi: postquam ventis maria alta fuerunt
Exagitata diu, tandem pacata residunt:
Et remeat brumae post frigora floriferum ver.
Ergo animum firma, et duris ne deficc rebus,
Teque ipsum serva fatis melioribus: olim
Adveniet tempus, cursum variantibus astris,
(Si non ante diem Parcae tua fila secabunt)
Quando tuum, quod nunc mersum iacet atque sepultum,
Mille per ora virum fiat memorabile nomen.
Ipse adero, semperque novem mea turba sorores
Adstabunt comites, quocunque accesseris; et te
De plebe eripient, clarumque in secula reddent.
  Ista mihi responsa dedit cortina precanti.
Ast ego vix possum diis credere talia de me:
Usque adeo sum perverso sub sidere natus,
Usque adeo assiduis caelum me casibus urget.
Inde tamen decedo hilaris, perque avia solus
Errabam, et pariter volvebam talia mecum:
O si forte aliquis mihi nunc hominumve deumve
Occurrat, quem diva Areto, ut promiserat, ad me
Doctorem mittat, quo discere caetera possim.
O si ipsa aethereo potius descendat ab axe,
Meque suis iterum doceat pulcherrima verbis.
  Vallis erat montes inter porrecta propinquos,

Atque iter angustus limes praebebat eunti:
Progredior, videoque duos in gramine laeto
Pastores, pariter quadam sub rupe sedentes:
Qui positis peris iuxta, et quos ferre solebant
Nodosa e corno baculis, certare canendo
Inter se accensi laudis mercede volebant.
Sed iudex deerat, cuius sententia litem
Solveret, et palmam victori ferret honestam.
Ut me viderunt, extemplo accersit uterque,
Et rogat, ut vellem secum residere sub illis
Cautibus, et tanti certaminis arbiter essem.
Tunc unus postquam sumpta praelusit avena,
Talia sublatis in caelum coepit ocellis:
O flos Dardaniae, puer o dilecte Tonanti,
Pocula qui superis spumantia nectare misces,
Cede polo, iam cede polo; formosior alter
In terris nunc est, qui pocula sacra ministret:
Iuppiter hunc rapiens, te spreto, ad sidera tollet:
Invidia rumpere miser, moriere dolore.
Sed potius ne cede polo; tu vina propines
Caelicolis, maneat mecum mea cura Philetus:
Quo sine nec mihi dulce aliquid, nec vivere gratum est.
Hunc quoties, pernicis equi per devia tergo
Invectum, capreas arcu cervosve petentem
Naiades aspiciunt, caeco stimulantur amore,
Multaque cum multis cupiunt dare basia donis,
Certatimque ferunt vario de flore corollas,
Et calathos pomis plenos, et dulcibus uvis.
O si non adeo puer implacabilis esset,
O si se facilem misero praeberet amanti,
Me foret in toto nullus felicior orbe.
Sed spernit nostrasque preces, nostrumque dolorem,
Et fugit, ut nervo Assyrio transmissa sagitta.
Ne fuge me, neu sperne precor, formose Philete:

Non ego sum Laestrygonio de sanguine, amari
Sed dignus fortasse tibi, si me bene noris.
Nam quamvis hirtae in nostro sint corpore setae,
Et barba a mento impexis cadat horrida villis,
Non sum deformis tamen; et sua gratia barbae est
Et setis, suntque ista viris pugnacibus apta,
Robustosque decent: sint levia membra cynaedis.
Quid? quod divitiis pastorum haud vincor ab ullo?
Quandoquidem mihi non desunt armenta, gregesque.
Mille meae viridi pascuntur gramine vaccae,
Mille mei per densa sues querceta vagantur;
Enixas habeo pecudes, foetasque capellas:
Lactis acetosi nunquam mihi copia defit:
Est vetus, estque recens plena mihi caseus arca.
Sume tibi, quodcunque velis; namque omnia nostra
Sunt tua, sumque tuus: quanquam hoc, ingrate, recusas.
Si me diligeres, mecumque aliquando venires,
Colligerem tibi poma, altis haerentia ramis,
Quae referunt cerasque novas, maturaque fraga,
Implerenque tibi corylis nucibusque canistrum.
Ah quoties, quoties mediis te amplecterer ulnis,
Imprimerem roseis mille ac mille oscula labris.
Ne dubita, mellite puer, mecumque venito:
Stabimus ad nitidum fontem, gratumque soporem
Amplexu iuncti pariter capiemus in umbra,
Allecti strepitu ramorum et murmure rivi,
Dum fervente die crepitant per rura cicadae.
Heu mihi, me spernis, spernis quoque munera nostra,
Nec moestis lacrimis, nec blanda voce moveris,

Saevior Hyrcana sublato tigride foetu,
Surdior ex Pario quae fiunt marmore signis,
Durior Alpina caute, Arabioque adamante.
Quo tibi forma tua est, si fis crudelis, et omnes
Despicis, atque mori miseros compellis amantes?
Sic pulchros inter flores latet horridus anguis,
Sic et in Hyblaeo miscetur melle venenum.
Pone tuos fastus: inimica superbia divis.
Nec te decipiat fugitivae gratia formae.
Forma brevis flos est, primo spectabilis ortu,
Mox languens fugiente die. Dum florida durat
Aetas, dumque cutis tenero fulgescit in ore,
Ne puer incassum felicia tempora perde:
Utere concessis tibi, dum potes, utere donis.
Omnis quippe suo res commendatur ab usu.
Tempus erit, quum tetra genis horrescere barba
Incipiet, faciem crispantibus undique rugis,
Canitiesque premet laudatos foeda capillos.
Tunc frustra amissum lugebis, stulte, decorem
Saepius, et tecum dices: quo pristina cessit
Gratia? quo roseus niveaque albedine mistus
Migravit color? ah nostrae spes irrita formae!
Mutatosque gemes vultus, deformiaque ora,
Ipsum te quoties speculo referente videbis.
Sed quid ego in ventos vanas effundo querelas?
Quid studeo sterili committere semen arenae?
Me miserum, frustra (sic vultis fata) laboro:
Sic vultis fata, o nimium contraria nobis,
Praecipue quum dirus amor mea pectora vexat:
Fatum in amore valet, plusquam gaza omnis et omnis
Nobilitas: etiam fato est obnoxia virtus.
Fato despicitur princeps, et servus amatur.
Sis tamen ipse licet presso truculentior hydro,
Meque minus fronde aut ulva liceare palustri,
Te semper, mea vita, sequar, te semper amabo:

Corde Philetus erit nostro, nostro ore Philetus.
His tacuit dictis, mox talia subdidit alter:
Polline candidior, Mellina, et virgine calce,
Et pelagi irati spumis, et lactere cocto:
Maturis cerasis eadem rubicundior atque
Moris, quae nondum nigro sunt tincta colore:
Pulchrior arboribus, verno quum tempore florent.
Dulcior arenti ficu, mustoque recenti.
Non habuit credo tales Cytherea papillas:
Non tales oculos, nec tam speciosa labella.
Quid laudem femur, aut femori confinia membra?
Has tractare iuvat potius, quam dicere, partes.
Non modo mortales inter laudata, sed ipsis
Diis etiam Mellina placet. Vidi ipse sequentem
Hanc Satyrum, et tandem captam sub subere pressit:
Clamabat, volui demens accurrere, opemque
Ferre, sed hirsuti metuebam cornua divi,
Rivalemque ausus non sum tentare ferocem.
Ah quoties nutu blandi me invitat ocelli,
Accersitque ultro, et niveis mea colla lacertis
Haud aliter nectit, soleat quam nectere ramos
Admotos hedera, aut vitis! lascivaque mordet
Cervicem, leviterque manu mea percutit ora
Ludendo: iuratque mihi, me praeter amare
Se nullum! Sed non adeo sum stultus, ut ista
Vera putem: quoniam nil est mendacius ipsa
Foemina: et insuetis quo te magis improba palpat
Blanditiis, hoc esse magis tibi scito cavendum.
Dixerat ista canens, atque addere plura volebat:
Ecce autem veniunt per saxa crepidinis, inter
Pendentes frutices, angusto calle, latenter
Septem forte lupi, stimulante cupidine pastus:

Invaduntque greges, nunc has, nunc morsibus illas
Dilaniant pecudes, mersantque in sanguine rictus.
Contra conatur magnis latratibus hostes
Pellere turba canum, ferro circumdata collum.
Ingens fit strepitus; valles resonare boatu:
Consurgunt trepidi, posito certamine cantus,
Pastores, baculis nodoso e robore sumptis,
Et funda, accurruntque simul, solusque remansi.
Tunc alia discedo via speransque, timensque,
Atque animi dubius, mecum diversa volutans,
Progredior, quantum spatii ter plumbea massa
Impete tormenti exiliens metitur aheni:
Illimem fontem scatebris gliscentibus, inter
Frondosas platanos reperi, quem mollia circum
Gramina cingebant, scabroque sedilia topho:
Ut puto, nympharum sedes, quum torrida fervet
Aestas, et mundum rabiosus Sirius urit.
Haud procul hinc aberant, plenos onerantia ramos
Sorba: ego confestim, quoniam matura videbam,
Accessi, et nonnulla manu decerpta comedi.
Inde, sitim cupiens haustis extinguere lymphis,
Ad fontem propero, et fonti prona ora reclino:
Dumque bibo, in nitidis splendebat calculus undis:
Interea iuvenem quendam demittit Olympo
Diva Arete, nostri non immemor. Ille volatu
Praecipiti secat aethereas velociter auras.
Dum volat, accipitres cursu praevertitur ipsos,
Prendere quum praedam pennis stridentibus ardent.
Actutumque ad me venit, qui forte iacebam
Graminea in ripa, fessus, dicitque salutem.
Ilicet assurgo, et iuvenem reverenter adoro.
Ille autem, superans humanam corpore formam,
Divae Aretes, inquit, sum filius: ipse Timalphes

Nominor: huc genitrix misit me, ut singula demum,
Quae restant dicenda, suo nunc ordine pandam.
Sedimus ergo ambo, dehinc fari talia coepit:
Audisti, quae sit mulier de parte sinistra,
Quis puer ipsius: namque hoc tibi mater aperte
Ostendit. Quare nunc restat dicere, quae sit
Altera, quae dextram, puero comitata, tenebat.
Hanc Venerem appellant homines, dicuntque creatam
De pelagi spumis, tunc quum Saturnus in aequor
Creditur ingratus testes iecisse paternos.
Sic perhibent Graeci, gens multum accommoda nugis,
Garrulitate potens, fingendique apta magistra.
Uranius tamen hanc genuit de Lopade nympha,
Uranius, rerum genitor, quo vastior Atlas
Non fuit, Enceladusve ferox, tumidusve Typhoeus,
Nec quotquot tellus produxit foeta Gigantes.
Huic natura novem capita addidit, inde supremum
Absque oculis versum est Tartessi ad littora semper,
Caetera ad auroram spectant: plus mille secundo
Lumina sunt, reliquis unum: iactatur ad arces
Dextera Riphaeas, Boreaeque cubilia tractat;
Sed qua parte Notus mittit sua flabra, sinistram
Extendit, mundumque manu metitur utraque:
Contingens pedibus manes, et vertice caelum,
Omnigeni pecoris pastor ditissimus idem,
Quod late in terras omnes diffundit alendum.
Non esset pecori numerus, nisi filius eius
Pamphagus, horrificum rabie atque trigutture monstrum,
Assidue cum uxore sua (quae nomine fertur

Atropos) armenta atque greges sine fine vorarent.
Hanc Venerem idcirco Uranius tulit, atque deorum
Cuidam Paedogeni aeterno sociavit amore,
Consortemque tori fecit: quo foedere iussit
Instaurare aliam prolem, et supplere creando.
Haec est illa Venus, sine qua cultore careret
Maximus et densis horreret sentibus orbis.
Hanc Deus instituit, naturae ut damna rependat.
Quod vero Deus instituit, damnabile non est.
Quid de illis igitur dicam, qui, coelibe vita
Contenti, dulces non curant gignere natos,
Sed steriles obeunt radicitus, et moriendo
Post cineres non ulla sui monumenta relinquunt?
Hi peccant certe, et, si verum dicere fas est,
Nascitur indigne, per quem non nascitur alter:
Indigne vivit, per quem non vivit et alter:
Qui tamen aut morbo, aut alia ratione tenentur,
Quo minus hac possint uti, pressive maligna
Paupertate, timent mendicam educere prolem:
Aut qui caelestem sapienter ducere vitam
In terris malunt, (quorum rarissima turba est,)
Abstineant: nam tunc fas est, veniamque merentur:
Sed multi nolunt uxorem ducere, multas
Ut passim incestent, diversaque pabula carpant:
Quoque magis fallant vulgus, se addicere sacris
Haud dubitant, et templa colunt, divûmque ministri
Censentur: varias leges, habitusque capessunt
Insuetos, raso sperantes vertice caelum:
Insani fugiunt mundum, immundumque sequuntur:
Et cum se ventri dedant, mollique quieti,

(Quae duo nequitiae sunt nutrimenta) pudici ut
Credantur, caecis condunt sua furta latebris,
Et satagunt nigram vitiis obtendere noctem.
Nemo quidem caste consuevit vivere, salvis
Inguinibus: nisi quem iam debilitata senectus,
Aut languor gravis, aut animi dolor impedit ingens,
Aut regit aetherei sapientia plena pudoris.
Omne supervacuum natura e corpore pellit.
Hinc est quod Venerem nocturna insomnia solvunt,
Gaudiaque informant, veros imitantia lusus.
Multi autem, quia sunt cauti, casti esse putantur.
Esto tamen, quod Vestales, ipsasque Sibyllas
Virginitate sua vincant: cedo,dignior utra,
Utra est nobilior, sterilisne, an fertilis arbos?
An quae est terra ferax,an quae nil gignit arena?
O vanas hominum curas, o futile votum!
Discite naturae sanctas non temnere leges:
Quae vult, ut genitus generet: quae gaudia fecit
Tam bona concubitus, non ut te absterreat, imo
Ut magis alliciat. Naturae obsistere cur vis?
Nempe Venus nulli culpae est obnoxia, si sit
Legitima, atque modum servet, si debita fiat.
Ast nimia enervat vires, effeminat artus,
Ingenium obtundit, breviat quoque tempora vitae.
Iam nunc de Veneris puero nos dicere oportet.
Hic est ille hominum domitor, domitorque Deorum,
Qui face, qui pharetra totum perterritat orbem:
Cui,quamvis puero et caeco,tamen omnia parent,
Quae terras pelagusque colunt, quaeque aethera summum.

Heu quantos ignes, et quanta incendia passim
Excitat iste puer! quantum, o pharetrate Cupido,
Arbitrii tibi concessum est! Tibi nulla resistunt
Robora: tu pecudes, tu homines, tu numina vincis:
Saepe tuis fixum telis gemuisse Tonantem
Novimus, et, varias compulsum assumere formas,
Fulmine deposito, et coeli regione relicta,
Non dedignatum miseras insistere terras:
Nunc aquilam fieri, nunc torva fronte iuvencum;
Nunc se pastorem, nunc se simulare colubrum,
Interdumque ignis speciem, Satyrique figuram
Aut auri induere, aut candenti corpore oloris.
Ennosigaeus item, liquido mutatus Enipeo,
Dum tua tela miser sentit, Salmonida pressit.
Saepe etiam voluit delphin, ariesque videri,
Aut equus: et toto flammas extinguere ponto,
Quas tu condideras in pectora caeca, nequivit.
Fabula longa nimis, cunctos ex ordine divos,
Et factum accipitrem Phoebum, factumque leonem,
Dicere: vel Stygii furias memorare tyranni.
Talia non opus est referendo absumere tempus.
Quippe ego si cunctos heroas et heroinas,
Quotquot dirus amor letali vulnere fixit,
Enumerare velim: crescet mihi longior ordo
Historiae, atque prius condens sua lumina Titan
Abluet Hesperio fumantes gurgite currus.
Ergo operae pretium puto, omittere talia, cum sint
A multis iam dicta aliis: nunc vera sequamur:
Non puero huic Bacchus pater est, ut Graecia fingit:
(Non etenim, si sic, abstemius ullus amaret)
Sed fatum: quoniam fato iunguntur amores.
Nimirum fatis mortalia cuncta reguntur:
Fatum dat mores, fortunam, et terminat annos:

Plus fatum quam forma valet: sit maxima flammae
Causa cupidineae licet haec, et corda tenaci
Praecipue iuvenem soleat vincire catena,
Plus quoque quam nummi: quamvis corruperit auro
Inclusam Danaen turri Saturnius alta:
Consuetudo etiam, et facilis concessa manendi
Saepe simul, nulloque simul spectante, loquendi
Libertas: quae prona via est et lubrica, per quam
Ipse amor ingreditur, per quam Venus ipsa paratur,
Haud multum certe, fato renuente, iuvabunt.
Fato iunguntur, fato solvuntur amores.
Hinc vilis, deformis, inops, quandoque fruetur,
Quod neque formosus poterit, nec dives habere:
Hinc pulchra et generosa viro contemnitur uxor
Interdum et pluris pellex trivialis habetur:
Hinc uxor pulchrum et generosum saepe maritum
Odit, et immundi penem calonis adorat,
Aut aliquem externum, quem vix bene noverit, ardet.
Denique, ni tribuatur amor pro lege deorum
Cuique suus, nisi sit divisus limite certo,
Non dubium est quin possit ab omnibus unus amari:
Non dubium est, possit quin omnes unus amare,
Et passim, quamcunque velit sibi quisque, potiri:
Sed, veluti pisces piscator non capit omnes,
Non omnes volucres auceps, non omnia lustra
Venator spoliat: sed quod sua cuique dedit sors,
Hoc habet, hoc potitur: sic dispensantur amores
Arbitrio superum; dominae sic saepe placebit
Ipse suae servus: sic pulchram saepe puellam
Enterocelosus, grandaevus, lippus habebit.

At veluti, infausto qui sidere mercibus implet
Mercator navim, nocituraque caerula tentat,
Naufragio aut diris praedonibus exspoliatur:
Sic, quisquis caelo adverso fatoque sinistro
Uritur, incassum tempus terit atque laborem,
Imo ignominiam et crudelia vulnera saepe
Accipit: interdum leto mercatur amorem.
Aut cui fata favent, et cui fortuna secunda est,
Pace frui poterit quod vult, et tutus amare.
Verum haec quam paucis concessa est gratia! pauci
Tam faciles habuere Deos, tantumque benignos,
Excepto, si quis caute sua gaudia celet,
Usque adeo, ut nulli fidat, nullique recludat.
Quippe homini nunc nulla fides; nunc omnia plena
Insidiis; socio nunc quisque imponere tentat.
Quod si arcana suo quisquam commisit amico,
Hunc metuat, ne quando fides frangatur, oportet:
Ne quando infensus mutata mente revelet
Quod prius in cordis penetralibus occultabat.
Ergo si liber vis esse, et vivere tutus,
Non ulli credas quod tu clam feceris, et sic
Semper amicum habeas, dum durat foedus, ut ipsum
Posse putes hostem fieri; quod saepe videtur.
Nam qui semper ament, nostro sunt tempore rari.
Invidia est etiam multum metuenda: secundis
Quae semper rebus dirum miscere venenum
Nititur: invidiam moneo timeatis amantes.
Propterea, quid ames, nemo sciat: occule amorem,
Qui sapis, atque tuus fac ne ignis luceat extra.
Invidia, horrendum monstrum, saevissima pestis,
Exitiale malum, quo non violentius ullum,

Virtutem insequitur, lacerat bene facta, bonosque
Odit, et alterius iusto indignatur honore.
Quamquam nemo satis proprium celabit amorem,
Si fata impediant, inimicaque sidera nolint.
Quippe humana parum prodest prudentia, quando
Decernunt aliter superi: frustraque laborat,
Qui rem cunque parat diis adversantibus ullam.
Non tamen idcirco non omni est arte cavendum,
Non omni utendum studio pro viribus, atque
Consilio. Nam qui fecit quod debuit, et spe
Fraudatus tamen est, merito laudatur, et omnem
Invidiam in superos transfert: quos saepe favere
Stultitiae, atque bonos pessumdare saepe videmus.
Felix, cui favor a caelesti traditur arce;
Quem Deus ipse fovet, qui dextro est sidere natus.
Huic etenim iucundus amor contingit, et absque
Felle frui longa poterit dulcedine laetus.
Nempe amor est dulcis: nempe est res blanda, iocoque
Plena et deliciis, ni fato fiat amarus.
Cuius qui nunquam est expertus tela, vocari
Iure potest sensus expers. Nam bellua quae non
Igne cupidineo flagrat? Certe omnia, quamvis
Vilia et exigua, has norunt animalia curas,
Sic statuente Deo. Quare qui quaerit amorem,
Rem quaerit divinam: etenim nisi cuncta perenni
Ipse deum atque hominum rex prosequeretur amore,
Deficeret mundus, pariterque elementa perirent.
Quilibet id servat quod amat, gaudetque tueri:
At quod non amat, id nemo servare laborat.
Idcirco rerum series aeterna manebit:

Quippe Dei est aeternus amor, qui cuncta tuetur.
Et licet orta cadant, species nulla atterit aetas:
Diligit has etenim per se Deus optimus, at non
Sic ea quae rapidae debentur corpora morti.
Namque perire sinit nemo quod diligit, illud
Si servare potest. Sed quis neget omnipotentem
Esse Deum? Servare potest; sed non amat ipse
Corpora: corrumpi idcirco sinit, at species non.
Quid figulus curat, si frangitur ista vel illa
Olla? Rotam pedibus volvens, cretaque resumpta,
Ipse novas iterum fingit, spernitque priores.
Praeterea caelum, tellus, aerque, fretumque,
Atque ignis, demum totius machina mundi
Hoc stat et hoc durat tot iam per saecula nexu.
Nam nisi tantus amor firma compage teneret
Omnia, pugnarent vinclis elementa solutis:
Non caelum terris lucem, radiosque calentes,
Nec generandarum praeberet semina rerum:
Aëra finitimum consumeret improbus ignis:
Nec tempestivas pluvias demitteret aër:
Nuda foret tellus, aequorque extingueret ignem,
Aut igni potius piscosum aresceret aequor:
Ut quondam, quum flammivomos Clymeneia proles
Non bene rexit equos, metuens caelestia monstra,
Infelixque sui renuens praecepta parentis,
Corruit in voto, sensitque incendia mundus,
Donec fulmineo praeceps deiectus ab ictu,
Eridani mediis flammas extinxit in undis.
Gignit amor pacem: pax est dignissima rerum:
Omnia pace vigent, et pacis tempore florent:
Paci summus honos, paci est quoque summa voluptas.
Tunc tuti vivunt homines, tutusque viator

Carpit iter, nec fit saevorum praeda latronum:
Tunc apium cura et pecoris, tunc arva coluntur
Assidue, et largas pariunt pro tempore fruges:
Copia tunc Cereris, tunc lac, tunc Bacchus abundat,
Palladiusque liquor: tunc passim luditur, et tunc
Inflata ad thyasos invitat tibia. Soli
Oderunt pacem stulti, et certamina quaerunt.
Talia fluxerunt Saturno tempora rege:
O felix aetas, ipso preciosior auro!
At nunc (proh dolor) insano discordia motu
Omnia conturbat, terret, repletque tumultu.
Nunc iuvat esse trucem, et leges discindere ferro.
Iustitia est, potuisse magis. Nunc mille colubros,
Mille faces quatiunt, toto et bacchantur in orbe
Eumenides, populosque agitant, regesque superbos.
Quid iuvat, o miseri, pugnando lacessere mortem?
Nunquam sera venit, sed dira superbia tanti
Causa mali, et vesana fames, atque ardor habendi.
Heu cur usque adeo vilissima terra superbis,
Cuius foeda brevi corrodent viscera vermes?
Quid tantum quaeris? Te semper forsitan esse
Victurum credis? Miser, ah miser, aspice quam sit
Incertus, velox, angustus terminus aevi.
Sufficiet brevis urna tibi, parvumque sepulcrum.
Quod si amor humanos animos astringeret, ista
Non fierent: sed quisque suo inserviret amico,
Quisque sibi carum, qua posset parte, iuvaret.
Certe nec melius quicquam, nec dulcius est, quam
Sincere a multis, dum vita haec durat, amari.
Rebus in adversis magnum munimen amici:
Solantur, firmant animum, prodesse laborant
Quaque valent, miseras curas et damna levare

Conantur, tecumque dolent, tecumque queruntur.
Haud facile ille perit, quicunque est dives amicis.
At quum te vultu spectat fortuna sereno,
Et versat meliore rota, tua commoda tecum
Percipiunt, gaudent tecum, convivia tecum
Plena iocis celebrant, augent tua facta favendo.
Quare qui tutam et laetam vult ducere vitam,
Quam multos studeat semper sibi iungere amicos.
Pluribus hoc autem fiet rationibus. Ipsas
Qua potero expediam. Sed primum scire necesse est,
Esse voluntatis motum hunc, quem vulgus amorem
Appellat: nam velle bonum est, quod fertur amare.
Semper habere bonum desiderat ipsa voluntas,
Et vitare malum, solisque movetur ab istis;
Haec duo sunt igitur causae et fundamina amoris.
Omnia sed bona sunt triplici discrimine secta.
Quaedam iucunda, et quaedam dicuntur honesta:
Utiliumque aliud genus et natura bonorum est.
Sicque malum triplex: damnosum, turpe, molestum.
Quisque amat, haec animo fugiens, aut illa requirens.
Est igitur diversus amor, diversus ut est fons
Unde oritur, laude aut probro non dignus eodem.
Haec tria non solum inter se differre putandum,
Per genus: ast etiam species habet unumquodque
Per se multiplices, delectans, utile, honestum.
Quae cum sint variae, varii redduntur amores.

Utile enim est, quicquid prodest; non est tamen unum:
Sicut multa etiam bona corporis atque animi sunt.
Quattuor ad corpus spectant bona: robur, et ipsa
Forma, valetudo, levitas: quodcunque dat ista,
Vel res sit vel homo, prodest atque utile fertur.
Ast animi duo sunt bona, mos, doctrinaque: sicut
Sunt animi geminae virtutes: ipsa voluntas,
Cuius sunt mores: et mens, cui noscere verum
Est proprium. Mentis bona sunt complura, novemque
Doctrinae hanc ornant, quas vatum carmina Musas
Appellare solent, ter ternis orbibus aptae.
Sicque voluntatis bona plura, et quattuor horum
Praecipua existunt: prudentia, iustitia, atque
Grandia quae aggreditur fortis discrimina virtus,
Nec non quae fraenis nos temperat, atque modestos
Efficit. Ex istis, tanquam de fontibus, omnes
Emanant aliae: quas quisquis discere quaerit,
Volvat Aristotelis libros, vel scripta Platonis
Inspiciat: duo sunt haec magni lumina mundi.
Ergo quicquid erit, tribuat quod talia nobis,
Utile dicetur; veluti medicina medensque
Corporibus, velutique animis liber atque magister.
Utiliora tamen sunt et meliora putanda
Quae prosunt animo: quia corpore dignior ipse est,
Ut servo dominus, rate nauta, aurigaque curru.
Sed mediate aliquid prodest, aut immediate:

Ut sator et nummus, cocus et cibus esurienti.
Idque ipsum dico de delectantibus: haec nam
Per multas species, per multaque membra secantur,
Quorum animos quaedam delectant, corpora quaedam:
Suntque voluptates animi, quam corporis, omnes
Sincerae magis, et stabiles, et nobiliores,
Cum diis communes nobis. At caetera sensus
Gaudia sunt etiam brutis concessa: sequuntur
Haec pecudes proprie. Namque his dulcedine mentis
Posse frui vetitum est, neque cunctis sensibus ipsae
Laetantur: solo gustu tactuque moventur:
Quippe nec harmoniam, sed nec diapasmata curant.
Numquid Apellaeas tabulas, aut aera Corinthi
Mirantur, vel clamosi spectacula circi?
Si quid odorantur tamen, aut si vocibus ullis,
Vel si nonnunquam aspectu gaudere videntur:
Id gustus fit vel tactus ratione: velut quum
Massylus visa in campis leo forte iuvenca
Exultat, tollitque iubas, caudamque retorquet,
Praedae avidus: vel quum sonipes per prata vagantem
Vidit equam, Veneris stimulante cupidine fertur,
Et resupinato dumeta per avia collo
Subsultim graditur, caelumque hinnitibus implet.
Cumque cibi et Veneris pecudum sit sola voluptas,
Et propria: idcirco est etiam vilissima, vixque
Conveniens servis: hebetat nam mentis acumen
Immoderata, solet multum quoque laedere corpus.
Ergo quicunque est huic deditus, insipiens fit,

Et servire magis quam aliis dominarier aptus.
Non est turpe tamen, moderate talibus uti.
At bona si quae sint cognoscere quaeris honesta:
Quod nuper dixi, reminiscere. Namque animi sunt,
Doctrina et mores, veluti paulo ante relatum est.
Sed quod nunc dicam, solerti mente notato.
Quae bona delectant, quam longo tempore durant,
Tam longo existunt iucunda, et postea nil sunt.
Exemplo tibi sit Veneris cantusque voluptas.
Ast quicquid praebet bona corporis, utile fertur.
Ipsa autem bona sunt iucunda, velut valitudo
Iam data delectat, medicina sed utilis ipsa est.
Id quoque, quod confert animi bona, iure vocatur
Utile: verum animi bona postquam tradita iam sunt,
Fiunt iucunda, et simul efficiuntur honesta.
Quicquid enim virtutem affert, est utile: at ipsa
Tradita iam virtus, iucunda et honesta putanda.
Quippe honor est soli virtuti debita merces.
Quicunque ergo cupit multum dum vivit amari,
Aut studeat delectare, aut prodesse, vel in se
Virtutes habeat: quas compelluntur et ipsi
Commendare mali, et quamvis odere, verentur.
Sed prius illorum debet perpendere mores,
Queis placuisse volet. Namque est non una voluntas
Omnibus: hinc homines studia in diversa feruntur.
Usque adeo tribuit difformia semina nobis
Gignendo natura parens: quod displicet illi,
Hic amat: hic laudat, quicquid damnatur ab illo:
Ergo non eadem sunt cunctis grata, nec omnes
Utile idem cupiunt, eadem nec honesta requirunt.

Quare opus est novisse prius, quid cuique magis sit
Acceptum, placeatque magis: ne fiat inane
Officium, cassusque labor, ne littus aretur,
Si forte aut iniucunda, aut odiosa ferantur.
Hoc autem non difficile est cognoscere: sermo
Haud dubie ostendit mores, animumque latentem.
Id quod amat, crebro loquitur quisque, atque libenter
Audit: multa domi poterunt quoque signa videri.
Nam cum vomeribus stimulos, iuga, rastra, ligones
Agricolae servare solent; arma horrida miles
Parietibus suspensa tenet: sed quisquis abundat
Codicibus, poterit merito studiosus haberi.
Sic de aliis dico; nimirum arcana resignat
Lingua manusque animi. Quare quaecunque placebunt,
Efficere haec studeat, quisquis sibi quaerit amicos.
Obsequio generatur amor: sed maxima lucrum
Pars hominum sequitur; nummos et munera cuncti
Affectant; donis multi acquiruntur amici.
Verum talis amor non est durabilis, et quum
Deficit utilitas, fugit illico (praecipue si
Ulterior non ulla manet spes utile habendi,)
Servilis, fidusque parum: tamen inveniuntur
Quidam, sed rari, acceptorum qui meritorum
Assidue memores, non cessant semper amare.
Esto quod ingrati cessent: non proinde bonus vir,
Qui rarus veluti phoenix reperitur in orbe,
Multis prodesse ac pro viribus auxiliari
Debet desinere: est etenim via sola merendo

In caelum; perque hanc Alcides maximus olim
Incessit, multique alii, quorum inclyta fama
Durat adhuc, nullum posthac moritura per aevum.
Nempe Deo est similis vir dapsilis atque benignus.
Pars magna est etiam, quae delectabile quaerit.
Hinc et amant, quicunque sibi iucunda ministrant:
Praesertim pueri, iuvenes, nec non locupletes,
Gaudia sectantur, sectantur ludicra semper.
Sed nec talis amor verus vel firmus haberi
Debet: namque fugit, quum deficit ipsa voluptas,
Si modo non redeat, vel non reditura putetur.
Est tamen interdum valde utilis, atque per ipsum
Divitias multi, multi accepere favorem.
Delectare igitur studeat, qui quaerit amari,
Dum neque quod iustum est, neque transgrediatur honestum.
At prodesse modis et delectare duobus
Quisque potest, verbis ac rebus: tutius autem
Et levius multo est, verbis quam rebus amorem
Quaerere. Proinde opus est, quo id fiat noscere pacto.
Utile si doceas quenquam, moneasve loquendo,
Efficies, monstrando etiam quid prosit et obsit,
Quo nocitura modo vitentur, et ipsa parentur
Commoda, in adversis pro ipsorum orando salute,
Vel commendando, vel pro ipsis grata petendo,
Quos in amore voles tibi iungere. Si cupis autem
Delectare aliquem verbis, laudato decenter
Ipsum resque suas: vel si quid gesserit unquam
Egregie, ne te pigeat laudando probare.
Nam sapiens aeque ac stultus laudarier optat.
Interdum lepidis, risumque moventibus, aures
Mulceto dictis, referendo si qua iocosa est

Fabula, vel si qua est vetus aut nova digna relatu
Historia, et demum si quid scis posse placere:
Non contradicas, imo assentire loquenti,
Sint non vera licet; quod si pudet illa fateri,
Tu saltem taceas: nam dissimulare tacendo,
Maxima plerumque est prudentia. Vivere nescit,
Ut bene vulgus ait, qui nescit dissimulare.
Nonnunquam, mihi crede, nocet, defendere verum.
Temporis atque loci proinde est servanda, hominumque,
Conditio semper, ne quid te laedere possit.
Ast aliqui absentem malunt laudare, putantque
Id melius: faciunt astute, talis enim laus
Gratior, atque minus ficta et suspecta videtur.
Quippe solent multi praesentem extollere dictis,
Semper adulantes, ut veri habeantur amici:
Ast ubi terga abiens vertit, mordaciter urgent
Absentem, et rident. Non valde est fidere tutum
Laudanti coram; mos est hic mancipiorum.
Non deerunt autem, referant qui singula, plures,
Aut unus saltem, fueris quaecunque locutus,
Vel bona vel mala sint: multus delator ubique est:
Hic te laudavit, dicet, vel vituperavit.
Sed tamen, ut paucis liceat concludere verum,
Non magis est gratum cunctis, et amabile quicquam,
Moribus ingenuis, integroque ordine vitae.
Hoc plus divitiis, plus cognitione probatur.
Namque malus, quanquam doctrina et rebus abundet,
Neutique diligitur: vitiis odiosius est nil.
Si bonus atque probus fueris, vel amabere, vel te
Non odio saltem (velut arbitror) ullus habebit.
Est autem vetus auctorum sententia, mores

Quod similes, simile et studium, sunt fomes amoris:
Sic vanus vanum, studiosus sic studiosum
Diligit, et socios adeunt animalia coetus.
Hoc non inficior: nam quo iungentur amore
Hi, quibus est mens diversa et diversa voluntas,
Cum sit amicorum, cupere et contemnere id ipsum?
Sed sceleratorum cito foedera dissoluuntur,
Stultorumque brevi commercia tempore durant:
Nam propria utilitas, quam quisque requirit iniquus
Per fas atque nefas, et saeva cupido nocendi,
Quam malus omnis habet, pariterque superbia et ira,
Stultorum fidae comites, accendere bilem,
Bella movere solent. Amor est durabilis ille
Dumtaxat, cuicunque dedit fundamina virtus,
Quem genuit probitas. Amor hic pia pectora tantum,
Sincerosque animos aeterno glutine firmat,
Et naturali pluris faciendus amore est,
Quo genitum et generans, et ab uno sanguine creti,
Mutuo se observant et amant. Nam saepe parentes
Oderunt nati, oderunt sua pignora patres.
Germano insidias germanus saepe paravit:
At nunquam verus Pyladae insidiatur Orestes,
Nec Pylades mortem curat, modo prosit Oresti.
    Sed dubium est, fierine ullo conamine possit,
Ut nos omnis amet populus, iustique, malique.
Nempe amor in plures divisus, debilior fit,
Fortior in paucos. Unita potentior est vis
Quaelibet: at partes in plures secta peribit.
Recte igitur dicunt: raros tibi quaere sodales.

Difficile est etenim, cum multis vivere posse,
Et conversari assidue: quae maxime amicos
Res decet: a multisque fides negat ipsa teneri;
Cum paucis habitat potius. Non ergo fideles
Esse tibi multos credas: nec dilige vulgus,
Nec te vulgus amet: comes est discordia vulgi.
Cum paucis pax laeta manet, turba omnis abesto:
Namque a turbando nomen sibi turba recepit.
Paucos atque bonos tibi delige, cum quibus aevum
Ducere securus valeas, et lite remota.
Ut non ergo potes multos vehementer amare:
Sic tu non potes a multis vehementer amari.
Nam qui non amat, is nullo fit dignus amore.
Est alius civilis amor, communis, et omni
Praestandus populo, quo quisque bonusque malusque
Diligier debet, quum nulla ex parte nocemus
Factis aut dictis cuiquam; quum taliter ipsi
Vivimus, ut nemo merito nos carpere possit:
Quum sumus erga omnes blandi, vultuque benigno
Quemque salutamus, laudamus, honorificamus.
Sed tamen in primis est utile, conversari
Raro vel nunquam cum multis, si tibi cordi est,
Vitare insanas lites pacemque tueri.
Praesertim quos esse malos nosti, aufuge: namque
Haud facile est, tribulos et spinas inter euntem
Illaesos habuisse pedes, illaesaque crura.
Nec cures si te non diligit improbus: at si
Non odit, satis esse puta. Non oderit autem,
Si longe steteris: absenti non nocet anguis.
Vel conversari tibi si quandoque libebit
Cum populo, et stolidae interdum te adiungere turbae,

In primis studeas moderamina ponere linguae,
Et cave quid dicas, semperque libentius audi.
Raro autem loquere: est mentis gravitate carentis
Indicium sermo nimius, peccatque frequenter
Multiloquus: verum parce, cauteque loquentes
Laudantur: decus est ingens prudentis in ore.
Praesentem, absentemve aliquem ne laede loquendo:
Hoc sit praecipuum monitum, sit regula prima:
Atque ea ne dicas quae nil referre videntur:
Nec verba incassum et nulla ratione profundas.
Nam te ridebunt homines, fatuumque vocabunt.
Verum sive rogas aliquem, seu forte roganti
Responsurus eris, prius ipsam consule mentem,
Quam vox exiliat: quae postquam est edita, retro
Haud remeare potest. Verbum semel ore soluto
Emissum longe, nequit ad sua claustra reverti.
Gratia magna etiam est, sapientum dicta referre,
Atque loquendo aliquos vatum interponere versus,
Interdum exempla, historiis inventa probatis.
Talia namque solent sermoni inserta decere
Apprime, modo sit non ab re. Idcirco frequenter
Nunc hos, nunc illos opus est evolvere libros:
Atque, ut apes, varios passim decerpere flores.
Iram pelle procul: tecumque superbia non sit:
Nam tales homines non possunt prorsus amari.
Verum te mitem, blandumque ostende: placebis
Omnibus hoc pacto. At si te quis laeserit, ipsum
Ingenio studeas mage quam superare furore.
Ingenio vires cedunt, prudentia victrix
Cuncta domat: rabidae tigres, tumidique leones
Mansuescunt arte, arte rates vasta aequora tranant;

Arte gerit turrim barrus, iuga taurus, et arte
Asper equus tolerare equitem, frenosque iubetur.
Viribus ingenium moderatur cuncta ministris.
Infirmi et timidi est nimirum, multa minari:
Verbaque foemineae vires sunt, facta virorum.
Dissimulat prudens, fortis tacet. Ast ubi venit
Opportuna dies, facienda viriliter audet.
Ergo prius caveas, ne quis tibi iure molestus
Esse queat: quodsi iniuste laederis ab ullo,
Ipsum quando potes tu contra ulciscere iuste.
Sin tibi non licet hoc, inclusum corde dolorem
Dissimula, atque tace, ne deteriora subinde
Damna feras: stultum est hostem irritare potentem,
Atque malum maius tumidis sibi quaerere verbis.
Exspectat tempus sapiens, iramque coercet:
Saepe etiam utiliter cedit, placidisque furentem
Demulcet dictis, et dulcibus allicit hostem
Blanditiis, donec deceptum in retia mittat.
Callidus indomitum pullum sic vincit equiso,
Sic insueta bovi sensim iuga ponit arator,
Sic trahitis Cybeles torvi serraca leones,
Sicque ferae tigres Bacchi paretis habenis.
Nimirum magna est prudentia, vincere blande,
Atque animi ad tempus pressum celare dolorem.
Hoc aliud quoque servandum est: Quocunque manebis
In coetu, laxes ne turpiter ora cachinnis:
Sed quum opus est, parco moderatoque utere risu.
Nempe est invalidae mentis capitisque minuti
Indicium, ridere nimis: contra esse severum
Semper, inhumani est animi. Fuge cautus utrumque,
Atque tene medium: medio sedet inclyta virtus.
Non volo te scurram: sed, si potes, esto facetus.

Iam videor dixisse satis, iam iussa peregi,
Propter quae imperio matris descendimus ad te
Nunc tempus remeare monet, locaque infima mundi
Deserere, et superas volitando revisere sedes,
Unde ego tellurem soleo spectare frequenter,
Admirans adeo parvam minimamque videri,
Exiguique instar pomi pendere rotundam
Aeris in medio, fultam molimine nullo,
Atque suo tantum libratam pondere. Cerno
Inde etiam Oceanum totas circumdare terras:
Perque ipsas flexo, velut anguis, serpere cursu
Nerea caeruleum, modici sub imagine rivi.
Inde Padus, Tanais, Ganges, Isterque videntur
Agrorum fossae, quoties implentur ab imbre.
Quumque tua aspicio, quamvis ingentia, Nile,
Ostia tam longe, septem reor esse canales.
Saepe etiam video telis pugnare coruscis
Agmina, purpureoque undantes sanguine campos:
Et stolidos reges, bona dum fugitiva sequuntur,
Seque putant non posse mori, diversa movere
Praelia, et insontes populos opponere morti,
Tradereque invitis spectacula tristia divis.
Inde etiam mutare locum freta, flumina, fontes,
Aspicio: fieri valles ex montibus altis,
Inque altos montes imas consurgere valles
Temporis anfractu longo, et nemora alta secari
Vomeribus, cultisque prius succrescere sylvas,
Oppida transferri huc illuc, et cuncta novari.
Felix, cui talem speculam contingit habere,
Unde Asiam mollem videat, Libyenque ferocem,
Europamque armis et fertilitate superbam:
Inque ipsis varias gentes: quos Carcinus urit
Aethiopas, primoque Indos sub sole iacentes:
Gaetulos, Nomadasque agiles, Cilicasque rapaces

Sauromatas, Parthosque arcu pugnare peritos,
Thuriferos Arabes, Thraces, validosque Arimaspas,
Hispanos, Italos, Gallos, rigidosque Britannos:
Totque alios populos, quos supra quum rediit sol,
Aut quum decessit, radiis illuminat infra.
Nonne illuc velles conscendere posse, liceret
Hoc si mortali cuiquam, nisi membra gravarent
Te tua? Sed nobis tantum conceditur istud
Caelicolis, quibus est concretum ex aethere puro,
Non elementorum primorum pondere, corpus:
Unde feras, donec tandem sit morte solutus
Spiritus: interea valeas, iam separor abs te.
  Protinus his dictis, me respondere parantem
Deseruit: nec non ventis velocior ipsis,
Digrediens iterum caelestia templa petivit.

LIBER V.

LEO.

Argumentum. Disserit poeta de vera felicitate, deque Deo summo bono, et unice vereque felici. Ceterorum varios esse felicitatis gradus, variaque genera. Quoniam autem homo nullus perfecte felix esse possit, id saltem esse curandum, ut quam minime miseri simus. Ad hanc rem igitur praecepta dantur, agiturque de vita bene instituenda, de libertate, de coniugio, de liberis educandis, de sanitate corporis, denique de sapientia, tanquam optima ad summum bonum duce.

Non ego divitias Arabum, rubrive lapillos
Aequoris insignes cupio, nec quicquid Iberus

Amne Tagus rutilante vehit; populosve superbos
Sceptrigera domitare manu: non fata dedere
Talia, nec doleo nobis non fata dedisse.
Nam bonus atque malus nullo discrimine dives
Esse potest auroque potens. Plerumque videmus
Expertes animi indignos diademate crines
Cingere, sarranoque ample vestirier ostro.
Illa mihi vellem mundi concederet auctor
Quae nec habere valent pravi, neque mentis egentes,
Quae verum efficiunt hominem divisque propinquum.
Iuppiter omnipotens, abs te sapientia quare
Aut nulli, aut adeo paucis donatur? Ubique
Formosos reperire licet, robustus ubique
Nascitur, et dives: contra rarissima tellus,
Qui sapiat, quenquam tam vasto gignit in orbe.
Num melius fortasse putas et dignius, esse
Stultorum regem ac dominum? Nempe illa potestas
Nobilior, sub qua positi sunt nobiliores.
Dignius est certe, castris aut urbibus amplis,
Quam stabulis aut armentis gregibusve praeesse.
Forsitan hoc facis, ut tibi sint mortalia ludo
Facta, et habes hominem pro scurra. Nempe videtur
Vita hominum nihil esse aliud, quam fabula quaedam.
Utque movet nobis imitatrix simia risum,
Sic nos caelicolis, quoties cervice superba
Ventosi gradimur, quoties titubante cerebro
Divitias nimium, nimium affectamus honores,
Spiramusque acres piperosis naribus auras,
Grandia iactantes, et grandia multa minantes.
Qui mimus, quae scena datur, quum sceptra tenentem

Atque coronatum bubonem, asinumque verendum
Aspiciunt alto in solio sublime sedentem,
Spernentemque alios omnes, sit caetera tanquam
Turba hominum sine mente pecus: dominumque volentem
Dici et adorari, et pedibus sibi basia figi:
Nec videt insanus quid sit, quam frivolus, et quam
Turgenti bullae similis, pappoque volanti.
Non ego sum talis, nec prorsus talia curo.
At vos aetherei cives, quibus esse beatis
Contingit solis, quibus est aeterna voluptas:
Humanas si forte preces attenditis, et si
Non penitus miseros homines avertitis, oro
Egregiam puramque mihi concedite mentem,
A falso verum discernere quae sciat apte;
Quae bona cognoscat vera et contraria veris:
Ne stultus fugienda sequar, fugiamve sequenda.
Nam si mortali cuiquam licet esse beato,
Arbitror hoc pacto fieri me posse beatum.
Sed fallor, mecumque omnes qui talia credunt.
Nemo etenim felix est, aut fuit, aut erit unquam:
Non si possideat totum ditissimus orbem,
Non si plus sapiat quam quivis natus in orbe.
    Sed dubitat fortasse aliquis, nisi pagina praesens
Id firma ratione probet: quare adspice libri
Huius materiam, quicunque hoc discere quaeris;
Qua melius poterunt, te carmina nostra docebunt.
    Pandite Pierides vestro sacra ostia vati,
Et satiate avidum scatebris Parnassidos undae;
Secretos reserate aditus, ostendite verum:
Vos etenim nostis quicquid fuit, aut erit, aut est.
    Principio expediam, quis felix atque beatus
Debeat a nobis haud falso nomine dici:

Post hoc progrediar, quo me deducet Apollo.
Dico igitur, solus felix est iure vocandus
Is quicunque bonum summum iam possidet. At non
Omnes hoc norunt vere, cum quilibet illud,
Quod sibi plus placeat, melius putet: hordea mulus
Aut asinus, pluris quam lauti obsonia rhombi,
Quam leporis clunes, quam turdos aestimat assos:
Sic et avarus opes, sic ambitiosus honores,
Sic Venerem mollis super omnia laudat et optat.
Heu mihi quam pauci possunt dignoscere verum!
Quam densa errorum caligine nostra premuntur
Iudicia, id propter, quod paucis integra mens est.
Quisque ut habet mores, ita iudicat, atque ita fatur.
Sed bona sunt quaedam per se, quae tempore nullo
Esse mala, et nullo quae tempore laedere possunt.
Sunt etiam quaedam non per se, quae modo prosunt,
Nonnumquam officiunt: haec sunt bona corporis, atque
Externa. Usus enim causa est, ut sint bona, vel non.
Ut si quis patriam nativo robore servet,
Esse bonum robur dicetur: sed, noceat si
Indigenis, civesque suos hoc robore perdat,
Esse malum rursus robur censebitur ipsum.
Sic de divitiis et honoribus, imperiisque,
Et cunctis aliis dico; quin talia propter
Saepe perit, quamquam utatur possessor honeste.
Sic obsunt sua mella apibus, sic inguina fibro.
Haec eadem fugiunt, rapidi ceu fluminis unda,

Nec stant certa diu, dubioque errore vagantur.
Summa bona idcirco non sunt: nec, quisquis abundat
Talibus, esse potest vere, dicive beatus.
Imo etiam, si quis plene vult vera fateri,
Non bona sunt, quaecunque valent prodesse et obesse.
Nam sic esse bonum poteris censere venenum,
Cum saepe ex ipso fiat medicina salubris:
Et nil esse malum toto invenietur in orbe,
Cum res nulla adeo sit prava et noxia, quae non
Possit prodesse interdum, atque afferre salutem.
Illa autem bona sunt, quae per se et semper habentem
Felicem efficiunt. Sed quae sint talia, non est
Omnibus explicitum: quare hic quaerenda sagaci
Sedulitate mihi sunt, aspirante Minerva.
Atqui aliquis dicet, non res haec ardua scitu est:
Nam cum fortunae non sint et corporis, ergo
Sunt animi bona, quae nos reddunt sola beatos.
Dictum hoc est aliquid, sed nondum missa sagitta
Perfecte potuit signum tetigisse petitum:
Unde prius quaedam communia dicere oportet,
Quae monstrent iter, obscura ut funalia nocte.
Omne quod est, opus est, aut est operatio quaedam,
Aut operans: sed opus quendam finem esse fatemur.
Principium est operans, medium est operatio: quod sit
Horum nobilius, meliusve, requirere refert.
Omne movens moto, quantum sunt talia, semper
Dignius est: patet hoc. Movet autem finis agentem:
Nam quis agit, nisi finem animo conceperit ante?

Ergo est nobilior: nec non operatio fine
Vilior, hac eadem poterit ratione probari.
Proinde bonum summum finem quendam esse putandum est.
Optimus est autem non omnis finis: at ille
Duntaxat, quisquis cunctorum est ultimus, ad quem
Omnes procedunt alii recto ordine fines,
Omnia concurrunt in vastum flumina pontum.
Quippe ad perfectum imperfectum tendere par est,
Et fieri propter melius, quod deterius sit:
Non aliter bonus ac rectus servabitur ordo.
Ergo id quod rerum cunctarum est ultima finis,
Eximium esse bonum, et summum, primumque necesse est.
Praeterea rerum quas ingens continet orbis,
Absque anima quaedam sunt,et viventia quaedam.
Ast ea quae vivunt, aliis sunt nobiliora.
Vivere proinde opus est, quicquid laus prima bonorum est.
Illorum quoque quae vivunt, quaedam ratione
Prorsus egent, iisdemque uti sermone negatum est:
Ast aliis sermone uti ac ratione tributum est.
Nobiliora ideo sunt haec, sunt et meliora.
Ergo bonum summum perfecto more loquetur,
Perfectae rationis erit. Compluribus autem
Ex his, quae possunt uti ratione loquique,
Plena voluptatis vita est; sed plena laboris
Est aliis etiam compluribus; at meliora
Sunt, quaecunque hilari vita dulcique fruuntur.
Ergo boni summi laetissima vita putanda est.
Illorum vero quae vivunt dulciter, annos
Post paucos pereunt quaedam, sed longa quibusdam

Fila trahunt Parcae: quibus est diuturnior aetas,
Pluris erunt. Quare longissima saecula vivit
Illud, quodcunque est cunctorum summa bonorum.
Hoc autem vocitare Deum, vocitare Tonantem
Atque Iovem mortale genus solet. Ille tremendo
Cum strepitu vibrat fractis de nubibus ignem:
Ille ciet nigros imbres, et fortia mittit
Flamina, quae vastis cum fluctibus Amphitriten
Funditus eversam clamosa ad littora pellant,
Ac terram quatiant imis inclusa cavernis,
Unde arces quandoque ruunt, atque oppida tota.
Sed fortasse aliquis dubitat: si Iuppiter iste
(Quem summum esse bonum iam dixi) est finis: eundem
Quoddam opus esse patet, veluti divisimus ante:
Nec non principium, mediumque habuisse fatendum est.
Id vero nemo sapiens existimat: imo
Semper erit, semperque fuit, nec terminus illi
Esse potest: hic cuncta facit, nec factus ab ullo est:
Nil fuit ante ipsum, post ipsum prorsus erit nil.
At nos huic dubio sic respondemus: agentem
Primum, cunctarum rerum, totius et orbis,
Dicimus esse Deum: finemque putamus eundem
Cunctarum pariter rerum, totius et orbis:
Non tamen idcirco esse opus ipsum credere fas est:
Quandoquidem non est opus omnis finis, agensque
Non hoc praecipue quaerit: sed cogitat ultra
Quiddam aliud melius. Veluti qui fabricat arcam,
Non hanc praecipue ut faciat fabricando laborat:
Ast ut eam vendat, vel quicquam servet in ipsa.
Quanto est posterior, tanto est praestantior omnis

Finis, et ad melius, quae sunt peiora, feruntur.
Sic Deus est finis postremus et ultimus, in quem
Omnia contendunt, propter quem mundus, et omnis
Res mundi est: siquidem propter se ipse omnia fecit,
Non propter nos, ut soliti sunt dicere quidam,
Clamando in templis, doctores stultitiarum,
Et deceptores vulgi, errorumque magistri,
Insanos homines ex stultis efficientes.
Nam quae nobilitas, aut quae sapientia nostra est,
Quae nostra est probitas, propter quam condere mundum
Debuerit tantus princeps? Nos undique pleni
Criminibus, stultique sumus: vix unus in orbe est,
Quem vel avaritiae pestis, vel foeda libido
Non premat, aut quem non ventosa superbia vexet,
Quem non praecipitem trahat ira, aut caeca voluptas.
Ergo quibus meritis nostris motum esse putamus
Tam magnum artificem, ut pro nobis cuncta crearit,
Frugiferas terras, fluidum mare, stelliferumque
Aethera? Sed forsan dices: nos ipse benignus
Diligit immeritos. Stultum est, hoc credere: nam quis
Diligit immeritos, nisi demens? Praeterea, quae
Sunt tam dissimilis naturae, quomodo possunt
Sese diligere? Est etenim Deus omnia vincens
Saecula, cui nullus finis, nulla extat origo:
Cunctarum tamen est rerum finisque et origo,
Optimus, omnipotens, immensus, quo melius nil,
Et quo nil maius, nil excellentius usquam
Esse potest; qui re nulla indiget, et tamen ipso

Omnia egent: qui cuncta videt, nec cernitur ulli:
Omne bonum in sese retinens, expersque malorum.
Contra nos miseri, foedo de semine, nati
Ad planctum et lacrymas, ad mille pericula, semper
Aut his aut illis morbis affligimur, aevum
Degentes breve et incertum plenumque laboris.[1]
Heu quibus errorum tenebris versamur: et omnes
Quam sumus exiguae mentis, quam saepe malignis
Casibus impliciti; nunc haec nunc illa dolemus,
Innumeris tantum vitiis et fraude potentes.
Qui postquam passi fuimus mala plurima, tandem
Angustam et miseram et sceleratam linquere vitam
Cogimur, et putri deponere membra sepulchro,
Mox carne absumpta fieri sine nomine pulvis.
Ergo inter nos atque Deum distantia maior,
Quam si collatus fuerit pulex elephanto.
Quis tam distantes nodus coniunget amoris?
Numquid amore potest elephas cum pulice iungi?
Nempe inter similes amor et concordia; contra
Inter dissimiles odium et discordia regnant,
Vel saltem nec magna fides, nec gratia magna est.
Hinc aliqui, quos esse iubet lex nostra profanos,
Haereticosque vocant collegia tecta cucullis,
Nos esse insanos aiunt, crassique cerebri,
Speramus quoniam caelum et consortia divûm,
Aeternumque aevum felici ducere cursu,
Innumerasque alias nugas, quas stultus hebesque
Promittit nobis animus, et garrula lingua:
Quae facit ut cedant animalia caetera nobis.
Nam si sermo homini non esset munere divûm

Concessus, geminaeque manus, quibus omnia fiunt,
Nullum animal foret in terris miserum magis atque
Infelix homine. His nostra est natura duobus
Nobilior meliorque: hinc tota superbia nostra est:
Hinc artes veniunt. Nam praesens voce monetur,
Quid faciat caveatve: absenti scripta loquuntur.
Pandere si possent animalia caetera fando,
Ut nos, arcano clausos in pectore motus,
Mutuaque inter se dictare et reddere verba,
Ac varios aptis digitis conscribere libros:
Interdum nobis sapientior esset asellus,
Plusque aliae interdum pecudes rationis haberent,
Progeniemque suam auderent praeponere cunctis:
Diceret et nobis asinus se nobiliorem.
Lingua manusque igitur faciunt succumbere nobis
Omnia, non ratio. Haec aiunt illi; insuper addunt,
Si truncis manibus, mutisque parentibus orti,
In silvis homines degant, agrisque remotis,
Sintque ipsi pariter manibus linguaque carentes,
Ut pecudes aliae: humanum quid quaeso valebit
Ingenium? quaenam ratio apparebit in illis?
Nonne, aliae ut pecudes, inculto corpore vivent?
Quid sapient melius, quam caetera turba ferarum?
Spiritus in cunctis animalibus unus et idem est:
Dissimilis tamen ac varius proinde esse videtur,
Corpora quod non sunt cunctis animalibus aequa,
Et variis membris varia est concessa facultas.
Sic plures fabri licet inveniantur eadem
Prorsus in arte pares, atque aequo examine docti,

Si ferramentis careat pars altera, multum
Dissimiles, multum inter se differre videntur.
Nil etenim poterunt agere hi, quibus omnia desunt
Quae faciunt ad opus, nec secum saxa ferasque
Oeagrius vates ducet, si barbitos absit:
Nec Paris armatus Pelidae cedet inermi.
Talibus ergo illi nos turpiter argumentis
Sollicitant: verum haec alias fortasse requiram,
Quum de anima humana fuerit quandoque loquendum.
Quippe hanc divinam, immortalemque esse docebo;
Quae duo de brutis non est concedere tutum.
Nunc ad iter primum redeo. Deus ipse supremum est
Eximiumque bonum proprie vereque vocandus:
Quem qui habet, is debet felix dici atque beatus.
Sed quis habere potest ipsum? Nam quicquid habetur,
Vilius est illo, quod habet, possessaque res est
Possessore suo semper minor. Ocyus omnem
Oceanum parva poteris concludere concha,
(O mortale lutum, ventisque obiecta lucerna)
Quam tantum dominum pacto complectier ullo.
Omnia solus habet Deus ipse, et solus habet se:
Ipse igitur solus felix, solusque beatus.
Quoddam aliud tamen est summum bonum, et illud habere
Omne potest animal: sed non est omnibus unum:
Nam diversa ipsis multum natura tributa est.
Convenit hoc illis, aliis aliud magis. Ergo
Esse potest felix genus unumquodque animantum:
Si non simpliciter, perfecteque, ut Deus ipse,
Ast aliquo saltem pacto, paucisque diebus,

Dum possit, quod conveniat sibi maxime, habere
Semper: et adversi nihil unquam perpetiatur.
Sed missis aliis, de homine est nunc dicere tempus;
Qui tunc est felix, quum possidet omnia, quae sunt
Naturae ipsius bona convenientia, quumque
Nil damni tota in vita, nil sentit acerbi.
Hoc etenim esse bonum summum, concedere fas est,
Quod bona cuncta in se complectitur, et mala pellit
Omnia, cui nil triste datur, nil dulce negatur.
Nam virtus sola, aut felicem sola voluptas,
Non facit, ut quidam scribunt de gente Pelasga,
Quandoquidem bona multa simul meliora putantur,
Quam pauca, ut grano frumenti magnus acervus.
Non unum, licet eximium primumque, beatos
Reddit; at omne bonum simul omni ex parte rotundum:
Sic etiam solus princeps non efficit urbem,
Sic etiam non est ex solo pollice dextra.
Cum nobis igitur duo sint, corpusque animusque,
Qui vere est felix, parte est perfectus utraque.
Est agilis, pulcher, robustus, sanus, et idem
Est sapiens, fortis, prudens, doctusque, bonusque,
Perfectosque tenet sensus, perfectaque mentis
Munera; pauperiem nescit, casusque malignos.
Et si non implet longaevae tempora vitae,
Non est dicendus felix, licet omnia sint huic
Commoda. Namque bonum, parvo quod tempore durat,
Est prope nil, veluti quidam dixere priores:
Ver non una dies, non una reducit hirundo.

At postquam vitae iam meta novissima venit,
Mors huic contingit facilis, minimoque dolore
Solvitur, et Stygias laetus descendit ad undas,
Nec vivendo illi aut moriendo gloria defit.
Sed numquid cuncta haec habet ex mortalibus ullus?
Credo equidem nullum talem reperirier usquam,
Aut perquam rarum, cui nil optabile desit,
Cui nil triste unquam toto contingat in aevo,
Qui felix vivat, felici morte recedat.
Hic Phoenix ille est, quem fingere Graeculus audet,
Graeculus insani capitis, qui posse putavit
Ex uno speciem fieri, putremque favillam
Gignere avem, cuiquam non ullo tempore visam.
Sed modo mira canat, nil curat dicere verum
Gens haec, et tota est monstris ac dedita nugis:
Qua duce nostri etiam deliravere Latini.
Est igitur felix, ut Phoenix, rarus: at omnes
Heu sumus haud dubie miseri; tamen hic magis illo,
Quandoquidem non est cunctis status unus, et aequa
Conditio. Quicunque tenet bona plura, minusque
Adversi patitur, felix censetur. At ille,
Plurima quem versant incommoda, cui bona pauca
Contingunt, miseri nomen sibi vendicat apte.
Quare cum nemo sit felix, dicere oportet,
Quomodo possimus saltem miseri minus esse
In terris, quae sit vivendi forma modusque
Nobilior meliorque, et vitae blandior usus:
Si non felices, saltem minus infelices
Quo fieri pacto liceat nobis. Igitur quod
Ferme omnes credunt, verum non arbitror esse,
Pòntifices summos, et mundi sceptra tenentes,
Vivere quam reliqui mortales dulcius aevum.

Namque in divitiis, veluti in cunctis quoque rebus,
Extremum quodcunque malum est, mediumque salubre:
Omne nocet nimium: propter quod, quisquis habet plus,
Quam satis est, non est melior, quam, quisquis eget plus,
Quam satis est, paribusque malis vexatur uterque:
Ut pinguis crassusque nimis, qui sesquipedali
Ventre tumet, non est levior, citiusve movetur,
Quam cui sicca cutis miseris tantum ossibus haeret.
Huic desunt macie atque exhausto corpore vires,
Ille autem nimio fit carnis pondere tardus.
Utque ingens pelagus surgit maioribus undis,
Excelsosque aequat montes, dum tartara Ditis
Ima aperit fluctus inter, tamen atra silenti
Gurgite saevit hiems, taciteque profundius aequor
Sed magis a dira ventorum peste movetur:
Contra cum strepitu magno, multoque fragore
Parvus arenoso versatur littore Nereus:
Sic qui summa tenent rerum fastigia reges,
Sollicitudinibus maioribus atque tumultu
Iactantur graviore quidem: sed vulnera vulgo
Tanta latent, tacitique gemunt, celantque dolorem.
Adde aliud quoque, quod cruciat comes improbus ipsos
Assidue, metus atque timor: suspectaque eisdem
Omnia sunt. Hinc insidias, hinc dira venena
Concipiunt, soli nec possunt ire, nec audent,
Nec sine fas illis praegustatore comesse.
O bona libertas, pretio pretiosior omni!

O summum primumque decus: qua prorsus ad-
empta
Nil gratum, nil dulce viris, et vivere mors est!
Ast pauper nocte atque die securus ubique,
Et quo fert animus, graditur, sive ire per urbem,
Et varios lustrare locos, et cernere ludos,
Aut monumenta cupit: sive extra moenia mavult,
Per cultos hortos, per florida prata vagari,
Aut desiderio ruris torquetur amoeni;
Nil prohibet, solus vadit, non indiget ullo
Servorum strepitu, et comitantum nube clientum:
Et quoties stimulis agitur famis et sitis, ore
Haud dubio, tutusque dapes ac pocula sumit.
Vilibus exiguisque cibis vescuntur in altis
Liberae aves melius silvis: et dulcius escam
Quaesitam in campis, multoque labore paratam
Accipiunt, quam si cavea teneantur eburnea,
Aut in gemmato atque aurato carcere clausae
Pinguescant epulis regalibus, uberibusque.
Saepe igitur miser atque infelix est etiam rex,
Nec quenquam, mihi crede, facit diadema bea-
tum.
Sed stulti exterius dulce admirantur: at illud
Quod latet interius non contemplantur amari.
Illum autem vitam meliori ducere cursu
Arbitror, est cuicunque magis fortuna modesta,
Cui non est census nimius, nec sordidus, et cui
Non conducta domus, sed honesta habitatur:
agerque est
Quantus sufficiat domino bene cultus abunde,
Qui det hero segetes, et vinum sufficienter,
Fertilis, atque alias fruges producat inemptas.
Foenerat o quantum tellus bene culta! Colonus
Sedulus ac prudens, non multis rebus egebit:
Plurima seu scrobibus longo ordine figitur arbos,
Diversi generis, minimo quae maxima sumptu

Emolumenta ferat: varium seu forte legumen
Mandatum sulcis, cumulo maiore refertur:
Seu magis hortorum delectat cura, laborque,
Ex quorum reditu convivia lauta parantur,
Nec regum mensis cedentia luxuriosis:
Ni servire gulae quis mavult quam rationi.
Ergo est optandus potius census mediocris,
Quem vel sors tribuat, vel testamenta, vel uxor,
Aut artis labor assiduae: aut industria mentis
Sollicitae, mercando aliquid quod tempore possit
Vendi alio, aut alibi pluris: vel multiplicando
Per sobolem pecus, et gregibus stabula atque armentis
Implendo, aut Paphiis sublimia tecta columbis,
Melliferisve apibus praesepia multa parando,
Aut statuendo oleis nigris brumale trapetum,
Aut etiam Cereri saxa opportuna terendae.
His aliisque modis multis sollertia lucrum
Illis ostendit, qui non torpere veterno
Sunt soliti, quos dulce malum, blandumque venenum
Desidia, atque animi languor non reddit inertes.
Praecipue tamen hoc fortunae munus opusque est.
Haec etenim quos vult facile evehit ac locupletat:
Haec domina est rerum, et donatrix divitiarum.
Insuper optandum, nulli servire: decet nil
Libertate magis generosum pectus. At ille
Natura est servus, natura ignobilis, imo
Infelix prorsus, prorsus miser, alterius qui
Esse potest, ultroque aliena facessere iussa:
Et quicunque aliqua lucri spe ductus, iniquum
Fert placida cervice iugum. Non iugera tanti
Plurima sunt, non omne aurum, non quicquid arenis

Indus Erythraeis cupidus legit; ut patienter
Vel stomacho alterius comedas, capiasve quietem
Ad somnum alterius, dominoque iubente feraris
Nunc huc, nunc illuc, veluti pila missus ab illo:
Interdumque hominis te longe deterioris,
Indocti, insani, vinosi, luxuriosi,
Imperio parere velis. Turpissima res est
Nimirum, possis cum liber vivere parvo,
Quaerere servitio maioris praemia census,
Ac libertatem, sine qua laudabile nil est,
Vendere, et imperium domini tolerare superbi.
Degeneres animi, procerum quid quaeritis aulas,
Dedecus ut vobis, illis tribuatis honorem?
Vae vobis, qui ceu pecudes pastoris egetis,
Tam viles, ut non valeatis vivere per vos.
Qui servus quocunque modo est, nulla esse beatus
Parte potest. Asini est, clitellam ferre libenter.
Ingenuis igitur quicunque parentibus ortus,
Nobilibusve magis, quantum sibi sufficit apte
Possidet, iniuste queritur de numine divûm.
Sed forsan multi dubitent, an coelibe vita
Coniugium melius: namque uxor saepe superba est,
Litigiosa, ferox, demens, et adultera saepe.
Adde quod et gravis est natorum sollicitudo:
Nunc morbo ancipiti languent, nunc lumina vitae
Intempestivo sublati funere linquunt:
Filia iam grandis poscit cum dote maritum:
Vel moecha est, maculatque domum: vel filius est fur,
Scortator, vacui capitis, rixosus et effrons.
Ille etiam penitus liber non esse videtur,
Cuicunque est uxor. Mores mutare necesse est,
Et iuvenilem animum compescere, linquere lites,
Stare domi, non ire procul, longinqua videre
Oppida, nec tota per vicos nocte vagari,

Has illas pulsando fores, et scorta petendo.
Ast opus est gravius tunc vivere, sollicitequе
Rem curare, minor ne fiat, sed mage crescat:
Ne premat extremam paupertas dura senectam.
Haec quamvis ita sint, melius tamen arbitror esse,
Quaerere legitimas taedas, sanctosque hymenaeos:
Naturamque sequi, quae nobis provida monstrat
Exemplo volucrum, pecudum, pariterque ferarum,
Quod mas ad prolem iungi cum foemina habendam,
Atque manere simul debet, sobolemque creatam
Enutrire simul iusto placidoque labore,
Ne genus intereat, sed cuncta in saecula duret.
Quandoquidem ad Venerem compellimur exercendam
Non modo nos, verum omne animal terraeque marisque,
Naturae imperio. Facias peiora necesse est,
Si non foeminei sorberis ab ore barathri.
Praeterea tandem sterilis morieris, et haeres
Parta labore tuo et sudore alienus habebit:
Cumque senex fueris, aut morbo oppressus iniquo,
Quis tibi succurret? vel quis tua damna levabit?
Numquid cognatus, vel frater? numquid amicus?
Hi te sandapila mallent efferre repostum,
Resque tuas avidi expectant sibi morte referri:
Te captant vivum, ut possint spoliare sepultum:
Nummos quisque tuos, non te reveretur, amatque.
O scelus, o rabies, et habendi infanda cupido!
O miseranda lues totum diffusa per orbem!
Utile nunc omnes spreta virtute sequuntur.

Quis iustum curat? quis non contemnit honestum,
Sit modo spes lucri? Dominatur legibus aurum;
Auri maiores vires, quam sanguinis; auro
Venalis pudor atque fides, cultusque deorum est.
Ast uxor patrem, ac matrem, propriosque penates
Deserit, ut maneat tecum noctesque diesque,
Et pariat foecunda tuo de semine prolem,
Constituatque novam tecum gentemque domumque,
Sitque tibi auxilio, et simul obsequiosa laboret.
Ambobus commune bonum est, commune periclum:
Alterutri quicquid damno est, utrique nocebit:
Alterutri quicquid lucro est, utrique placebit.
Si te debilitat morbus, vel grandior aetas,
Fatur, et hortatur, solatur, et auxiliatur,
Subvenit, assistit, vigilat, vigilando ministrat:
Hoc etiam faciunt nati, carumque parentem
Qua possunt ratione fovent; communis enim sunt
Amborum commixta caro, communis imago.
Quumque dies venit, post quam tibi nulla dies est,
Non totus moreris, vivusque videris in illis.
Sed malunt quidam incertos de pellice natos
Sumere, propter eaque uxorem ducere nolunt:
Hos ego non laudo, nec sanae iudico mentis.
Namque uxor te dote iuvat, nil dat tibi pellex:
Uxoris sunt affines, sunt pellicis hostes:
Illam tutus habes, et honeste, hanc turpiter atque
Sollicite: fida est illa, haec infida, timensque
Dissidium; rapit occulte, sibi congregat, unde,
Si fuerit dimissa, queat post vivere. Demum,
Si tibi sit pellex, tibi erit non tuta supellex.
Quid quod legitimos certosque ex coniuge natos,

Infames dubiosque nothos de pellice gignis?
Ergo uxor ducenda: prius tamen adspice quae sit:
Praecipue matris mores adverte, patrisque:
Nam similes fiunt nati plerumque parentum:
Qualis quaeque arbos, tales solet edere fructus.
Consule vicinas clam: vel, tibi si qua fidelis
Est mulier, mitte ut videat, sed dissimulanter,
An sit formosa, an vitiato corpore et aegro,
An sit iners, nec nere sciat, nec texere telam,
Nec suere. Haec etenim mulier quaecunque pudica
Exercet, ne ignava domi neu languida cesset.
Otium enim fomes vitiorum est, otia mentem
Ad mala multa trahunt, oti comes ipsa libido est,
Otia felices evertunt funditus urbes.
Quod nisi lanarum studio Lucretia quondam
Dedita, si telae non Penelopea fuisset,
Sed pigrae mediis sedissent aedibus ambae,
Huic de mille procis placuisset forsitan unus,
Illi non tantum laudis mors casta dedisset.
At melius, si forte potes, tute ista videbis.
Namque aliis non certa fides: ferme omnibus est mos,
Fallere; mentiri potius, quam dicere verum,
Cuique placet: raros poteris reperire fideles.
Si non vis falli, si vis tibi crescere cuncta
In melius, studeas res ipse agnoscere praesens,
Et curare tuas, tuaque impiger omnia cerne.
Ergo iterum atque iterum videas (si forte licebit)
Quae sit, quam tibi vis vinclo sociare iugali,
Ne frustra doleas, ne facti poeniteat te.
Si tamen (ut fieri contingit) coniuge prava
Moeres, deceptus fato et Iunone sinistra:
Hanc blande prius admoneas, placidisque frequenter
Castiges verbis, interdum munere placa

Iratam, illecebrisque doma: nunc brachia collo
Iniice: nunc etiam invitae blanda oscula fige:
Quoque potes conare modo sedare furorem
Dulciter. Hoc si non prodest, tunc utere amaro:
Succense, inclama, et vultu convicia torvo
Adde, minisque simul terre. Quod si minus ista
Sufficiunt, nec verba timet, tu verbera misce,
Tergaque tunc duro resonent pulsata bacillo.
Si tibi suspecta est uxor, dubiique pudoris,
Non habeas pulchros famulos, pulchrosve sodales,
Cum quibus illa domi versetur. Decipieris,
Si quenquam fidum credes. Est nemo fidelis
In Venere: illa dolis incautos fallere gaudet.
Fraude paratur amor, Veneri gratissima fraus est.
Sed tua praecipue non intret limina quisquam
Frater, vel monachus, vel quavis lege sacerdos:
Hos fuge: pestis enim nulla hac immanior. Hi sunt
Faex hominum, fons stultitiae, sentina malorum,
Agnorum sub pelle lupi, mercede colentes
Non pietate deum; falsa sub imagine recti
Decipiunt stolidos, ac relligionis in umbra
Mille actus vetitos, et mille piacula condunt;
Raptores, moechi, puerorum corruptores,
Luxuriae atque gulae famuli: caelestia vendunt.
Heu quas non nugas, quae non miracula fingunt,
Ut vulgus fallant, optataque praemia carpant!
Inde superstitio, et ludibria plurima manant:
Quae dii, si sapiunt, rident, renuuntque videre.
Non pretio, sed amore, Deum vir iustus adorat.
Deme autem lucrum, superos et sacra negabunt.
Ergo sibi, non caelicolis, haec turba ministrat:
Utilitas facit esse deos: qua nempe remota,

Templa ruent, nec erunt arae, nec Iuppiter ullus.
Hos impostores igitur, vulpesque dolosas,
Pelle procul: quantumque licet, tua ianua vitet.
Pelle procul, ne te probitas simulata maritum
Caprarum efficiat. Nec, si tibi compater ullus
Contingit, nimium confidas: namque sub isto
Nomine peccandi proclivior est via multis.
Hoc etiam serva, ne saepius egrediatur
Sola domum, neu tecta adeat vicina: frequenter
Vicini latitare domo consuevit adulter.
Illi da comites castas, vitaeque probatae:
Infames vetulas, et lenas cautus avaras
Secum stare veta, longeque arcebis ab illa.
    Nec tu aliam Venerem atque aliena cubilia quaeras,
Nec te concubitus delectet pellicis. Est nil
Quo doleat magis, ac vehementius excrucietur,
Quod magis ulcisci cupiat, quam foedera lecti
Instabili temerata fide: tunc ardet et odit:
Fallere tunc vellet simili ratione maritum:
Sique potest, fallit. Bilis tunc maxima fervet:
Tunc furit, ut Thyias nimio stimulata Lyaeo.
Crede mihi, rara est, quae non sit adultera, quando
Legitimo fraudata thoro sua gaudia perdit:
Saltem animo, si non concessum est corpore, peccat.
Labitur in vitium vitio irritata voluntas.
Si deprehensa tamen fuerit, tunc legibus uti
Ne pudeat; legum tibi sit reverentia semper:
Praecipua est etenim nostrae lex regula vitae:
Ne temere iratus maiorem crimine poenam
Infligas, laedasque Deum, vulgique sequaris
Ingenium et mores: qui non ratione movetur,
Sed veluti pecudes furiis atque impete fertur.
Nec ducta uxore idcirco non liber haberis,

Quod tibi non licet esse malo, neque nocte vagari,
Nec multis aliis rationibus insanire.
Non haec libertas, sed prava licentia dici
Debet: qui sic est liber, servire videtur.
Talis libertas non est cupienda; frequenter
In mala praecipitem quam plurima mittit habentem.
Est melius, non posse malum committere, quam si
Undique peccandi pateat via. Quot perierunt
Ob talem libertatem! quot saepe fuerunt
Incolumes, quoniam frenos habuere tenaces!
Si vero nati morbo vexantur ab ullo,
Quid facias? cur te crucies? Succurre medelis.
Quae si nil prosunt, et mors tibi surripit illos,
Aequo animo sufferre velis: non solus in isto
Gurgite iactaris: comitum tibi maxima turba est.
Quae mala cum multis patimur, leviora videntur.
Nascimur hac omnes lege, ut moriamur: ab ortu
Exitus ipse fluit: cunctis mensura dierum
Certa datur: Stygias citius vel serius undas
Quisque petet. Quanquam mors ultima meta malorum est,
Nec forti metuenda viro. Quid munere vitae
Defunctos tantis opus est deflere querelis?
Estne adeo miserum, moriendo relinquere mundi
Stultitiam, et sese innumeris auferre periclis,
Proque tot aerumnis, tranquillam acquirere pacem?
Aut mors est aeterna quies, aut ianua vitae:
Esto enim, doleas quantumvis, tempore tandem
Cessabunt lacrimae et gemitus. Quemcunque dolorem
Finit longa dies, dissolvunt tempora curas.
Si tibi lascivi, aut alia ratione pudendi
Contingunt nati, tu tu culpandus, et huius

Causa mali es, demens pater, et quatiende flagellis,
Qui pueros neglexisti, nec moribus, aetas
Dum mollis poterat flecti; facilique labore
Institui, nondum vitiorum adstricta catenis,
Curasti imbuere, et virtutibus exornare:
Neglectis animis, aluisti corpora tantum,
Ut pecudes faciunt. Hinc est urtica, filixque,
Et caprificus iners, quibus urbs nunc omnis abundat.
Quisque illos mores, quos primis hausit ab annis,
Cum senuit retinere solet: peccabit adultus,
Si puer hoc fecit. Tenera est dum virga recensque,
Flectitur huc illuc, ut vis: quae post ubi crevit
Iam robusta arbor, flectenti cedere nescit,
Et quem parva locum tenuit, non deserit ultra.
Sic puer ad vitae partem est quamcunque paratus,
Dum tener est animus: qui postquam duruit aevo,
Quam prius ire viam assuevit, mutare recusat.
Nimirum quicquid primis inolevit ab annis,
Non facile aufertur; naturam parturit usus,
Ipsaque non multo est natura potentior usu.
Optandum tamen ut tribuant bona semina divi
Inclusis utero: nam qualis quilibet illic
Concipitur, talis vivendo est: qui malus inde
Exierit, raro poterit iustusque bonusque
Esse, licet doceat sanctos Academia mores,
Et licet hinc atque hinc habeantur mille magistri.
Naturam frenare potes, sed vincere nunquam.
Cultura est etenim natura potentior omni.
Nonnihil ipsa tamen longo mollitur ab usu.
Sic cultu assiduo steriles compescimus agros,

Sicque feri discunt homini parere leones.
Omnis ab assiduo nimirum ars nascitur usu.
Ergo dum mollis, dumque est tractabilis aetas,
Instrue filiolos virtutibus, et doce honestas
Maturare vias, nec eos permitte vagari
Huc illuc, quocunque volunt. Res perniciosa est
Libertas pueris: tu si sapis, admove frenos,
Et cohibe: namque in vitium mortalia quaeque
Naturae instinctu, nisi sint adiuta labore,
Sponte ruunt. Nil perfectum natura sine arte
Ferre solet: quoniam non vult Deus ipse veterno
Nos torpere gravi, sed curis atque labore
Excitat, et segnes tanquam calcaribus urget.
Est locus aetherei praerupto in vertice montis,
Deliciis plenus, quo non felicior alter
Creditur esse usquam, cui cedunt Thessala Tempe,
Elysiique lares, et fortunata vireta:
Hic habitat vicina polo, conterminaque astris,
Innumerisque bonis fruitur sanctissima Virtus.
Sed salebrosa via est, angusta, atque ardua, densis
Setibus hinc atque hinc horrens, quo tendere viles
Ignavique animi, et terrena faece gravati
Haud possunt, sursumque vehit mens ignea paucos,
Quos Deus ad caeli sedes elegit habendas.
Difficiles aditus virtus habet: at vitiorum
Prona via est; illic ultro descendimus omnes.
Quocirca quicunque bonam, nullaque pigendam
Parte cupit prolem, multum instituendo laboret.
Non etenim fieri egregium ac memorabile quicquam
Absque labore potest. Vis est immensa laboris
Assidui, longusque labor dura omnia vincit.
Curandum in primis, vobis dico patribus, ne
Filioli vestri cum pravis conversentur.
Consuetudo potest quoscunque inducere mores;

Corrumpunt etiam sanctos commercia prava.
Vitent praecipue iuvenes. Nam prona iuventus
In quodcunque malum est: semperque obscoena loquuntur
Inter se iuvenes: et semper turpia versant.
Luxuriae tota est haec aetas dedita: quare
Ne iuvenum celebrent coetus, omnino caveto
Tu, cuicunque bonam mens est educere prolem:
Corripe nunc verbis duris, nunc utere virga,
Si sit opus, monstraque viam, qua incedere oportet:
Nec faveas illis, patriumque iratus amorem
Dissimula semper: nil perniciosius est quam
Blandiri pueris: animos ad crimina sumunt:
Tunc nil non audent, quum tu, quaecunque loquuntur,
Vera putas, asinusque bipes oracula credis,
Ac nimis indulges, vesano captus amore.
Damnosus favor est pueris, soloque timore,
Non ratione scelus fugiunt: peccantque libenter
Ac prompte, si non duris cohibentur habenis.
Ut saepe in vitium nullo impellente labascunt:
Sic raro a vitiis nullo revocante recedunt.
Quales quisque sibi natos eduxit, habebit.
Ultra haec nitendum, ut vivamus corpore sano:
Quippe valetudo est censu praestantior omni.
Robustus fossor rege est felicior aegro.
Scire igitur causas debes prius, unde fluant tot
Agmina morborum, humanum vexantia corpus.
Perceptis etenim causis, vitare malignos
Effectus poteris melius: causisque remotis
Effectus pereunt, quicunque sequuntur ab illis.
Ergo morborum quorundam causa et origo
Natura est, quoties sub iniquo sidere quisquam
Nascitur, atque in se caeli tormenta recepit:

Vel quum corrupto de semine gignitur: ipsi
Sunt causa aegrorum natorum saepe parentes,
Quum male dispositi coeunt, nec sanguine puro.
Sunt aliae plures causae, requiesque, laborque,
Et calor, et frigus, somnus, cibus, ac Venus: horum
Singula debilitant vires, atque artubus obsunt,
Utimur his quoties nimium, nimiumve caremus.
Utrumque extremum damno est; usus mediocris
Non nocet, imo etiam prodest, vitamque tuetur.
Immodici affectus animi quoque gignere morbos
Consuerunt, nimiusque timor, moerorque, dolorque.
Laetitia interdum nimia officit, interimitque,
Si sit habenda fides scripturis historicorum.
Noxius est aer: est noxius humor aquai
Corporibus, quando vitium contraxit uterque.
Hinc pestes subeunt, hinc viscera discruciantur,
Communisque lues dat plurima corpora morti.
Affert nonnullos etiam contagio morbos,
Et rixae, et casus, et mille pericula vitae.
Hos igitur fontes, haec fundamenta malorum,
Si sanus vis esse, omni ratione caveto.
Si tamen aegrotas, quoniam aegrotare necesse est
Nonnumquam, quid ages? Non tu medicamina differ,
Sed cito curam adhibe, tenuis dum morbus adhuc non
Assumpsit vires, nec inest penetralibus hostis.
Ignis ab exigua nascens extinguitur unda:
Sed postquam crevit, volitantque ad sidera flammae,
Vix putei, fontes, fluvii succurrere possunt.
Ergo festina morbi cognoscere causam:
Utque illi facile occurras, contraria sume.

Opposita oppositis curantur: frigora si te
Laeserunt, calida opponas: si cura laborque,
Sive cibus nimius nocuit, contraria semper
Exerce, haec sese expellunt perimuntque vicissim.
Consule item, si opus est, medicum, vel clinicus ille
Vel sit chirurgus: chirurgi certior est ars:
Nam quid agat certum est, et aperta luce videtur:
Clinicus ipse autem, qui nunc physicus quoque fertur
Dum lotium infelix spectans, inde omina captat,
Dum tentat pulsum venae, dum stercora versat,
Fallitur et fallit: sed non discriminis aequa
Conditio: ille miser moritur, causamque canendi
Linigeris calvis praebet, calvisque cucullis:
Hic alius contra sceleris mercede recepta,
Causatur superos, ac fatis imputat ipsis,
Si quis obit, laetusque implet multo aere crumenam.
Heu mihi, paene omnes casu, non arte medentur:
Quippe aliquam quicunque artem bene novit, agendo
Aut nunquam, aut saltem raro peccabit: at isti,
De quibus est sermo, de centum vix erit unus
Quem sanare queant, quem non fortasse trucident.
Unde istud? nisi quod pars horum maxima nescit
Quid faciat, quid sit prorsus medicina: sed ipsi
Dum tantum incumbunt sophiae, et dialectica discunt
Vincla, quibus valeant indoctum nectere vulgus,
Vix elementa artis medicae et primordia libant.
Sic labyrintheis ambagibus ad sua tecta
Instructi redeunt: atque enthymemata vibrant:

Hinc tumidi incedunt, hinc publica praemia poscunt:
Id satis esse putant (nec decipiuntur) ad hoc, ut
Carnifices hominum sub honesto nomine fiant.
O miserae leges, quae talia crimina fertis!
O caeci reges, qui rem non cernitis istam!
Vos quibus imperium est, qui mundi frena tenetis,
Ne tantum tolerate nefas; hanc tollite pestem,
Consulite humano generi. Quot nocte dieque
Horum carnificum culpa mittuntur ad Orcum!
Vel perfecti artem discant, vel non medeantur.
Nam si aliae peccant artes, tolerabile certe est:
Haec vero nisi sit perfecta, est plena pericli,
Et saevit, tanquam occulta atque domestica pestis.
Non multum est igitur tutum his committere sese,
Quorum doctrina est, pretiosa in veste videri,
Gemmatoque auro digitos ornare cynaedos.
Ast hoc quod dicam, ut valeas, servare memento:
Sit victus tibi cura tui, ne noxia sumas,
Neve nimis comedas. Solet hoc mortalibus esse
Maxima pernicies, hinc plurimus ingemit aeger.
Praesertim hoc caveas, tanquam letale venenum,
Ne novus in stomachum cibus intret, si bene nondum
Consumptus fuerit prior, et digestus ad unguem.
Nec non quaque die iusto exerceto labore
Corpus, vel pedibus gradiendo, vel quid agendo,
Quo moti caleant artus: nam causa caloris
Est motus, stomachumque iuvat, roburque reducit,
Humoresque supervacuos putresque resolvit.
Noli etiam iusta vitam fraudare quiete.
Corporis instaurat somnus vires animique:

At vigilando nimis, corpus corrumpitur et mens.
Praeterea procul est maeror pellendus, et omnem
Tristitiam de corde fuga: nam macerat artus,
Deformatque ipsum corpus, canosque capillos
Ante diem reddit: contra praecordia laeta
Aetatem efficiunt viridem, robustaque membra.
Caetera tu videas, quae paulo diximus ante.
Postremo est aliud quiddam pretiosius atque
Nobilius, per quod felices efficiuntur
Mortales similesque Deûm, caeloque fruuntur
In terris positi: quamvis ea gratia paucis
Tradita sit: pauci tanto dignentur honore.
Si quaeris quid sit, dicam: sapientia nempe est.
Nempe bonum quodcunque aliud sapientia vincit.
Hoc homini nequeunt divi dare munere maius.
Huic cedit, quicquid rubra reperitur arena:
Huic cedit quicquid Tagus, et Pactolus, et Hermus
Aurifero gignunt (si verum dicitur) alveo.
Huic par esse potest nullius gloria regni.
Haec est semideûm genitrix, et maxima virtus.
Felix, o vere felix, vereque beatus,
Humano quantum generi conceditur, is quem
Maximus ille pater donavit munere tanto.
Sed fortasse aliquis quaerit, sapientia quid sit.
Nil aliud certe est, nisi prima scientia, per quam
Mens pura, et nullo mortali pondere pressa,
Libera terrenis affectibus, atria caeli
Scandit, et aetherea cum diis versatur in aula,
Omnia despiciens prorsus mortalia, tanquam
Frivola, et assidue tendens, velut ignis, in altum,
Inferiora parum curans, sublimia semper
Cogitat, et vere quae sint bona, quae mala, novit,

Ac verum a falso recte distinguit: et illa,
Quae caeci et miseri mortales maxima rentur,
Regna, voluptates, et opes, tumidosque triumphos,
Pro quibus usque adeo noctesque diesque laborant,
Pro nihilo pendens, curas miseratur inanes,
Ostendens recte vivendi iter ac moriendi.
Praefulget sapiens aliis, ceu sideribus sol:
Fortunae imperium tutus contemnit, et omnes
Calcat sub pedibus constanti pectore casus.
Quin etiam nullo mortis terrore movetur,
Nec timet infernas poenas sibi conscius: imo
Laetus obit, ridens pavidi phantasmata vulgi:
Non dubitans miserum hoc plenumque laboribus aevum
Linquere, et aeternam moriendo acquirere pacem.
Demum uno minor est sapiens Iove. Quattuor autem
Ipsi conveniunt: quoniam bene consulit, atque
Iudicat, errore amoto, recteque gubernat,
Et contemplari divina humanaque ad ipsum
Pertinet. Extremum hoc quod dixi, maxima res est,
Ultra quam nihil est melius quod possit haberi.
Nemo tamen sapiens fiet prius, expulerit quam
A sese omne nefas, purgatus crimine ab omni.
Quippe habitare negat foedum sapientia pectus,
Impurasque odit, cum sit purissima, mentes.
Nemo etiam fiet sapiens, nisi sit prius idem
Prudens: multarumque peritus doctrinarum.
Hos scito esse gradus, per quos sapientia habetur:
De qua plura quidem loquerer: sed claudere oportet

Iam librum; sat cauda meo prolixa Leoni est:
Quapropter nunc, Musa, tace, et requiesce parumper.

LIBER VI.

VIRGO.

Argumentum. Turbatus poeta imagine mortis, omnia abripientis, erigitur a Musa, edoceturque de vanitate huius timoris, deque veris bonis falsisque: et primum agitur de nobilitate, deinde de vitiis in universum, de virtutis studio huiusque difficultate, de fama et gloria, denique de omni vita humana, eiusque miseriis et perversitate; unde sequatur, mortem non solum non tantopere esse timendam, sed etiam exoptandam.

Credo aliquos tetricae mentis, nasique severi,
Qui solos se scire putent et noscere verum,
Atque sibi solis divûm bonitate tributum
Omnia iudicio perplexa expendere recto,
Dicturos, nunquam me degustasse beatos
Aoniae fontes, et sacras Phocidos undas,
Nec prorsus lauro dignum, titulove poetae,
Quod non inflatas nugas, mirandaque monstra
Scribimus, ac nullas fingendo illudimus aures.
Nam solas tribuunt fabellas vatibus: ac si,
Vera loqui, foedumque foret vetitumque poetis.
Horum ego iudicium falsum et damnabile duco:

Nilque mihi melius, nil dulcius esse videtur,
Quam verum amplecti. Vetulis puerisque relinquo
Has nugas. Alii eructent fera bella Gigantum,
Harpyiasque truces, et Gorgonas, et Cyclopas,
Et captos blando Sirenum carmine nautas;
Adde his monstriferam Circen, triplicemque Chimaeram,
Stelliferumque humero caelum qui fulcit Atlanta,
Mutatum saxo, et sulcantem Persea nubes,
Tantalon et Tityon, miserique Promethea furti,
Belidas, et quicquid delirans Graecia nostros
Tempore iam longo docuit garrire Latinos.
Non mihi sit tanti, potasse Aganippidas undas,
Bellerophontei quas protulit ungula monstri,
Nec mihi sit tanti Phoebeae gloria lauri,
Atque corymbiferis hederis ornare capillos,
Ut sic delirem. Pudet ah, pudet esse poetam,
Si nugis opus est puerilibus inservire,
Et iucunda sequi spreto mendacia vero.
Tradita (crede mihi) est multis facundia, paucis
Consilium. Multi sublimia carmina condunt,
Sunt et Romano et Graeco sermone diserti,
Et cum multa sciant, sapiunt tamen aut modice, aut nil;
Verba nitent phaleris: at nullas verba medullas
Intus habent; sola exterius spectatur imago,
Et pictura levis: verum quis succus in illa est?
Quam mens inde capit frugem? Qui talia legit,
Quid didicit tandem? quid scit, nisi somnia, nugas?
Quae nihil ad vitam faciunt, nihil utile ponunt,
Quae scire et nescire, pari discrimine refert.
Ergo seu vulgus me iudicet esse poetam,
Seu neget, haud ideo mendacia vana sequemur,
Sed verum: quoniam verum est perfectio mentis.

Quod quicunque magis novit, magis est similis diis,
Atque magis felix: licet hunc inscitia vulgi
Non merito extollat plausu, meritoque favore
Excipiat; licet huic non grandia nomina donet.
Quare iam Musae adsunto, criticique valento.
Ecce viam ingredior, qua plurima taxus utrinque,
Atque cupressus iter funesta protegit umbra.
Iam video tristes campos, pallentia regna
Persephones, quos obscuris perlabitur undis
Lethaeusque ambit torrens: late arva papaver
Lurida somniferum vestit, ripasque silentes.
Quo me Calliope ducis? quae monstra videre,
Quas voces audire iubes? Bubonibus omnis
Circum silva tonat; maestos dat noctua cantus;
Non desunt ululis miserae strigibusque querelae.
Quo me Musa rapis? Lacrymoso en murmure colles
Et valles resonant; respondet planctibus Echo.
Quis dolor hic tantus? quae tanti est causa doloris?
Heu quae gens illa est, ater quam vestit amictus,
Syrmata pulla trahens? quae sic velamine nigro
Flens adoperta caput, clamoribus aethera complet?
Heu mihi, quas caedes, quam multa cadavera cerno
Passim strata solo? Quis funera tanta peregit?
Quis dedit hanc late stragem? quot corpora regum,
Pontificumque iacent? Agnosco insignia. Numquid
Mors est illa procul, quae visu et falce cruenta
Horribilis, furibunda venit? Praecedere mille
Agmina morborum, pariterque pericula mille

Aspicio. O nimium saevis armata ministris,
Nescio quid magno veniens clamore profatur.
Audio quid dicat, referamque audita libenter:
Mors ego sum, quae foeni instar viventia quaeque
In terris hac falce meto: mihi Iuppiter orbis
Iura dedit, iussitque simul me parcere nulli,
Sed magnos humilesque pari prosternere lege.
Unde manus, viresque meas evadere nemo,
Et nemo vitare potest: ego grandia regum
Colla premo, sternoque animos fastusque superbos
Pontificum: nobis nulla est non debita cervix.
Sive quis Arctoas fugiens penetraverit oras,
Riphaeasque ultra rupes concesserit, iram
Sentiet hic nostram, nostros hic sentiet ictus:
Sive quis ad manes imos descenderit, Austri
Qua plaga pressa iacet, qua sunt incognita nobis
Sidera, me inveniet tamen, inventaque peribit.
Falx haec occasum, falx haec populatur et ortum.
Non ego divitias vereor, nec stemmata priscis
Credita imaginibus. Solio detraxit ab alto
Quot mea dextra viros, et nigra in Tartara misit
Praecipites! Priamum memini, quum caesus ad aras
Victima nostra fuit: Macetum dux ille superbus,
Qui tot regna suis pugnando everterat armis,
Par animo cuius totus non extitit orbis,
In Babylone cadit telo confossus ab isto.
Quid memorem heroas Latios, Martisque nepotes,
Terrarum dominos, quorum clarissima virtus
Imperium Oceano, famam coniunxerat astris!
Nonne omnes potui caesos demittere ad Orcum?
Privarique manus sceptris, diademate crines,

Os verbis, et luce oculos, membra omnia motu,
Corporaque obscuro clausi exanimata sepulchro.
Me timet Indus, Arabs, Maurus, Scytha: denique quisquis
Europamque, Asiamque colit, Libycosque calores.
Nullum ego discrimen facio generisque locique,
Tempora nec servo, nec mores curo, nec annos:
Improbus atque probus, sapiens, stultusque peribit.
Infantes, iuvenes, longaque aetate gravatos,
Formosos, turpes, aequa ratione trucido.
Hunc quoque, quem video procul hinc mea regna petentem,
Quum sua fata sinent, mittam pallentibus umbris.
Edidit haec Stygio diva implacabilis ore.
Tunc me concussit timor ingens, membraque sanguis,
Undique dilapsus venis, extrema reliquit,
Inque imum pectus coiit succurrere cordi.
Praecipue, quum tartareos dea saeva ministros
Praesentem in turbam, quae latos plurima circum
Errabat campos, tantae secura ruinae,
Mitteret: irrumpunt illi, prenduntque, tenentque
Quisque suum: sternuntur humi languentia passim
Corpora, multiplicique gemunt vexata dolore.
Mox ipsa adveniens nonnullos falce necabat:
Nonnullos etiam, quorum subtemina nondum
Finierat Lachesis, iusto illis debita fato,
Praeteriens, caedi servabat diva futurae.
Tunc ego sic mecum, attonitus, totusque tremiscens:

O curas, o vota hominum, vanosque labores!
O spem fallacem, o caecae solatia mentis!
O fluxum decus humanum, o variabile tempus!
Quam brevis, incerta, et multorum plena malorum,
Et quantis nostra est obnoxia vita periclis!
Quae iucunda quidem facie, dulcisque videtur,
Sed quantum intus habet fellis, quantumque veneni!
Quid sumus, o miseri: nisi pulvis motus ab aura?
Et fragili vitro similes, umbraeque fugaci,
Atque rosis, quae mane nitent, mox vespere languent?
Nunc vivi atque hilares, paulo post vermibus esca:
Nunc pulchri et validi, paulo post turpe cadaver.
Heu mihi, quid prodest congesta pecunia nobis?
Quid gemmae, argentum, atque aurum, pretiosaque vestis?
Quid populos, magnasque urbes ditione tenere,
Marmoreosque habitare lares, vultuque superbo
Omnes despicere, atque parem se credere divis,
Si mors cuncta rapit, si tanquam pulvis et umbra
Deficimus miseri, si tam cito fastus et omnis
Gloria nostra perit, nullum reditura per aevum?
  Haec ego cum loquerer summisso murmure mecum,
Pallentem vultu aspiciens, gelidumque timore
Incertoque gradu titubantem Orpheia mater,
Quid te, inquit, tanta obsessum formidine cerno?
Esto audax: animi vilis timor argumentum est:
Nec decet ille viros. Cedo, quae te causa timere
Mortem adeo cogit? — Tunc sic ego: Diva, necesse est:
Naturae impulsu quippe hanc animalia quae non
Horrescunt, fugiunt? Haec vitam tollit, et omnes
Divitias ac delicias, corpusque resolvit

In nihilum, remanetque nihil, nisi pulvis et ossa,
Quae pariter pulvis longo post tempore fiunt.
Denique cuncta bona haec adimit, summumque malorum est.
Ergo tam dirum et tam formidabile monstrum
Quem non terrebit, nisi cui sit ferrea fibra?
Tunc Iove nata, mihi subridens, sic ait: Erras,
Nimirum veri specie deceptus et umbra.
Non cuivis facile est, ipsum cognoscere verum.
Hic ille est ramus, medium quem maxima silva
Arboribus densis cinctum, atque erroribus atris
Obductum celat: nec multis aurea virga
Conspicitur, nisi cui purae ostendere columbae.
At mihi, quae sata sum felici semine caeli,
Verum nosse licet: verum tibi dicere possum,
Si me audire voles. — Ego tunc, Dea, nil magis opto,
Respondi. — Illa autem: Nos hinc divertere oportet
Paulisper; sequere: et secum me duxit in altum
Non adeo procul inde locum, quo lumina solis
Cernere erat, radiis ferientibus ardua montis,
Iucundumque iubar tenebras disiecerat atras.
Sedimus ad fontem quendam, laurique sub umbra.
Tunc mea dux tandem pulchro sic incipit ore:
Simia caelicolum, risusque iocusque deorum est
Tunc homo, quum temere ingenio confidit, et audet
Abdita naturae scrutari, arcanaque divûm,
Cum re vera eius crassa imbecillaque sit mens.
Si posita ante pedes nescit, quo iure videbit,
Quae Deus et natura sinu occuluere profundo?
Omnia se tamen arbitratur noscere ad unguem,

Garrulus, infelix, caecus, temerarius, amens,
Usque adeo sibi palpatur, seseque licetur.
Stultitiae fons est, et origo philautia vestrae,
Caligoque ingens, quae vos cognoscere verum
Posse vetat: tolle hanc, oculi meliora videbunt:
Et quae nunc bona prima putas, fortasse negabis
Esse bona: et quae nunc credis mala maxima, forsan
Non mala sunt dices, pulsis a corde tenebris.
Ergo scias, mortale genus nihil esse, nisi utrem
Aeoliis plenum ventis: quem iugiter urget
Huc illuc, lapidi insistens Fortuna rotundo.
Cui, si quid saperet, vita mors gratior esset:
Cum vivendo, malis homines sine fine premantur:
Exiguisque bonis, sed nec sine felle, fruantur.
Quod verum credes, puto, si bona, si mala vitae
Mortalis referam, quanta brevitate licebit:
Collatisque ipsis, tunc vita humana patebit
Quae sit, et an tantum mors debeat ipsa timeri.
Principio de divitiis, quas omnis ubique
Gens sequitur, laudat, quaerit, miratur, et optat,
Dicere constitui, et quid sint ostendere nitar.
Tunc ego, Diva (inquam) si vis huic parce labori:
Quandoquidem prius hoc olim referente Minerva
Edidici. Nunc perge alio, nec nota recense.
Deque voluptate ubertim quoque rettulit olim
Nobis diva Arete, missusque a matre Timalphes.
Quare id transi etiam, quaeso, et quodcunque aliud vis
Expedias. — Tunc Diva inquit: De nobilitate
Dicam igitur, quoniam bona prima haec inter habetur.
Quilibet hanc hodie sibi vult, sibi dicit inesse,
Plus licet inde absit, quam distet Iberus ab Indo.

Sed quid nobilitas, aut quanti est? Vera fateri
Conabor: quanquam quid prodest vera fateri,
Credere si renuunt? Fugiunt animalia quaedam,
Oderuntque diem, tenebris ac nocte vagantur:
Sic homines multi lumen cognoscere veri
Nec possunt, nec amant: adeo natura Deusque
Distinxit mortale genus, recteque videnti
Una hominum species animalia caetera monstrat:
Usque adeo mores varii mortalibus, et mens
Dissimilis: multi tenebras umbrasque sequuntur,
Nec verum spectare queunt, solemque nitentem,
Infirmis oculis, quem fixo lumine pauci
Aspiciunt, quibus est animus divinior. Ergo
Nobilitas, veluti vulgus putat inscius, aut est
Copia nummorum, et collectio divitiarum:
Aut sanguis, quoties generoso e stemmate quisquam
Natus, avos atavosque suos, gentiliaque arma
Iactat, et eximios laudat virtute parentes.
Iudicium tamen hoc vulgi mendaciter errat;
Ut plerumque solet, communis opinio multis,
Paucorum ratio est. Si nobilis ille putari
Debet, quicunque est dives: sic nobilis esse
Credo potest lanius, tonsor, piscator, equiso,
Pastorque, et pistor, coriarius, atque bubulcus,
Et leno, et latro, et quivis de plebe lutosa.
Namque ex his multis rebus nummisque potentes
Et sunt, et possunt fieri. Fortuna frequenter
Extollit miseros: eadem detrudit ad imum
Saepe illos, quos ante rotae commiserat altae.
Nobilis ergo fuit tantum, quum moenia victor
Aeneadum intravit Marius plaudente senatu
Ac populo, insignis lauro, niveisque quadrigis:

Sed postquam eiectus Syllanis viribus, exul
Minturnis latuit, latuit quoque carcere foedo:
Vel quum mendicus panem per Punica rura
(Pro superum leges, et non bene nota potestas!)
Quaerebat panem duris fossoribus aptum,
Non erat infelix tunc nobilis: abstiterat tunc
Nobilitas fugiens longe: mox ipsa revertit,
Quum Marius rediit, mutato sidere, Romam.
Nimirum stulta haec sententia; si fit ab auro
Nobilitas, certe de terra nascitur aurum,
De fraude, et furto, de foenore: nascitur ergo
De fraude, et furto, de foenore nobilitas. O
Iudicium vulgi insanum! o sine pectore turba!
Nobilitare hominem non ulla pecunia, nullae
Divitiae possunt: pretio nam dignior omni est
Nobilitas: haec non emitur, nec venditur auro.
At genus ille suum iactat, laudesque suorum
Inculcat, cum sit turpissimus: atque recenset
Gesta patris, monumenta atavi, patruique trophaea.
Et quanquam innumeris, demens, ignavus, abundet
Criminibus, virtutis inops: tamen esse putatur
Nobilis, est alto quoniam de sanguine natus.
Cur aliena tibi tribuis, laudemque tuorum
Esse tuam censes, cum tu sis dedecus illis,
Degener, infamis? Mentito nomine cygnum
Gracculus appellat sese: cornicula, plumas
Pavonis furata, cupit pavo ipsa videri:
Sed natura vetat, quae nobilitatis origo est.
Hinc animi viles, hinc et caelestia corda
Proveniunt: haec largitur sua semina cunctis.
Nempe animum propter, non propter corpus haberi
Nobilis, et dici debes: nam corpora multa
Servorum pulchra, et magna, et robusta videntur:

Nobilitas quidam est animi proprius decor, atque
Vis quaedam nativa, cupit quae grandia semper,
Vilia contemnit, quae sursum tendere ut ignis
Nititur, et summas penetrat velut ardea nubes,
Infima despiciens. Hanc vim qui munere caeli
Accipit, ille bonus fiet, patiensque laborum,
Consilioque potens, curis vigilantibus, ut quid
Dignum laude gerat, ut sit laudabilis ipse.
Sed tantum natura bonum non omnibus, imo
Perpaucis donat, quorum fama inclyta longo
Tempore, post cineres populorum in pectore vivit.
Attamen (o mores, o mira insania!) quis non
Vult dici et credi nunc nobilis? O nebulonum
Turba audax, o vile pecus: te nomina clara
Delectant, tibi fama placet, tibi gloria: cur non
Et labor et virtus etiam placet, ut merito sis
Nobilis? An mavis sapiens iustusque vocari,
Nomine mentito, quam vero? Cur tibi nummus
Falsus, cur panis falsus, cur caetera falsa
Non sunt grata, velut mendax ac futile nomen
Nobilitatis amas? O larva, o simia, disce,
Disce prius frenare animum, compescere caecos
Affectus, ratione uti, vitare nefanda,
Iusta sequi; te nosce prius, durosque labores
Amplecti ne te pigeat, vilemque fugato
Desidiam, ut possis culmen virtutis adire.
Tunc iure ac merito diceris nobilis: haec est,
Haec est nobilitas vera, haec sunt illa deorum
Munera, ab indoctis non intellecta; per istam
Incessere viam Phrygia de gente Quirites.
Hac duce Romanum imperium se sustulit astris,
Hac abeunte iterum, in praeceps descendit ab astris.
Nam simul ac segnes consurrexere nepotes,

Iam parto imperio, iam prosperioribus annis,
Delicias, ludosque leves, luxumque secuti,
Degenerare suis coepere a patribus; unde
Nobilitas, tales homines exosa, recessit
Protinus ad superos, donec, crescente nepotum
Luxuria et vitio, deleta superbia Romae est.
Non igitur genus est, non sanguis, non statuarum
Mutarum series, non auri copia, quae te
Nobilitet: Virtus, virtus. Hac nobilis Hector,
Alcidesque fuit: fuit hac quoque nobilis ille,
Ilias aeternum cui praebuit inclyta nomen:
Hac proceres alii, quorum tot fama per annos
Durat adhuc. Quid te iactas natalibus ortum
Egregiis? Te praecipui genuere parentes:
Quid tum, si nihili es? si turpis, turpiter omnem
Incestas maculasque domum? Tibi dedecus est hoc,
Non honor: ac veluti stolidum si gignat asellum
Magnanimus fortisque leo, si simia barro
Nascatur, monstrum es, claraeque iniuria genti.
Non sic nobilitas per testamenta relinqui,
Aut virtus potis est, velut aedes, rura, supellex.
Hanc natura tuis tribuit maioribus: at non
Omnibus. Antiqua repetas ab origine gentem,
Invenies fortasse tuo de sanguine multos
Cerdones aut agricolas, unumque videbis,
Ex humili natum fortuna, nobilitatis
Principium fecisse aliis, quae tempore crevit
Paulatim, sed post quoque tempore victa senescet.
Omnia fert tempus, pariter rapit omnia tempus.
Quis nunc Pompeii de stirpe, aut Caesaris esse
Noscitur? aut eius, domitis cognomen ab Afris
Cui virtus invicta dedit? Quis credere tantam
Progeniem periisse potest? Domus alta deorsum
Saepe cadit, penitusque ruit: sursumque levatur
Saepe humilis: nulla est hominum fortuna perennis.

Sic caelum variare solet mortalia quaeque.
At dices, quale est semen, talis quoque fructus
Inde venire solet: si sum de semine claro,
Clarus ero. Non sic: proceri saepe parentes
Exiguum genuere hominem, turpemque decori,
Robusti infirmum, sapientes insipientem:
Nec mens, ut corpus, patrio de semine manat.
Non patris est, animum pueris praebere, sed ipsum
Largiri natura solet. Quid nobile semen
Egregiumque feret, faveat nisi debita caeli
Temperies? Verum est, vulgo quod dicitur, annus
Producit segetes, non cultus: semina quamvis
Optima, si terrae fuerint mandata sinistris
Sideribus, parient lolium, vel iacta peribunt.
Ergo sufficiens non est pater ipse creandis
Nobilibus natis, adsit nisi gratia caeli.
Hinc est, quod multos humili de plebe videmus
Illustres nasci: qui, magnum nomen adepti
Virtute ac meritis, se postmodo nobilitarunt.
Quis fuit ille Maro? quis Tullius ille, quis ille
Tam sapiens sanctusque Cato? quis Horatius? Omnes
De medio plebis geniti. Quis doctus Homerus?
Cuius nec patriam certam, certosque parentes
Scimus adhuc. Dic quaeso patrem Demosthenis, atque
Euripidis matrem; dic Socratis, illius inquam
Socratis, in cuius gremio Plato maximus hausit
Divinos latices, qui solus Apolline teste
Est visus sapere: hunc genuit, qui marmora fodit;
Nascentes pueros mater capiebat ab alvo.
Nonnullos etiam reges de plebe creatos

Novimus: haud rarus quoque consul et induperator
De populi faece ad summum pervenit honorem.
Quid quod equi, pariterque canes, ac caetera bruta
Degenerare suo persaepe videntur ab ortu:
Nempe diu res nulla manet, nempe omnia semper
Deteriora solent fieri, in peiusque referri,
Naturae imperio, et fatorum lege perenni:
Deinde iterum ex alio foetu instaurata renasci.
Hoc variare, decus mundi est: haec gloria summi
Artificis, facere ex minimis ingentia, nec non
Ex summis minima, et rerum mutare tenorem
Iugiter, ac faciem, sapienter cuncta novando.
Non tamen inficior, claros habuisse parentes,
Esse bonum, et claro nasci de sanguine: namque
Hoc vere pulchrum atque bonum est, prosuntque parentes
Auxilio, exemplis, hortatibus, efficiuntque
Saepe sui similes natos, nisi fata repugnent
Et natura potens nimium: quam vincere si quis
Nititur, ille etiam congestis montibus, altum
Aethera conscendet, pulso Iove: qualiter olim
Fama, Giganteos quum sensit Phlegra tumultus,
Enceladum memorat summi iuga maxima Olympi
Imposuisse Ossae, premeret cum Pelion Ossa.
Sed tamen hoc non esse satis concludimus. Ergo
Quamvis a populo dicaris nobilis omni,
Sisque licet mollis, nitida cute, corpore lauto,
Egregiis vescare cibis, ac veste superbus
Conspicua incedas, referas gentemque domumque:
Nobilis haud ideo es, sed fortunatus, et utri
Aurato similis, similisque ex marmore signo.

Quis tamen hoc curat? Satis est de nobilitate
Ac virtute ipsum nomen: maluntque videri,
Quam sic esse, homines. Pro dii, nunc nomina tantum
Magnifica et claros titulos sibi quilibet optat,
Arrogat, affectat, sequitur, rapit: ut merito iam
Et se asinus pardum vocet, et formica leonem.
Quis non vult sapiens, generosus, iustus haberi,
Et probus et doctus, contentus cortice solo
Atque umbris rerum: ut tali velamine mores
Occulat infandos? Lis est de nomine, non re.
Hoc habeas igitur nomen, sic nobilis esto,
Ut Romae Pasquillus homo est: ut saepe vocatur
Nobilis aut latro, aut meretrix, aut nobile marmor.
Esto tamen quod sis et nomine nobilis, et re:
Quid tum? Laudabor, dices, decorabor honore.
Numquid parva tibi haec, et non cupienda videntur
Praemia? quandoquidem virtus ex nobilitate
Nascitur, ex virtute autem laus surgit, honorque.
Non volo, nec fas est virtutem carpere: sed si
Interius videas meliori lumine verum,
Cognosces quanto virtus tam digna labore
Afficiat miseros homines: quam reddat amaram
(Stoicus id quamvis nolit concedere) vitam.
Moralem primum videamus: difficilis pars
Nimirum haec: quam si quaerit quis rite tenere,
Heu quantos opus est subeat toleretque labores!
Naturae bellum indicat, confligat oportet:
Quandoquidem mortale genus natura creavit
Infirmum, pronumque malo, adversabile recto.
Pro superi, in vitium facili decurrere lapsu
Quisque solet. Cur haec homini mala semina quondam

Indita sunt? Numquid fuit haec tua culpa, Prometheu?
An malus hos daemon humana in pectora morbos
Intulit, ut fama est, scelerisque iniecit amorem?
Heu quam difficilis, salebrosa, et plena laboris
Semita, quae ad mores ducit vitamque deorum!
Quis bonus est? non sponte ullus. Quis non malus? ille
Qui legis regisve metu peccare recusat:
Vel qui forte nequit, quod vult, committere crimen.
Nimirum haud facile est naturae obsistere, seque
Vincere, et insanos compescere pectoris aestus.
Quapropter pugna assidua iugique labore
Est opus a puero, ut vitiis ponantur habenae.
Assuetudo etenim naturae frangere vires
Saepe solet, si sit multos firmata per annos.
Ergo militia est hominum vita: hostibus omnis
Plenus ager, multi latitant ubicunque latrones.
Quis tot vitabit laqueos? tot retia cautus
Effugiet? Nam cum fortuna est prospera cuiquam,
Actutum subit et stimulat vesana libido,
Tum sua castra movet ventosa superbia, tunc et
Desidia atque gula, et petulans audacia surgit:
Contra illum dolor atque metus, dirumque venenum
Occupat invidiae atque irae, quum sorte sinistra
Vivit, et indignam quaerit propellere quovis
Pauperiem pacto: tunc fraudibus atque rapinis
Et furtis studet, ut sua damna rependere possit.
Eheu, mortales inter Scyllam atque Charybdim
Iactantur miseri, et vitiis laeduntur utrinque:
Dumque mala haec vitare volunt, labuntur in illa.

Si cupiunt fortes fieri, discrimina oportet
Multa pati, et multos coguntur ferre labores.
Si virtutem illam, quae humanos temperat actus,
Affectant, opus est expellere gaudia, tristi
Consilio, gratamque parum deducere vitam.
Si iustus vult esse aliquis, non utile quaerat.
Iustitia est multis laudata, domestica paucis.
Quod si forte placet cuiquam prudentia, semper
Ut caveat, nulli credat, fidatque necesse est:
Quandoquidem sunt cuncta dolis et plena periclis.
Denique qui bonus est, et mitis, saepius ille
Laeditur: ille minus tutus, plus insidiarum
Sustinet: hic siquidem mundus domus ampla malorum,
Ac scelerum patria est: probitas hic exulat. Unde
Imbelles lepores, damae mites, capreaeque
Idque genus sine felle animalia quaeque petuntur
Saepius, et pereunt: rarus venator ad ursos
Accedit; tutos conservat silva leones.
I nunc, et mitis, simplex, innoxius esto,
Ut citius fias avidorum praeda luporum.
Heu mundus totus quaedam est nativa tyrannis.
Debilibus robusta nocent, et grandia parvis.
Ales fulminiger timidos infestat olores,
Accipiter laniat turdos, mollesque columbas:
Versicolor coluber ranas, miserasque lacertas
Devorat: in silvis fera fortior, ore minorem
Dilacerat: tua monstra tenes quoque, maxime Nereu,
Quae rapido infirmos absumunt gutture pisces.
Non mare, non tellus, non aer tutus; ubique
Hostis adest, prodestque parum non esse nocentem:
Ergo vide, quam sit pars haec virtutis amanda,

Quae facit esse bonos: nam tanto parta labore
Hostibus in mediis tandem vos reddit inermes.
At dices: probitas defendi legibus atque
Principibus solet. O utinam fieret! sed ubique
Vincuntur nummis leges, magnoque favore.
Placantur donis reges, et voce precantum:
Damnant iura illos, quibus aut exhausta crumena,
Aut nullus favor est: alii, quocunque premantur
Iudicio, insontes abeunt, ut parvula musca
In tenui tela, quam pendens texit arachne,
Volvitur ac remanet: si grandior horridiorque
Impulerit, frangit casses et tuta recedit:
Sic leges (veluti Scythica de gente canebat
Barbarus ille sophus) miseros nectuntque tenentque:
Transmittunt laxis foribus, renuuntque potentes.
Altera virtutis pars, quae studiosa requirit
Naturae causas et vix penetrabile verum,
Quam sit difficilis, quam magni plena laboris,
Experti norunt. Primo coguntur ab aevo
Sub praeceptoris ferula, formidine multa,
Verberibus caedi, et lacrymis dictata referre:
Inclusi tanquam in cavea cohibentur, ut ire
Non liceat quoquam, nisi permittente tyranno,
Quanquam ventris onus iubeat, vesicave turgens,
Et pueris cognata fames, et ludere gratum.
Tempora sed calidae postquam accessere iuventae,
Maiori studio est opus. Hic Antenoris urbem,
Adriaci tentans rabiosam gurgitis iram,
Parthenopemve petit, Tyrrhena per aequora currens:
At Perusina alius, Romanave moenia quaerit:
Ut procul a patria tellure incommoda multa
Et mala multa ferat, Veneris, somnique, cibique
Parcus, et assiduus studio, librisque legendis.

Haud aliter quisquam fiet, nisi nomine, doctus.
Sunt etenim docti re pauci, nomine multi.
Gaudia nempe nocent, nocet illecebrosa voluptas
Apprime his, cupiunt qui discere plurima, et altum
Doctrinae culmen conscendere. Namque reflectunt,
Ac removent animos a duro tramite, per quem
Itur ad auricomae sacraria celsa Minervae.
Nempe labore opus est longo, assiduoque volenti
Nobile per populos urbesque acquirere nomen.
Hinc vero multos cruciat dyspepsia, multos,
Dum nimium nimiumque legunt, ophthalmia vexat:
Prae studio stomachus crudescit, visus hebescit,
Et pallor venit, et macies, et acerba senectus.
Nec mirum, quoniam scire et cognoscere verum,
Est praeter naturam hominis, propriumque deorum.
Ac veluti infirmo radiantem lumine solem
Noctua ferre nequit: sic mens humana deorsum
Imbecilla ruit, quoties contendit in altum
Surgere, et audaci caelum penetrare volatu.
Quod proprium est superum, mortales turpiter audent,
Desipiuntque magis, quanto magis illa requirunt,
Quorum cognitio nil prorsus spectat ad ipsos,
Ni forte auxilium ac lumen descendit ab alto.
At dii felices: mundum, quis, quantus, et unde,
Atque ipsum mundi dominum, speciesque animantum
Et rerum innumeras norunt, causasque latentes,
Semina, et occultas vires, quibus omnia constant.
Haec vita est, haec est ipsorum tota voluptas;

Non cibus, aut somnus, non morbus, cura, laborve,
Non lucri spes, non damni metus impedit illos,
Quin semper valeant optatum inquirere verum.
Ergo caelicolûm sapere est: prudentia tantum
Convenit et confert mortalibus, ut sibi possint
Consulere, et vitare sciant incommoda, nec non
Commoda congerere, et tranquillam ducere vitam.
Quid faciat, quid non, homini prudentia monstrat.
Huic studeat, quicunque cupit bene vivere, et inter
Tot spinas rerum gradiens non laedere plantas.
Quis non esse putet stultum, qui, rebus omissis
Utilibus propriisque, aliena et inania quaerit?
Dumque suas nescit vires, maioraque tentat,
Dum nimis alta petit, praeceps, velut Icarus, undis
Mergitur aequoreis! Cupiens aequare bibendo
Rana bovem, rupta nunquam bibit amplius alvo.
Dum studet insanus Phaëthon caelestia frena
Mortali tractare manu, nonne infima pressit
Stagna Padi, currumque cadens vitamque reliquit?
Sese metitur prudens et continet intra
Naturae fines: nec plus, quam debeat, audet,
Excepto, si illum Deus impellitque iuvatque.
Curent mortales, quae sunt mortalia: omittant,
Quae superum: ne, si contendant altius aequo
Scandere, praecipitent potius, moveantque cachinnum:
Ut si forte velit summa de rupe volare
Bos gravis, aut asinus citharam pulsare canoram.
Esto autem quisquam doctrina praeditus omni,

Usque adeo ut multos norit componere libros:
Quid quaeso inde boni accipiet? tantumque laborem
Praemia quanta manent? Dices, laus, gloria, fama,
Inque animis hominum diuturna in saecula vivet.
Atqui ego, quid sit honor, quid laus, quid fama, velim te
Clarius et melius perpendere. Plurima namque
Apparent aliter quam sint, oculosque tuentum
Atque animos fallunt specie, velamine et umbra.
Hinc bona, quae mala sunt, et quae sunt turpia, pulchra
Censentur: scatet hinc fons omnis stultitiai.
Saepe sub argento latet aes, ferrumque sub auro,
Et sub sincero clauduntur cortice putres
Castaneae, multosque lupos sub pelle videbis
Agnorum. Nonne aulaeis cariosa teguntur
Ligna, vel antiquus paries, rimisque pudendus?
Est acies mentis potior, quae perspicit intus
Quicquid in abstruso est. Quicunque hac utitur, ille
Verus erit rerum iudex, et mira videbit.
Quaero igitur: quid fama iuvat? quid gloria? quid laus
Oppressos somno, aut vivendi munere cassos?
Nil plus quam surdum citharae, aut spectacula caecum.
At respondebis: viventes et vigilantes
His gaudent, nec non pro talibus omne periclum
Ultro adeunt, ultroque animas cum sanguine fundunt.
Nimirum ambitio multos ad fortia, tanquam
Calcar agit, multosque trahit virtutis ad arcem,
Torpentes urgens stimulis compellit, ut armis
Grande aliquid faciant: vel si non viribus audent,

Ingenio saltem exhibeant memorabile quicquam.
Ipsa tamen vitium est. Unde ambitiosus haberi
Nemo velit. Quicunque etenim ambitione tenetur,
Creditur esse levis, ventosus, turpis: ut olim
Romulidae orabant, iacto post terga pudore,
Plebeios, quoties suffragia venabantur,
Cerdonumque animos precibus servilibus atque
Turpibus obsequiis captabant, muneribusque,
Ut propriis rebus curarent publica omissis,
Perque forum medium multis comitantibus irent,
Inflati ut vento folles, ac fronte superba.
Propter se virtus petitur, non propter honorem:
Ipsa licet proprie ac vere mereatur honorem.
Quid? quod vulgus iners nescit virtute moveri?
Hanc potius ridet: faveat fortuna necesse est,
Divitiaeque adsint: tunc laus, honor, et decus omne
Adveniet. Virtus sine censu languet ubique:
Quanquam nil refert, si gallo sordet iaspis:
Nec minus idcirco est pretiosa et nobilis: unde
Vir bonus, et verae compos virtutis, abunde
Contentus, vulgi laudes contemnit et odit.
Nec fumum quaerit, nec inani pascitur aura.
Insignis facies fucis non indiget. Aurum
Quod per se pulchrum est, nudum monstratur: at ille,
Qui non est, aliqua saltem cupit arte videri,
Personamque sibi inducit, velut histrio. Quare
Si recte aspicias, vita haec est fabula quaedam:
Scena autem mundus versatilis: histrio et actor
Quilibet est hominum. Mortales nam prope cuncti
Sunt personati, et falsa sub imagine, vulgi
Praestringunt oculos: ita diis risumque iocumque

Stultitiis nugisque suis per saecula praebent.
Ergo honor et fama, et mortalis gloria, lausque
Somnia sunt, prorsus nil conducentia: quando
Sorte magis quam virtute acquiruntur. At esto,
Quod tantum dignis tribuantur: dic mihi, numquid
Corporibus prosunt? Certe nil. Dic, animisne?
Tantundem: hos inflant potius, tumidosque, levesque,
Nec non sollicitos reddunt. Se subdere multis,
Et servire solet multis, ambire, precari,
Munera largiri, quisquis sectatur honores.
Vita igitur talis misera est, et plena tumultus,
Subiacet invidiae, et magnis quandoque periclis.
Virtutem veram qui possidet, ille quietus,
Ille satis felix: permittat caetera divis,
Sufficiens honor est homini, quum dignus honore est:
Qui datur indigno, non est honor: est onus, imo
Ludibrium, veluti in scena quum ludius est rex.
Iam mala quae humanum patitur genus adnumerabo.
Principio postquam e latebris male olentibus alvi
Eductus tandem est: materno sanguine foedus
Vagit, et auspicio lacrymarum nascitur infans.
Ut puto, quam mala sit vita haec, quam plena periclis,
Natura monstrante videt. Sic per mare longum
Mercator facturus iter, terretur, et alto
Pectore dat gemitus, metuens scopulos, freta, ventos,
Naufragium, occursus piratarum, omnia demum,
Terribilis quaecunque tenet discrimina pontus.
Vix natus, iam vincla subit, tenerosque coercet
Fascia longa artus: praesagia dira futuri

Servitii. Quis enim liber? Sunt legibus omnes
Subiecti: nec non et regibus, et vitiis, et
Iudiciis hominum: servit quoque quilibet ultro
Spe pretii, faciendo aliquid, vel forte coactus.
Omne animal postquam natum est, subito ambulat, et quo
Cumque libet graditur: non sic homo: tempore longo
Non pedibus, non ore valet, non mente: sed instar
Vocalis statuae, solis vagitibus omnem
Nocte dieque domum vexat, turbatque quietem.
Post ubi iam valido se poplite sustinet, et iam
Rite loqui didicit, tunc servire incipit, atque
Iussa pati, sentitque minas ictusque magistri:
Saepe patris matrisque manu, fratrisque frequenter
Pulsatur: facient quid vitricus atque noverca?
Fit iuvenis, crescunt vires: iam spernit habenas,
Occluditque aures monitis: furere incipit, ardens
Luxuria atque ira: et temerarius omnia nullò
Consilio aggreditur; dictis melioribus obstat,
Deteriora fovens: non ulla pericula curat,
Dummodo id efficiat, suadet quod caeca libido:
Rixatur, nec iura timet, cerebrosus et exlex.
Nempe agitur furiis iuvenum pars maxima: pauci,
Quos frenat metus aut pudor aut prudentia, recto
Tramite sinceram ducunt sine labe iuventam.
Succedit gravior, melior, prudentior aetas,
Cumque ipsa curae adveniunt, durique labores:
Tunc homo mille modis, studioque enititur omni
Rem facere, et nunquam sibi multa negotia desunt.
Nunc peregre it, nunc ille domi, nunc rure laborat,

Ut sese, uxorem, natos, famulosque gubernet
Ac servet; solus pro cunctis sollicitus, nec
Iucundis fruitur dapibus, nec nocte quieta.
Ambitio hunc etiam impellens, ad publica mittit
Munia: dumque inhiat vano male sanus honori,
Invidiae atque odii patitur mala plurima; deinceps
Obrepit canis rugosa senecta capillis,
Secum multa trahens incommoda corporis, atque
Mentis: nam vires abeunt, speciesque colorque:
Nec non deficiunt sensus: audire, videre
Languescunt, gustusque minor fit: denique semper
Aut hoc, aut illo morbo vexantur, inermi
Manduntur vix ore cibi, vix crura bacillo
Sustentata meant: animus quoque vulnera sentit:
Desipit, et longo torpet confectus ab aevo.
Ergo suis subiecta malis est quaelibet aetas.
Plurima sunt etiam mala, quae communiter omnis
Aetas ferre solet: nunc frigus laedit acutum,
Hybernaeque nives, nec non furibundus ab Arcto
Riphaeisque iugis Boreas, quum stiria pendet
Horrida culminibus, glacie cum flumina torpent.
Nunc aestas nimiis insana caloribus urit,
Quum tenet ardentem Nemees Hyperiona monstrum,
Arvaque flavescunt, et tellus arida aperto
Ore vocat pluvias: nullus morientibus herbis
Humor adest, lamae siccae, siccaeque paludes
Torrentur, candet caelestibus ignibus aer.
Nunc sitis atque fames, nunc et penuria rerum
Utilium cruciat. Quis possit carmine morbos
Innumeros, quibus est obnoxia vita, referre?
Quot febres, quot languores, quot ubique dolores

A capite ad plantas? Humanum corpus ut extra,
Sic intus patitur: per singula membra venenum
Infudit natura homini. Caput, et manus, et pes,
Et latus, et stomachus, graviter torquentur, et aures
Atque oculi, et fauces, renes: quid caetera dicam?
Quid cupio numerare, grues quot Strymonis unda
Excipiat? vel quot Phrygius Maeander olores?
Mens etiam plerumque sua de sede recedit,
Vel philtris, vel carminibus, vel turbine morbi,
Vel quum cerritus cacodaemona pectore quisquam
Baiulat insano, vel quum furit improbus Euan.
Quanquam et avaritia, ambitio, dolor, ira, voluptas,
Non minus ac vinum humanos confundere sensus,
Atque animis tenebras soleant inducere. Quare
(Dicere si verum volumus) pars maxima vivit
Ebria vesanis affectibus; inveniuntur
Heu pauci, qui non titubent, qui lumine sano
Aspiciant quid agant, ac se ratione gubernent.
Hinc non inscite quidam, numerum infinitum
Stultorum dixit: nam quis non indiget albo
Helleboro, et tota Anticyra? Vix Graecia septem
Inter stultorum tot millia connumerat, qui
Credantur vero sapientis nomine digni.
Humani generis mater nutrixque profecto
Stultitia est, sine qua mortalia cuncta perirent,
Nilque agerent homines in terris: hac duce fiunt
Bella, et quae bellis sunt opportuna tot arma,
Tot clypei, tot signa suis distincta figuris:
Hac rursus monstrante, ioci, thyasique, chorique
Inventi, tot deliciae, tot ludicra, totque

Ornatus: nonne hinc etiam vis tanta librorum,
Tantus nugarum torrens fluit? omnia, saltem
Plurima facta hominum veniunt ab origine tali.
Iam vero tristes casus, et tristia fata,
Sunt quibus expositi mortales, dicere ad unguem
Nemo quidem posset, quamvis facundus. In undis
Mergitur hic, avidisque miser fit piscibus esca:
Ille cadit, praecepsque ruens perit, aut male languet
Perfractis membris: alius nive, grandine, et imbri
Obruitur: multos inopino fulminis ictu
Interiisse liquet: quosdam delapsa ruina
Contrivit: nonne absumunt incendia multos?
Nonne aliquos aut herba nocens, fungusve malignus
Incautos perimunt? nonnullos gutture fixus
In medio cibus elisit. Quot bellua morsu
Exanimat? mulusve malus, vel non equus aequus,
Dum furit atque ferit ferratis calcibus? aut bos
Indomitus, quoties cornu bacchatur acuto?
Quid referam, quot damna homini persaepe venire
Culpa hominum soleant? adeo ut fera nulla magis sit
Formidanda illi, quam semine natus eodem.
Hinc tot praedones, tot fures, sacrilegi tot,
Tot delatores, tot falso in crimine testes,
Tot moechi, tot carnifices, mortalia turbant
Otia, ceu laetos turbat lea visa iuvencos.
Ille nocet lingua, hic ferro, pars maxima fraude:
Ille palam rapit, hic clam: sunt et qui simulato
Nomine amicitiae, vel nomine religionis
Imponant multis, quos credulitate fideque

Insulsa faciles falli novere. Fere omnes
(Pro genus infandum!) damnis gaudent alienis.
Non frater fratri, nec amicus fidus amico,
Nec patri natus. Vere hic sunt Tartara, sunt hic
Cerberus, et Furiae, et chaos, et Styx: denique quicquid
Horribile, et foedum nigri tenet aula tyranni.
Sola quies somni pacem mortalibus affert,
Dum vivunt: nihil hac (nisi tetra insomnia turbent)
Dulcius esse potest: nam curas atque labores
Eximit, et blandis miseros amplectitur alis.
Hanc homini tamen invidit natura quietem:
Iussit enim ut dirus pulex, cimexque, culexque
Morsibus inficerent huius tam dulcia pacis
Gaudia, ne desint unquam mala nocte dieque.
  Longe igitur melior mors est, quam mortis imago.
Nam quicunque fretum vitae gaudente carina
Tranavit semel, et tutum tenet anchora portum,
Ille hilaris ventos ridet tumidasque procellas,
Leucotheamque caput sertis redimitus adorat,
Atque Athamanteum donis onerat Melicertam,
Securus celebrans varios in littore ludos.
Mors omnes finit poenas: mors omnia solvit
Vincula, morte fugit metus omnis et omne periclum.
Utque dolor nullus, te nulla urgebat egestas,
Quum, patrios nondum lumbos ingressus, eras nil:
Sic, postquam extrema fueris iam morte solutus,
Te nullus dolor, et te nulla urgebit egestas.
Quis damnosa sibi, quis perniciosa fuisse
Tempora crediderit, quae tunc fluxere, fuit quum
Ipse nihil, nondum materna conditus alvo?
Quis queritur nocuisse sibi mensesve diesve,

Quos nunquam vidit, vel quos nunquam ipse videbit?
Vel quis noctem illam ut parvam, miseramque, gravemque
Vituperet, qua nil sensit, somnoque profundo
Obrutus, ut lignum iacuit, gelidumque cadaver?
Quid mors? aeternus somnus. Somnus? brevis est mors.
Sed multis placet immortales esse animas, et
Vivere defunctos perhibent, membrisque relictis
Nudatos, veluti proprio de cortice tracta
Cochlea nudari solet, ad Plutonia regna
Tendere praecipites, ac Tartara nigra subire:
Myrtiferumque nemus fingunt, ubi vulgus amantum
Ingemit; atque addunt ferventes ignibus amnes,
Monstraque vipereum manantia gutture virus,
Distinctasque locis sedes, ubi vagiat infans,
Atque ubi verberibus saevis facibusque cruentis
Eumenides agitent sontes: ubi rura beatis
Debita perpetuis vireant pulcherrima ramis.
Ast aliter dicunt alii, et post funera credunt
Esse quidem manes, sed qui vixere decenter
Ac recte, in caelum sublatos iungier astris:
Contra qui, pecudum ritu, terrena secuti,
Neglexere deos, pecudum quoque corpora iusto
Iudicio induere, et mutato carcere poenas
Solvere tantisper scelerum, dum prorsus ab omni
Crimine purgati aethereas referantur ad oras.
Quae si vera forent, etiam metuenda foret mors;
Aut saltem bene vivendum, vitiisque carendum:
Namque piis iustisque daret bona praemia, contra
Iniustis meritas poenas meritumque dolorem.
Atqui morte obita superentne, an sint potius nil,

Et cum corporibus pereant animae quoque, tanquam
Sole nives verno, aut nubes Aquilone solutae,
Dicere non nostrum est: videor satis esse loquuta:
Germanam scitare meam, quam nomine Graii
Appellant Sophiam: (namque haec doctissima tales
Assidue versat curas, semperque requirit
Occultas rerum causas, et amabile verum.)
Hac igitur monstrante potes naturam animarum
Noscere, ni fallor, si te tenet ista cupido.
Mi satis id fuerit tibi dicere, quod metuenda
Mors non est, saltem iustis, qui pectore puro
Vixerunt: quoniam vel dulci pace fruentur,
Aeterno addicti somno, vel praemia habebunt
Debita virtuti, et felices efficientur.
Quare agedum sanctos mores amplectere, et omnem
Pelle animo noxam pro viribus: hoc tibi pacto
Mors levis ac facilis fiet, nulloque timore
Depositum reddes naturae, et laetus obibis.
Quin haec tecum animo versa, sic cogita, et inque:
Quid mihi mors oberit? quo me lux ultima damno
Afficiet? Nullo nimirum. Quid mihi demet?
Divitias. Sed divitiis tunc neutiquam egebo,
Nec re ulla prorsus. Cur non ditissimus ergo
Censeri potero? Nempe est locupletior ille,
Non qui plura tenet, sed qui minus indiget. Aurum,
Argentum, gemmas, palatia, praedia, vestes,
Atque alia id genus, omnino aspernabor, uti nil
Apta mihi: nec me torquebit adempta voluptas,
Ut neque torquentur pecudes, quod mollia vina

Non habeant, vel mellitas croceasque placentas.
Quae non optantur, quid tum si non habeantur?
  Sed dulces natos, et dulces linquere amicos
Cur adeo miserum est? — Nonne esset deterius, si
Me superante illi morerentur? perpetuoque
In moerore manerem? ut scribunt, Nestora acerbo
Antilochi fato, aut Euandrum funere nati,
Quem Rutulus ferro stravit, Phrygia arma iuvantem,
Aeterno in luctu vitam duxisse molestam.
Praecedam? at parvo post tempore nostra sequentur,
Quum volet ipse Deus, vestigia, meque revisent;
Si modo sunt aliquid manes, ut credere par est,
Ut Christi praecepta docent, multique sophorum.
Quicquid erit, non propterea mihi dura videri
Mors debet, quod divitias et dulcia vitae
Gaudia surripiat: namque haec sunt tradita nobis
Mutuo, et usuram rerum natura benigna,
Non res concessit miseris mortalibus. Ergo
Quum nil sit nostrum, moriendo aliena relinquam,
Nilque meum amittam: quid tum, si aliena relinquo?
Quid doleam, si, quae sua sunt, natura reposcit?
Nudus ego huc veni, simul hinc ego nudus abibo.
Mundus enim quoddam hospitium est, ubi turba animantum
Diversorum ingens habitat: quae tempore certo
His fruitur dapibus, quas convivator habendas
Ubertim, et gratis permittit: sumite, dicens,
Sumite: non meritis vestris, sed munere nostro,
Haec bona tradidimus vobis obsonia, donec

Mi fuerit visum vos hinc dimittere, donec
Eia agedum, dicam, nostris decedite mensis.
Vescimini, et genio laeti indulgete. Sed, hora
Ultima quum veniet, qua vos hinc ire iubebo,
Parete aequo animo, et venturae cedite turbae,
Convivasque alios iisdem gaudere sinatis.
Ergo quis, nisi sit demens, ingratus, iniquus,
Talibus auditis alieno excedere tecto
Nolit, et invito domino residebit? At ille:
Pessime, vade foras, clamabit, et eiiciet vi.
Tunc male confusus, lacrymans, querulusque recedet.
Cur ego, sortiferae si me vocet arbiter urnae,
Mordicus invitam vitam retinebo? vel aegre
Migrabo, ut multi? Neque enim fas. Imo libenter
Destituam mundum hunc foedum, innumerisque refertum
Fraudibus atque dolis, incestibus atque rapinis,
Est ubi nulla fides, pietas ubi nulla, nec ulla
Iustitia et pax et requies, ubi crimina regnant
Omnia, ubi frater fratri insidiatur, ubi optat
Interitum patris natus, mulierque mariti,
Atque vir uxoris: nemo est, vel rarus ubique,
Qui non furetur (modo possit) non rapiatque,
Qui non sit fallax, qui non ficto ore loquatur:
Ut merito possit mundus spelunca latronum
Dicier. En reges sub honesto nomine, nec non
Pontifices, spoliant populos. En depeculantur
Certatim cives, laniantes viscera matrum.
Quid tot stupra loquar? Sunt cuncta libidine plena;
Et passim prostant, et clam fodiuntur ephebi.
Quis non moechatur? Mystae, vafrique cuculli,
Quos castos decet esse, palam cum pellicibus, vel

Furtim cum pueris, matronis, virginibusque
Nocte dieque subant: sunt, qui consanguinearum
Inguinibus gaudent; ineunt pecudes quoque multi;
Et rura et silvae infames; urbs quaeque lupanar.
Adde tot instantes casus, tam multa pericla,
Quae impendent semper mortalibus; adde labores
Assiduos, et tot ridenda superstitionum
Agmina, quis opus est cervicem subdere: quando
(Proh pudor) ignari sophiae, crassique cerebri,
Doctrinae osores (quibus est sola alea curae,
Aut nutrire canes et equos, volucresque rapaces,
Continuisque iocis puerilem ducere vitam)
Sceptra tenent, praesunt populis, urbesque gubernant.
Hinc tanta errorum scabies, tot stultitiarum
Colluvies, hinc et tot millia flagitiorum.
Talia si tecum reputas, animoque revolvis,
Non metues mundum hunc tam stultum, tamque malignum
Linquere: sed potius recte fecisse Calanum,
Atque alios dices, qui sese sponte necarunt,
Et sponte hanc scelerum caveam, stabulumque ferarum
Deseruere, manu cessantia fata vocantes,
Nec voluere ultra moribundum pascere corpus,
Et miserae carni tanto servire labore.
Quod nisi relligio obstaret, legesque Platonis,
Et Deus, hortarer te ultro dimittere vitam,
Et sortem insanam et sceleratas linquere terras.
Non vinum, ut vinum appetitur, sed tale, bonumque;
Sic vita, ut vita, est nihili, nisi sit bona: quodsi

Est misera, ut vinum corruptum despiciatur.
Esse quidem per se nec amandum, nec fugiendum est:
Quippe habet hoc, quamvis vilissima recula, vermis,
Musca, lapis, cortex: nihil est optabile, dempta
Conditione boni. Nisi sit tale, esse, bonumque,
Non video cur optari, cur possit amari.
Quare qui mortem metuit, valde insipiens est,
Quum mala tot tantosque pati sine fine labores
Corporis atque animi malit, quam vel cruciatum
Omnem cum carne exuere, et requiescere semper,
Aeternaque frui ac tranquilla pace, vel ipsis
Depositis membris, nulla re prorsus egentem
Vivere, nec sentire aliquem iam posse dolorem,
Atque una cum diis totum percurrere mundum,
Singula spectando, et ventos superare volando,
Ni fuerit pingui vitiorum faece gravatus,
Cogaturque imas terrarum habitare latebras.
Postquam sic fata est Musarum maxima, surgit,
Et me Phoebea renuentem fronde coronat:
Deinde abiens per inane amplum, sese abdidit astris.

LIBER VII.

LIBRA.

Argumentum. Agitur hoc libro de deo et de anima humana. Igitur docet, summum esse aliquod principium, primumque movens, quod vivat, aeternumque sit, deusque vocetur, exponitque de eius natura et operibus, de creatione mundi, de elementis, de spiritibus naturisque homine altioribus, et mundo invisibili; deinde de anima humana, ut quae sit principium motus in homine, et in universum de motu; de affectibus, de sensibus, et de animae immortalitate.

Musa agedum, surge et melioribus utere pennis:
Alta pete, atque humiles iamdudum despice curas:
Rebus in excelsis decus est et gloria maior.
Contemplare deos, totumque per aethera curre,
Est ubi ver aeternum, ubi pax aeterna, ubi semper
Lucidus apparet Titan, nullisque tenebris
Laeditur alma dies. Non illic nubifer Auster,
Vesanusve Aquilo: Zephyri sed blandior aura
Spirat, et ambrosiae laetissima gramina mulcet.
Hac spatiare igitur: tamen inde relapsa vicissim
A centro ad centrum vario discurre volatu:
Ac veluti speculam quaerit, quicunque videre
Optat multa procul, sic te super astra necesse est

Scandere, ad usque Iovis solium: hac sublimis ab arce
Subiectum claro spectabis lumine mundum.
Principium primum, immensum, admirabile, summum,
Ex quo cuncta fluunt, tanquam de fonte perenni,
Unum est duntaxat, nec recte plura putantur:
Nam si plura forent rerum primordia, vel nil
Inter se prorsus differrent, sic erit unum:
Vel mage differrent, et sic fateamur oportet
Esse aliquod maius, melius, praestantius, inter
Caetera principia, unde aliis tribuatur origo,
Arbitrio cuius moveantur caetera. Nam si
Plura movent pariter, si vires omnibus aequae,
Si par imperium est, non est tamen aequa voluntas,
Parque illis animus, crudelia praelia fient
Iugiter, atque omnem impediet discordia motum.
Ut, si forte ratem parili conamine plures
Impellant venti, nunc huc, nunc flatibus illuc
Ambiguis agitata haeret, cui pareat, aut quem
Audiat: unde loco semper versatur eodem.
Atsi animus cunctis idem est, eademque voluntas
Principiis, frustra ponentur plura, sed unum
Sufficiet. Nam si non sufficit, atque aliorum
Indiget auxilio, si non nisi iuncta movere
Possunt, haud dubie imperfectum erit unumquodque,
Nec poterunt vere primordia prima vocari.
Nam perfectum imperfecto prius esse necesse est,
Nec non composito simplex, et pluribus unum,
Et mixto purum: quod prudens nemo negabit.
Est operae pretium tamen hoc ratione probare.
Caussa suo effectu prior est, auctorque opere ipso.
Perfectum vero, quia partes continet omnes,

Nilque illi defit, longe est robustius atque
Fortius; ergo facit, movet, imperat: unde putatur
Iure quidem causa atque auctor: sed debile contra
Est imperfectum, quia partes non habet omnes,
Huicque aliquid defit: proin vincitur, atque movetur
Perfecti iussu: paret, non imperat: ergo
Iure quidem effectus dici, atque opus esse meretur
Posteriusque ipso perfecto debet haberi.
Quodsi principium primum, quo cuncta creantur,
Imperfectum esset: miserum foret usque, et ab illo
Nil posset fieri perfectum: sicut ab arte,
Quae non perfecta est, perfectum non opus exit.
Quare non possunt plura esse exordia rerum,
Ast unum: quia perfectum non amplius uno est:
A quo sic rerum aeternus deducitur ordo,
Ut monade a prima innumeri numeri generantur.
Est etiam purum ac simplex: nam posteriora
His sunt composita et mista. An componere quisquam
Aut miscere potest, si non prius inveniantur
Ex quibus id fiat? Prius haec extare necesse est
Singula per se, deinde simul coniuncta manere.
Ergo principium primum (ceu diximus) unum est,
Ac simplex, nec non purum: quod vivere si non
Credimus, erramus, quoniam, nisi viveret, unde
Esset vita aliis, cum vivant cuncta per ipsum?
Vivit nimirum, atque sapit: quia condere nunquam
Tot bona, tam varia et pulchra, et tanto ordine posset,

Ni sapiens foret, et cognosceret omnia ad unguem.
Nec dubitandum etiam, sed corde atque ore fatendum,
Hoc ipsum esse bonum. Numquid bonitate carebit
Illud, cunctorum quod origo et causa bonorum est?
Num fonte ex dulci rivi effunduntur amari?
Num dulces rivi ex fonte effunduntur amaro?
Aut opus est nihil esse bonum, aut bonus ille putandus,
Qui rerum fons est, et mundi maximus auctor.
Hunc homines varie appellant: nos ore Latino
Qui loquimur, plerumque Deumque Iovemque vocamus.
Qui quum sit primum ens, et ab ipso caetera fiant,
Idcirco est per se vivens, sapiensque, bonusque,
A nullo accipiens quod habet, verum omnia ab illo
Accipiunt: igitur, quod habent, amittere possunt,
Si modo nil conferre velit dator ille supremus:
Ut rivi possunt arescere, si neget undas
Fons solitas: tamen haud ideo fons deficit ipse.
Nam per se producit aquas, neque pendet ab ullo:
Sic Deus est per se, idcirco non deficit unquam:
Nec si cuncta simul pereant, ideo ipse peribit.
Quicquid enim per se est, semper durare necesse est,
Quum nullo indigeat, quum solo pendeat a se:
Quum vi non possit, quum nolit sponte perire.
Demum ipse est totum, sunt autem caetera partes.

Tale tamen totum non est, quod constituatur
Partibus ex ipsis, quum sit super omnia simplex.
Sed virtute (inquam) totum est, quia condidit orbem
Tam vastum, et quicquid tam vastus continet orbis.
Omnia quae vivunt, et quae viventia non sunt,
Omnia quae apparent, et quae apparentia non sunt,
Ipse facit solus, solus quoque facta tuetur.
Hac ratione igitur totum est totumque vocatur:
Ut semen tota est arbos: quia viribus eius.
Quanquam sit minimum, tamen ingens nascitur arbos,
Quae validis ramis spatiosas explicat umbras.
Multi autem dubitant, an corpus corporeusve
Sit Deus: esse etenim nil praeter corpora credunt,
Atque ea, corporeo quae sensu percipiuntur.
Quare nos, utrum hoc sit verum, dispiciamus.
Omne quod est corpus, quantum et quale esse necesse est,
Atque duo haec propter nimirum sensile corpus
Redditur: his demtis, quid sensu percipietur?
Quod vero quantum et quale est, componitur: atqui
Simplex est Deus ipse, velut iam diximus: ergo
Neutique corpus habet. Praedictis adde, quod omne
Corpus materia saltem, formaque coactum est.
Praeterea non finitae virtutis oportet
Esse Deum, aeternus quum sit, ne desinat orbis.
Nullum infinitam virtutem corpus habebit:
Quodlibet est etenim finitum: nempe rotundum,
Corporibus cunctis maius, meliusque, suis est

Limitibus cinctum: sic quod quater angulus, aut ter
Format, sic alias quod habet quascunque figuras.
Ergo infinitae non est virtutis: et istud
Monstro sic: partes hoc divide corpus in aequas,
Sitque A dimidium, sit B pars altera: quaero
An possit tantum A, quantum B, et utrique potestas
Infinita sit? Hoc pacto pars altera frustra est,
Altera sufficiet. Quod si pars utraque vires
Finitas habet, et totum tale esse necesse est.
Finitis etenim constare ex partibus ipsum
Infinitum, audet qui dicere, desipit. Ergo
Corporis est expers, qui corpora cuncta creavit.
Forte aliquis respondebit: Deus infinitum
Est corpus; nos vero istud posse esse negamus.
Omne etenim spatium compleret: nec locus ullus
Restaret vacuus, qui claudere caetera posset:
Sic nec mundus erit, nec nos, nec denique quicquam.
Praeterea corpus vivens quum nobilius sit
Ac melius, quam quod vita caret, haud dubitandum
Nobiliorem esse ac meliorem corpore vitam,
Propter quam corpus melius fit nobiliusque.
Quaero igitur, numquid vita est substantia? vel quid
Accidit? Hoc si sit, substantia vilior esset,
Nec non deterior quam quod substantia non est:
Quod certe absurdum clamabit turba sophorum.
At si vita ipsa est substantia, corpore nullo
Indiget adiuncto sibi: solaque purius atque
Commodius per se, quam corpore iuncta, manebit:
Nam quare adsciscat corpus sibi, vivere liber
Quum valeat mundi sator, et sine corporis usu?

Nempe supervacua est moles, et carceris instar
Continet inclusas vires, animamque coercet,
Impediens, ne, quo vult, pergere libera possit.
Ille igitur summus princeps, bonus, omnipotensque:
Aeternus, sapiens, prorsus sine corpore vivit.
Sed quare hoc multi nolunt concedere? Dicam;
Nempe quia, in crasso demersi corpore, crasso
Obducti sensu, nil praeter corpora norunt.
Ut si forte oculis vitrum quocunque colore
Infectum obiicias, quicquid spectabis, eundem
Qui vitro, credas deceptus habere colorem.
Scire tamen debemus, et omni errore fugato
Credere, nec dubie, esse alia et quamplurima vere
Entia, vel nullo viventia corpore, vel quae
Corpus habent tenue in primis, ut cernere nostri
Haud possint oculi, nec noster tangere sensus,
Atqui ideo nobis meliora et nobiliora.
Quod forsan tali poterit ratione patere.
Omne grave et crassum, quanto plus continet in se
Terrenae faecis, tanto fit vilius illo
Quod tenue atque leve, et subtilis materiai
Massa est compositum. Docet hoc quodcunque metallum:
Nam simul ac validis Vulcani viribus arsit,
Liquitur, et partes illius deteriores,
In quibus est terrae plus et gravitatis, habentur
Pro nihilo, in scoriamque abeunt: leviora, magisque
Pura, nitent, meliore sono, meliore figura.
Sic panis melior, qui purior et levior fit
Ex simila: hunc domini comedunt: sed crassior escam
Dat famulis: rursus graviori et deteriori

Custodes pecoris pascuntur rure molossi.
Sic aqua, sic vinum, atque oleum, et liquor omnis habetur
Nobilior tanto, quanto est subtilior atque
Lucidior leviorque: cibus quoque crassior, et cui
Plus gravitatis inest, in sordes versus ab alvo
Pellitur: ast alius, terreni ponderis expers,
Fit caro, fit sanguis, fitque utile nutrimentum.
Cur lapides viles, crassoque, gravique et opaco
Corpore sunt, gemmae pretiosaque marmora lucent?
Nempe quia his minus est terrenae faecis: at illis
Materies concreta magis, densataque tellus
Dat pondus, lucemque adimit, pretiumque decoris.
Sunt speciosa igitur minus, et pretiosa, tenent quae
Plus terrae: unde etiam possunt minus entia dici:
Ut minus est aurum scoria, et quod vilius aurum est.
Namque elementorum certe est vilissima tellus,
Et quasi faex quaedam: idcirco faber optimus illam
Inferiore loco fixit, multumque remoto:
Ut quantum posset, distaret ab aethere puro:
Densavitque globum, ut minor et contractior esset,
Caelicolumque minus turbaret lumina, quando
Immensi spectare velint penetralia mundi.
Ergo ubi tam pulchrum absolvit Deus amphitheatrum,
Ornavitque ipsum stellantibus undique gemmis,
Quicquid ubique fuit scobis immundaeque relictum
Passim materiae, ventos abstergere iussit.
Illi confestim domini mandata facessunt.

Hinc Aquilo, inde Notus, Zephyrusque, Eurusque patentes
Certatim verrunt campos, glomerantque redactas
In medium sordes, variisque afflatibus urgent.
Sic facta est tellus, quae prorsus ab aethere toto
Expulsa, ad centrum sese miseranda recepit.
Non locus alter erat distantior inferiorque,
Ad quem confugiens tandem requiescere posset.
Nonne etiam reliquis infirmior est elementis,
Debiliorque? etenim si discindatur ab aestu,
Aut ferro, aut alia quavis ratione, redire
In sese nequit, ac diductas iungere partes.
Ast aqua si fuerit divisa, recurret in unum
Extemplo, et rursus veluti prius integra fiet:
Sic aer, sic ipse ignis, quum dilaniantur,
Quamprimum coeunt, dissectaque membra reducunt,
Et remanet facto de vulnere nulla cicatrix.
Unde hoc? Nimirum quia sunt meliora, magisque
Perfecta, et propria possunt virtute moveri:
Terra autem per se stabili gravitate quiescit,
Immo aliis causa est ut sint immota, locumque
Ne mutare queant: siquidem, plus est ubi terrae,
Plus gravitatis inest, minus illic mobilitatis;
At quae sunt leviora, eadem sunt mobiliora,
Et vitae propiora quidem: nam causa movendi
Corporibus vita est: patet hinc, quod mortua motu
Cuncta carent. Sed quum viventia sint meliora
(Quandoquidem nihil est vita pretiosius ipsa)
Haud dubie, levius quodcunque est, mobiliusque,
Illud idem melius dicendum nobiliusque.

Ergo errant prorsus, qui credunt entia tantum,
Quae apparent oculis, vel tactu percipiuntur,
Et quae crassa magis. Quid enim subtilius ipso
Aere? quidve potest tangi minus atque videri?
Unde ipsum multi vacuum, et nihil esse putarunt.
Apprime est tenuis: quidni? verumtamen est ens,
Et verum corpus, primis de quatuor unum,
Nobilius terra et terram humectantibus undis.
Tradita proinde fuit sedes sublimior illi.
Nam quae sunt caelo et stellis propiora beatis,
Debent nobiliora etiam et meliora putari.
Nonne omnes venti tenues, ut lumina fallant?
Quis tamen esse neget ventos? qui, ferrea postquam
Carceris Aeolii fregere repagula, montes
Ingentes quatiunt: validaque a stirpe revulsas
Deiiciunt ornos, pontumque a sedibus imis
Evertunt, cogunt nubes, solvuntque coactas,
Terribilesque cient tonitrus, et fulmina trudunt.
Quum tantas habeant vires, non entia dices,
Cernere quod nequeas, vel prensos stringere palmis?
Nimirum stultum est, committere sensibus omne
Iudicium; fallunt oculi persaepe videntem,
Proque alio monstrant aliud. Demergito in undas
Perspicuas baculum rectum, apparebit in illis
Incurvus: currat prope littus adacta phaselus,
Currere tunc littus credas, cessare phaselum.
Fallaces igitur sensus, aetate frequenter,
Aut morbo, aut aliis causis mutantur et errant:
Nec sunt cuique pares. Quod pulchrum iudicat ille,
Contra hic turpe putat: dulce ille, hic ducit amarum:
Ille alget, calet hic; variantur corpore sensus,

Inque alia sunt carne alii, partesque sequuntur
Interdum, per quas operantur: ut ebrius unam
Esse duas credit flammas, et fixa moveri:
Quippe mero turbati oculi, turbant quoque visum.
Aer praeterea solet ipsos vertere sensus:
Namque modo est clarus, modo turbidus, humidus est nunc,
Nunc siccus, nunc est densus, nunc rarus: ita ipsos
Illudit varie sensus: hinc sanguineus sol
Apparet, minor hinc vel maior luna videtur:
Hinc clamante aliquo sinuosa resultat imago,
Decipiens stolidas iteratis vocibus aures.
His aliisque modis possunt errare: sed ipsa
Certior est ratio, duce qua mens invenit inter
Mille latens nugas et inania somnia verum.
Hanc amat, hanc sequitur, totis huic viribus haeret,
Qui sapit ingenioque valet, cui vivida mens est,
Aethereusque animus: sed crassa obtusaque turba
Non videt hanc lippis oculis: hinc plurimus error,
Vanaque credulitas, et opinio caeca tenaxque.
Prudentum rectrix ratio est, at opinio vulgi.
Nos igitur rationis iter, qua possumus, omni
Conatu ac studio quaeramus et ingrediamur.
Ipsa etenim ratio sol est, qui tramite certo
It semper, per quam a brutis distare putamur:
Obscuram, incertamque imitatur opinio lunam.
Quid demum ratio dictat? viventia multa
Esse quidem, nostros fugiant quae tenuia sensus.
Nam nisi fecisset meliora et nobiliora,
Quam mortale genus, fabricator maximus ille,
Nempe videretur non magno dignus honore,
Nempe imperfectum imperium atque ignobile haberet.

Infra etenim naturam hominis, pecudesque feraeque
Existunt, viles omnes ac mente carentes,
Et miserae, et ventri tantum somnoque vacantes.
Quod si nullum animal melius natura creasset,
Quidnam aliud foret hic mundus, quam turpe ferarum
Ac pecudum stabulum, spinisque fimoque refertum?
Quidnam aliud foret ipse Deus, quam pastor herusque
Multorumque gregum, multorumque armentorum?
Atqui hominem fecit: nimirum maxima laus haec;
Nimirum satis hoc. Ohe, fieri melius nil
Debuit aut potuit? iamiam perfectior orbis
Esse nequit? fuit haec Iovis infinita potestas?
Sed videamus, utrum sit fas, hoc credere. Non est,
Non est hoc, inquam, fas credere, nec ratio vult.
Nam quid homo est? animal certe stultum atque malignum,
Praeque aliis miserum, si se cognoscat ad unguem.
Quis non sponte malus? Vitiorum lubrica et ampla
Est via, qua properant omnes, ultroque feruntur;
Nec prohibere valent monitor, lex, poena, metusve:
Contra virtutis salebrosa, angusta, nimisque
Ardua, qua pauci tendunt, iidemque coacti.
Quis sapit? an mulier? numquid puer? aut cerdonum
Tota cohors? Eheu stultorum maxima turba est.
Caecis versamur tenebris, et ducimur omnes
Affectu: aut nulli, aut pauci, quos rector Olympi

Praecipue sibi delegit, ratione reguntur.
Quis contemplari valet: aut unde otia nobis
Sunt, ut possimus latitans inquirere verum?
Distrahimur variis curis: pars plurima vitae
Conteritur somno; reliquum morbi atque labores
Assidui impediunt, paupertasve improba turbat,
Desidia interdum, interdum furiosa voluptas.
Hinc stulti sumus, hinc nobis sapientia deſit.
Namque ea continuo studio longoque paratur,
Pacatumque animum poscit, mentemque quietam.
Quam vero genus humanum miserum sit, abunde
(Ni fallor) sexto libro monstravimus ante.
Eheu poenarum scelerumque et stultitiarum
Hic locus est: haec est tenebrosi regia Ditis,
In qua nemo quidem non multa incommoda suffert.
Turba tamen stupida et crassa hoc non cogitat, imo
Inter continuos detestandosque labores
Saepe canit demens, et ridet, nec miseram se
Agnoscit, patitur poenas, obiterque iocatur,
Et subito obliviscitur omnia, dummodo parva
Dulcedo subeat: lethen haec mentibus infert.
Provida sed tales voluit nos esse, sagaxque
Natura: utiliter certe. Nam si saperemus,
Quis ferret miserae tot tantaque taedia vitae?
Tristitiam, curasque graves sapientia gignit.
Ipsa etiam natura hominem spe lactat inani,
Qua sine quisque sibi mortem consisceret ultro.
Ergo stultitia et spes sunt duo pharmaca nobis,
Tradita prudentis naturae consilio, ne
Tot tantisque malis affecti deficiamus.
Quod si hodie haud ullum est animal praestantius ipso,

Mundi auctor quid erit? stultorumque et miserorum
Et sceleratorum dominus, princeps, pater, et rex.
O bellum imperium, o summum ac mirabile regnum!
O bellos comites! Quid quaeris, Iuppiter, ultra?
Iam non es solus: tam pulchrum condere mundum
Scilicet hos propter decuit te. Serviat istis
Caelum, sol, luna, astra, aer, tellus, mare: quidni?
Sed mox in nihilum redeant, pereantque, velut nix
Adveniente aestu, aut hiberno tempore frondes.
Quanti sunt, quae tam imbecillo corpore constant?
Quanti sunt, quae tam imperfecto tempore durant?
Numquid credibile est, terram pontumque habitari
Duntaxat: quae sunt caelo collata fere nil.
Quid tellus pontusque simul? Punctum prope dicas,
Si mundi spatium immensum ac mirabile acuto
Perpendas animo: quin ipsis quodlibet astrum
Est maius, veluti perhibent, qui talia norunt.
Ergo tam exiguus locus, et tam vilis habebit
Tot pisces, homines, pecudes, volucresque, ferasque:
Caetera erunt vacua, et proprio cultore carebunt?
Atque aer desertus erit, desertus Olympus?
Delirat, quisquis putat hoc, hebetisque cerebri est:
Immo illic longe plura et longe meliora
Vivere credendum est, longeque beatius atque hic.

Denique si verum volumus sine fraude fateri,
Est hominum sedes, brutorumque infima tellus:
Ast aer ultra nubes, caelumque beatum,
Pax ubi perpetua et nitidi lux clara diei
Assidue regnant, domus est et regia divûm.
Quos licet haud possit mortalis cernere visus
(Est etenim tenuis nimium natura deorum)
Sunt tamen innumeri, bibulae quot corpora arenae
Littoribus cunctis, cunctis quot gramina campis.
Qui credit, coelum tam immensum tamque decorum,
Desertum omnino ac solum, vacuumque colonis,
Quum teneat vilis tam multa animalia tellus:
Delirat, crassa mentis caligine pressus,
Nec minus, ac pecudes, terrena in faece sepultus.
Nec mirum puto, si fortunatae inveniuntur
Insulae in Oceano, loca cunctis plena bonis et
Deliciis, veluti quidam scripsere, ubi vitam
Nunquam ullus dolor, aut casus contaminat ullus.
Sed caelum Oceani nomen, quia concolor illi est
Et velox apprime, ideo fortasse recepit:
Omnis stella autem censebitur insula? quidni?
Nonne domos etiam multas ita saepe vocamus,
Quod solae a reliquis sint omni ex parte remotae?
At si aliter dicunt, quam nos exponimus, errant:
Non etenim in nostro Oceano sunt talia: reges
Haec loca non sinerent armis intacta, suoque
Imperio vellent adiungere, si quis ad illa
Accessus foret, et cuperent consistere in illis.
Sed quid non fingit nugarum Graecia mater?
Nempe suos aer caelumque ac sidera cives

Indigenasque tenent: quod qui negat, ille beatis
Invidet, atque Dei maiestatem insipienter
Blasphemat. Numquid non est blasphemia, caelum
Dicere desertum, et nullis gaudere colonis?
Atque Deum nobis tantum brutisque praeesse,
Tam paucis, et tam miseris animalibus, et tam
Ridiculis? Certe scivit, potuit, voluitque
Omnipotens genitor nobis meliora creare,
Quae vivant meliore loco: ut sua gloria maior,
Maius et imperium foret, et perfectior orbis.
Nam quo plura facit, quo nobiliora, relucet
Hoc magis et mundi decus, et divinà potestas.
Sed dubium est, an sint purae et sine corpore formae:
An varia, ut nos, membrorum compagine constent.
Nimirum dictat ratio, quod in aere et igni
Corpus habent quaecunque manent animalia: nam si
Non sunt corporea, ergo aer desertus et ignis
Prorsus erit, vacuusque locus dicetur uterque.
Quippe locum praeter corpus, nihil occupat: illi
Cui non est corpus, non est locus, idque loco nil
Indiget: ut satis ostendunt praecepta sophorum.
Sed numquid morti debentur? Credere par est,
Vivere longa quidem et felicia saecula, tandem
Desinere, atque mori. Nam si corrumpitur aer
Atque ignis, cur non pereant viventia in illis?
Nempe loci naturam haurit sequiturque locatum.
Forte aliquis, quali specie, qualive figura
Sint haec, scire velit: par est quoque credere talem
Esse illis faciem, qualem nec terra nec unda
Ferre solet, nostra meliorem ac nobiliorem:

Qualem nec fas est, nec cernere possumus ipsi.
At quibus in stellis vita est, et in aethere puro,
Caelicolae nunquam pereunt: quia nulla senectus
Astra terit, nulla unquam aetas labefactat Olympum.
Credendumque, ipsis maiora et lucidiora,
Et formosa magis, magis et valida et levia esse
Corpora, quam reliquis, quaecunque sub aethere vivunt,
Atque elementa colunt, et tempore mensurantur.
Sed quid agunt? Gaudent sensu acratione vicissim,
Nunc hoc, nunc illa utentes: mirisque fruuntur
Deliciis, quas humanum nec fingere posset
Ingenium, nec mortalis percurrere lingua.
Illic est verus mundus, vera entia, verae
Divitiae, veri mores, et gaudia vera:
Ast hic sunt umbrae tantum, simulacraque rerum
Frivola, quae parvo momento, ut cera, liquescunt.
Illius mundi quaedam est hic noster imago:
Quantum pictus ab hoc, tantum hic quoque distat ab illo.
Extra ipsum vero caelum et supra omnia corpora
Esse alium mundum meliorem incorporeumque,
Qui non percipitur sensu, sed mente videtur,
Nonnulli credunt: nec res est dissona vero.
Nam, si nobilior sensu et praestantior est mens,
Cur habeat proprium mundum, propria entia sensus,
Quae vere existant, quae percipiantur ab ipso:
At mens, sola manens, proprio non gaudeat orbe,

Nilque habeat per se existens, sed somnia tantum
Apprendat, tenuesque umbras, et inania spectra,
Quae non existunt per se, vera entia non sunt?
Aut igitur mens est nihil, aut natura creavit
Menti consimilem mundum, qui continet in se
Res veras, stabiles, puras, immateriales,
Quae per se existunt melius, quam sensibiles res.
Hic ille archetypus mundus, perfectior isto
Sensibili, quanto sensu perfectior est mens:
In quo sol deus est summus, diique astra minores.
Ergo plura etiam, quum sit perfectior, in se
Continet, ac diversa magis, quam materialis
Corporeusque orbis: sed nil corrumpitur illi,
Nil motum, nil tempus habet: sunt omnia fixa,
Aeterna, absque loco, et nullis obnoxia damnis.
Illic sunt causae, et cunctarum semina rerum.
Sensibilis mundus mundo defluxit ab illo
Mentali archetypo, et quaedam est illius imago.
Omnia sed perfecta illic, atque undique tota:
Hic sunt particulae rerum, quae multiplicantur
Materiae vitio: sic plures efficiuntur
Cervi: namque illic virtus est una creatrix
Cervorum: vulpes facit haec, facit illa leones.
Sic de aliis dico, quae noster continet orbis:
Quae numero plura, at specie clauduntur in una.
Omnia proveniunt suntque a virtutibus illis.
Haud aliter fabri magna exercentur in urbe;
Quisque, suo incumbens operi, diversa laborat.
Quare ex particulis hic mundus constat: at ille
Ex totis, vivis per se, distantibus a se.
Singula nonnulli creduntquoque sidera posse
Dici orbes, terramque appellant sidus opacum,
Cui minimus divum praesit: quia nubibus infra

Imperium teneat, producatque omnia solus
Corpora, quae aequor habet tellusque atque infimus aer:
Umbrarum dominus, simulacraque viva gubernans,
Cui data sit rerum cura et moderamen earum:
Quae quia non durant, sed tempore corrumpuntur
Exiguo, prope nil possunt, umbraeque vocari.
Hic reor est Pluton, a quo tenebrosa teneri
Regna canunt vates: namque infra nubila nox est,
Supra autem lux clara nitet, splendorque perennis:
Huic igitur, tanquam minimo, Deus ille deorum
Rex genitorque dedit vilissima regna, aliosque,
Ut quisque est melior, melioribus addidit astris,
Imperiumque suum natis divisit habendum.
Sed tamen haec hominum nulli certa esse putamus.
Nam secreta Dei quis novit? quis fuit unquam
In caelo, rediitque iterum, potuitque referre?
Non tanti est mortale genus: mens nostra labascit
In rebus summis, nec spectat noctua solem.
Quisque suo ingenio fretus, nova fingere gaudet:
Praesertim vates, quibus est fiducia maior.
Traditur his, quacunque velint, impune vagari:
Nam furiis agitantur Iacchi et Apollinis oestro:
Quamquam nil prohibet furiosos dicere verum.
Et verum dixit quondam furiosa Sibylla.
Sit satis hoc, veluti promisimus, ostendisse,
Multa esse, et nobis longe meliora, videri
Quae nequeunt, vivunt tamen, et ratione fruuntur.
Imo aliqui inprimis docti scripsere sophorum,

Tales esse animas quoque nostras, corporibusque
Exutas non posse mori, aeternasque fatentur.
Sic Plato, sic Samius voluit, sic sensit et ille
Divinus vere Plotinus, sicque poetae
Non pauci cecinere. Igitur par esse videtur,
Atque operae pretium (quoniam dignissima scitu
Res est) hanc etiam meditando evolvere partem.
Quid melius, quam se cognoscere? Corpora quid sint,
Norunt vel pueri: pulvis de pulvere: verum
Difficile est naturam animi cognoscere ad unguem.
Quare hanc, Pierio confisus numine, totis
Viribus ingenii et solerti indagine posthac
Quaerere conabor, facilique ostendere versu.
Quo facto, Libram egressus, tua Scorpio adibo
Signa, ubi fatorum vires ac iura requiram,
Si modo non obstant scribenti fata poetae.
Sed quia in ambiguis rebus bene percipiendis
Progressus bonus est ac debitus ordo, ut ab illis
Quae manifesta magis, magis et certa, incipiamus;
Hoc nos facturi sumus hac in parte. Etenim si
Principia obscuris fuerint abstrusa tenebris,
Quaecunque ex illis veniunt, incerta sequentur.
Frivola si fuerint fundamina, tempore parvo
Deficiet, quicquid super his fabricare volemus.
Effectus vero certi magis ac manifesti
Sunt nobis, quam causae: igitur sumamus ab illis
Principium, et foribus rem perspiciamus apertis.
Iamque ideo a motu (quia per se sponte moveri
Possunt quae vitam retinent: quia denique motus
Praecipuum vitae indicium est) prius incipiemus.

Nempe ipsum corpus, nec non membra ipsa, quiescunt
Per se et putrescunt: calor est fortasse movendi
Causa, aut calfactus sanguis. Sed viva frequenter
Stant immota, insit licet his sanguisque calorque,
Quandocunque volunt requiescere. Proinde voluntas
Ipsius motus fons et causa esse videtur.
Saepe volunt tamen, et nequeunt animata moveri:
Ergo utrumque simul motum creat: imperat unum,
Exequitur reliquum: iubethoc, iussa efficit illud.
Velle quidem nihil est, si desit posse. Sed unde
Vult animal mutare locum? Quia nempe voluntas
Mente bonum monstrante videt, deinde ipsa movetur
Virtute obiecti, et trahitur, velut ignis ab esca,
Ut lapide Idaeo ferrum, paleaeque minutae
Heliadum lacrymis. Miro sic ordine mundum
Instituit pater omnipotens, ut plurima nexu
Iungantur facili, et coeant: sed plurima contra
Discordent inter sese, pugnentque vicissim.
Unde aliqui merito esse aiunt primordia rerum
Litem et amicitiam, perque haec fieri omnia credunt.

Ergo bonum movet, a quo deinceps mota voluntas
Membra agitat, corpusque urgens huc mittit et illuc.
Non tamen esse bonum cunctis animantibus unum
Credamus: neque enim cunctis est una cupido.

Diversis diversa placent; sua gaudia cuique
Distribuit natura: aliud puer optat amatque,
Quam matura aetas. Nam qualia corpora, tales
Sunt plerumque animi, et talis plerumque voluntas.
Propterea nunc hoc volumus, nunc illud amamus:
Et quae grata prius fuerant, mox despiciuntur:
Nimirum, quoniam corpus mutabile, nunc hos
Nunc illos habitus diverso tempore sumit,
Naturamque animi secum trahit. Hinc sitis, hinc et
Macra fames, Venerisque oritur genitiva cupido.
Atqui ipsum corpus mutant complura, vel aetas,
Vel tempus, vel casus, item potus, cibus, aer,
Sideraque interdum, ut quidam scripsere periti.
Non igitur solum obiectum, sed corporis ipsa
Conditio, nos velle facit diversa, movetque.
Sed ratione aliqui potius ducuntur, et illa
Procedunt monstrante viam, et virtute trahuntur:
Qui perquam rari existunt. Nam lumina mentis
Haud secus obducunt affectus corporei, quam
Phoebeum iubar inspissantes aera fumi.
His demum causis corpus mortale movetur.
Vis autem motiva animae, cui mota voluntas
Imperat, imperium exsequitur, membrisque quietis
(Indupedita modo haec non sint) infunditur, horsum
Illorsum impellens. — Sed cur lassata labore
Languescunt? sic crura dolent, sic brachia torpent.
Hinc credo, quoniam sanguis fervore solutus
(Fervet enim motu nimio) subducitur, atque
Deficit exhalans paulatim; non aliter quam
Aegrorum extenuant quum pallida corpora febres.

Sanguis enim, aut alius vice sanguinis humor, in ipsis
Diffusus membris, animam vehit, atque alit ipsum
Corpus: quo vegetante, movens vis concitat artus.
Spiritus est etiam quidam tenuisque levisque,
Quem generat calor, ac sanguis resolutus ab ipso;
Ceu solet a radiis solis resoluta creare
Unda leves agilesque auras. Hic spiritus, intra
Viscera conclusus passim, fluitansque cavernis
Corporeis, animae praesto est, animaeque ministrat,
Quum vult ipsa aliquid fieri, corpusque moveri.
Verum hi, qui somno oppressi sunt, quomodo motum
Exercent? Nam saepe aliquis, per somnia surgens,
Arma capit, vel sternit equum, vel scribit, ut aiunt:
Vel citharam digitis pulsat sopitus inertem.
Scire opus est, rerum in nobis simulacra manere,
Quas visu aut alio sensu percepimus. Hinc est
Quod, quasi praesentem, absentem spectare videmur,
Quod iam praeteritas voces audire putamus.
Has igitur species, cerebri penetralibus altis
Inclusas, turbat, stomacho qui surgit ab imo
Evolitatque, vapor: tunc mens delusa, movetur
Atque movet corpus, fuerit si fortis imago.
Sed caudam colubri abscissam, caudamque lacertae
Motantem sese, numquid movet ipsa voluntas?
An potius vis illa animae, quam nomine Graii
Phantasiam dicunt? ceu quos vel dira phrenitis,
Vel Bacchi liquor immodicus, vel somnia vexant?

An ratione alia id contingit? Forsitan intra
Nodosas caudae partes vegetabilis ille
Spiritus inclusus toto conamine quaerit,
Qua data porta, fugam, et sinuosa volumina torquet,
Perque vias tenues sensim eluctatur in auras;
Vel pars illa animae, qua corpus sentit, in illo
Stat divisa loco, et motum ciet. Arbitror autem,
Iudicio quaecunque carent, non posse dolorem
Aut aliquid sentire. Etenim vis maxima sensus
Cognitione fluit: qui plus cognoscit, habetque
Iudicium maius, patitur magis, et magis idem
Gaudet: sed stupidi atque hebetes minus omnia curant;
Laeduntur minus, et metuunt minus, et minus algent
Atque calent; vix dignoscunt adversa secundis.
Non igitur, quoniam doleat, cauda illa movetur:
Nil etenim sentit, quia vis, quae iudicat, illic
Non est, sed capitis parte in meliore remansit.
Unde prior mihi causa magis vera esse videtur.
Sic igitur motus fit, quo viventia sese
Proripiunt. Tamen hoc praedictis addimus unum,
Quod quandoque bonum praesens, quum possit haberi,
Non movet aut petitur, quia non cognoscitur. Ergo
Cognitio, motus etiam causa esse videtur:
Imo praecipua est. Quis enim cupit illa petitve,
Quae prorsus nescit? Caeca est per se ipsa voluntas,
Nec quidquam sibi velle potest sine lumine mentis:
A quo si fuerit minus illustrata, sinistrum
Carpit iter, specieque boni decepta labascit.

Verum haec de motu satis. Hinc videamus, ut ipsum
Viventis corpus grandescat, quomodo fiat
Crementum, et certo cur tandem limite sistat.
Aethereus quidam est ignis, qui animantia quaeque
Vivificat, clausus membris ac pectore caeco.
Hunc humor genitivus alit; ceu flamma lucernae,
Occaso iam sole, levi nutritur olivo.
Hic stomacho immissas epulas coquit; inde per artus
Sparguntur partes subtiles, unde medullae,
Ossa, caro, nervi, sanguis gignuntur, et omne
Paulatim augescit corpus: velut imbribus herbae
Ac plantae crescunt, solis virtute iuvante.
Si multus fuerit, validusque hic ignis, et humor
Conveniens adsit, quantum calor ipse requirit:
Fit magnum augmentum: tandem finitur, et ultra
Non tendit, quum sit virtus finita caloris:
Quo demum languente, solet decrescere corpus.
Hoc patet in senibus: fiunt hi namque minores
Incurvique, cavo spectantes lumine matrem.
Deficit ignis enim, et languet calor ille animalis:
Deficit humor item nativus, quo sine vita
Stare nequit: veluti non lucet flamma lucernae,
Si desint alimenta illi, redeuntque tenebrae.
Iam vero motus animi dicamus, et unde
Proveniant. Res abstrusa est; tamen excutiemus,
Qua mens nostra tenus poterit pertingere verum.
Ac de ira primum. Audaces facit ira, pericli
Contemptrix, auget robur, viresque ministrat

Qua suadente, hostem impavidi, Martemque cruentum
Aggredimur, raptisque in praelia currimus armis.
Causa est nimirum sanguis qui accenditur, et cor
Flammivomum, fellisque liquor diffusus amari.
Irae etenim sedes fel creditur, ipsaque bilis
Materiam praebet stimulis, caecoque furori.
Hinc, quae felle carent animalia, neutique possunt
Irasci, pacemque colunt, ac bella recusant.
Hinc quibus est sanguis ferventior, atque caloris
Vis maior, tumidam citius labuntur in iram.
Sic iuvenes, sic et quorum mera vina replerunt
Plus aequo fibras, facile excandescere notum est.
Ergo anima indignans bilem cum sanguine miscet:
Deinde manus ad bella armat; mox vulnera fiunt.
Nam prius ipsam animam laedens iniuria turbat:
Quae turbata, dehinc corpus movet: unde videntur
Errare hi, quicunque animam non posse moveri
Contendunt: nam si nunquam moveatur, oportet
Stare loco atque gradu corpus quoque semper eodem.
Motus enim varius varium simul indicat esse
Motorem. Sol mutatur, mutantur et umbrae.
Cur nunc has reddunt, nunc illas organa voces?
Nempe quia huc illuc volitat manus, et diversos
Dum tactus agitat, varium dat fistula cantum.
Sic anima affectus prius accipit ipsa latenter:
Quos ubi vult fieri notos, tunc utitur huius
Aut huius membri officio, impertitur et illi

Id quod habet latitans in se, ut videatur et extet:
Haud aliter quam quum fido rex dicit amico,
Atque aperit secreta animi, quae postmodo cunctis
Divulget populis, et divulgata patescant.
Sic etiam fit amor: nam quum mens dulce quid optat,
Usa ministerio cordis, tunc pandit amorem.
Corde amor, ira, timor, votum, spes, cura, voluptas,
Tanquam arce in quadam, cum anima versantur, et inde
Membrorum officio excurrunt per corporis urbem.
At de istis alias forsan dicemus abunde,
Si deus annuerit nobis, facilesque Camoenae.
Sufficiat nunc, affectus fieri prius omnes
In natura animi, causis venientibus extra:
Deinde hos vel membri vel sanguinis aut humoris
Cuiuscunque opera effundi, in lucemque propelli.
Iuncta etenim cum sint corpusque animusque, necesse est
Communes motus, communia vulnera utrisque
Accidere, inque vicem sese mutare. Quod uni
Infertur, quamprimum aliud quoque sentit, habentque
Sympathiam; tanto se foedere complectuntur.
Post haec de sensu, quoniam properamus ad ipsum
Chelarum finem, breviter, mea Musa, loquamur.
Quinque dedit sensus natura animantibus illis,
Quae sunt perfecta: ast aliis non tradidit omnes:
Atque ideo possunt merito imperfecta vocari,

Quales lumbrici, et talpae, conchaeque marinae:
Cochleaque et spinis circumvallatus echinus.
Hos inter sensus praestantior esse putatur
Visus: quandoquidem menti certissimus hic est
Nuntius, ostendens illi quae plurima terris
Naturae ingenio ac mira virtute creantur,
Tot flores, herbas, fructus, animalia, plantas,
Tam multas lapidum species, tam multa metalla:
Ostendens etiam, quos pascit in aequore Proteus
Squammiferos populos, et monstra natantia ponto:
Quodque his est maius, caelestia templa deorum,
Stellarumque globos, et sancti lumina solis:
Mitto ea, quae faciunt homines, quae lingua referre
Nulla potest. Ergo hic sensus pulcherrimus atque
Optimus est, in quo sedes bene creditur esse
Praecipuumque animi hospitium: quotiesque videre
Aut affari aliquem volumus, tunc lumina nostra
Eius in adversos oculos intendimus, ac si
Totus homo atque animus totus consisteret illic.
Nempe oculos animi speculum quicunque vocarit,
Verus erit: nam blandus amor lucescit in illis,
Apparentque odium, feritas, clementia, moeror,
Laetitia, improbitas, pietas, prudentia, necnon
Stultitia, ambitio, timor, ira, audacia, culpa.
Sed visus, quo fit pacto? Diversa sophorum
Iudicia exquirant alii; nos prodere paucis
Conemur, quicquid vero quadrare putamus.
Scire opus est unam esse animam, minimamque, videri
Ut nequeat: tamen innumeris prope viribus aptam,
Quas illi natura dedit, summusque creator.

Haec auget, nutrit, generat, movet, afficit, audit,
Gustat, odoratur, tangit, videt, et cognoscit:
Quae vis praecipua est et maxima, caelitibusque
Cognata ac propria: has igitur per corporis artus
Diffundit vires, quae certis partibus haerent,
Perque oculos lucem admittit, variosque colores
Percipit, atque omnes diiudicat ipsa figuras
Pupillae officio, et totum considerat orbem.
Sic quoque per nares diversos prendit odores,
Perque aures haurit voces, strepitusque, sonosque.
Per gustum haec eadem sentit genus omne saporis:
Per tactum a calidis discernit frigida, duraque
A minime duris, a levibus aspera. Demum
Sunt quinque ipsius comites, fidique ministri,
Per quos cognoscit res omnes: queis sine prorsus
Inscia, lethaeo torpebit pressa sopore.
Ergo oculi quum sint vitrei, densoque nitore
Perspicui, apprehendunt rerum simulacra tenentque,
Non secus ac speculum soleat, praesentia quando
Luminis intersit: cuius virtute creantur
Sensificae species, fuerit nisi pupula laesa.
Has species menti (capitis namque arce suprema
Mens habitat, solioque sedet regaliter alto)
Ostendunt oculi: tunc prudens illa, sagaxque
Cognoscit rem, cuius adest formalis imago.
Haec eadem, vocum discrimina mille, sonosque
Innumeros, mira vi percipit, ingreditur quum
Incolumes aures aer elisus ab ipsis
Corporibus. Namque est aer tenuissimus, atque
Mobilis inprimis: qui, quum se corpora pulsant,
Deprensus medio actu, tum dissultat ab ictu,

Irrumpitque cavas penetrans violenter in aures,
Ianua clausa licet fuerit, clausaeque fenestrae:
Usque adeo tenuisque est et penetrabilis aer.
Quin etiam pisces, piscantum gurgite ab alto
Horrescunt strepitus, pavidique in retia currunt:
Quippe aer penetrare potest in viscera Nerei.
Inde tument fluctus, inde importuna minaxque
Saevit hiems, qua urgente vovent pia munera nautae.
Dura igitur quoties collidunt corpora sese,
Aut quoties aer pulsus vehementer, in illa
Concava praesertim per stricta foramina transit,
Diversae ac variae fiunt vocesque, sonique:
Ut varia est rerum natura, et forma locorum,
In quibus ipse aer gignit vocesque sonosque.
Sic tuba longe alium reddit, quam tibia, cantum:
Sic Pelusiacis discordant nablia sistris.
Ac veluti iactu lapidis perculsa movetur
Unda in multiplices orbes, sic percitus aer
Diffundit spiras longe lateque rotantes:
Atque ideo multis vox insonat auribus una,
Ut multis etiam speculis una haeret imago.
Ast odor ut nares intret dicamus. Ab ipsis
Rebus pertenues fumi egrediuntur, et auras
Inficiunt late: veluti quum thura videmus
Panchaea, aut prunis Cinyreia dona cremari.
Fit gustus linguae officio, curvique palati:
Namque his percipitur rerum gustabilis humor,
Qui penetrans tangit sensum, ingeneratque sapores.
Tactum autem sanguisque et spiritus efficiunt, qui
Passim per corpus fluitant. Animantibus iste
Sensus inest cunctis; cunctis quoque gustus inesse
Creditur: ast homini meliorque, et maior uterque est:

Hinc etiam est homini, quam aliis, prudentia maior.
 Sunt qui aliter credant fieri praedicta, negantque
Acceptas oculis species causam esse videndi:
Aëre nec medio esse opus aiunt, ut videantur
Res, aut audiri possint: namque omnipotens rex
Tot vires animae concessit, quot genera ipse
Effinxit rerum: ut posset comprendere cuncta.
Quaeque suum agnoscit genus apte, ac percipit ultro.
At contemplatur mens omnia, et omnia cauto
Iudicio expendit, quaecunque a sensibus hausit,
Et verum atque bonum divino examine librat.
Mens igitur sol est animae, sunt sidera sensus:
Sic perhibent quidam. Sed nos properamus, et ista
Linquimus excutienda aliis, finemque propinquum
Appetimus: quia iam chelarum extrema tenemus.
Colligitur tamen ex dictis, ac perspicitur, quod
Est anima aethereum quiddam, sine corpore vivens,
Omnia vivificans, cognoscens omnia, divûm
Quatenus ille hominumque pater permisit: ab illo
Tradita cuique rei est certa et finita potestas.
Illi autem soli vis est sine fine, potestque
Omnia quae fieri possunt, a lege solutus.
Nam si anima et sentit, et cuncta intelligit, ergo
Non est corporea, aut corpus: quia corpora nulla
Non terra, unda, aer, ignis, neque condita ab istis,
Has per se vires retinent. Non est dubitandum

Esse animam semen quoddam caeleste, Iovisque
Progeniem aeternam, qui tantum cognitionis
Cessit, ut immensum valeat comprendere mundum.
Quid si atomi, quas nonnulli finxere sophorum,
Sunt animae potius, quam corpora? Corpora namque
Omnia sunt quanta, et possunt utcunque secari:
Nempe anima est individua, atque immaterialis,
Et veluti centrum quoddam, ad quod plurima tendit
Linea: per sensus quia cuncta feruntur ad illam
Undique, ceu fluvii concurrunt undique in aequor.

Quare illos miror, qui dicunt, tempore eodem
Ipsam animam extingui et corpus, pariterque perire.
Nam licet hoc esset, debet tamen usque taceri:
Non sunt haec dicenda palam, prodendaque vulgo:
Quippe hominum plerique mali, plerique scelesti:
Qui si animam credant nihil esse a funere, nilque
Posse pati, postquam semel est egressa, nec ullam
Defunctis poenam infligi, formidine ademta
In scelus omne ruent, confundent fasque nefasque.
Praeterea multi, qui sperant posse beati
Post mortem fieri, et versari cum Iove semper,
Atque ideo sese dedunt virtutibus ultro,
Ac bene de multis qua possunt parte merentur:
Si post fata dari sibi praemia nulla putarint,
Illico torpebunt, et tot benefacta peribunt:
Tot spatiosa etiam templa et speciosa, tot arae

Insignes auro et peregrino marmore, demum
Relligio, et pietas, et honor cultusque deorum
Ad nihilum venient, si homines nil morte relinqui
Crediderint, animasque in ventos prorsus abire.
Semiferum vulgus frenandum est relligione,
Poenarumque metu: nam fallax atque malignum
Illius ingenium est semper, nec sponte movetur
Ad rectum: virtus invisa molestaque vulgo est.
Relligio generis decus est et gloria nostri,
Quae nos conciliat superis, et iungit Olympo.
Nemo igitur bonus et prudens audebit aperte
Dicere, mortalem esse animam, et corrumpere vulgus.
Nunc tamen est multa nobis ratione probandum,
Hanc esse immunem leti, aeternamque manere,
Ut Christi cultor testatur, bruchiphagusque
Iudaeus credit, praeputia nostra perosus:
Quae Deus haud faceret, si non facienda putaret:
Ac gens ferme omnis concordi praedicat ore.

Principio, quicquid simile est magis omnipotenti
Cunctorum domino, diuturnius esse fatendum est,
Perfectumque magis. Nam quod durabile non est,
Sed cito dilapsum perit, imperfectius esse
Quis neget? Atque ideo durant caelestia semper,
Quod divina magis sunt et perfecta: sed ista,
Proxima quae terris, quae caelo amota videntur,
Quum sint imperfecta, brevi fugiuntque caduntque.
Ergo animus noster, quum vita et cognitione
Divinae similis naturae appareat, intra
Corporeos fines claudetur? nec magis ipse

Quam caro durabit, neque vivet longius aevum?
Praeterea corrumpi animus nequit, hac ratione,
Quod simplex, et materia seclusus ab omni est.
Huc accedit item, quod, corpore debilitato,
Vis animi crescit: quare imbecilla senectus
Consilio superat iuvenes, mentisque vigore.
Ingenio plerumque caret, qui robore praestat.
Raro utrumque Deus cuiquam largitur, ut idem
Sit sapiens, et sit robusto corpore pollens.
Quare, si, longo fractis iam viribus aevo,
Fortior est animus, non ipse a corpore pendet,
Sed per se est aliud quiddam, et post funera vivit.
Nonne etiam, quum pes dolet, hunc mens ipsa dolorem
Indicat? Haud dubium est: sed quomodo mentis ad arcem
Pervenit iste dolor? num sursum tendit ab imo,
Paulatim ascendens ut fumus? Non: quia multae
Partes, non solum (si sic) pes ipse doleret,
Nec pedis, at potius partis quae proxima menti,
Tunc sentiretur dolor. Unde probatur aperte,
Corpoream non esse animam, et sic morte carere,
Quum medii nullius egens distantia tangat.
Adde his, quod, quoties reminisci aut fingere quicquam
Egregie volumus, vel quicquam intelligere apte,
Tunc animum revocare opus est a sensibus; unde
Nonnulli, ut melius meditentur, lumina claudunt,
Aut sese a turba abducunt, loca sola petentes:
Vel quum nox piceo terras velamine texit,
Et iam lethaeo torpent animalia somno,
Pervigilant, tacitique toro, extinctaque lucerna,
In tenebris acuunt contractam a corpore mentem.

Nempe animum turbant sensus: populantur eundem
Affectus, redduntque hebetem, involvuntque tenebris;
Non secus ac nitidum praetexunt nubila solem.
Ergo si propriis residens penetralibus, intra
Ipse suas latebras, fugiens a sensibus, atque
Corporeis crucibus, melius sapit: esse profecto
Quum poterit liber, moribunda a carne solutus,
Cuncta animus meliore modo cognoscet, et ipsi
Haerebit vero magis ac perfectius absque
Corpore, et aeternum vivens durabit in aevum.
Denique quum sit homo medius bruta inter et ipsos
Caelicolas, commune aliquid retinebit utrisque.
Corpus brutorum est, animi natura deorum.
Altera pars moritur, nescit pars altera letum.
Non igitur prorsus delet mors omnia: namque
Letiferis animus laedi nequit ipse sagittis.
Praedictis etiam possum connectere, quod, si
Nil superat nostri post fata, videbitur esse
Iniustus Deus, atque malis praebere favorem.
Quippe hi dum vivunt, laetis plerumque fruuntur:
His neque divitiae desunt, neque grata voluptas:
Hos decorat praeclarus honos, et gratia vulgi.
Contra saepe bonos vexat fortuna, malignis
Casibus involvens: nunc paupertate premuntur,
Nunc morbis; aliquo semper tristantur amaro:
Quare animus busto superest, scelerumque suorum
Dat poenas: vel si bonus est, bona praemia sumit.
His aliisque modis multis ostendere possem
Immortalem animi naturam, incorporeamque.

Sed satis est: iam me finis vocat. Haud equidem sum
Nescius, harmoniam dici quoque, non tamen apte,
Ipsam animam: ac veluti mistis ex vocibus exit
Harmonia, et variis fiunt bona pharmaca rebus
Compositis simul, unde oritur vis ipsa medendi:
Sic elementorum certa ratione modoque
Iunctorum, et caeli pariter virtute creari
Quidam animam rentur: quae partim corporis intra
Septa manet, partim causas sortitur ab extra:
Ut visus, virtute oculi, externoque creatur
Lumine: nam caelum causa est, qua hic omnia fiunt:
Quo sine nec tellus quicquam nec gigneret aequor.
Nimirum haec falsa est, et peccat opinio. Namque
Si sic, non posset corpus consurgere contra,
Et carni unde oritur capitale indicere bellum
Ipsa anima, et vario motu in contraria ferri,
Sed semper foret una eademque, ut quaelibet est vis,
Quae solet ex mistis divino numine nasci:
Ut patet in genere herbarum, gemmisque beatis.
Quidam etiam censent, animam nihil esse soluto
Corpore, quod somnus, qui mortis fertur imago,
Et sensum et mentem nobis auferre videtur:
Vel quia diversis causis aegrescere cernunt,
Ac multis variisque modis, ne munere possit
Ipsa suo fungi, mentem laedique premique
Aspiciunt, necnon cum corpore crescere, et una
Deficere: ut patet in pueris, senibusque, virisque.

Ignarus puer est, prudens vir, desipit aetas
Ultima, corrumpit corpusque animumque senectus.
Quin etiam dicunt, Si anima est divina, potestque
Vivere seiuncta a membris mortalibus, ut quid
Se miserae carni insinuat? cuius vitio tot
Perpetitur mala, et admittit tot flagitia? ergo
Stulta est, si sponte hoc facit: at si invita nefandas
Corporis ingreditur latebras, quis cogit? an ipse
Iuppiter? ergo Deus nequaquam hanc diligit: imo,
Carcere quam clausit tam turpi, odisse videtur.
Et quum nec corpus, nec quanta existat, ab ipso
Corpore non credunt ulla vi posse teneri.
Praeterea per se (nisi discat sollicite) quum
Nil sciat, ac subeant percrebra oblivia mentem;
Per se animum nihil esse putant post corporis usum.
Discere tunc etenim poterit nil, sensibus ipsis
Corruptis morte, unde omnis doctrina paratur.
Quidam aiunt unam esse animam duntaxat in orbe,
Quae vitam tribuat cunctis viventibus: ut sol
Unicus est oculis animantum causa videndi.
Aeternamque putant illam, licet extinguantur
Corpora: ut extinctis oculis aeternus adest sol.
Has non difficile est nugas ratione potenti
Vincere: sed vereor ne sim prolixior aequo.
Non deerit, qui recte istis respondeat olim
Quaesitis, nodosque omnes dissolvat ad unguem.
Vir macte ingenio, vivet tua gloria mecum,

Nostraque (quid dubitas?) laudabunt scripta minores:
Aude opus egregium, et caelestia dissere terris.
Unum hoc adiiciam, quod quivis nosse valebit:
Aeternum esse animum, et divino semine natum,
Si sensus atque affectus compresserit omnes;
Si spernens prorsus mortalia gaudia sese
Abdicet a curis terrenis, assiduoque
Conetur studio ad superos extollere mentem.
Tunc etenim sapiens fiet, poteritque futura
Cernere, vel vigilans, vel somno oppressus inerti.
Hoc pacto cecinere olim ventura prophetae.
Sobrius ergo animus propior fit ad aethera, quanto
A terris magis, atque a carnis amore recedit.
At pecudum ritu sequitur pars maxima sensum,
Nec bona cognoscit nisi quae sunt corporis: hinc est
Quod plerique putant animam succumbere morti,
Quandoquidem nequeunt infirmo lumine quicquam
Divinum spectare, atra caligine pressi.
Sed de anima sint ista satis: redeamus ad ipsum
Auctorem mundi, quem concludamus ab omni
Corpore seiunctum: et sine corpore millia multa
Esse, quot in silvis frondes gignuntur opacis:
Vel si corpus habent, tenue est, nec prorsus ab ullo
Percipitur sensu, sed sola mente videtur.
Atque haec in primis sunt entia vera, suique
Iuris: nulla etenim carnis contage laborant.

Tu vero hic iam Musa tace: mox quum volet ille,
Qui mea labra movet, mecum scrutabere causas
Rerum, quas fieri sub lunari orbe videmus,
Contingant fato, an nulla ratione ferantur.
Interea dum sol Nemeaei terga leonis
Torret, et insanae sub opaca fronde cicadae
Ingeminant raucos strepitus, quaeramus in umbra
Aut lauri aut myrti suavem spirantis odorem,
Propter aquae crepitantis iter, Pimplaea, quietem.
Ipsa quies animum reficit, revocatque vigorem.
Mox ubi regressae fuerint post otia vires,
Rursus ad altisonos (adsis modo diva, tuoque
Numine me foveas) tentabo accedere cantus:
Et si forte mihi vultu fortuna benigno
Auxilium tulerit, longos miserata labores,
Pauperiemque procul, curasque fugarit amaras,
Totus ero tecum, tuaque intra limina semper
Versabor; sola haec fuerint solatia nobis:
Tunc Aganippaeis ubertim explebimur undis,
Insuetumque melos Cirrhaea in rupe canemus.

LIBER VIII.

SCORPIUS.

Argumentum. De fato disserit, deque fortuna, et ostendit, quomodo ea conciliari possit cum divina providentia et cum libertate hominis.

Cur tam diverso mortalia tramite pergant,
Haec in honore aevum ducant feliciter, illa
In tenebris iaceant, multo vexata labore,
Pieri pulchra, doce: tibi enim fas, nosse deorum
Consilia et rerum causas aperire latentes.
Sunt, qui cuncta putent caeco contingere casu,
Nec mundum ratione regi: quod plurima cernunt
Indignis decorata bonis, et plurima contra
Indignis agitata malis; discrimine nullo
Prudentes iustosque premi, regnare scelestos;
Virtuti vitium praeferri, et templa cremari
Fulminibus; prodesse etiam sua crimina multis.
Talia quum fieri videant, pars maxima credunt
Aut non esse deos, aut illos spernere quicquid
In terris fiat, solique incumbere caelo.
Hinc temere incertoque aiunt ferri omnia casu.
Ast aliqui tibi dant regimen, Fortuna, vocantque
Te dominam rerum, mortalia sceptra tenentem,
Instabilique rota versantem cuncta proterve;

Erexitque aras tibi quondam ignara vetustas,
Et cecidit votiva tuis saepe hostia sacris.
Non desunt quoque, qui committant omnia fatis,
Et credant certis fatorum legibus orbem
Disponi atque regi, aeterno stabilique putantes
Ordine, ceu choreas et pompas, cuncta moveri,
Cuique suas partes tribui, ac si fabula agatur,
Quas implere opus est, dum totum transigat aevum.
Utilis est certe, et pulcherrima, difficilisque
Quaestio, nec nostris praetermittenda Camoenis.
Nunc igitur primum dicamus, quod sine causa
Esse potest nihil, aut fieri: sed causa necesse est
Ut suo ab effectu distet, diversaque res sit:
Quandoquidem nil se gignit, nil provenit a se,
Nilque sui causa esse potest. Ergo infinitus
In causis processus erit? Minime: sed oportet
Nimirum esse aliquid primum, a quo maximus ordo
Causarum incipiat, qui a summo tendit ad imum.
Hanc igitur seriem causarum diximus esse
Fatum: quod Deus ipse semel quasi fatus, ut ista
Omnia sic fierent, decrevit lege perenni.
Sed quo quaeque magis causa est contermina primae,
Et vicina, hoc est aliis mage digna, potensque,
Subiectasque sibi movet, ac dominatur eisdem.
Ens primum causa est, et non effectus: at imum
Effectus tantum debet, non causa, vocari.
Quae media existunt, his nomen adhaeret utrumque.
Quod si causarum non esset nexus et ordo
Perpetuus, si alia ex alia non pendeat, (ac si
A summo iunctis nodis ducatur Olympo
Longa catena, usque ad nigri regna infima Ditis,)

Quod dictu absurdum est, plura uno prima dabuntur
Principia, et causae primae multae invenientur.
Tunc discordabunt inter se, ac magna ciebunt
Praelia tot reges, quia regni summa potestas
Non patitur plures: sic mundus non erit unus,
Nec pulcher: namque est ordo pulcherrima rerum.

Sed dicet fortasse aliquis, descendere ab uno
Principio rerum summo plures simul, inter
Sese distinctas causas, ut solis ab orbe
Plures emanant radii discrimine quodam
Disiuncti, quorum non hic dependet ab illo,
Sed pariter cuncti a fonte egrediuntur eodem:
Sic non esse opus ut pugnent, seseque vicissim
Impediant: siquidem via non est omnibus una.
Non modus hic malus est, non haec sententia multum
Displicet: et forsan vera est: tamen aspiciamus
Interius, procul excussis a mente tenebris.
Quippe humana nequit mens lucem attingere veri
Tam cito tam facile, et falli solet ipsa frequenter.
Hinc tam diversae sectae, et contraria dicta.
Hic ait, ille negat: propria est ita opinio nobis,
Ut divis ratio: certi mortalibus est nil.
Ergo si plures causae sunt immediate
A prima, ut dictum est: quaero, an sit quaelibet aeque
Perfecta: haud ullus tunc ordo patebit in illis.
Namque ubi nil primum, et nullus gradus, aut discrimen
Cernitur, ordo illic poterit quoque nullus haberi.
In quovis genere invenies primum, mediumque,
Nec non postremum: genus est absque ordine nullum.

At si non aeque perfecta est quaelibet, ergo
Imperfectum aliquid Deus efficit? Hoc mihi dictu
Difficile est: aliis possum concedere causis.
Quare unus primae causae tribuatur, et idem
Optimus, atque omni perfectus parte putetur
Effectus: reliquas autem, quo quaeque recedit
A prima magis, hoc plures, minus at perfectos
Crediderim facere: ut plures quoque gignere fructus
Arbor non bona consuevit, sed deteriores.
Semper plura bonis mala sunt, et tristia laetis.
Verum inter causas quo quaeque potentior atque
Altior est, hoc et vitae et rationis habet plus,
Simpliciorque eadem, magis et substantia pura est.
Inferior contra quaecunque est, debiliorque,
Possidet illa minus vitae, minus et rationis,
Sed concreta magis, magis a substantia abhorrens.
Quod patet in terris: ubi parvo tempore durant
Omnia, ubi ratio apparet vix ulla, ubi purum
Nil est, sed multis ex rebus omnia constant;
Mista et composita in terris sunt cuncta, videri
Ut nusquam possit substantia: quin nihil ipsa
Penditur hic, solis honor obtingentibus illi est:
Conditur illa intus, caecis abstrusa latebris.
Hinc est, quod pluris bona corporis ac fortunae
Fiunt, quam virtus animi. Substantia namque est
Ferme hominis virtus: at in hoc substantia mundo
Exulat. Illi etenim patria et domus, et sua sedes
Caelum: ubi habet fidos comites, verumque bonumque.
Hoc igitur pacto ex causis contexitur orbis,

Ut dictum est, servans aeterno foedere cuncta:
Nec talem, nisi forte Deus, solvisse catenam
Ulla potest vis, aut series immensa dierum.
Ex his, quicquid erit vel nunc est vel fuit olim,
Exoritur causis, vires quibus omnibus ipse
Rex superum, certis metis, et tempore certo
Constituit, certisque modis procedere iussit.
Atqui non nescire opus est, concurrere plures
Interdum causas, ut quicquam fiat ab illis.
Contingit tamen haud temere hic concursus, et ista
Mistio causarum: sed fatorum ordine certo
Cuncta meant; certis subiecit legibus omnia
Omnipotens ille astriferi faber amphitheatri,
Mensuramque dedit rebus, quascunque creavit.
Quare non verum est, quod nonnulli asseruere,
Esse nihil certi in rebus, contingere casu
Omnia, nec curare Deum mortalia quemquam.
Errant nimirum, quibus haec sententia adhaesit;
Quandoquidem casus nihil est, nisi opinio quaedam
Futilis, haud multum distans ab imagine somni:
Quicquid Aristoteles, vel quivis dicat, eorum
Dicta nihil moror, a vero quum forte recedunt.
Saepe graves, magnosque viros, famaque verendos
Errare et labi contingit; plurima secum
Ingenia in tenebras consuerunt nominis alti
Auctores, ubi connivent, deducere easdem:
Tantum exempla valent, adeo est imitabilis error.
Nemo putet sibi me addictum. Mihi flectere mentem
Sola solet ratio, ratio dux fida sophorum est:
Hanc scrutator amet veri, inprimisque sequatur.
Quod vero casus nil sit, me credere cogit

Ipsa rata atque potens ratio: nam si omnia certis,
Ut dictum est, causis, certo ordine, tempore certo,
Supremi iussu rectoris progrediuntur,
Quo sit perfectus mundus, ne noxius error
Tantum solvat opus: quam sedem casus habebit,
Ambiguus, varius, Vertumnum et Protea vincens?
Ut vacuum, sic et casum, natura recusat.
Incertum in mundo nihil est, sunt omnia certa:
Ipse Deus, natura, aether, elementa, et ab illis
Quicquid vel factum est, vel fit, vel fiet in aevum.
At si quid foret incertum, non omnia certe
Mens sciret divina: aliquis cadet error in illam.
Quod dictu absurdum est. Nam qui facit omnia, novit
Omnia, nilque potest ipsum ulla ex parte latere.
Quamquam aliqui dicunt, quod, si mortalia noscet
Aetherei mens illa patris, vilesceret. Atqui
Errant: namque malus nemo est, quia non bona novit,
Nec vilis, quia non pretiosa intelligit: albus
Non fit proinde aliquis, quod rem bene percipit albam:
Nec sol deterior, quoties illustrat iniquos:
Nec quia forte lutum radiis ferit, est ideo ipse
Foedus: non sordet lumen, quum sordida tangit:
Sic non vilescit, quum vilia forte capit mens:
Imo decet novisse malum, at fecisse nefandum est.
Ergo Deus nil ignorat, scitque omnia quae sunt,
Quaeque fuere olim, et quae mox ventura supersunt.

Quae nisi certa forent, sciri non posse fatendum est.
De certis etenim tantum ipsa scientia habetur.
Quin etiam vates, referunt si quando futura,
Praedicunt, certosque dies, et nomina rerum
Certa canunt: quod non fieret, nisi quaeque futura
Certa forent, veluti quae sunt, quae et praeterierunt.
Attamen hic fieri casu nonnulla videntur:
Ut si imbrex deiecta alto de culmine tecti
Vi Boreae quemquam feriat, vel si quis opertos
Thesauros reperit, puteum dum defodit alte:
Talia nimirum casu contingere vulgus
Autumat. Ast eadem non est sententia nobis.
Nam licet eveniant praeter spem talia multa,
Incertis nobis atque imprudentibus: ergo
Propterea in rebus debemus ponere casum?
Nostrum scire quidem, aut nescire, nihil variat res.
Non est proinde ignis calidus, nix alba, nitens sol,
Quod scimus sic esse. Imo magis, ordine verso,
Nascitur ex ipsis humana scientia rebus:
Atque ideo scimus sic esse, quod ipsa ita res est,
Et mens nostra potest falli, non res. Ego de re
Nunc loquor, et quaero, an casus dominetur in illam.
Nec mihi nunc curae est, fieri rem necne sciamus.
In nobis igitur tantum, non rebus in ipsis,
Est casus: quoniam fieri casu illa putamus,
Quorum causa latet nos, ipsis cognita divis.
Omnia certa igitur. Nam motu semper eodem
Versatur caelum, atque eadem nascuntur eisdem

Seminibus semper, semperque elementa tenorem
Ipsa suum servant: et partes annus easdem
Semper habet: siquidem post ver ferventior aestas
Extemplo subit, hanc pomis comitatus et uvis
Autumnus sequitur, post quem sua frigora secum
Ducit hyems, gelidisque Aquilonibus omnia torpent.
Non herbae mutant vires: animalia semper
Ex iisdem constant membris, et moribus iisdem.
Nec fieri aut errore, aut casu monstra putandum,
Quum certas habeant causas, ut tristia monstrent.
Unde illis nomen; quare et portenta vocantur.
Sponte sua haec natura facit: quae saepe iocatur
Informes edens partus, ludicra creando:
Ut pictor, qui causa animi quandoque figuras
(Sit licet ipse opifex bonus, egregiusque magister)
Gibbosas, naso ingenti, labroque tumenti,
Pingit, digna satis vano spectacula vulgo.
Ergo, cuncta modo quum fiant semper eodem,
Rarus et instabilis casus nil iuris in orbe
Prorsus habet, quem summa Dei sapientia torquet:
Ut facile agnoscet, qui, quam miro ordine, quamque
Perpetuo, quam concinne et bene machina mundi
Condita sit, secum reputet, quam membra animantum
Sint propriis aptisque locis disposta, suisque
Utilia officiis et convenientia pulchre:
Quam nihil incassum faciat natura Deusque:

Qui secum haec reputat, non casu, sed ratione,
Consilio, iussuque Dei fieri omnia dicet.
Sed numquid fortuna regit mortalia, sicut
Non pauci credunt? Pulcrum et laudabile scitu est
Hoc quoque: quare animi vires huc flectere oportet.
Ipsa tamen fortuna prius cognoscere quid sit,
Est operae pretium. Prisci coluere, putantes
Esse deam quandam, terris caeloque potentem:
Atque illi struxere aras, et vota tulere.
Ast ego non reor esse deam, nec caelicolarum
Foemina vel mas est quisquam; nam sexus ab illis
Prorsus abest: nec gignuntur, nec morte teruntur,
Ut quidam cecinere olim; fortasse putantes
Esse deos nostri similes. O pectora caeca!
O capita Anticyrae succis curanda meracis!
Creditis esse deos, ut nos? thalamosque dearum
Ingressos, blando compressu gignere prolem?
Ergò deum quendam potius dicamus, et imum
Degeneremque ideo terrae pelagique tenentem
Vilia regna, ubi tot sunt crimina, totque dolores,
Tot pestes, ubi nil tutum: namque insidiarum
Omnia sunt plena et fraudum. Deus iste vocatur
A Christo et Paulo princeps mundi huius: eundem
Laurigeri appellant Ditem ac Plutona poetae,
Qui stultis favet atque malis, insontibus asper.
Haec domus, haec sedes, haec tali digna tyranno
Regia, quem vulgo Fortunam dicimus. Atqui
Omne malum est infra lunam: nox atra, procellae
Terribiles, frigus, calor, importuna senectus,

Pauperies malesuada, labor, dolor, improbitas, mors.
Supra autem lunam, lucis sunt omnia plena,
Nec non laetitiae, et pacis: non tempus, et error,
Et mors, et senium est illic, et inutile quicquam.
Felix, o nimium felix, cui sedibus illis
Tam pulchris, et tam iucundis, tamque beatis
Vivere concessum est supremi munere regis.
Caeterum opinantur quidam, plenum esse deorum
Mundum hunc, et multos ipsorum degere vitam
Aëris in campis latis, quos daemonas Argi
Indigitant, curamque hominum gerere atque animantum
Quotquot alit tellus, et naufraga Amphitrite:
Arbitrioque suo bona vel mala tradere, honores,
Gaudia, divitias, atque his contraria: quare
Grande operae pretium est, illis utcunque placere:
Quod fieri et sacris et carmine et arte magorum
Censent nonnulli: ac nobis, modo rite vocentur,
Apparere aiunt, nostrisque adsistere votis:
Nilque homini melius contingere posse, nihilque
Dulcius in vita, quam conversarier istis
Cum diis, praesentes affari, audire loquentes:
Quod certe paucis mortalibus arbitror esse
Concessum: iustis tamen, et qui desidiosae
Illecebras carnis, lascivaque gaudia temnunt,
Terrenasque abigunt curas, caelestia tantum
Mirantes, tantumque pium rectumque colentes.
Quamquam etiam sunt, qui credant, hos daemonas inter
Esse malos quosdam, atque malis parere, coactos
Carminibus magicis; fierique hoc plurima pacto
Turpia. Nil moror hoc, nec nunc locus: ultima solis

Sidera, squamosis radiantia fratribus, istud
Forsitan expedient, ubi de diis plurima dicam,
Si Deus ipse volet, qui nunc mihi carmina dictat.
Missa ergo haec faciamus. Ego vix credere possum,
Esse Deum quemquam pravum. Sapientia nunquam
Peccatum parit: at contra est inscitia mater
Erroris, culpae, et sceleris. Mihi nemo videtur
Sponte malus. Vult namque bonum sibi quaeque voluntas
Semper, iudicio nisi falso decipiatur.
At daemon sapit, id nomen si convenit illi.
Verum utcunque sit, aut terras fortuna gubernet,
Daemones aut ipsi humanas moderentur habenas,
Nil extra fatum est, metiturque omnia summi
Mens regis, cuius sine numine fit nihil usquam.
Sed dubium ex dictis oritur, nodusque profecto
Difficilis, qualem Alcides vix, aut Macetum rex
Solveret: hoc multorum animi turbantur et haerent.
Nam si cuncta iubet fatum, et fieri illa necesse est,
Libera non nobis, non diis est ipsa voluntas:
Tollitur arbitrium prorsus, nec praemia virtus,
Nec poenas vitium, quod dictu est turpe, meretur.
De diis non locus est nunc dicere, sed speculemur
De nobis quid sit: deque his quae subdita nostro
Sunt generi, et possunt humana luce videri.
Dico igitur, quod in his quae sub ditione locantur

Fortunae, nihil est sine fati numine nobis:
Divitiae siquidem, solatia, gaudia, honores,
Imperia ex alto veniunt: nec nostra voluntas
Haec tribuit. Quis enim nollet sibi talia? Sed nil
Velle iuvat, potiusque nocet, si fata repugnant.
Quam multi fatis invitis tendere sursum
Conantur magis atque magis, sed ad ima recurrunt
Semper, et augescunt, fato adversante, ruinae!
Contra illi quibus astra favent, ullo absque labore
Nec sperata quidem, sed sponte oblata, frequenter
Commoda percipiunt: quorum Rhamnusia rete,
Dum stertunt, multo distentum pisce reducit.
En aliquos claro de patre ac divite nasci
Cernimus, atque frui primo cum lacte repertis
Deliciis, et nutriri in fastigia rerum,
Ut praesint aliis, indigni saepe, regantque
Ipsi oculis capti luscos, vivantque licenter.
Ast aliqui obscuris miserisque parentibus orti,
In poenam et lacrymas magnum cassumque laborem
Assidue tolerant, nullaque expellere possunt
Sedulitate famem, semperque in sordibus haerent.
Quis neget haec fatis contingere damna sinistris?
Sunt formosi, agiles, robusti corpore multi:
Multi etiam turpes, aegri, imbellesque creantur.
Unde istud? Numquid meritis aut crimine nostro,
Aut nostro arbitrio fieri dicemus? Ab ipso
Nimirum haec veniunt mortalibus omnia fato.
Denique ius rerum nostrarum, et corporis huius,

Fatum habet: est penes hoc etenim genus horaque mortis.
Hic laqueo, hic ferro, hic flammis, hic frigore, hic undis,
Ille fame, ille cibo moritur: multique dolore,
Aut morbo, aut casu intereunt, seniove fatiscunt.
Certa dies leti est cunctis, discrimina nulla
Aetatis: nec fas vivendo excedere metas,
Praescripsit tetrici quas cuique potentia fusi.
Sic periit scirpo magni laudator Achillis:
Sic olim, dum Trinacriis spatiatur in oris,
Aeschylus occubuit valido testudinis ictu;
Sic passae, Anacreon, te granum perdidit uvae.
Heu quot habet mors saeva vias, artesque nocendi!
Quo magis esse procul credis, magis imminet: unde
Certius est quam mors, quam mors incertius est nil.
Nonnulli tamen, astrorum qui noscere vires,
Et magni secreta poli pertingere possunt,
Fatidici vates etiam, qui numine pleni
Nescio quo, ventura vident, praedicere mortis
Saepe solent genus atque diem, quia certa futuri
Natura est veluti praesentis praeteritique:
Certa, inquam, in causa prima, causisque secundis,
Quae nexu longo a prima extenduntur ad imam.
Ast animi quae sunt bona vel mala, numquid ab ipso
Proveniunt fato? Ingenium ac doctrina videntur
Hinc manare. Etenim poterit quis discere, si non
Polleat ingenio, ac vires natura ministret,
Si fortuna obstet, vel pravo in corpore languor?

Hic rhetor, sophus ille, alius mysteria divûm,
Sidereasve plagas quaerit: sunt et quibus unda
Castaliae vili cum paupertate bibatur,
Et placeat cognata fami dulcissima fama:
Haec studia unde fluunt? A rerum praeside fato.
Hinc omnes artes, et munia diffunduntur.
Diversis etenim gaudet natura ministris,
Ut fieri diversa queant, ornantia terras:
Nec patitur cunctos ad eandem currere metam,
Sed varias iubet ire vias, variosque labores
Suscipere, ut vario cultu sit pulchrior orbis.
An vero mores fatum, vel nostra voluntas
In nobis pariat, permagni inquirere refert:
Nec parvus labor est, hac in re tangere verum.
Arbitrii certe remanet quota portio nostri?
Actum est de nobis; libertas prorsus ademta est
Humano generi, si fati summa potestas
Esse malos cogat nos, invitique trahamur
In scelus, et nulla liceat ratione reniti.
Quare operae pretium est, huc totam intendere mentem:
Et, quantum Deus ipse sinit, verum excutiamus.
Principio arbitrium quid sit nos dicere oportet.
Arbitrium est, homini data libera et ampla potestas
Ab Iove, quae libeant, iusta aut iniusta sequendi:
Non ideo tamen ut peccet, virtute relicta:
Sed contra, ut, vitium vitans, incumbat honesto:
Nam malefacta nocent, laudem benefacta merentur.
Quaerendum ulterius, numquid sit in omnibus aeque
Arbitrium? numquid quocunque in tempore duret?
Non certe in pueris, nec in illis esse videtur

Quos animi vehemens nimium vel corporis angit
Morbus, vel quorum sopor occupat altus ocellos:
Quandoquidem somnus mortis perhibetur imago.
Quare si verum subtili indagine quaeras,
Invenies paucos inter tot millia, qui se
Arbitrio moveant, et libertate fruantur.
Aetatis culpam mitto, puerilibus annis
Ignosco: et veniam damus his quoque, lumina quorum
Lethaeus pressit sopor, aut quos fervida torret
Febris, vel morbi stimulat vis durius aequo.
Magna quidem turba haec: sed longe maior eorum,
Longe et deterior, quorum mens, oblita foedis
Criminibus, morbisque animi labefacta, recedit
A ratione procul, rectoque a tramite vitae.
Numquid habent isti arbitrium? aut dicenda voluntas
Libera in his? Nempe ambiguum est, multique negarunt.
Unde advertendum, quod liber solus haberi
Debet, qui recta regitur ratione, nec ullo
Vincitur affectu, nec ventorum impete vasto
Fertur in undifragos scopulos: sed fortiter obstat,
Intrepidusque haeret clavo, portumque capessit.
Recte igitur quidam, liber solus sapiens est,
Dixere: hic etenim solus ratione magistra
Castigat motus animi, sensumque rebellem.
Caetera turba nequit facere hoc: cur? An Deus illis
Non dedit arbitrium? Ratio est ubicunque, profecto
Est ibi et arbitrium, semperque haec iuncta cohaerent.
Atque ideo pecudes, quoniam ratione carere

Creduntur, nullum arbitrium dicuntur habere.
Ast hominum cuius ratio data fertur: in ipsis
Omnibus idcirco arbitrium quoque creditur esse.
Est autem ratio lumen quoddam, atque animi vis,
Qua curvum a recto secernimus, atque ab honesto
Turpe, oculusque solet mentis quandoque vocari:
Qualem oculum fortasse tibi Polypheme fuisse
Significant vates, quo lactea membra videbas
Dilectae liquido ludentis in aequore nymphae.
Sed malus, heu, malus hunc, urenti stipite Ulysses
(Quis poterit cavisse malos?) extinxit, et ora,
Ora prius formosa, suo spoliavit honore.
Qualem oculum Lynceus habuit quoque, nubila solus
Qui penetrans visu noctem vincebat opacam.
Hunc igitur cunctis oculum mortalibus aeque
Distribuit figuli sapientia summa Promethei:
Sed pauci utuntur, pauci, quos aequus amavit
Iuppiter: hinc tantae errorum scelerumque scatebrae.
Nam si omnes rationis iter sequerentur ad unguem,
Pax foret in terris aeterna, et Martius ensis
Non tantas passim clades, tantosque cieret
Heu, fletus, starentque suis cum moenibus urbes:
Armaque tartareis primum conflata caminis,
Et primum Stygiis inventa sororibus, agros
Excolerent, rigidi mutata ligonis in usum:
Tunc et apes, et ruris opes, pecudesque beatis
Agricolis large affluerent, ac saecla redirent
Aurea, et una domus divosque hominesque teneret,

Seque oculis nostris paterentur numina cerni.
Cur autem pauci utantur ratione, sequentes
Avia, et arbitrium nullum videantur habere,
Viventes pecudum ritu, pro viribus edam:
Est quiddam in nobis divinum, mensque vocatur,
Ac ratio: id capite in summo natura locavit,
Atque illi voluit famulos assistere sensus,
Quorum opera caelum, terras, mare, et omnia posset
Percipere, immenso quae comprenduntur ab orbe.
Est aliud quiddam mortale in pectore clausum,
Cuius ope augemur, vegetamurque, igne ministro:
(Sic placitum est superis) hoc mentem hostiliter urget,
Detrahit, infestat, turbat: multusque satelles
Huic etiam parti non deest, ignava voluptas,
Ira, dolor, metus, atque timor, simul ardor habendi
Improbus, ambitioque nocens, caput obsita fumo.
His igitur famulis, hoc milite, praelia menti
Infert: hi sunt qui summo conantur Olympo
Deturbare Iovem, insignes feritate Gigantes,
Iapetusque, Gygesque ferox, tumidusque Typhoeus,
Hortatorque mali Enceladus, Briareusque timendus.
Scilicet ingestis curarum molibus, angunt
Divinum in summo positum, nisi fulminis instar
Gratia praesto adsit, caelo delapsa supremo.
Nam semel amissis ubi praeceps currus habenis
Effudit sese, ac vehemens trahit impetus illum,
Nequicquam retinere volens auriga laborat.
Principiis obstare opus est, quum parva favilla

Languet adhuc: postquam crevere incendia, iamque
Flamma furens tecto erumpit, caeloque propinquat,
Praesertim Boreae si flabra ruentis ab arcto
Immineant, heu, frustra undas vicinia clamet.
Quum semel ex alta saxum rupe exilit ingens,
Quis retinere queat? secum trahit omnia, saltu
Perfringens rapido cognatas montibus ornos:
At prius exiguo poterat molimine sisti.
Sic, motus animi si totis viribus ipsam
Invadunt mentem, vix, heu, vix tendere contra
Infelix audet ratio, clavoque relicto
Per fluctus agitur, late bacchantibus Euris,
Datque manus plerumque hosti, et captiva tenetur.
Ergo dum nova sunt vitiorum semina, cautus
Opprime quamprimum, et causas averte, priusquam
Praecipites: tunc arbitrium, tunc libera mens est,
Victor Idumaeis tunc exornabere palmis.
At si iam coepta est pugna, et iam concutit arcem
Hostis atrox, valido labefactans ariete muros:
Crede mihi, nisi quis Deus adsit numine dextro,
Succumbit ratio, et tantos non sustinet ictus.
Nonne vides, menti quantum liquor obsit Iacchi?
Quas saepe immittat furias, si plus satis intret
In stomachum merus? Arbitrium dic est ubi, postquam
Ebrietas caput invasit, fumisque replevit?
Sobrius arbitrium tenet ac ieiunus, agitque
Id quodcunque iubet ratio: contra ebrius illa,
Quae nolet nescitque, facit; mox poenitet, in se
Quum rediit, multoque dolet sua facta pudore.

Ebria sic mens affectu fit, nec minus, ac si
Ascendat temeti vapor, invertatque cerebrum,
Turbatur misera, et nebulis involvitur atris.
Quocirca est solus liber, solusque profecto
Possidet arbitrium, ratio quem sola gubernat:
Qui affectus omnes superat, fingitque premendo.
Hoc poterit facere, a primis qui insueverit annis
Virtuti, atque bonas iam pridem invaserit artes.
Usque adeo valet usus, et est nil fortius usu.
Caetera turba agitur pecudum ritu: unde poetam
Iure puto dixisse, Trahit sua quemque voluptas.
Arbitrium multis oppressum atque indupeditum est.

Ergo qui vere liber cupit esse, resistat,
Quamprimum incipiunt, affectibus, et rationi
Illos subiiciat, semperque utatur habenis.
Namque caro adversus mentem consurgit, et illam
Continuo exercet bello. Levis astra petit mens:
At gravis astra caro refugit, terrenaque tantum
Appetit. Est etenim terra, in terramque redibit.
Sic duo tam diversa Deus compegit in unum.

Esto autem quod sis sapiens, solaque regaris,
Ut dixi, ratione, habeas et liberum ad unguem
Arbitrium: numquid vi tunc agitabere fati?
Imo magis fato tunc subiicieris, et illi
Parebis: siquidem fatum est divina voluntas,
Cum qua vir sapiens concordat semper, et eius
Iussa facit: contra insipiens atque improbus horret
Ac refugit praecepta Dei cervice superba.

At dices, Ergo est liber, nec vincula fati
Ulla tenet? Non: sed dominis peioribus atque
Infandis servit, sceleri scelerisque sorori

Stultitiae. Quamquam hoc etiam divina voluntas,
Sed quae permittit, non quae iubet (est quia duplex)
Efficit. Unde patet, cuncta esse obnoxia fato,
Seu bona seu mala sint. Namque haec permittit, at illa
Vult fieri fatum, et fati Deus optimus auctor.
Talibus admoniti quidam rationibus, aiunt:
Vivite mortales laeti, dum stamina vestra
Net Lachesis, tristesque animo depellite curas,
Neu vos sollicitent praesentia, neve futura:
Lege etenim stabili fiunt, certo ordine cuncta
Procedunt. Cur vos dolor aut metus urget inanis?
Sors sua cuique data est, scriptamque in pectore gestat
Quisque suo, ignorans quae sit: verum explicat illam
Paulatim ipsa dies, atque experiundo patescit.
Quid gemitu aut lacrymis opus est? Caelestia retro
Corpora non remeant; non est mutabile, quicquid
Instituit semel ipse Deus: namque optimus ordo
Et series perfecta, suum si forte tenorem
Deserat, aut peior fiet, quod neutique fas est,
Aut melior. Sed perfecto perfectius est nil.
Est aliud dubium magnum ac mirabile: nam si
Omnia sunt, veluti modo dixi, obnoxia fato,
Cur deus haec premit et cruciat; contra illa benigno
Prospectat vultu? cur non est omnibus aequa
Conditio? cur haec vivunt felicius illis?
Cur his blanda parens, illis natura noverca est?

Hunc igitur par est etiam dissolvere nodum.
Multi hoc aut culpa aut meritis contingere nostris
Dixerunt: iussuque Dei mala sontibus esse,
Et bona conferri iustis. Ego non ita credo:
Nec verum est. Num quid meruere expertia mentis
Bruta: quid arboribus culpae vel criminis haeret?
Sors tamen est illis multum diversa, nec uno
Versantur casu pecudes. Namque improbus illam
Fur rapit, hanc lanius laniat, pars ore luporum
Interit, aut morbo, aut undis, aut frigore vitam
Exuit ante diem: quaedam periere senecta:
Durior his aetas agitur, iucundior illis.
Sors diversa etiam arboribus contingit: ab Euro
Frangitur haec, aut eruitur radicitus: illa
Caeditur in varias artes, aut pabula flammae:
Quaedam fulmineo in praeceps detruditur ictu.
Piscibus atque feris, et rebus denique cunctis,
Arbitrio fati sors est sua cuique tributa:
Bruta tamen nunquam possunt peccare, nec arbos.
Praeterea plerumque bonis adversa videmus
Accidere, et iustos agitari sorte sinistra:
Contra fortunam plerumque favere scelestis
Cernimus, ac magnos illis concedere honores.
Non igitur meritis respondent munera fati.
Quare aliam potius causam indagare necesse est.
Forte aliquis dicet: causa est divina voluntas,
Nilque ultra quaeret. Non est satis istud; oportet
Scrutari interius dubii penetralia veri.
Non etenim, quum sit Deus optimus et sapiens, vult

Quicquam quod careat ratione: sed optima semper
Eligit, atque iubet fieri divina voluntas.
Quocirca est aliter dicendum, quod causarum
Quaelibet, a prima quo distat longius, hoc fit
Illi dissimilis magis, et magis undique discors.
Ergo quum Deus et simplex sit semper et idem,
Ultima causarum, quae distat maxime ab illo,
Et minime simplex erit, et diversa, suosque
Effectus semper varios pro viribus edet.
Haec est, quae terras regit et terrena gubernat.
Idcirco in terris certi nil esse videtur:
Quandoquidem variat semper fortuna tenorem,
Diverso gaudens mortalia volvere casu.
Cur tamen hunc potius, quam illum, iubet esse beatum?
Et cur hunc potius, quam illum, pessumdat et urget?
Cur onera huic, illi gratos largitur honores?
Horum difficile est veram cognoscere causam:
Nec minus ac si quis cupiat cognoscere, quare
Ignis sit calidus, nix alba, absinthia amara:
Quare haec herba obsit, iuvet illa: et quaelibet arbos
Cur tales habeat frondes? animalia cur haec
Callida sint, alia obtuso male provida sensu?
Cur paleas electra trahant, et pondera ferri
Magnes, cur nequeat facere hoc adamante propinquo?
Talia multa Deus tenebris involvit opacis,
Constituitque suos fines mortalibus, ultra
Quos frustra humanum ingenium sensusque laborat.
Si figulus massam argillae distinxit, et illam
Distinctam in partes varias vult fingere; quare

Hanc partem potius quam illam transformat in ollam,
Aut patinam, aut scaphium? Cur ex hac fabricat urnam,
Ex illa urceolum? Numquid ratione movetur?
Aut nulla est prorsus ratio, sed sola voluntas?
Arbitrioque suo, ut libuit, sic omnia fecit?
Difficile est nimium, artificis pernoscere mentem.
Sic qui scire velit, cur hunc fortuna vel illum
Aut premat, aut sursum tollat, nimis ardua quaerit:
Terrarum siquidem est illi concessa potestas
Maxima, et huic illam praefecit Iuppiter orbi,
Ut possit, quodcunque libet, facere, ordine fati
Servato tamen: auscultant namque omnia fato.
Cur igitur quaecunque illi fecisse libebit,
Non faciet iure? aut quae lex iure arguet illam?
Num servi debent dominis imponere leges?
Nos certe huic servi sumus, hic dum vivimus: et nos
Iste potest, quocunque velit, compellere daemon.
Non tamen in nostras animas dominatur habetve
Imperium, quando est animae caelestis origo.
Hanc solam excepit Deus a ditione tyranni.
Caetera permisit, quae sunt terraque marique,
Illius arbitrio, et fieri sinit omnia ab illo,
Qualiacunque libet, iusta atque iniusta, licenter.
Forte aliquis dicet, „Deus ergo est causa malorum,
„Iniustusque potest dici: nam qui facit, et qui
„Non prohibet fieri peccatum, dummodo possit,
„Committunt ambo scelus aeque, et peccat uterque,
„Supplicioque pari dignum lex censet utrumque.
„Quare si Deus in terris mala tot patitur: si,

„Quum possit prohibere, tamen non illa coercet,
„Esse mali causa, et sceleri assentire videtur.“
Huic etiam parti sum respondere paratus,
Si modo divini radius mihi luminis adsit.
Est igitur primum solerti mente notandum,
Quod causarum aliae sunt viles, atque minutae,
Sunt aliae egregiae et praestantes nobilitate,
Praepositaeque aliis: veluti quum exercitus ingens
Praefectos habet atque duces, pars caetera grex est.
Has, inquam, causas primores egregiasque
Praeposuit mundo, mira ratione modoque
Maximus ille pater rerum, et dominus dominantum,
Immensam qui lucem habitat super extima mundi
Moenia, et astriferos nutu circumvehit orbes.
His tribuens causis vires et munera, easdem
Limitibus certis, velut aggere, circumsepsit,
Ne liceat cuiquam tales transcendere fines.
Et quia disposuit sapienter cuncta, necesse est
Cuncta suum aeterno cursu servare tenorem.
Nam quaecunque semel recte sunt facta, sine ullo
Errore, haud ullo mutari tempore debent.
    Est igitur prorsus rerum immutabilis ordo,
Quandoquidem recte summus Deus omnia fecit.
Quare si daemon, qui terris praesidet, errat,
Aut malus est; hoc fit, quia causa est ultima longe
A prima distans, longeque a luce remota:
Atque ideo magis est caecis vicina tenebris,
Duntaxat veri simulacro et cortice gaudens:
Quam Deus idcirco patitur, quia debitus ordo
Exigit hoc rerum, et magni perfectio mundi.
Nam veluti lucis spatium determinat umbra,
Dantque sibi finem contraria cuncta vicissim,

Sic causarum etiam seriem numerumque bonarum
Desinere in causam pravam miseramque necesse est,
Quae miseris praesit regnis, et prava gubernet.
Hinc igitur veniunt discordia, iurgia, rixae,
Praelia, bella, doli, fraudes, incendia, caedes,
Furta, latrocinia, insidiae, penuria, pestis,
Diri terrarum motus, diraeque procellae,
Tam multi morbi, tam multa et crebra pericla:
Et demum quodcunque mali contingit ubique,
A causa hac misera et terrarum principe manat.
Hei mihi, quam vere dixit ter maximus Hermes:
Congeries mundus cunctorum est iste malorum.
Nimirum quoniam daemon, qui praesidet orbi
Terrarum, malus est, saevaque tyrannide gaudet,
Ac, veluti fons est cunctorum prima bonorum
Causa, ita cunctorum fons est postrema malorum.
Quare si in terris dominantur Sardanapali:
Si diadema tenent asini sub imagine regum:
Si tutela ovium curae est commissa luporum:
Si in templis habitant meretrices atque cinaedi:
Si Christi pia sacra hodie manus impia tractat:
Si cupidus vendit caelum et Phlegethonta sacerdos:.
Denique si impune passim tot turpia fiunt,
Non est culpa Dei summi, sed daemonis huius,
Quem nos Fortunam, quem etiam Plutona vocamus:
Sarcotheus posset tamen apto nomine dici:
Quippe illi carnis ius arbitriumque tributum est.
Huic igitur servit; quicunque est carnis amator
Immodicus, corpusque suum plus diligit aequo.
Corpora sunt huius; propter quod corpora semper

In vitium tendunt, animisque inimica repugnant,
Caelestis quoniam vis est et origo animorum,
Corpora sunt autem terrena, adversaque caelo.
Ergo hic Sarcotheus, mundo qui praesidet imo,
Caelestes homines, carnalia despicientes
Gaudia, virtuti addictos, animumque colentes,
Odit, persequitur, stimulat, premit, impedit, angit:
Ut solet insanus princeps, saevusque tyrannus
Infestus semper sapientibus esse bonisque.
Suspecta est etenim pravis odiosaque virtus.
Hostes quaeque suos odere, timentque caventque.
Atque ideo malus hic daemon incommoda multa
Obiicit his, quorum mens est sublimior, et qui
Caelicolûm sedes naturaeque abdita quaerunt.
Nollet enim agnosci: nam si bene cognitus esset,
Illum omnes scelerum patrem, nostrique cruentum
Carnificem generis detestarentur, et omnes
Odissent merito, ac maledictis insequerentur,
Crudelem, insanum, deceptoremque vocantes.
Proinde latet ritu loliginis, et sapientes
Exosus refugit, ne cognoscatur ab illis:
Non metuit talpas, at lyncea lumina vitat.
Sic fures etiam faciunt, omnesque scelesti
Oderunt lucem, ac tenebris laetantur opacis,
Ut sua non possint furta et malefacta videri.
Inde fit, ut, quoties adversi quid patiuntur
Mortales, rerum ignari, et caligine mentis
Oppressi, (namque errorum ignorantia ferme est
Cunctorum causa,) irati querulique, putantes
A summo sese vexari auctore bonorum,
Devoveant sanctum illius ac venerabile nomen:
Tunc malus exultat daemon, furtimque cachinnat,
Et gaudet se nesciri, et sua facta latere:

Et nocuisse tamen, sed non nocuisse videri.
Summi namque Dei est inimicus, et aemulus: a quo
Eiectus caelo, pressus claususque tenetur
Lunam inter terrasque graves, et regnat ibidem.
Quocirca, o miseri mortales, discite tandem
Quae vestri sit causa mali, tot tristia vobis
Unde fluant, et carnificem cognoscite vestrum.
Nempe hic Sarcotheus, nempe hic est qui cruciat vos,
Dulcia qui vestris damnis sibi gaudia quaerit:
Haud aliter, quam quum proles Mavortia, terris
Iam domitis, iucunda sibi spectacula caede
Quaerebat miserorum hominum, vel caede ferarum:
Ipse senator, eques, populus, diversa manebant
Per loca diffusi, ut lex praecipiebat Othonis.
Ecce theatralem ingressus gladiator arenam,
Aut alius, sua membra feris lanianda daturus,
Vel leo, vel tigris, vel quaevis bellua ludis
Opportuna aderat, delectatura Quirites
Morte sua, et fuso per vulnera crebra cruore:
Saepe aliis dolor alterius solet esse voluptas.
Quare pessime agunt, qui verbis turpibus audent
Irritare Deum summum, qui causa bonorum
Cunctorum est, a quo per se proprieque mali nil
Esse potest unquam, nisi contingenter: uti sol
Producit tenebras, quoties descendit ad imos
Antipodas, frigusque absente creatur ab igni:
Non tamen obscurus sol est, neque frigidus ignis.
Unde satis miror quosdam doctos alioqui
Asserere, offendi atque irasci, et sumere poenas
De nobis illud summum verumque bonumque,
Hinc bellum atque famem et pestem prodire putantes.

Offendi si posset enim mortalibus actis,
Quid quaeso in mundo foret infelicius illo?
Quoque die atque horae momento plurima fiunt
Crimina; ubique hominum blasphemia turpis in ore
Sentitur: certe poterit requiescere nunquam,
Nunquam laetus erit: neque erit Deus ipse beatus,
Si, quoties peccant homines, offenditur, et si
Iniustis hominum factis dictisque movetur.
Nimirum Deus offendi laedive nequit, si
Verum perspicimus. Nam adeo perfecta potensque
Ipsius est natura Dei, tantumque remota
Sordibus a nostris, ut nos distemus ab illo
Longius atque magis, quam a nobis distet asellus,
Quam musca aut pulex, et quicquid vilius his est.
Quomodo tam miseri et viles offendere tantum
Tamque potens numen, vel laedere possumus unquam?
Nonne impassibilis Deus est, penitusque doloris
Expers, atque ideo aeternus, semperque beatus?
Num decet irasci regem, si morio verbis
Indignis illum petat: an contemnere praestat?
Numquid cum puero decus est pugnare Giganti?
Praeterea quum sit sapiens, videatque futura
Omnia, dic quaeso, num debuit illa creare,
Quae sibi post nocitura forent, unde ipse doleret?
Nonne illum decuit, qui toti consulit orbi,
Consuluisse sibi? Vel dic, si offenditur: an vult
Offendi? Si vult, iam non offenditur, imo
Gaudet: si non vult, cur hoc permittit? An ipse

Non est omnipotens? Certe est, omnesque fatentur.
Deberet prohibere igitur; quod non facít: unde
Vult ratio, ut credam, nihil illum posse molesti
Sentire omnino, et tranquillam ducere vitam.
At dices: Si non offensa irascitur ulla,
Curramus proni in vitium, in scelus omne ruamus.
Non sic: sed nostris aures nunc arrige dictis,
Recludamque tibi iamiam penetralia veri.
Quando aliquis peccat, tunc sese abducit ab ipso
Fonte boni, rectum, lucem, pacemque relinquens.
Unde fit ut peccans ultro in sua damna feratur:
Quandoquidem talis natura est oppositorum,
Ut, quanto refugis magis atque recedis ab uno,
Ad reliquum tanto accedas magis atque propinques:
Sic fugiens peccando Deum, sese admovet ipsi
Sarcotheo: cuius postquam iuga saeva recepit,
Afficitur variis poenis, iussuque tyranni
Nunc hoc nunc illo torquetur saepe dolore.
Non impune igitur cuiquam peccare licebit:
Quamvis nullorum possit Deus esse malorum
Causa, (ut iam dictum est,) per se, proprieque: sed ultro,
Qui peccat, ruit in poenam, et sua damna requirit,
Carnificique miser cruciandum se exhibet ultro.
At dubia hinc duo consurgunt satis ardua. Nam si
Peccare est nobis nostrorum causa malorum,
Cur saepe iniustus, sceleratus, et impius, omnem
Laetus agit vitam, et laudato funere finit?
Contra, vir bonus atque pius, mala plurima vivens

Sustinet, et tandem miseranda morte recedit?
Praeterea supra ostensum est, planeque probatum,
Non culpa aut meritis nostris contingere nobis
Vel bona vel mala, sed cuiusdam numine divi,
Qui mare, qui terras, quique aëra possidet imum.
Quomodo nunc igitur mihimet contraria dico,
Et mea nunc discors secum sententia pugnat?
Quisquis es, o lector, poteris dignoscere verum,
Atque tuo tenebras animo procul ire videbis,
Si praebere aurem nostris dignabere dictis.
Ergo duplex scito esse bonum, vulgi ac sapientum:
Sicque malum duplex. Atqui sententia vulgi
Deterior semper: nam crassi hebetisque cerebri est,
Iudicioque caret. Propter quod corporis et quae
Fortunae bona sunt, sola haec miratur et optat:
Ast animi bona vel nescit, vel frivola credit.
Contra autem sapiens, animi bona sola requirit,
Caetera despiciens. Quare sumus ante secuti
Iudicium vulgi, et vulgi de more locuti:
Nunc vero a vulgo sententia nostra recedit,
Deque bono atque malo sapientum dicta probamus:
Sic non dissideo mecum, aut contraria dico.
Tali igitur pacto asserimus, bona nulla scelestis,
Et iustis mala nulla quidem contingere posse.
Quod clare ostendam, et clara ratione patebit.
Primum hoc scire opus est, vitium quodcunque scelusque
Esse animi quendam morbum: nec corpore solo
Aegrotant homines; animus quoque vulnera sentit;
Nec leviora quidem, quam corpus. Quilibet ergo

Improbus, est aeger: quippe illi est aegra voluntas,
Iudiciumque aegrum, propter quod noxia praefert
Utilibus, miser, et praeponit turpia honestis.
Quod si non aegra est illi mens atque voluntas,
Improbus esse nequit: sed erit iustusque piusque:
Hoc etenim solo discrimine distat uterque.
Ac veluti totum corpus male languet, ubi ullo
Haec duo laeduntur morbo, cor atque cerebrum:
Sic, heu, sic animus totus male languet, ubi ullo
Haec duo laeduntur vitio, mens atque voluntas.
Utque cibus suavis stomacho languente videtur
Insuavis, prodestque nihil, neque competit aegris:
Sic animo languente, boni nihil esse scelestis,
Nil prodesse potest. Quod sic verum esse docebo.
Est aliquis legum iurisque utriusque peritus,
Sed vafer, iniustus, cupidus, contemptor honesti:
Quid sua quaeso illi prodest doctrina? boni quid
Inde habet? Heu miseros fallit, spoliatque clientes,
Atque alios multos laedit. Doctrina scelesti
Est gladio insani similis. Nam semper abuti
Improbus ipse solet rebus, quas possidet: unde
Fert aliis damnum, nomen sibi turpe, odiumque:
Quasque serit spinas, pedibus saepe excipit aegris:
Vel saltem metuit, quos laedendo efficit hostes.
Ergo bona illius dicenda scientia, multis
Quae nocet, ut saevus coluber, neque parcit habenti?
Sic de aliis dico doctrinis, quas habet ipso
Improbus: esse bonae simili ratione negantur.

Sed malus est dives, gemmis auroque refertus:
Divitiaene bonae illius? Non. Dic mihi, quare?
Ecce ego iam dico, quia turpiter utitur illis.
Scorta alit, ignavamque gulam lenasque dolosas
Conducit, pretio pueros corrumpit avaros:
Aggreditur donis, si qua est paupercula virgo:
Utque sibi indulgens, quodcunque libido suasit,
Efficiat, leges hominum pariterque deorum
Iusque piumque nihil curat. Quodsi sit avarus,
Heu quid non audet sceleris! Lupus iste, cruento
Ore furens, nulli non insidiatur ovili:
It praeceps, quocunque rapit scelerata cupido.
Intolerabilius nil est, quam dives avarus,
Quam stultus locuples, quam fortunatus iniquus.
Aut igitur pecudum ritu carnalia tantum
Gaudia sectatur, sibi noxius atque crumenae,
Aut, parto nimium parcens, fit Tantalus alter.
Congregat, et nescit, cui congreget: utque solet sus,
Non sibi, sed multis aliis, sese ipse saginat,
Qui mox diripiant longo cumulata labore.
Unde patet, non esse bonas, quascunque scelestus
Divitias habet. — At, si sit robustus et acer,
Quid faciet? Crebro rixabitur, et violentus
Nunc hunc nunc illum laedet; plerumque sequetur
Militiam, aut latro fiet, quia more ferarum
Crudelis, caede atque alieno sanguine gaudet:
Arma et bella ferox, sceleris, non laudis amore,
Diliget: unde suis damnum feret atque pudorem.
Corporeae vires, mente ac probitate carentes,
Heu quam saepe nocent homini, quam tempore parvo
Durant, quam raro ad primam venere senectam

Sed quid opus multis percurrere singula verbis?
Haec possunt exempla satis bene pandere verum.
Nunc operae pretium est solerti inquirere cura,
An iustis sanctisque mali contingere quicquam
Possit, ut a multis dici credique videmus.
Ardua res certe: tamen hanc audacter adibo,
Fretus ope Aonidum, et Cirrhaei numine vatis.
Principio quisquis bonus est, sit sanus oportet
Mente animoque, licet gravis aegro in corpore languor
Saeviat, et vario vexentur membra dolore:
Ne rectum illi iudicium, neu recta voluntas
Deficiat. Namque his sine vir bonus esse piusque
Nemo potest: duo virtutis fundamina sunt haec.
Talis homo quaecunque tenet, recte utitur illis:
Atque ideo bona sunt doctrina, pecunia, vires
Illius, et demum quae possidet omnia: namque
Maxima pars rerum bona vel mala fertur ab usu.
Et si cura hominum diis immortalibus ulla est,
Praecipue hi debent iustosque piosque tueri:
Quod si non facerent, divi ratione carerent,
Nec sacris essent digni, nec thure, nec aris.
Quare non video, qua laedi parte bonus vir,
Quidve mali vel mente pati vel corpore possit:
Quum Deus hunc amet et foveat, dextraque potenti
Propugnet, tutumque omni discrimine reddat.
Nam quis non iuvet, aut quis non tueatur amicum,
Quandocunque potest, si vere diligit illum?
Sed tamen interdum iustus miser esse videtur,
Pauperiemque pati, et morbos casusque sinistros:

Quum non sit vere iustus, sed hypocrita; quales
Invenies passim multos, qui pelle sub agni
Vipereum celant virus, moresque luporum,
Et stolidos ficta virtutis imagine fallunt.
Proinde Deus, cui corda patent, arcanaque mentis,
Hunc non custodit, nec amat: nos pectore crasso
Et cerebro insulso, decepti ab imagine recti,
Tunc iustum mala multa pati, et miserum esse putamus.
Heu quam saepe hominum falsa et stulta inveniuntur
Iudicia, et quam mens humana est nescia veri!
Quisque sibi placet, et sapiens sibi quisque videtur.
Hinc risum excutimus superis, hinc plurimus error.
Esto tamen, iustus morbos patiatur, agatque
Despectam in tenebris et paupertate pudenda,
Eiectus patria, vel clausus carcere, vitam,
Atque aliis etiam vexetur casibus, esto:
Propiereane malum patitur? Non, quippe ferendo
Talia, fit melior, fit clarior: omnia iusto
In melius cedunt, iussu Iovis; utque medentes
Saepe aloen aegris adhibent, succosque molestos,
Quo fiant validi, et pulso languore resurgant:
Sic plerumque Deus iustos exercet, ut ipsos
Excitet, atque magis virtuti incumbere cogat.
Utque homines reddit stultos pravosque voluptas:
Sic dolor ad mentem revocat, vitiumque coercet,
Criminibus frenum, calcar virtutibus addit.
Nonne vides, igni fieri pretiosius aurum?
Uberiusque solum praeduri dente ligonis?

Et putrescere aquam, quae non fluit? Aspice ferrum:
Pulchrius est usu, cessans rubigine sordet.
Multa igitur sunt, quae, adversis agitata, nitescunt:
Praesertim virtus, quae in rebus clarior atris
Perspicitur, velut in tenebris magis enitet ignis.
Quare aut nil prorsus patitur bonus et pius, aut, si
Quid patitur, parit haec illi patientia lucrum,
Fertque illi, sit amara licet, medicina salutem.
Et ne quis fortasse putet me fingere nugas,
Res eadem, quae uni prodest, quandoque venenum
Est alii. Sic nonnullis sunt noxia vina,
Atque caro: sic nonnullis absinthia prosunt:
Sic calor ipse nivem, ceram, glaciemque resolvit;
Argillam contra durat: sic talia multa
Diversos pariunt diverso in corpore foetus.
Et quoties iisdem verbis hic ridet, at ille
Contra tristatur, vel mota bile tumescit?
Non eadem cunctis eadem sunt: Bacchus acescit
Egregius, si tu vitiosa in dolia mittas.
Nimirum sanis sunt omnia sana: sed aegris,
Quae bona sunt, quandoque nocent, letumque minantur.
Sic ergo (ad nostrum ut redeam) mala corporis, atque
Spicula fortunae sunt perniciosa scelestis;
Expediunt vero iustis, prosuntque nocendo.
Sufficiant hac dicta tenus: iam claudere librum
Musa iubet, Chironque vocat, qui scribere mores
Humanos cupit, et sacraria pandere vitae.
Quocirca est operaepretium, me linquere cantus
Aonios, tacitumque sacris requiescere silvis,
Pieridumque tholo citharam suspendere, donec

Tempora praetereant haec pessima, tempora multum
Deploranda, quibus procerum discordia totam
Nititur Italiam bello vastare superbo.
Unde suos queritur direptos Roma penates:
Narnia, Ticinum, Melfis sensere ruinam:
Unde et Parthenope, Sirenis clara sepulchro,
Nunc sua Gallorum manibus pomaria cernens
Vastari, heu tristis gemit ad Sebethidas undas.
Quid memorem visae caelo miracula flammae
Vincentis splendore diem? tristesque locustas
In morem nebulae nitidum praetexere solem,
Et teneras avido segetes abrodere morsu?
Quam multas miseranda fames, miserandaque pestis
Civibus exuerit, vacuasque reliquerit urbes?
Quot loca diluviis prope desolata videntur?
Heu mihi quam iustas de nobis numina poenas
Sumunt! Nam sceleris quid non committimus? aut quid
Iustitiae est usquam? quis amor cultusque deorum?
Relligio aucupium facta est: caelestia venum
Omnia nunc dantur; violantur sacra profanis
Lenonum manibus: tamen haec spectantque tacentque
Magnifici reges: et Christi prorsus honorem
Nil curant: sic nos miseros idola gubernant?
Ergo ibo interea, et Parnassi in rupibus altis,
Donec Musa iterum iubeat me exire, latebo.

LIBER IX.

SAGITTARIUS.

Argumentum. Abripitur poeta in coelum, ubi spectat Lunae incolas, arrogantiae osores; dein animarum judicium. Disseritur de origine mali in corpore quaerenda et in ignorantia boni, unde stultitia et scelus veniat, quibus animae ad voluptatem, avaritiam et superbiam detrahantur. Accedere dolos daemonum, quorum duces conspicit, ab oriente sole Typhurgum, Aplestum ab occidente, ab Septemtrione deum Luxuriae, Philocreum, et a meridie daemonem Invidiae, Miastora; in medio autem summum omnium, Sarcotheum. Dividuntur homines in bonos, prudentes, astutos, stultos, et insanos. Quaeritur an via detur perversis ad meliora redeundi, agiturque de cultura et sapientia vera, bonaque institutione, de dei cultu, angelorumque; quos esse docet. Deinde justitiam esse colendam, voluptatem fugiendam, idque mature, sicut et avaritiam, superbiam, iram: colendamque patientiam.

Lucescit iam, Musa: satis requievimus antris
Castaliis: agedum, plectro citharaque resumpta,
Effice concordes nervos, solitoque favore
Antiquum cane Diva melos. Bona carmina menti
Sint tibi, quae quondam blandus dictabat Apollo
Laurifera in silva, Permessi ad fluminis undam.
Nos vocat ecce alius labor haud inglorius: alta
De specula, et summo Parnassi vertice, mores

Spectemus varios hominum, vitamque notemus.
Iam medium mea cymba fretum tranaverat, et iam
Canebant gelidis silvarum summa pruinis:
Quum mihi nescio quis Deus adstitit, et procul atram
Expulit affulgens divino lumine noctem.
Tunc scopulum quendam aspexi, qui vertice nubes
Exsuperans, late coelum spectabat apertum,
Difficilis primo accessu: namque aspera circum
Saxa arctam fecere viam, plenamque laboris,
Imaque cinxerunt silvestres undique dumi:
Mitior in medio: quantumque accedit ad arces
Aethereas propius, tanto clementius idem
Praebet iter surgens, scopuloque Theorea nomen:
Illuc me Genius duxit meus; utque cacumen
Venimus ad superum, plana et plena omnia vidi
Deliciis miris: quas si mea lingua referre
Nunc velit, antipodas citius sol ibit ad imos,
Et nox humenti terras velabit amictu.
Dum moror, et miror latos laetosque sagaci
Mente locos, vox ecce polo delapsa supremo,
Flecte (inquit), Stellate, genu, regemque precare
Caelicolûm supplex, cuius sine numine frustra
Carpere delicias scopuli conaberis huius.
Ergo humilis venerare Deum: favor omnis ab alto
Defluit in terras: nihil est mortalibus aegris
Vtilius, quam caelestem sancteque pieque
Orando sibi quaerere opem, et cognoscere divos.
Talibus auditis, facie manibusque supinis,
Et genibus flexis, effudi has pectore voces:
Magne pater divûm, mundi suprema potestas,
Quo nihil esse potest nec fingi maius, ab omni
Corporea stans mole procul, tamen omnia fingens

Corpora, vel prorsus mutari nescia, vel quae
Temporis anfractu longo labefacta fatiscunt:
Principium sine principio, fons, unde bonorum
Effluit omne genus, naturae rector et auctor,
Omnia comprendens, at non comprensus ab ullo,
Maiestas immensa, bonum, sapientia, vita,
Ordo, decus, finis, mens, verum, lux, via, virtus:
Nusquam habitans, et ubique habitans: immobilis, et dans
Assidue motum cunctis: a quo omnia, et in quem
Omnia, per quem etiam sunt omnia: semper eadem
Conditione manens, nullo mutabilis aevo:
Maxima causarum, quae certa lege revolvens
Sideream molem, fatorum iura gubernas:
Rex regum, cui mille adstant, et mille ministrant
Agmina divorum laetantum hymnosque canentum,
Lucis in immensae campis, extra extima mundi
Moenia, ubi est veris sedes aptissima rebus:
Te colo, te veneror, te nunc reverenter adoro,
Atque precor supplex, ut me spectare benigno
Digneris vultu, vocemque audire precantis.
Mitte tuae lucis radios mihi, pelle tenebras
Oppressae (heu) nimium moribundo in corpore mentis.
Da rectam reperire viam, ne noxius error,
Vanaque credulitas, et opinio caeca trahat me
Praecipitem in salebras rerum et contagia vitae.
Nam sine te ingenium mortale, humanaque virtus,
Dum se tollere humo sperat, velut Icarus olim
Disiuncta compage ruit, pennisque solutis:
Nec potis est sine te occulti penetralia veri
Cernere, nec qua parte salus aut arte petatur.
Largire ergo mihi, Rex o dignissime regum,

Ut te cognoscam, et placeam tibi: deinde sciam me,
Quid sim, qua in terris causa productus, et unde
Huc veni, ac tandem quo vita functus abibo:
Quid mihi dum vivo sit agendum, sitque cavendum:
Ut quum finierit Lachesis mea fila, diesque
Ultimus abdiderit membra haec exhausta sepulcro,
Mors fiat mihi grata quies, portusque salutis.
His dictis, iterum nostras vox impulit aures:
Placasti aethereum numen, votisque litasti:
Esto animo, Stellate, bono: tibi posse manere
Hoc datur in scopulo, et caelestes carpere fructus.
Confestim his dictis tacuit, nihilque addidit ultra.
Ast ego sensi animo magnum accessisse vigorem,
Atque oculis lumen, quo latius omnia coepi
Cernere, et antiquum superabam Lyncea visu.
Mox me sensi etiam vento ad crystallina caeli
Convexa extolli blande, sursumque levari,
Alitis in morem Vulcania tela ferentis,
Discussura polum tonitru flammisque coruscis,
Quandocunque Iovem mortalia facta lacessunt.
Iamque propinquabam lunae, portasque videbam
Partim auro insignes, partim candore nitentes
Argenti puri. Ingredior, visu omnia lustrans.
Ecce mihi occurrit venienti forte Timalphes,
Egregius iuvenis forma, et virtutis honore;
Quem Iove diva Arete quondam est enixa parente.
Hic me quamprimum agnovit (nam matre iubente
Multa diuque alias fuerat mecum ipse locutus)

Utque salus dicta est nobis ultroque citroque,
Admirans me multa rogat: mox ducit in urbem
Ingentem, quantam terrarum non habet orbis:
Moenia surgebant solido ex adamante, sed ipsa
Propugnacula erant flammanti extructa pyropo.
O quae illic, quanta, et quam pulchra palatia vidi,
Templa, theatra, fora, et magnarum strata viarum,
Cuncta ex argento, atque auro, gemmisque beatis!
Longe plura etiam vidi pulcherrima ibidem;
Singula sed nequeo memorare, et singula quamvis
Possem, dii nolunt memorari singula vulgo.
Mirabar populum ingentem, innumerosque per urbem
Vestibus indutos niveis incedere cives;
Serta quibus comptos cingebant florea crines.
Laeti omnes, manibus gestabant lilia, et hymnos
Menarchi memores lunaria regna tenentis,
Gutture dulcisono et concordi voce canebant:
Menarchum ingeminant, Menarchum carmine laudant,
Garrula Menarchum referebat saepius Echo.
Arcadas hic domuit felici Marte Gigantes,
Ut mihi tunc retulit fido sermone Timalphes.
Namque ait, Arcadiam totam sine montibus olim
Planitie ingenti campos habuisse patentes,
Terribilesque illud regnum tenuisse Gigantes,
Maenalon et Pholoen, et amantem lustra Lycaeum,
Gestantemque humeris aprorum terga Erymanthum,
Et flagrantem odiis in caelicolas Cyllenen:
Qui primi ante alios nativo robore freti,

Turpia sunt ausi convicia dicere lunae:
Se prius esse illa genitos, et nobiliori
Stemmate conspicuos, ideoque in sede locandos
Atherea magis, et divorum nomine dignos.
Quin etiam insani struxere ad sidera turrim,
Majorem, Nemrothe, tuâ, ferroque recurvo
Ter sunt conati de caelo evellere divam,
Sanguineam vultu, mortaliaque arma timentem.
Ter Menarchus eos multa vi reppulit, et ter
Expressos nigro Saturni e gramine succos
Iniecit miseris, virusque per ossa cucurrit.
Obriguere illi extemplo, victique dolore
Informes liquere animas, quas Tartarus imo
Excepit fundo, cruciandas omne per aevum:
Corpora sed valido penitus labefacta veneno,
Membrorum molem in montes vertere superbos,
Mutataque suum nomen tenuere figura.
Unde huius facti memores, tantique triumphi,
Solenni pompa celebrant pia festa quotannis
Lunicolae, regemque suum venerantur ovantes.
Progressi inde arcem petimus, quae tota nitebat
Auro gemmarumque coloribus intertextis:
Hanc nulli fas est mortali intrare, meus dux
Inquit: proinde foris stetimus, spatiumque per amplum
Ingentis plateae diversa e parte videmus
Adventare animas, consistereque ante tribunal
E regione arcis positum, et mira arte paratum.
Illic iura dabant animis, alteque sedebant,
Crimina censentes, nec non benefacta notantes,
Quae quisque in terris vivendo gesserat olim,
Tres Iovis et Doxae nati, Telescopus, atque
Dorophonus, semperque volens sibi recta Philorthus.
Hi merita et culpas aequata lance videbant,

Arbitrioque suo paucos ascendere ad astra,
Innumeros vero ad terram descendere rursus,
Complures etiam in luna perstare iubebant.
Obstupui tacito obtutu, tandemque locutus,
Dic, bone dux, mihi quaeso, inquam, si tartara in imis
Sunt latebris terrae (ut perhibent) centroque propinquis,
Atque animas illuc vectas post corporis usum
Aeacus et Minos et terrificus Rhadamanthus
Iudicat, et meritas poenas aut praemia confert,
Cur eadem hic fieri video, repetique peracta
Iudicia, expendique iterum mortalia facta?
Ille autem, humanam mentem (respondit) opaco
Carcere membrorum clausam, ignorantia et error
Opprimit, et longe oppressam per devia ducit.
Hinc hominum genus in nugas et somnia pronum est;
Et procul a vero, nisi quis Deus adsit, aberrat.
Non mirum est igitur, si vestri multa poetae
Falsa canunt, quoniam paucis via cognita veri est.
Tu tamen haec memori mysteria pectore habeto:
Omne quod est supra lunam, aeternumque bonumque
Esse scias, nec triste aliquid caelestia tangit:
Quicquid vero infra lunae convexa creavit
Omniparens natura, malum est, mortisque severas
Perpetitur leges, et edaci absumitur aevo.
Haec loca disiungit medius lunae orbis, utrique
Mundo interiectus, coeli confinia servans.
Ergo ubi terrenos artus liquere feruntur
Huc omnes animae, atque ipsis commissa fatentur

Iudicibus: quorum iussu loca certa suisque
Moribus apta petunt, et habent sua praemia in illis.
Quanto quaeque magis vitiorum faece gravata est,
Tanto etiam magis ad centri loca turbida tendit.
Contra quo melior quaeque est ac purior, hoc se
Altius attollit, summoque propinquius orbi.
At quibus aequa boni est animis mensura, malique,
Hic remanent, habitantque diu lunaria regna:
Donec post multos longaevi temporis annos,
Aut lapsae in vitium rursus terrena revisant,
Aut bene purgatae aethereas mittantur ad arces.
Haec ait. Ast ego tunc, Cur tam paucae ardua (dixi)
Astra petunt animae, et summo potiuntur Olympo?
Cur sic in vitium pronae labuntur, et ipsam
Virtutem fugiunt miserae, lucique tenebras
Praeponunt? cur foeda magis quam pura sequuntur?
Unde illis tantus furor, et tam caeca voluntas?
Tunc ita respondit nobis Areteius heros:
Et cupio, et fas est tibi me recludere multa,
Iudice te, pulchra, et scitu dignissima, quando
Non te huc advenisse reor sine numine divûm,
Et divi haec te scire volunt, ad limina quorum
Nemo venire potest vivus, nisi vectus ab illis.
Ergo audi, et, quaecumque loquar, fac mente reponas.
Sed prius hinc operaepretium est secedere paulum.
Ivimus, atque alta in specula consedimus ambo,
Unde maris terraeque orbem spectare licebat.

Tunc has divino depromsit pectore voces:
Esse malae per se nequeunt, nec sponte suapte
In vitium tendunt animae, quarum aethere ab alto
Est genus, et quarum divino e semine origo est:
Nec prava esse potest per se natura animarum,
Quas Deus ipse creat, quo nil auctore mali fit:
Sed sunt quaedam aliae causae, quae in tartara caeca
Detrudunt miseras, et multo crimine foedant:
In primis vero corpus: nam carceris instar
Est animae, quam dum membrorum nexibus arcte
Implicat, athereae mentis suffocat acumen,
Haud secus ac intus positam vas fictile flammam,
Et nebulae nitidum obducunt Hyperionis orbem.
Tunc anima ipsa subit cunctarum oblivia rerum,
Tunc bibit infernam Lethen, rasaeque tabellae
Efficitur similis, quam dextera nulla notavit.
Ergo ita captivam, et moribundo in carcere clausam,
Mille quidem illudunt pestes, mille undique monstra
Oppugnant, quaque arte valent evertere tentant.
Qualis viminea dum forte quiescit acanthis
In cavea, mulcens vario sua fata canore:
Ad quam prorepit summisso corpore fallax
Aelurus, miseramque infestans undique terret,
Venator murum aelurus, volucrumque peremptor.
Illa autem, metuens rabiem praedonis, in omnes
Obvolitat partes, ac se fugitando tuetur.
Interea alter adest hostis, similique furore
Attonitam infestat, donec per latius aequo
Unguibus immissis prensam extrahit intervallum,

Et solito extractam mandens cum murmure glutit.
Talis diverso hinc illinc urgetur ab hoste
Infelix anima, et fugiens haec retia, in illa
Incidit, humano dum corpore clausa tenetur.
Nescit enim quid agat, quo se retrahatve feratve,
Et decepta boni specie velut ebria nutat.
Unde nisi auxilio monitoris, et arte docentis
Paulatim in lucem e tenebris ducatur opacis,
Deteriora petit semper, meliora refutans.
Prima igitur labes animae, et contagio prima,
Praecipuumque malum, quod culpa corporis illi
Evenit, est veri atque boni ignorantia, de qua
Iudicium falsum exoritur: quae maxima pestis
Humano est generi, de qua duo monstra creantur,
Stultitia atque scelus: sed ab his mala cuncta duobus
Proveniunt, quaecunque homines patiuntur aguntve.
Quippe omnes peccant, vel quod bona falsa sequuntur,
Stultitia monstrante viam: vel quod scelus illis
Immittit stimulos, quibus in facta impia aguntur.
Propterea recte aut stultus dici, aut sceleratus
Ille potest, quisquis peccat ratione relicta;
Verum in parte animae quae concupit, ipsa recedit
Stultitia, atque illic habitans tentoria fixit:
In parte autem alia quae irascitur, est scelus, armis
Terribile atque dolis, et letiferis aconitis.
Hi duo sunt reges magni, et magna agmina ducunt
A tergo; humanumque genus populatur uterque.
Ambo etenim veri expertes, falsoque creati
Iudicio, (ut dictum est) animas in carne sepultas,

Naturaeque suae immemores, ac lucis egentes,
In tria stagna Erebi et mortis ducuntque trahuntque:
Quorum unum fertur limosum, illique Voluptas
Praesidet: ast aliud spinosum dicitur, in quo
Regnat Avaritia, et lucrandi effraena cupido:
At reliquo est nomen fumoso, cuius habet ius
Imperiumque tenet sitibunda Superbia honoris.
In tribus his stagnis animarum maxima toto
Turba perit mundo, haec illis immensa ruina est:
Nam quaecunque undis merguntur talibus, illas
Perdit amor carnis fugitivorumque honorum:
Nec se ultra agnoscunt, caelique oblivia potant,
Usque adeo, ut vitam, praeterquam corporis, ullam
Esse negent, seseque aboleri in funere credant.
O viles crassasque animas, et ab aethere prorsus
Aversas, nil egregium et sublime putantes,
Sed pecudum more in terras tantum aspicientes!
Sunt et causae aliae, propter quas efficiuntur
Pravae animae, unde malis multis iure afficiuntur.
Namque ubi densantur nubes, pluviaeque creantur,
Et venti horrisono concursu fulgura gignunt,
Illic pravorum sedes est daemoniorum,
Quorum opera fiunt pestes, insanaque bella,
Et tempestates, terra pelagoque furentes.
Horum astu, suasu, hortatu, impulsuque doloque,
Turba ignara hominum ruit in turpissima quaeque
Flagitia: hinc recti, hinc obliviscuntur honesti.
Sed quoniam tentatores et daemonas istos

Perversos paucis concessum est posse videre,
Pauci ideo credunt usquam reperirier illos:
Imo aliud nihil esse putant quam nomen inane
Plerique, ac veluti aegrotorum insomnia rident.
Tu tamen hunc abs te errorem propelle, meisque
Crede, fidemque adhibe (nam sunt verissima) dictis.
Utque scias melius, nullas me fingere nugas,
Iamiam oculis faxo propriis tute omnia cernes.
Sed prius hic tentare opus est Thaumantida votis,
Quae mandata solet Iunonis ferre per auras,
Dissipet ut vento nubes, caelumque serenet,
Impediat ne te spectantem turbidus aer.
Ergo Irin supplex tali sum voce precatus:
Iri, decus caeli, vario spectanda colore,
Quae nube ingentem roranti porrigis arcum,
Adversoque sinu radiantis lumina Phoebi
Excipis, absorptasque ad nubila convehis undas:
Iri, hominum stupor, et Iunonis nuntia magnae,
Thaumantis vere proles miranda vetusti,
Redde precor nobis pulsa caligine clarum
Aethera, et Aeolio imbriferos pulcherrima claude
Carcere diva Notos, proque his permitte serenos
Stellantis caeli Boream percurrere campos.
Continuo his dictis Septem de parte trionis
Emicuit Boreas, et siccis flatibus omnem
Aëra purgavit late, purumque reliquit.
Post haec nescio quo irrorans mea lumina succo
Dux meus, aspice, ait; iam mundi arcana videbis.
Pandite nunc vestros fontes, vestra antra, sorores,
Quae iuga lauriferi Parnassi excelsa tenetis,

Et mihi (namque opus est) date centum in carmina linguas,
Ut possim aëreos reges populosque referre,
Ludificatores hominum, scelerumque magistros,
Qui assidue vexant mortalia cuncta, suisque
Artibus humanas tradunt in tartara mentes.
Hic, ubi puniceo coniux Tithonia curru
Oceano emergit primum, primumque nitescit,
Nocturnas abigens rubicunda luce tenebras,
Ingentem vidi regem, ingentique sedentem
In solio, crines flammanti stemmate cinctum.
Pectus et os illi turgens, oculique micantes,
Alta supercilia, erectus, similisque minanti
Vultus erat, latae nares, duo cornua lata,
Ipse niger totus: quando nigra corpora pravis
Daemonibus natura dedit, turpesque figuras.
Dens tamen albus erat, sannae albae utrinque patentes,
Alae humeris magnae, quales vespertilionum,
Membranis contextae amplis, pes amplus uterque,
Sed qualem fluvialis anas, qualemve sonorus
Anser habere solet: referebat cauda leonem.
Nudus erat, longis sed opertus corpora villis.
Multa illi adstabat turba, innumerusque satelles
Circum aderant longe lateque, quot agmina Xerxen
Non habuisse puto, peteret quum Marte Pelasgos
Infelix, vix inde fuga rediturus inermi.
Quisque suis uncum manibus, follemque tenebat:
Folle quidem ut capita inflarent, ventoque replerent
Illorum, quibus aut magnas fortuna dedisset
Divitias, vel quos doctrina, robore, forma,
Nobilitate, aliis multis praestare viderent:

Unco autem, ut quos implessent petulantibus auris
Iam satis atque super, fumosa in stagna tumentes
Pertraherent, praedam ranis colubrisque futuros,
Atque aliis, habitant illo quae gurgite, monstris.
Regi huic (quem dixi) nomen fuit estque Typhurgo.
(Sic etenim aiebat declarans cuncta meus dux.)
Post haec, occiduas qua Titan vergit in undas,
Et prono curru extremis impendet Iberis,
Sollicitam direxi aciem, similemque priori
Prospexi regem sublimi in sede locatum,
Aplesto cui nomen erat: populosque regebat
Spirituum innumeros, solis quoscunque cadentis
Fert regio, atque plagis quicunque morantur in illis.
Dipsada quisque manu daemon gestabat et uncum.
Tunc Iovis atque Aretes natus, Viden, inquit, ut ipsos
Quisque suum irritent angues, digitisque lacessant?
Ut morsu graviore petant, graviore veneno
Inficiant terrenûm hominum vilissima corda?
Nam qui pestiferi laeduntur vulnere dentis,
Amittunt mentem miseri, et caelestia prorsus
Despiciunt, tantaque siti vexantur, ut unquam
Expleri nequeant, frustraque bibendo laborent.
Dumque ita nequicquam semper sitiuntque bibuntque
Immemores mortis, sortis, caelique, suique,
Ecce adsunt diris armati daemones uncis,

Abripiuntque illos, et adhuc sitientia figunt
Guttura spinosi stagni mergenda sub undas.
Illic innumeris poenis plectuntur, et illic
Plurima monstra latent, praesertim plurima hirudo:
Morsibus assiduis quorum noctesque diesque
Intolerabiliter cruciati, denique reddunt
Quem vivendo aliis olim extraxere cruorem:
Nec tales minuunt longissima saecula poenas.
Ergo hic rex facit, et punit quos fecit avaros.
His dictis, converti oculos ad frigida mundi
Sidera, qua geminam noster polus aspicit arcton,
Et sua semper agit circum sarraca Boötes.
Illic regem alium video, innumerasque malorum
Spirituum turbas, Aquilonia regna colentes,
Gestantesque hamos manibus. Tunc dux meus inquit:
Rex hic, qui gelidis Boreae dominatur in oris,
Luxuriae atque gulae est princeps, idemque Philocreus
Nomen habet, non fraude aliis neque viribus impar:
O quantum noxae caecis mortalibus affert!
Namque hamis, quos ipse vides, dulcem inserit escam,
Infectam tamen occulto Stygioque veneno;
Hisque capi iubet insulsos, stagnique lutosi
In vada nigra trahi captos, et gurgite mergi.
Qui mox mutati in brutorum corpora, fiunt
Porci, asini, tauri, vulpes, ursique, lupique,
Atque alia, humanae quae sunt expertia mentis.
Nec satis hoc, vespis, crabronibus, et scarabeis
Torquentur miseri assidue, quae plurima in illis
Obvolitant ripis animalia, ibique morantur.
Talibus oblectant placantque Philocrea poenis,

Gaudia qui carnis, spreta virtute, sequuntur.
Haec ait. Ast ego, qua vertex declivior Austrum,
Nubiferumque Notum gignit, genitumque per oras
Anguiferae Libyes, spatia in contraria mittit,
Prospiciens visu intentô, quanta agmina cerno,
Et quantos passim conventus daemoniorum,
Hinc atque hinc nigris alis per inane volantum!
Rex erat in medio magnus, magnaque corona
Insignis, qui torva acie, vultuque maligno
Vibrabat stridens linguam patulo ore trisulcam,
Vipereum in morem, et virus saniemque vomebat:
Qualem muraenae coluber stimulatus amore,
Gaudia coniugii metuens temerare veneno,
Effundit summo in scopulo, effusamque reponit
Cautibus in rigidis, mox saltu praecipitem se
Deiicit in medias sinuosi fluminis undas,
Sibilaque ingeminans caram vestigat amicam:
Illa, sono audito, confestim occurrit amanti,
Multiplicique ambo coniungunt corpora nexu.
Ast ubi iam Veneris tandem est expleta voluptas,
Emergit laetus coluber, pestemque relictam
In scopulo repetit prudens, suaque arma requirit:
Quae si amota videt, vel proculcata, dolore
Afficitur tanto, ut moerens, vitamque perosus,
Terque quaterque caput saxis illidat acutis,
Donec morte animam et curas simul exuat omnes.
Iste igitur rex talis erat, talesque videbam
Esse suos populos: plerumque est regis imago
Vulgus, et ad mores accedere principis optat.
Dextra erat ipsorum fallaci armata dolone,
Lividaque ora, atri dentes, spumosaque labra:

Regem hunc Invidiae esse patrem dominumque Timalphes
Aiebat referens, ipsumque Miastora dici,
Quo instigante sui mortalia corda ministri
Tartareis implent spumis: tunc improba pestis
Diffundens sese, totos contaminat artus:
Praesertimque oculos angit, ne prospera ferre
Alterius possint, intabescantque videndo.
Postremo infixis per terga dolonibus, aegras
Extrudunt animas, triplici quas gutture mandit
Cerberus, et mansas aconita in tristia vertit:
Corpora scorpiones fiunt, et acumine caudae,
Quamvis blanda illis videantur brachia, laedunt.
Sed tu iam medias contemplare aëris oras,
Sarcotheumque vide, qui rex est primus, et idem
Pessimus. Hunc alii reges metuuntque coluntque:
Huic servit quicquid tenet orbis daemoniorum;
A quo ceu quodam centro genus omne malorum
Emicat, ut radii solis de corpore manant.
Aspexi hunc igitur, saevum horribilemque superbo
Extantem solio, scelerataque sceptra tenentem.
Sanguineae cristae huic surgunt, et cornua septem
Erecta, et totidem ingentes referentia turres.
Auribus atque oculis lucent, et naribus ignes,
Oraque fumosas evolvunt grandia flammas.
Heu quot habet secum comites, quantasque phalanges
Instructas telis et bombiferis tormentis
Iste tyrannus agit, tanquam perfringere caelum
Vellet, et aetherea superos depellere ab aula.
Tunc mihi ductor ait: Fuit hic pulcherrimus olim,
Supremoque Iovi carissimus: at mala mentis

Conditio, et laetis cognata superbia rebus,
Attulit exitium misero. Par namque volebat
Esse Deo, cupiens aequalem sedis honorem.
Proinde relegari meruit: iussusque Michael
Constituit certos illi inter nubila fines.
Saepe tamen priscae laudis, veterumque bonorum
Non oblitus adhuc, et spe delusus inani,
Bella movet superis, coelumque irrumpere tentat:
Hinc fragor, hinc tonitrus, metuendaque fulmina fiunt,
Horrificique ignes nigranti nube coruscant:
Terrentur pecudes, humanaque corda tremiscunt.
Sed furit incassum, et vexat labor irritus illum,
Nec potis est ultra aethereos intrare penates:
Quique prius lucis lator, dicique solebat
Lucifer, est nunc noctis amans, gaudetque vagari
Per noctem, lemures secum, et phantasmata ducens:
Perque diem interdum, quoties committere quaerit
Armatas nebulonum acies, et sternere caesis
Corporibus campos: vel quum crudelia nautis
Fata parat, miserasque undis operire carinas:
Aut quum grande aliud tentat scelus. Ille etenim tunc
In lucem prodit, sed clam: mittitque latenter
Ad loca certa suos famulos, qui corda malorum
Instigant hominum, furiisque audacibus implent:
Et taciti inspirant mentem, non voce loquuntur.
Ast ego, Quaeso (inquam) mi dux, iam daemonas istos
Mittamus, resque humanas tamen aspiciamus.
Namque hac de specula facile est terramque fretumque

Cernere: non leviter nos haec spectacla iuvabunt.
Coepimus ergo ambo mortalia contemplari.
Mirabar primum vario distincta colore
Corpora: nam, mediae gens est quae proxima zonae,
Nigra erat, et crassis labris, crispisque capillis,
Et nuda, aut simae corio male tecta capellae.
Quae vero gelidis Boreae reperitur in oris,
Vincebat candore nives, et frigora longis
Vestibus, ac multo vix defendebat amictu.
Hanc illamque inter gentem quicunque morantur
Innumeri populi, nigro tinguntur et albo,
Sed magis atque minus: quanta est distantia solis.
Talia dum stulte admiror: quid frivola curas?
Quid vanos spectas humana in carne colores?
Dux meus inquit: erit melius, perpendere mores,
Atque animorum habitus varios, operumque figuras:
Ex quibus agnosces, meque ostendente videbis,
Quae sit vita hominum, et quantum chaos regnet in illa.
Principio tibi finge manum, quae pollice caelum
Aspiciat, passis digitis: et pollice in ipso
Pone hominum genus illorum, quibus optima mens est:
Qui res humanas spernunt, divinaque tantum
Mirantur, quibus inprimis sapientia cordi est,
Qui contemplari naturam atque aethera gaudent,
Innocui, mites, iustumque piumque colentes,
Quos neque divitiae capiunt, neque turpia carnis
Gaudia, nec tumidi splendor titillat honoris:
Caelestes homines, humano in corpore divi,
Rari adeo: perfecta etenim sunt omnia rara.

O utinam talem te Iuppiter esse iuberet!
Proximus huic digito est index, ubi ponere oportet
Prudentes homines: genus hoc est quippe secundum,
Estque bonum, tamen in terras declive, regendis
Urbibus ac populis aptum, rebusque gerendis.
Iustitiam colit atque fidem, moresque pudicos:
Non tamen exutum est terreno prorsus amore.
Cui si quando Deus rerum permittit habenas,
Imperiique decus, tunc aurea saecula fiunt,
Tunc floret virtus, terrasque Astraea revisit;
Pax viget, et vitium duris cohibetur habenis.
Post sequitur medius digitus, qui infamis habetur:
In qua sede aliud genus est tibi constituendum,
Illorum quibus est mentis solertia magna:
Ingeniique vigor, nec non vis magna loquendi:
Sed pravi sunt, iniusti, vitiisque referti,
In terras curvi, nunquam aethera suspicientes,
Astuti inprimis, falsoque in pectore vulpem
Gestantes, turbamque ignaram decipientes;
Quumque odio virtutem habeant, quum numina temnant,
Se simulant iustos tamen ac virtutis amantes,
Proque albis nigra, et pro nigris alba loquuntur:
Omnia vel lucri faciunt vel laudis amore,
Nec nisi praesentem vitam sperantve timentve.
Hi sunt qui semper prudentibus adversantur,
Armatique dolis, confidentesque favori,
Quem sibi servitio turpi vel munere blando
Conciliare solent, sanctis conatibus obstant
Prudentum, et nubem veris rationibus obdunt.
Quae si non prosunt artes, tunc res agitur vi;
Utuntur ferro, flammis, atroque veneno.
Laedere si nequeunt furtim, grassantur aperte.

Ergo his militibus, sese ac sua regna tuetur
Ipse malus daemon, tali se robore fulsit,
Tali praesidio terram sibi subiicit omnem.
Nam longe plures sunt, et longe asperiores
Astuti quam prudentes, ideoque reportant
Palmam plerumque, et victa probitate triumphant.
Qui quum sceptra tenent, et praesunt urbibus, aetas
Ferrea regreditur, Mavortia bella resurgunt:
Iustitiam et leges vincit furor, omnia demum
Bacchantur vitia impune, et iacet obruta virtus.
Hoc hominum genere est nullum sceleratius inter
Mortales, nec caelicolis odiosius ullum est.
Proxima stultorum est sedes, quartoque locari
In digito debet. Stultorum maxima turba est.
Quis nescit? Gaudet stultis natura creandis,
Ut malvis atque urticis et vilibus herbis.
Hi sunt obtuso ingenio, crassoque cerebro,
Et nihili pendunt animi bona, solaque ventris
Et Veneris, pecudum ritu, oblectamina quaerunt.
Quos bipedes asinos ipsi mille artibus atque
Insidiis capiunt astuti; plurima eisdem
Persuadere solent iniusta et falsa, suoque
Eloquio, quocunque volunt, ducuntque trahuntque.
Credula quandoquidem est stultorum, ceu puerorum,
Turba, sed in vitium magis: haeret opinio semper
Illis deterior, quibus est quoque deterior mens.
Hinc est, quod stulti astutorum, quam prudentum,
Promptius auscultant dictis, et credere malunt:
Quippe ferunt prava astuti, et plerumque dolosa

Consilia, et vitium pulchro sub cortice velant.
Sed licet in multis astuti ludificentur
Hos quos dixi asinos, tamen una superstitionis
Est facilisque via, et cunctis iam cognita seclis,
Qua astuti inprimis utuntur. Namque deorum
Addicunt sese templis, ac sacra ministrant:
Tunc implent urgentque metu insulsissima corda
Stultorum, terrentque minis, nisi numina placent
Muneribus, redimantque datis sua crimina nummis:
Quos ipsi mox accipiunt, quibus et sua saepe
Scorta sacerdotes casti, mulasque saginant.
Nempe sacerdotum qualis sit vita, modusque
Fallendi stultos, quis non videt? Attamen ipsis
Haec impune licent: tanta est clementia regum,
Duntaxat ludo, ventri, Venerique vacantum.
Haec quoque dii faciles tolerant; parvique videntur
Pendere, qua sua sacra manu, quo pectore fiant:
Quo probro in terris, quove afficiantur honore.
Sed redeo ad stultos, quos quando extollit, et alto
Collocat in solio, cupiens Fortuna iocari:
O quot stultitiis tunc omnia plena videbis!
Quas memorare nimis longum foret. Improbitas tunc
Exultat, virtusque movet contempta cachinnum.
Tum choreis lautisque epulis, variisque vacatur
Ludis atque iocis; tum scurrarum ac meretricum
Agmina cernuntur passim, tunc sola voluptas
Turpis et insipiens, tota dominatur in urbe.
Qualis enim rex est, talis quoque subditus illi
Esse solet populus, studiisque tenetur eisdem.
Non est sola tamen stultis cognata voluptas:
Ira frequens etiam quatit illos: pronus in iram
Stultorum est animus, facile excandescit, et audet

Omne scelus, quoties concepta bile tumescit:
Tunc ferri sceleratus amor, rixaeque cruentae
Surgunt, et gelidae dant plurima corpora morti.
Ergo ferum genus hoc hominum est, valdeque cavendum.
Ultimus est digitus minimus, quo saepius aures
Scalpuntur, dicique ideo solet auricularis:
Hic locus est insanorum, qui mente videntur
Exuti, quibus est usus rationis ademptus.
Quorum si nunquam cesset furor, expedit illos
Oppetere, et tantum moriendo relinquere morbum.
Ergo hominum duo sunt genera, et non plura, bonorum.
Caetera (nam mala sunt) vitato sedulus: aut si
Non vitare potes, saltem irritare caveto:
Nam furit, atque ferit, saevissima bellua, vulgus.
Postquam sic fata est proles Areteia: numquid
A vitiis (inquam) possunt ad honesta vocari
Officia astuti et stulti? an via nulla medendi est
Criminibus? vel si qua via est, edissere quae sit.
Tali autem mihi tunc respondit voce Timalphes:
Natura ut multos humano in corpore morbos
Ingenuit, sic multa animo mala contulit aegro,
Atque suos parti utrique est largita labores.
Aspice, quanto hominum genus amplectatur amore:
Opportuna tamen medicamina multa creavit:
Quod nisi fecisset, nimis iracunda fuisset.
Ergo eadem nocuit, quae profuit: utque nocendo
Ingeniosa fuit, fuit ingeniosa medendo:
Ut dubites, materne an sit dicenda noverca.
Sed nunc mittamus morbos et pharmaca, quae sunt

Corporis; istà patent iam multis edita libris:
Deque animo (ut melius, quae me paulo ante rogasti,
Percipias,) quantum res postulat ipsa, loquamur.
Principio, ut iussu naturae rustica tellus
Urticas tribulosque et vilia gramina gignit,
Ni cultura frequens adsit, multoque labore
Ingratas rastris ac vomere dissipet herbas:
Nec satis hoc, opus est etiam bona semina ibidem
Spargere, et assidua sparsis insistere cura:
Sic animus, dum corporeo stat carcere vinctus,
Horrescit densis vitiorum sentibus, et fit
Paene ferus, nisi prudenti cultore iuvetur,
Qui vitia expungat, virtutesque inserat apte.
Sed quae sit cultura animi fortasse requiris.
Est sophia, est inquam sophia: hanc intellige, mores
Quae docet, atque probos homines facit, et vivendi
Recte monstrat iter mortalibus, ut pietatem
Iustitiamque colant suadens, et crimina vitent.
Sola haec nimirum sophia et sapientia vera est;
Non ea cui passim medici vafrique cuculli
Temporibus nostris incumbunt nocte dieque,
Quaerentes rerum abstrusas evolvere causas,
Naturaeque intus latitantis pandere claustra,
Materiam primam, vacuumque, ac mille Chimaeras
Inflatis buccis ructantes, ut videantur
Docti, et rugosas distendant aere crumenas.
O bellam sophiam, cuius studiosa iuventus
Aut inhiat lucro, aut sterili ambitione tumescit,
Sed nil candidior, sed nil moratior exit!
Non haec est cultrix animi, et sapientia dici

Iure nequit: potiusque vocanda scientia, si non
Ambiguos veri calles decepta relinquit.
Ergo hanc qui didicit, scit, non sapit: atque scientis
Nomen habere potest forsan, sed non sapientis.
Haec duo sunt etenim spatiis disiuncta reductis,
Suntque operum diversorum: sapientia fructum
Producit vitae, fert ipsa scientia florem.
Prodest illa, sed haec ornat: considerat illa
Quae sunt intra hominem, haec circa exteriora vagatur:
Illa pium ac iustum, haec doctum facit atque disertum.
Proinde animi cultrix sola est sapientia, mores
Quae docet, ut dixi. Haec etenim vitia omnia vellit,
Virtutesque serit, quas caelesti irrigat imbre.
O humani generis lux, o via vera salutis,
Praesidium, portus, solamen, regula vitae,
O pax et medicina animi, o venerabile asylum,
Suavior ac potior sapientia nectare! quis te,
Quis te nunc amat aut sequitur? tibi quis locus, aut quis
Est honor in terris? Quondam regnare solebas
In templis, in porticibusque, et gymnasiis, et
Conciliis, regumque aulis: nunc cognita nullies,!
Sed pro te regnant nugae, et mera somnia vatum.
Quid nunc in ludis pueri, imprudensque iuventus
Discit? fabellas turpes, vel prorsus inanes.
Ecce sedens alte praeceptor, codice aperto
Excreat: et postquam circumspectavit hiantes
Arrectasque aures tironum, voce sonanti
Aut tragicas larvas, aut comica scorta referre
Incipit, aut veterum insanos effutit amores:

Aut quod monstrosum et saevum et plorabile narrat.
O caput elleboro dignum! sic pectora pura
Imbuis? et rerum ignaros hac fruge saginas?
Hoc sale conditur tenera ac petulantior aetas?
Non pudet his nugis absumere turpiter aevum?
Hinc tot ubique vides pravos, tot ubique scelestos:
Hinc et tanta seges vitiorum crescit ubique,
Quando nulla animi cultura adhibetur honesta.
O corruptores, non cultores puerorum!
Discite vos prius, inde aliis ostendite rectam
Vivendi formam, et sanctos inducite mores,
Ne pecudum ritu vitam ducatis inertem.
Tu vero, Stellate, audi: te namque docebo,
Et paucis, qua animus tibi sit ratione colendus:
In primis unum esse Deum meditare frequenter,
Immensum, aeternum, summum, optimum, et omnipotentem,
Qui caelum, et toto fulgentia sidera caelo,
Caeteraque aut oculis apta, aut non apta videri,
Ex nihilo, nutu solo, sine tempore fecit,
Factaque perpetuo studio servatque regitque.
Hunc venerare, time, cole, lauda, et saepe precare,
Nocte dieque, oritur quum sol quumque occidit, et quum
Aequali spatio meta disiunctus utraque est.
Nam prima est virtus, prima est sapientia, regem
Caelicolûm patremque hominum cognoscere, amare,
Sinceroque animo laudare, timere, precari.
Hoc sine virtutes alias nihil esse putato:
Hoc vero solum paene est satis. Ergo teneto
Corde ac mente Deum saepe, et saepe ore vocato:

Hac pietate potest tibi nil contingere maius.
Haec ad virtutes alias est ianua; quippe
Divino nequeunt prorsus sine numine haberi
Virtutes aliae, et nequeunt vitia ipsa caveri.
Praeterea cives caeli, angelicasque cohortes,
Et summi regis famulos, sanctosque ministros,
Divinae maiestatis iussa efficientes,
Adstantesque illi feliciter omne per aevum
Aetheris in campis puri semperque sereni,
Saepe piis precibus supplexque orare memento,
Ut tibi praesto adsint, et saeva pericula pellant,
Dignenturque Deo te commendare. Profecto
Possunt atque solent multum prodesse roganti
Angelicae mentes, humanaque vota secundant.
Nec sis tu e numero illorum (cave quaeso) putant qui
Nil melius naturam homine, ac nil dignius usquam
Finxisse. Insani: quum tot terraque marique
Vivere conspiciant animalia: in aethere credunt
Stellarumque globis nullos habitare colonos,
Et deserta poli censent spatia ampla beati.
O curvas animas, o pectora plena tenebris!
Percipere humani sensus non omnia possunt:
Plurima sunt, quae oculos fallunt, sed mente videntur;
Unde acies mentis potius, ratioque sequenda est,
Quae docet esse deos, caelumque habitarier: ergo
Aut stellae dii sunt, aut lucida templa deorum.
His fundamentis iactis, amplectere deinde
Iustitiam, et per te nulli unquam iniuria fiat,
Sed verbis aliisve modis fuge laedere quenquam:
Quodque tibi nolles, aliis fecisse caveto:
Quodque tibi velles, aliis praestare studeto.

Haec est naturae lex optima: quam nisi ad unguem
Servabis, non ipse Deo (mihi crede) placebis,
Postque obitum infelix non aurea sidera adibis.
Alterius famam vel honorem tangere, vel rem,
Invidia aut ira aut suadente cupidine, noli:
Immo iuva, quos esse bonos intelligis, omni
Sedulitate: malisque interdum gratificare,
Quo tibi vel nunquam noceant, vel parcius obsint.
Nec te a iustitia retrahant mala munera, amorve,
Aut odium: namque haec tria sunt, quae lumina mentis
Praestringunt, rectoque homines a limite trudunt.
Sed memor esto Dei semper, mortisque futurae.
Post haec illecebras omnes fuge corporis, atque
Frena voluptati durissima pone: voluptas
Improba perniciem ingentem mortalibus affert.
Nil magis adversum est virtuti. Tendere sursum
Nititur assidue cognata ad sidera virtus:
Contra, inimica polo, semper petit ima voluptas,
Et pecudum in morem despectat cernua terram,
Suffocans animi vires et corporis: unde
Ignavos facit, et morbos inducit amaros.
Haec illa est Circe, haec Siren, hic hamus iniqui
Daemonis, hoc laqueo innumeros capit, et prohibet ne
Post mortem patrii redeant ad limina caeli,
Callidus, et secum tenebris includit Avernis.
Has ergo insidias, hoc blandum et dulce venenum
Hostis tartarei, quantum potes, aufuge cautus:
Ne te poeniteat frustra, quum serior aetas
Sentiet ingenium, famam, rem, membra perisse

Exiguo mellis gustu, et dulcedine inani.
Tunc etenim, ut multi, dices: O tempora pulchra,
Quam male vos novi! quo fugistis? miserum me,
Si mihi nunc reddat pueriles Iuppiter annos,
Et liceat Samios iterum contingere ramos,
Pergam illuc dextro quo tendit littera cornu:
Sit licet angustus limes, perque ardua surgat.
Est melius virtute nihil, quae permanet omni
Tempore, quae laudem tribuit, largitur honorem,
Censum auget, vitam servat, post funera durat.
At me infelicem decepit blanda voluptas,
Quae iam pridem abiit, meque inter damna reliquit.
Namque ego dum iuvenis meretricia lustra frequento,
Dum ventri et somno, et ludo sum deditus amens,
Discere nil volui, studium librosque perosus,
Contempsique bonas artes: nunc (heu) video me
Indoctum, infamem, sine nummis, corpore fracto,
Mente hebeti, sensu obtuso: vixi hactenus, ut qui,
Dum stertit, vigilare tamen se credit, et errat.
  Talia ab ignavis iactari verba frequenter
Consuerunt, ubi iam morti vicina senectus
Expendit sero male ductam examine vitam.
Maxima pars pecore amisso praesepia claudit:
Tumque sapit quum calva retro fortuna recessit:
Et medicum quaerit, quum spes est nulla salutis.
O miseri, dum tempus adest, cognoscite tempus:
Nam fugit hora levis, nec scit fugitiva reverti.
Nil lacrymae et gemitus defuncto corpore prosunt:
Utilis est medicina, suo quae tempore venit:
Quare tunc opus est, quum florere incipit aetas,
Virtutem amplecti: tunc rectum carpere oportet

Vivendi callem, et studiis incumbere honestis:
Tunc est utendum ratione, animusque regendus
Consilio, dum mollis adhuc, ne forte, malarum
Melle voluptatum captus, petat avia praeceps.
Qui sapit, hic sapiat cito: nam sapientia sera
Proxima stultitiae est, fertque importuna dolorem;
Deplorans frustra grave et irreparabile damnum.
Est tibi praeterea sitis improba divitiarum
Omnino, et scelerata auri vitanda cupido:
Namque ubi avaritia est, habitant ferme omnia ibidem
Flagitia, impietas, periuria, furta, rapinae,
Fraudes atque doli, insidiaeque et proditiones,
Iurgia, et infandae caedes: quid singula narrem?
Denique sordidius nil est, nil peius avaro:
Qui, totus terrae immersus, ceu talpa, cupit nil,
Nil amat agnoscitve aliud, quam munera terrae,
Propter quae solet omne scelus patrare, Deumque
Nullum alium, praeter nummum, vesanus adorat:
Nec videt infelix, quam sit fragilisque brevisque
Vita hominum, et quam mors contracto semper ab arcu
Excutiat gelidas humana in corda sagittas,
Nec iuveni parcat, nec docto, nec locupleti,
Sed quodcunque caput nullo discrimine pulset:
Saepe etiam propius tunc sit, quum longius esse
Creditur, et subitos ferat improvisa tumultus.
At tu divitias terrenas, et bona caecae
Subiecta imperio sortis, nec pendere magni,
Nec multum curare velis; nam propria cuiquam
Non ea sunt, quae pro arbitrio largitur et aufert
Instabilis Fortuna suo: vel morte recedunt,
Diversos dominos permutatura vicissim.

Sunt alia inquirenda tibi bona, sunt potiores
Divitiae cupiendae, omni quae tempore durant:
In quas nec morti, nec sorti est ulla potestas.
Has cumulare tibi studeas, noctesque diesque:
Nam vere tunc dives eris, vereque beatus.
Caetera, quae vulgus demens miratur et optat,
Si tibi sint, nummi, fundus, domus et pecus, illis
Utere, (quis prohibet?) iuste tamen atque modeste:
Quumque potes, miserere inopum, et ne despice egenos.
Hoc pacto acquires laudem aeternamque salutem,
Et pro terrenis caelestia munera habebis.
Non homo, sed lupus est, quem non clementia tangit,
Qui non alterius miseranda sorte movetur,
Qui negat auxilium socio praestare roganti.
At si pauper eris, patienter sustine, et aequo
Pectore pauperiem tolera: magis ille sinistris
Casibus afficitur, plus curarum atque laborum
Perpetitur, qui plura tenet, cui plura dedit sors:
Deprimiturque adeo rerum gravitate suarum,
Ut contemplari nunquam caelestia possit.
Esse levem et vacuum terrenae faecis oportet
Illum, qui aethereas animo vult tendere ad arces.
Nam quo quisque magis terram petit, hoc magis alto
Abstrahitur caelo, superaque a luce recedit.
Atque ubi quisque suos thesauros possidet, illic
Assidue cor habet, semper convolvitur illic.
Est igitur multis paupertas utilis, illos
Exonerans, ut ad astra volent levioribus alis.
Sed tibi non minus est vitanda superbia, mater

Rixae odiique, urbes studia in contraria scindens,
Excidiumque ferens multis. Hac peste laborans
Olim Roma ruit, civili oppressa furore.
Hoc fuge tartareum monstrum, si quaeris amicus
Esse Dei, et tandem caelo post fata potiri.
Nemo superbus amat superos, nec amatur ab illis.
Vult humiles Deus ac mites, habitatque libenter
Mansuetos animos procul ambitione remotos:
Inflatos vero ac ventosos deprimit idem,
Nec patitur secum puro consistere Olympo.
Ergo utres tumidi, quid vestra superbia vobis?
Quid tituli illustres, praeclaraque nomina prosunt?
Quae cito mors rapit, et lethaeas mergit in undas?
Laudari a vulgo cupitis, vulgoque placere:
Dicite, iudicii quid habet plebecula veri?
Vos putat esse deos: quid tum? quum sitis aselli,
Humana exterius tantum apparente figura?
Fallitis ignaros homines, non fallitis ipsos
Caelicolas: imo his risum stomachumque movetis.
Nam vestros mores, occultaque crimina norunt.
Sed vos, o caeci, divos nihil esse putatis:
Nec superesse animas, extincto corpore, vestras
Creditis, atque ideo praesentis commoda vitae
Optatis tantum, deridetisque futuram.
Quam multae pecudes humano in corpore vivunt!
Hinc vestri erroris causa est, vestraeque ruinae,
Quod nil crassa acie nisi corpora crassa videtis,
Nec veras res, sed rerum cognoscitis umbras.
Maxima pars fumo gaudet, fumoque repletur:
Stulti, quid fumo est levius? quid inanius? aut quid

Ridiculum magis esse potest, quam quaerere honorem
Immeritum, et causas veri contemnere honoris?
Aspicimus pravos, indoctos, mentis egentes,
Sublimi in solio positos, dominarier illis
Qui se sunt longe meliores, et quibus ipsi
Deberent servire magis. Nempe improba ludit
Rebus in humanis Fortuna, et lege sine ulla
Omnia confundit, plerumque ad sidera tollens
Ignavos servos, pistrino et carcere dignos.
At si sana foret, solis sapientibus orbem,
Ut decet, ut par est, committeret ipsa regendum.
Cuncta etenim recte fierent, legesque vigerent:
Sacraque tractarent puri innocuique ministri,
Et dii se sinerent mortali luce videri:
Sed personatis gaudet temeraria mimis:
Fert tamen ista Deus summus, qui talia posset
Corrigere: et cur nos etiam non ista feramus?
Quid prodest verum firma ratione tueri,
Et nil proficere, atque odium sibi quaerere frustra?
Spernitur, ac damnum patitur sapientia, cui non
Respondent vires, quam nulla potentia fulcit.
Unde tacere quidem praestat: tu despice laudes
Insulsas vulgi, et fortunae munera caecae:
Atque Deo studeas omni virtute placere.
Post cineres est verus honos, est gloria vera,
Quae datur astrifero in caelo iustisque piisque.
Tunc mites humilesque suo laetantur honore:
Ast Stygia maesti lacrymant in valle superbi.
Postremo compesce iram: parit ira furorem,
Turpia verba furor: verbis ex turpibus exit
Rixa: ex hac oritur vulnus: de vulnere letum.
Ira adeo mentem confundit, ut, ebria bile
Ferventi, nequeat dignoscere quid sit agendum:

Iudiciique expers plerumque per avia tendat.
Mox dolor atque pudor facta inconsulta sequuntur.
Ergo cave hanc, animumque rege, et te vince, ferendo
Fortiter: egregia est etenim Patientia virtus:
Qua quicunque caret, careat probitate necesse est,
Sitque ferus, semper rixas et iurgia semper
Exercens: propria est nimirum rixa ferarum,
Pax vero tranquilla decet mortalia corda.
Vir bonus et sapiens quaerit super omnia pacem,
Vultque minora pati, metuens graviora, cavetque
Ne parvo ex igni scelerata incendia surgant.
Qui nil ferre potest, hominum commercia vitet,
Et solus degat silvis aut montibus altis.
Qui vero humanos coetus urbesque frequentat,
Discat multa pati, frenisque coerceat iram,
Dissimulans conceptam arcano in pectore bilem:
Nec facile atque levi de causa abrumpere pacis
Vincla velit, quantumque potest ignoscat amicis,
Ut possit quam aliis veniam dedit, ipse mereri.
Pauca haec de cultura animi dicenda putavi,
Sufficiuntque satis. Potuissem his addere plura:
Sed cui sunt haec pauca, illi non caetera deerunt:
Advenientque ultro quaecunque videntur omissa:
Nam comprenduntur tacite, et clauduntur in istis.
Attamen interea, sapientum incumbere libris
Est operaepretium, et rerum perquirere causas;
Denique doctrinis variis componere mentem:
Quippe animus sine doctrina est ignavus hebesque.

Hoc igitur pacto (ut dictum est) florescere possunt
Virtute ac meritis stulti astutique, colentes
Sese animumque suum, et caelesti sede potiri.
Talia dum memorat ductor meus, ecce deorum
Nuntius, Atlantisque nepos, Iove missus ab ipso,
Astitit, atque iubet supera ad convexa Timalphen
Ire citum. Namque aiebat dudum esse vocatos
Caelicolas omnes Iovis ad tecta aurea summi:
Velleque de rebus gravibus nonnulla referre
Momum, utrum quosdam monachos in colle manentes
Extra urbem, cuius prope moenia labitur atque
Intrat in Adriacas piscosus Ariminus undas,
Divitiis deceat privari, et partibus illis
Quas auferre solet cristatis villica gallis:
Quum sint lascivi nimium, nimiumque superbi,
Et spernant omnes, et turpia multa licenter
Committant, senis exemplo qui praesidet illis.
Proh pudor, hos tolerare potest ecclesia porcos,
Duntaxat ventri, Veneri, somnoque vacantes?
Quo audito confestim abiens Arcteius heros,
Mercurio me commendat, qui ad Tartara iturus,
Plutoni secreta patris mandata ferebat:
Hic comprensum arcte tenuit me, et nubila vexit
Per media in terras, quo Thuscus tempore Clemens
Intra Felsineos habitans cum Caesare muros,
Florentinam urbem longa obsidione premebat.
Ergo Atlantiades, quatiens talaribus auras,
Pervenit tandem sancti ad praerupta Marini

Saxa, et stelliferum ferientes aethera rupes.
Inde, brevi lapsu, posuit me in pinguibus agris
Verruculi, mox infernas properavit ad oras.

LIBER X.

CAPRICORNUS.

Argumentum. Invocatis Musis, disserit de educatione, deque indole ad eam bona. Literis operam esse dandam, et corpus excolendum. De divitiis externis et internis. De pauperie doctorum hominum, lapideque sapientum. Hominem vere sapientem debere abstinere matrimonio, militia, re familiari augenda. Depingitur talis, eremita in monte Soracte degens, ad quem adscendit poeta, edoceturque ab eo de interna animi vita, deque animarum immortalitate vitaeque fragilitate. Ab hoc discedens obviam fit quibusdam Lunae incolis spiritibus humana figura inductis, qui docent eum, neminem in terris vere dici posse sapientem. Unde tristis conquerensque de hominum stultitia domum revertitur.

Salve Atlantiade: Stygia de valle redisti
Tam cito? dic quaeso, quidnam Plutonis in aula
Nunc agitur? Fit rixa ingens, ingensque tumultus.
Cur hoc? Dicam equidem, quamquam festino reverti
Ad superos. Tanta est Turcarum, Christicolûmque,
Ac Iudaeorum turba illic, ut locus illam
Non capiat: vacui nihil est, sunt omnia plena:
Vestibulum plenum, plena atria, regia plena,

Templa, domus, plateae, fora, moenia, denique tota urbs,
Et campi, et colles, et frondiferae convalles,
Usque adeo ut sese impellant, trudantque vicissim
Calcibus et pugnis et morsibus, aspra gerentes
Praelia: nam ferro nequeunt decernere manes,
Nec fas est illis iterum succumbere morti.
Vix potui transire, et Ditis limina adire,
Per densas umbrarum acies, cuneosque coactos.
Fit via vi: irrumpens aditus, arctissima laxo
Agmina, disiiciens crebro huius verbere virgae.
Tandem pervenio ad nigri penetralia Regis,
Quem video tristi efflantem suspiria vultu.
Postquam illi exposui patris mandata, iubentis
Solvi Antichristum e cavea, terrasque per omnes
Emitti, ut, faciens miracula falsa, docensque
Iam summam advenisse diem, mundique ruinam,
Omnia perturbet, pecudes, hominesque, deosque:
Imperat hoc etenim fatorum immobilis ordo:
Quaeso (inquam) Pluton, cur sic es tristis? At ille:
Nonne tibi indignum, iniustum, infandumque videtur,
Vos adeo latum caelum, immensumque tenere,
Quum sitis pauci, quumque illuc vix hominum tres,
Vel paulo plures, longo post tempore pergant:
Et me tam angusto in regno et parvo esse locatum:
Quo innumeri veniunt mortales qualibet hora?
Omnes Iudaei, Turcae omnes, non tamen omnes
Christicolae (fateor), sed certe portio maior
Huc huc descendunt, haec ad vivaria currunt.
Cur ad nostra magis mittuntur limina? vel cur

Ille meus frater, qui possidet aethera, saltem
Presbyteros, fratres, monachos, non accipit intra
Septa poli, sedesque suas, et continet illic?
Non pudet, hos homines, qui in templis tam bene cantant
Quaque die, et sacris in turribus aera fatigant,
Qui tot thura adolent, tot scortorum miserentur,
Qui solvunt alios, sua crimina solvere nolunt,
Qui vespillonum funguntur munere, et ornant
Templa Deûm statuis, picturis, atque sepulchris:
Mittere ad infernas sedes, et plectere poenis,
Millia quot non fert sitiens Apulia muscas?
Pontifices etiam summos nihil ille veretur:
Imo iubet cunctis aliis peiora subire
Supplicia: unde Erebo miseri clauduntur in imo,
Atque illic miris cruciatibus afficiuntur.
Quare, Cylleni, quum sidera summa revises,
Dic fratri, dic (quaeso) meo, me cuncta libenter
Facturum, quaecunque iubet: sed consulat idem
Regno etiam nostro, et nostras non despiciat res:
Aut trahat hinc aliquot manes, aut tartara laxet.
His dictis, Faciam, respondi, atque inde recessi.
Nunc redeo ad superos, et me properare necesse est.
I felix, nostrique memor. Tu, Musa, memento
Versiculos dictare mihi: nam charta parata est,
Et calamus, nec scribenti grata otia desunt:
Incipe, meque doce, quali sophus ordine fiat.
Principio nasci fausto sub sidere oportet

Illum, quicunque est sapiens felixque futurus.
Distat enim multum, quali sub imagine, quali
Sub facie caeli quisquam nascatur: ut aiunt,
Qui astrorum motus, vires, et nomina norunt,
Et geneses hominum observant, et fata recludunt.
O quam magna, et quam miranda potentia caeli est,
Quo sine nil pareret tellus, nil gigneret aequor!
Caelum est Oceanus, rerum pater: astra, sorores
Sunt nymphae: omne bonum in terras delabitur inde.
Esse igitur sapiens et felix nemo potest, qui
Nascitur adverso caelo, stellisque sinistris.
Permagni refert etiam, quos quisque parentes
Accipiat, quo sit pacto nutritus, et a quo
Instructus. Nam quos mores puer adbibit, et quas
Artes a teneris didicit, retinebit adultus.
Illa diu durant, animisque tenaciter haerent,
Quaecunque a primis nascentes hausimus annis.
Ergo sit probus et doctus prudensque magister,
Qui puerum instituat, cogatque assuescere honestis:
Utque peritus eques, nunc huc nunc torqueat illuc
Indomitum, frenis simul et calcaribus utens.
Nec tantum verbis moneat, sed valdius ipsum
Exemplis moveat. Quid enim bene dicere prodest,
Si malefacta aliud monstrant, verbisque repugnant?
In primis studeat lascivis atque scelestis
Arcere a sociis. Commercia turpia sanctos
Corrumpunt mores: multi hoc periere veneno.
Vis tu nosse hominem, qualis sit? perspice amicos

Illius: associant similes natura Deusque:
Cum paribusque pares habitant, vivuntqu
benter.
Valde igitur caveant cum praeceptore parer
Ne puer aut iuvenis lascivus et improbus ill
Quem fore felicem ac sapientem gnaviter opt
Moribus obscoenis contaminet. Heu facile on
Labimur in vitium, et facile ad peiora m
mur!
Interea puer hic quem fingimus, ut sap
sit,
Graecis incumbat libris, pariterque Latinis:
Et quantum potis est, evadat doctus; honest
Perlegat auctores, et scripta inhonesta refut
Indoctum raro esse probum contingit, et atr
Errorum in tenebras mentem ignorantia tru
Attamen a studio nimio, nimioque labore
Abstineat: ne, dum sapientia quaeritur, am
Fiat, vel morbum incurrat, seseque trucidet
Immodica officiunt, nec longo tempore durar
Interdum genio indulgens, animumque relax
Et vacet, et ludat; nempe interiecta vigoren
Fert requies; reparant tempestiva otia vires.
Sed quanquam dignae scitu pulchraeque
naeque
Disciplinae omnes videantur, sunt tamen ist
Praecipuae, et quae naturam et quae si
pandit.
Hisce igitur totis incumbat viribus, hasce
Perdiscat sophus hic noster, iam grandior a
Inque harum studio graviores conterat anno
Et simul (ut dictum est supra libroque priori
Culturam exercens animi, iustusque piusque
Fiat, et exornet duplici sua tempora lauro.
Quam pulchrum est hominem pariter doc
esse probumq

Et scire et sapere! Insipiens doctrina timenda est.
Ut furiosus habens gladium, sic doctus iniquus.
   Verum non satis est animum curare, bonisque
Moribus et doctrina aeque componere, quando
Corporis est etiam ratio non segnis habenda.
Corpus enim male si valeat, parere nequibit
Praeceptis animi magna et praeclara iubentis.
Quare danda opera est, ut victus sit bonus, unde
Gignatur sanguis purus. Nam noxius humor
Plerumque ex pravis epulis per membra creatur.
Ebrietas est vitanda, ingluviesque ciborum:
Quippe caput stomachumque gravant, fumisque cerebrum
Involvunt; stupor hinc sequitur, somnusque diurnus.
Parcus edat, parcusque bibat, vir doctus et aequus.
Exercere etiam corpus mediocriter apto
Tempore conducit multum, viresque reducit.
Segnities robur frangit, longa otia nervos
Debilitant, ignava quies effeminat artus.
Praeterea calor immodicus, frigusque cavendum est,
Atque aer crassus nimium, regioque palustris:
Praesertim sole aestivo, quum Sirius agros
Diffindit, viridique canunt sub fronde cicadae:
Denique conandum pro viribus ut bene sanum
Sit corpus, praecepta animi ut bene cuncta facessat;
Quod facile haud fieri poterit, si dura vetabit
Pauperies: opus est nummis vel morte relictis,
Vel sorte inventis, vel quavis arte paratis.
Quippe inopem mala multa pati contingit ubique,

Nec sine divitiis fas cuiquam ducere vitam
Felicem. Heu quam saepe gemit rerum indiga virtus:
Quam contempta iacet si sacra pecunia desit?
Ille autem dives vere proprieque vocatur,
Qui valet ingenio, eloquio, prudentia, et arte:
Atque ubicunque manet, victum sibi quaerit honestum:
Et quamvis loca multa petat, diversaque longe,
Fert sua quaeque tamen secum bona: nec sibi desunt
Commoda, quae possint laetam producere vitam:
Nec metuit fures, nec saevorum arma latronum.
Seque iterum vestit cito, siquando exspoliatur.
Vera etenim virtus fortunae cedere nescit.
Quaelibet urbs, totusque orbis patria esse videtur
Egregio fortique viro, et bene vivit ubique:
At virtute carens, quamvis amplissima passim
Praedia possideat, quamvis exuberet auro,
Non tamen ire potest quo vult, terrasque per omnes
Currere, diversos hominum perpendere mores,
Diversos spectare locos, et vivere ubique:
Quippe domos, agrosque suos, et scrinia secum
Ferre nequit, quocunque meat, ne forte latronum
Haec rapiat manus, aut fallax voret omnià pontus;
Mox mendicus egens aliena cibaria quaerat.
Sedibus ergo iisdem patriaque moratur eadem,
Semper ubi vinum et segetes sua praedia reddunt:
Utque relegatus metuit transcendere fines,
Quos sibi praescripsit sua sors, et inertia mentis:

Unde videre nequit vasto quae plurima in orbe
Fiunt pulchra, suis latebris ut carcere clausus.
Proinde sophi veteres, subtili indagine quendam
Commenti lapidem, sibi fida viatica cunctis
Permansura locis nunquam interitura pararunt,
Quo auxilio varias terras, diversaque regna
Cernere, et a multis quam plurima discere possent.
Quondam igitur tristes imploravere deorum
Numina, mactatis de more bidentibus ante:
Mercurium in primis, Solem, Lunamque precati,
Fuderunt tales puro de pectore voces:
O mundi decus, o divum pulcherrime Titan,
O quae nocturnas Latonia disiicis umbras,
O Iovis et Maiae instabilis fugitivaque proles,
Cui datur in varias se transformare figuras,
Adsitis placidi, et nostras audite querelas.
En pauci, quorum mens est sublimis, et altum
Ingenium, quibus assidue sapientia cordi est:
Dum causas rerum et naturae arcana videre
Nitimur, immensumque animo metimur Olympum,
Pauperie premimur, patimurque incommoda multa,
Deficimusque famè: interea plebs vilis et amens
Cuncta sibi rapit, et nummos sibi congregat omnes,
Nec nostri quenquam miseret: si poscimus ullam
Rem, digitum ostendunt medium, et nos ludificantur.
Unde, agros fodere aut iumenta strigare coacti,
Aut stabulis efferre fimum, vix quaerere victum
Possumus, et stultis miseri servire iubemur.
Quare vos divi saltem miserescite nostri,
(Si qua caelitibus pietas et cura bonorum)

Et facilem monstrate viam, qua vivere honeste,
Et veri latebras investigare queamus.
Talibus auditis, divi advenere vocati,
Responditque prior Phoebus: Veneranda propago
Semideûm, caelo digni, superumque favore,
Audite, atque animis mea dicta recondite vestris:
Hunc iuvenem Arcadium, infidum, nimiumque fugacem
Prendite, et immersum Stygiis occidite lymphis.
Post Hyales gremio impositum Deus excipiat, quem
Lemnia terra colit, sublatumque in cruce figat:
Tunc sepelite utero in calido, et dissolvite putrem:
Cuius stillantes artus, de corpore nostro
Spiritus egrediens penetrabit, et ordine miro
Paulatim extinctum nigris revocabit ab umbris,
Aurata indutum chlamyde, argentoque nitentem:
Proiicite hunc demum in prunas, renovabitur alter
Ut phoenix: et quae tanget, perfecta relinquet
Corpora, naturae leges et foedera vincens:
Mutabit species, paupertatemque fugabit.
Phoebus ab his tacuit: dictis Cyllenius ales
Annuit, atque eadem praesens Diana probavit:
Mox abiere omnes, caeli ad convexa volantes.
Tunc mentis divinae homines oracula caeca
Volventes animo ancipiti, vix tempore longo
Experti multa, et non parvis sumptibus illam
Invenere artem, qua non ars dignior ulla est,
Fingendi lapidem aethereum: quem scire profanis
Haudquaquam licet, et frustra plebs improba quaerit.

Quem qui habet, ille potest, ubi vult, habitare decenter:
Nec fortunae iram metuit, nec brachia furum.
Sed paucos tanto dignantur munere divi.
Forsan et hoc aliquis roget, an deceat sapientem
Connubio astringi, et generandae incumbere proli,
Atque maritali sese vincire capistro.
Quamquam aliqui laudant, tamen hoc (me iudice) sanctis
Aethereisque viris non convenit: impedit uxor,
Natorumque effrenus amor, divina sophorum
Ingenia, et mentes contemplari alta volentes.
Gaudeat uxorum et natorum amplexibus ille
Qui tantum terrena sapit: crebrosque hymenaeos
Advocet: at sapiens laetetur coelibe vita,
Sit castus, purusque et mente et corpore. Nam qui
Exiguo et raro victu contentus, ab omni
Abstinuit venere, orando assidueque pieque,
Et contemplando, mentem ad caelestia tollens,
Ille Deûm crebro visu et sermone fruetur,
Et felix fiet, prospectabitque futura.
Candida virginitas res est gratissima divis:
Huic sese ostendunt, huic multa arcana recludunt.
Contra luxuriam immundam, lususque pudendos
Odere ac fugiunt, detestanturque salaces.
Nemo tamen virgo esse potest, nisi cui Deus adsit,
Auxiliumque ferat. Donum hoc descendit Olympo,
Humanis meritis, humanis viribus impar,
Quo sine non poterit sapiens perfectus haberi.

Pulchrum etiam scitu est, an conveniat sapienti
Horrida Mavortis tractare ferociter arma,
Hostilique suam temerare in sanguine dextram,
Et sibi pugnando immortale acquirere nomen.
Quandoquidem multis virtus, laus, gloria, fama,
Maior nulla quidem quam bello parta videtur.
O caeci, o miseri, quid bellum pace putatis
Dignius, aut melius? Nempe hoc nil turpius, et nil
Quod magis humana procul a ratione recedat.
Nam ratio et leges si semper ubique vigerent,
Nusquam bella forent, pax inviolata maneret.
Iura silent bello, bello lex opprimitur vi.
Tunc furor et vitium laxis bacchantur habenis:
Tunc pravi tollunt cristas, et cornua sumunt.
Impune occidunt, feriunt, rapiuntque, nec ulla
Iudicis admoniti formidine, cuncta profanant.
Pax decet alma hominem: gaudet fera bellua bello.
Arma amens amat; arma cupit, quicunque laborem
Odit iners et inops, qui vivere luxuriose
Vult, quamvis nequeat, non respondente crumena.
Proinde animam vendit pretio, seseque periclis
Obiicit, ut raptis alienis victor ovansque
Ad proprios referat praedam et spolia ampla penates.
At quicunque domi est dives, vel sufficienter
Arte potest aliqua sese nutrire suosque,
Militiam refugit, pacemque libentius optat,
Sit nisi mens insana illi, insulsumque cerebrum.
At dices, etiam magni regesque ducesque
Saepe armis delectantur, Martemque sequuntur.

Quid tum? Nonne etiam magni regesque ducesque
Delirant saepe, et vitiorum peste laborant?
Stultitiisque suis saepe urbes exitio dant?
Et quum multa habeant, cupiunt plura? Omnis avarus,
Etsi possideat quantum Tagus excipit auri,
Pauper inops et egens tamen est. Hoc ergo furore
Reges atque duces dira impelluntur in arma,
Imperiumque sibi miserorum caede lucrantur.
Sed quamquam bellum turpe, exitiale, nefandum est,
Non tamen utilitatis habet nihil. Omnia vafri
Fallacesque homines, usurae et fraudibus apti,
Agglomerant, cumulantque sibi, quo tempore pax est.
At quum bella fremunt, miles male parta rapit vi.
Tunc merito vulpes ulciscitur ira luporum.
Praemia tunc fortes astutis digna rependunt,
Parque pari referunt. Variat sic omnia tempus.
Praeterea reges mille artibus atque rapinis,
Quum pax est, spoliant populos, atque undique nummos
Corradunt; unde omne aurum argentumque voraret
Fiscus, ni bellum erueret, quod pace latebat,
Distribuens multis, quantum congesserat unus.
Postremo est hominum turba haud mediocris, habet quae
Nec rem, nec doctrinam, artemve, fugitque laborem,
Dedita nequitiae, prona in scelus, impia et audax.
Tales ergo homines, imo umbras, tempore certo

Mittit in arma Deus, crudeli morte necandos:
Sic genus humanum purgat: multosque per annos
Qui remanent, vivunt hilares, hac peste remota:
Donec succrescant iterum mala gramina, rursus
Evellenda acri bello, gladioque secanda.
Tunc iterum immundas despumat Iuppiter ollas,
Tunc iterum immissis Furiis purgamina verrit.
Hic est perpetuus mundi ordo ab origine prima:
Has olim statuere vices fata ipsa, Prometheus
Quum ferula aethereos in terram detulit ignes,
Et quum Deucalion hominum tot millia nasci
De lapidum iactu Pyrrha cum coniuge fecit.
Ergo decet sapientem uti ratione, et amare
In primis pacem, pacem complectier omni
Conatu ac studio: nisi forte aliquando coactus
Pugnet pro patria, pro seque suisque tuendis:
Tunc venia est dignus, tunc fit sine crimine bellum:
Nam ius fasque sinunt vim vi propellere, fraudem
Fraude, velut meritum merito pensare decorum est.

Quaerendum ulterius, sapiens an debeat ullam
Exercere artem, sibi qua succurrere egenti
Possit, si quando infelix patrimonia casus
Abstulerit, si quando ferox fortuna malignam
Pauperiem intulerit rebus violenter ademptis,
Ne mendicus eat, patiens frigusque famemque.
Nimirum est aliquid, fieri quod possit honeste
A sapiente, iuvet quo se, si cogat egestas.
Sit bonus et doctus medicus; medicina parabit
Sufficiens lucrum domino, morbosque fugabit.
Hanc olim Phoebus coluit, Phoebeius atque
Filius, hac sese immortali nomine dignos
Effecere: hanc et didicit Chironis alumnus,

Quamvis Aeacida, quamvis Nereide natus:
Hac fuit illustris Paeon, clarusque Machaon,
Hippocratesque sibi aeternum quaesivit honorem.
Quid memorem cunctos, quibus haec ars contulit olim
Et lucrum et laudem, et demum post funera famam?
Egregius medicus mendicus non erit unquam.
Adde huc, quod plena est occultae cognitionis.
Haec florum, herbarum, lapidum secreta recludit:
Et, quicquid tellus intra sua viscera celat,
Perspicit, ac vires naturae provida pandit:
Corporis humani partes considerat omnes,
Et revocat multos regnum ad Plutonis ituros.
Ergo quid hanc potius sapientem scire decebit?
Ut non solum animos possit sanare monendo,
Verum etiam membris aegris prodesse medendo:
Sic utramque hominis partem tutabitur idem,
Sic hominem totum sapiens servabit ad unguem.
Ast ubi iam seros Lachesis nere incipit annos,
Et iam canicies foedat barbamque comamque,
Tunc ipsum decet inprimis requiescere, et usquam
Sistere, nec varias ultra percurrere terras,
Sed certam sedem, certos habitare penates,
Atque ibi degendae vitae opportuna parare,
Ne desint alimenta sibi veniente senecta.
Interea tamen a turba secedere, paucis
Contentus sociis, debet, solusque frequenter
Nocte dieque Deum purgata mente precari,
Et penitus sese divinis contemplandis
Dedere, et humanas animo propellere curas.
Tunc aderunt divi secreta in valle moranti,
Aut colle, aut nemore umbroso, aut in vertice montis

Exiguas aedes desertaque tecta colenti.
Non adeo tutum est, cum multis vivere, et urbes
Stultorum plenas habitare, interque latrones
Sacrilegos, cupidos, rixosos, ambitiosos
Versari: fugiat sapiens commercia vulgi:
Quandoquidem invisa est vulgo sapientia, propter
Dissimiles nimium mores. Contraria semper
Se oppugnant: semperque sibi adversantur et obstant.
Hinc periere sophi complures, quod voluere,
Quando aliquid fieri prave iniusteque videbant,
Carpere stultorum mores, ac dicere verum:
Et quia non poterant ferre, et malefacta tacere,
Afflicti a stultis, interfectique fuere.
Quare ne videat sapiens tot turpia, neve
Discrimen subeat, dum vera et honesta tuetur,
Secernat sese a vulgo, studeatque latere,
Et socios habeat paucos, doctosque probosque.
Quanquam illi raro deerit praesentia divûm.
Nam sapiente solent superi gaudere, et ab illo
Permittunt sese audiri cernique libenter,
Illius et mira pectus dulcedine complent.
Felix in terris sapiens, et in aethere felix.
Ite ergo o caeci mortales, ite, et avaras
Cogite divitias, loculos distendite nummis
Per fas atque nefas, digitos onerate lapillis,
Aureaque indigno glomerate monilia collo,
Et Serum vestes passim ostentate superbas,
Perque forum medium tumidis incedite buccis.
Ite, inquam, o caeci mortales, sceptra, coronas,
Imperia, et demum quicquid temeraria vobis
Largiri fortuna potest, nunc pectore toto
Affectate: brevi tamen haec tam pulchra recedent.
Somnia sunt cuncta haec, durantia tempore parvo,

Quae cito vel vobis sors auferet, aut rapiet mors:
Quae facile ut fumus, fugiunt, nequeuntque reverti.
Ite ite, o miseri, nebulasque capessite inanes:
Quum postrema dies, atque hora novissima vitae
Adveniet, tunc tunc, vestrarum stultitiarum
Nequicquam memores, vos delirasse scietis
Et nescisse viam rectam, frustraque pigebit.
Heu dum tempus adest, errorem agnoscite vestrum.
O curvas nimirum animas: o vilia corda,
Cur pecudum more in terram tantum aspicitis? cur
Nunquam oculos ad sidereas extollitis arces?
Ille ille est verus mundus; vera omnibus illic
Vita datur, quicunque Deum metuuntque coluntque;
Illic nec sorti, nec morti est ulla potestas:
Divitiae verae sunt illic, deliciaeque,
Quas pater omnipotens solis sapientibus offert,
Quas non ulla potest series abolere dierum.
Huc igitur vestros animos intendite, donec
Fata sinunt, dum vestra trahunt subtemina Parcae.
Nonne hominum vitam tenui pendere capillo,
Nonne perire brevi mortalia cuncta videtis,
Ac veluti fumos, tenues vanescere in auras?
Quo nunc tot reges auro gemmisque superbi?
Quo tot pontifices summi, qui se esse putabant
Aequales superis, abiere? En foeda sepulchris
Ossa iacent, forsanque animas Styx atra coercet,
Expulsas procul a felici sede piorum:
Atque ibi dant poenas fastus scelerumque suorum.
Quam vellent nunc, si possent, sua corpora rursus

Induere, atque novis iterum se includere membris,
Ut, postergatis opibus, regnoque relicto,
Vitam agerent puram et sanctam sub paupere tecto,
Iustitiaque sua caeli sibi numen amicum
Efficerent, ac morte obita fruerentur Olympo.
Sed qui sero sapit, frustra sapit: ocyus ergo
Pro se quisque Deo studeat virtute placere,
Terrenisque bonis spretis caelestia quaerat.
Denique ab exemplo sapientis discite, qui res
Humanas parvi faciens et commoda vitae
Praesentis fugitura brevi, bona vera futurae
Sperat, et agnoscit diis ostendentibus ipsis.
    Talis Apollineo Soractis vertice montis
Vivebat sapiens, paucis contentus amicis,
Tempestate mea, macer et barbatus in aede
Exigua, et ferrugineo vestitus amictu:
Praestantis vir doctrinae, vultusque verendi.
Semotam et cinctam silvis habitabat eremum:
Enthea mens cuius, venturi praescia fati,
Vera nimis, quoties vellet, responsa canebat,
Responsa antiquis nunquam cedentia Delphis.
Huius ego impulsus fama per longa viarum
Perrexi spatia ad sacri fastigia montis,
Convenique senem sub aprica rupe sedentem.
Qui postquam acceptam mihi reddidit ore salutem,
Suadet ut assideam. Assedi, et simul ista rogavi,
Cur sibi tale genus vitae delegerit, et quo
Ipse modo possit dura inter tesqua manere,
Plurima ubi desunt humanis usibus apta.
    Tunc mihi vir sanctus respondens, talibus infit:
Intra urbes olim placuit mihi vivere, quando

Iunior ac rerum ignarus nihil esse putabam
Optandum, nisi divitias et commoda vitae
Praesentis, vulgi exempla erroremque secutus.
Tunc ego gaudebam turba coetuque virorum,
Cumque aliis praeceps in gaudia vana ruebam,
Deceptus falsa specie verique bonique.
Sed postquam subiit gravior labentibus annis
Aetas, accessitque mihi prudentia maior,
Coepi hominum mores (divino numine credo
Impulsus) mecum perpendere, et acta notare,
Vivendique modos varios, examine acuto.
Turpia multa quidem fieri et scelerata videbam;
Iustitiae superesse nihil, nisi nomen inane;
Puniri insontes, sontes impune vagari:
Virtutem in vitio, vitium in virtute latere:
Pauperiemque premi, et meritis plus posse favorem:
Ius venale, fidem extinctam, amissumque pudorem,
Omnes artificum corruptas fraudibus artes:
Latrones quoque cauponas conducere, ut illic
Sopitos melius peregrinos perdere possint.
Contemplabar item, multos, furtoque doloque
Ditatos, licet obscoenos, dignosque capistro,
Laudari tamen atque coli, multumque timeri:
Imperia indignis committi, et honoribus illos
Ornari, quibus est hominis duntaxat imago.
Denique avaritia labefactam relligionem,
Atque sacerdotes, tantum Venerique gulaeque
Intentos, lucrum ficta pietate latenter
Quaerere, et astute vulgi exhaurire crumenas,
Dum pretio caelum reserant, et tartara claudunt,
Dum iactant se posse animas huc mittere et illuc,
Et precibus quocunque velint impellere divos.

His igitur causis secessi, atque oppida liqui;
Tutius esse ratus, deserta habitare, et in isto,
Quod reliquum foret aetatis mihi degere monte,
Monte ubi Sylvestri est venerabilis ara beati,
Et tanti monumenta viri celebrata renident.
Quae loca, sint quamvis salebrosa et inhospita, sanctis
Sunt tamen apta viris, pacem cupientibus, et quos
Delectat servire Deo, mentique vacare,
Qui sese aethereis coniungere civibus optant.
Sed tibi difficile ac mirum fortasse videtur,
Me posse has inter rupes et saxa manere,
Quo pauci et rari veniunt, ubi plurima, ad usum
Quae faciunt hominis vitaeque, aptissima desunt:
Non tamen est ita difficile aut mirabile, si quem
Spiritus afflavit, caeli demissus ab arce:
Spiritus ille Dei sanctus, qui pectora purgat,
Sublimatque animas moribunda in carne sepultas:
Ceu sublimatur subiecti viribus ignis
Mercurius, niveumque capit purgando colorem.
Spiritus hic mentem illustrat, cor dirigit, aufert
Terrenas curas, caelestem inducit amorem:
Quo flagrans animus, nil non tolerabile ducit,
Nil non ferre potest. Levis est labor omnis amanti,
Praesertim spem aliquam magnae mercedis habenti.
Spes et amor, duo sunt calcaria fortia, quae nos
Audaces faciunt, contemptoresque laboris.
Propterea assiduis votis precibusque petendum est,
Ut delabi in nos dignetur spiritus iste,
Qui cum spe ingenti ingentem producat amorem,

Quo mens accensa ascendat sublimis Olympum,
Despiciens terras et gaudia corporis huius
Frivola, seque Deo quantum pote iungere tentet.
Non adeo mirum est igitur, si adiutus ab isto
Flamine divino, possum hic persistere, et inter
Has cautes duram patienter degere vitam.
Quanquam nec victus, nec cultus defuit unquam
Hoc in monte mihi, quantum natura requirit,
Non luxus. Paucis nempe haec servatur ad unguem,
Paucaque sufficiunt homini virtutis amanti,
Qui, sibi quod satis est optans, nil caetera curat;
Qui mavult animi quam carnis vivere vitam.
Nam vita est duplex, (ne tu sis nescius;) una
Corporis; hanc sequitur stultorum maxima turba,
Vulgus iners, plebs insipiens, quae nil sapit altum
Egregiumque, ignava colens pro numine ventrem:
Haec pecudum propria est, propria est haec vita ferarum.
Altera vero animi, diis convenit, atque deorum
Nobilibus pueris, qui ob facta ingentia possunt
Vere homines, et semidei, heroesque vocari.
Tales consuevit rarenter gignere tellus,
Tellus iniustis mater, iustisque noverca.
Sed quoniam video te nunc audire paratum,
Quaedam de hac animi vita non vilia dicam,
Quae debent cuicunque bono intellecta placere.
Principio esse hominem non solo ex corpore constat,
Verum etiam ex anima: haec vitam viventibus affert;
Haec motum sensumque humana in viscera mittit;

Haec tribuit nobis mentem, qua dignius est nil,
Per quam multa homines miranda operantur in orbe.
Sed multi dubitant, an sit mortalis, et una
Cum membris anima haec pereat, letine sit expers,
Et maneat semper, nullum interitura per aevum.
Nimirum pars deterior, quae dedita carni est
Ac vitiis, divum contemptrix, credit et optat
Mortalem esse animam, scelerum quia digna suorum
Supplicia (heu) metuunt: propter quod tartara nollent
Ulla dari, aut manes usquam reperirier ullos.
Sic malefactorum cupiunt evadere poenas.
Altera pars hominum melior, qui, foeda perosi
Crimina, virtutis pulchro stimulantur amore,
Esse putant aeternam animam, nec morte resolvi;
Utque putant, vellent, quod praemia digna bonorum
Expectant operum, et sperant post fata salutem,
Et promissa sibi melioris munera vitae.
Utra igitur potior sententia? nonne bonorum?
Nimirum in dubiis ea semper opinio debet
Praeferri, quaecunque placet melioribus, et quam
Egregii sanctique viri plerumque sequuntur.
Tutius est haerere bonis, quam credere iniquis.
Non quot, sed quales aliquid dixere, notandum est.
Quare cum paucis iustis te credere praestat,
Morte carere animas, quam multorum iniustorum
Iudicio inniti, et nullos concedere manes.
Sed magis ut credas, etiam hac ratione docebo
Esse immortales animas. Nam si Deus id quod

Est melius, semper facit (ut sapientia dictat,
Utque fateri omnes debent iustique piique)
Haud dubie aeternas animas fecisse putandum est:
Quandoquidem longe est melius has vivere semper,
Quam cum carne una extingui, in nihilumque reverti.
Quod sic ostendo: si mors animas quoque delet,
Si non vita datur nobis nisi corpore in isto,
Censeri iniustus poterit Deus, atque vocari
Improbus: innumeros etenim florere videmus
Divitiis opibusque et honoribus imperiisque,
Ignavos homines, indoctos atque scelestos,
Qui peccant impune, ac laeta sorte fruuntur:
Contra saepe bonos adversis casibus atque
Paupertate premi, et contemptam ducere vitam.
Aut igitur Deus est iniustus, talia qui fert,
Aut sua post obitum partitur munera cuique,
Aut, quid agant homines in terris, scire recusat.
Praeterea quae et quanta Dei clementia possit,
Quae bonitas dici, si solam hanc ipse dedisset
Nobis tam exiguam tam incerto limite vitam;
Cuius dimidium dormitur: caetera curis
Innumeris variisque laboribus atque periclis
Exagitata, fugit rapidis velocius undis?
Ergo agite, o miseri mortales, grandia templa
Construite, egregiis onerate altaria donis,
Festivam sacris foribus suspendite laurum,
Sollennes cantate hymnos, producite pompas,
Thura adolete, Dei nares distendite fumis:
Haec facite, atque alios etiam superaddite honores,
Ut vitam hanc vobis tam bellam praebeat, in qua
Vos cruciat nunc frigus iners, nunc fervidus aestus,

Nunc pestis, nunc dira fames, nunc Martius horror,
Nunc morbus, casusve aliquis, nunc tristis egestas,
Nunc musca atque culex, nunc et cum cimice pulex.
Exultate, inquam, quod mille laboribus aevum
Ducitis, et victum multo sudore paratis,
Et breve post spatium mortem toleratis amaram,
In tumulo iacituri, et vermibus esca futuri.
O vitam egregiam, o pulcherrima dona Deorum!
Natus homo in mundo hoc, inter pecudesque ferasque,
Inter tot stultos et iniquos vivit, ubi imber,
Nix, glacies, coenum, pulvis, nox, noxius aer,
Et nebulae et nubes, ventique, atraeque procellae,
Et dolor, et luctus regnant, ubi denique mors est.
Haec felix patria, haec statio sedesque beata,
Propter quam tantos divis debemus honores?
Propter quam precibus fas est obtundere divos?
Quodsi non aliam vitam, quam corporis huius
Tam fragilis tamque immundi, post funera habemus,
Non video cur tanta Deo praeconia laudis,
Cur tantos illi in templis tribuamus honores,
Qui nos tam miseros misera hac in sede creavit,
Tot mala passuros, et in aeternum perituros.
Ergo, ne iniustus Deus et crudelis haberi
Ac dici merito possit, fateare necesse est,
Non aboleri animas leto, sed vivere semper,
Non secus ac divi in caelo vel in aere vivunt,
Corporis expertes, nec non somnique cibique:
Et fateare opus est, etiam sua quemque manere

Praemia post mortem, aut meritas persolvere poenas.
Sed satis haec ratio tibi sit. Namque ista malignis
Si dicas, rident: lux nulla illuminat orbos.
Tu vero crede omnino, certumque teneto,
(Namque hoc principium est, fundamentumque salutis)
Aeternam esse animi naturam, et prorsus ab omni
Parcarum imperio exemptam, nil fata timere.
His ita praemissis, compertisque incipiamus
De vita tractare animi: quae caelicolarum
Nos similes reddit, per quam affectamus Olympum.
Sed quoniam apparent melius contraria, quando
In conspectu ambo adsistunt, et iuncta cohaerent:
Proinde operae pretium est, de vita corporis ante
Dicere, quae in terram nos detrahit aethere ab alto,
Brutorumque facit similes, contraria menti.
Hanc igitur vitam vivit, quicunque superbos,
Sit quanquam virtutis inops, venatur honores,
Et laudes captare studet ventosus inanes,
Tantum oculis hominum cupiens utcunque placere:
Et qui divitiis virtute aut fraude parandis
Invigilat nimis, et totum cor fixit in illis,
Talpa bipes, alta semper tellure sepultus,
Aspiciens nunquam sublato lumine caelum:
Et qui luxuriae atque gulae devinctus amore,
Illecebras carnis sequitur, spretoque pudore
In Venerem praeceps fertur, ventremque saginat
Demens, ut vermes maiori funere pascat.
Omnes hi turpes, et vero nomine possunt

Carnales homines a carnis amore vocari:
Quorum vita parum a brutorum sorte recedit.
Contra qui humanas laudes, terrenaque prorsus
Gaudia contemnit, vivens casteque pieque,
Spiritualis homo fertur: nam spiritus eius
Corpore iam domito, victaque libidine, liber
Imperat, et summa capitis dominatur in arce:
Ergo vita animi est, in primis ponere turpi
Fraena voluptati, et ventrem Veneremque domare,
Subdere spiritui carnem, contemnere quicquid
Nascitur in terris, solique insistere caelo,
Caelum optare, et amare omniconamine caelum:
Illic spirituum patria est sedesque bonorum,
Illuc contendunt animae post funera iustae:
Illustres animae, illustri virtute nitentes:
Aeterna in luce, aeterna mercede fruentes.
Praecipue mentem studiis exerceat, illos
Perlegat et libros avide, qui vel de anima, vel
De diis, de misera vitae huius conditione
Tractant, de morte, aut aliis de rebus honestis.
Spiritualis homo et sapiens his nocte dieque
Sedulus incumbat scriptis, et talia saepe
Gaudeat audire atque loqui, secumque volutet.
Auctores vero turpes, et turpia vitet
Colloquia. Heu quantum bona mens corrumpitur istis!
Lectio nimirum esca animi est: quae si bona, prodest:
Si mala sit, non parva solet dare damna legenti:
Non secus atque malus cibus est damnosus edenti.
Quae servanda licet sint omnia, nil tamen est quod
Plus hominem a vili carnis secernat amore,

Plusque Deo admoveat, quam non raro meditari
Vitae huius miseram sortem, quae, tam brevis et tot
Plena malis quum sit, mihi mors, non vita videtur,
Immo aliquid peius morte. Ecquis non videt, ecquis
Non adeo sentit quantum sit fellis ubique?
Singula si excutias, sincerum comperies nil.
Omnibus infudit rebus natura venenum.
Plurima habent geminas facies: foris alba, sed intus
Nigra, suo fallunt oculos spectata colore.
Si tamen est quicquam in vita hac pulchrumque bonumque,
Fumi instar, nebulaeque fugit: revolubile tempus
Nil sinit esse diu in terris; vana omnia reddit
Atropos, et fastus hominum conculcat inanes.
Heu quam cuncta abeunt celeri mortalia cursu!
Quam fluxa atque fugax humana est gloria, bullae
Persimilis, quae olim summa turgescit in unda,
Mox perit, et vento exiguo dispulsa fatiscit.
Hora brevis bona cuncta rapit, tunc fabula restat:
Hic fuit, hic fecit, pugnavit, vicit, amavit,
Regnavit, gentes domuit, populosque subegit,
Composuit libros: at nunc ubi talia? nusquam.
Ipse ubi nunc? nusquam: quid nunc? nihil: aut abiit quo?
In ventos. Heu heu nugae, et mera somnia sunt haec,
Quaecunque in terris pulchra et miranda videntur.
Quid mihi cum Fuit, aut Fecit? Nempe Est valet unum
Plus, quam mille Fuit. Verum hoc Est utitur alis,

Transvolat, et secum nostros abducit honores.
Haec igitur meditari, et pertractare frequenter
Qui solet, ille huius mundi deponit amorem,
Et facile exosus terram, suspirat Olympum.
Praesertim si etiam secum bene cogitet idem,
Corporis humani quam sit miserabilis et quam
Sordida conditio: fragili quod carne coactum,
Contextum duris ex ossibus, et cute tectum,
Faecibus immundis plenum est, et sanguine foedo,
Semper sordescens, nisi semper proluat ipsum
Abstergatque frequens cura, instaurando nitorem.
O vas hospitiumque animi illaetabile, per quod
Tot morbos patimur, per quod tot rebus egemus.
O vestis gravis, o carcer, vivumque sepulchrum,
Suffocans mentem ac sensum, involvensque tenebris!
Unde hominum generi tanta ignorantia adhaeret!
O terra in terram citius reditura, brevique
Vermibus aptam escam in tumulo gratamque datura:
Quam miser est, quicunque tui seductus amore,
Veram animi vitam et caelestia dona relinquit,
Dum, tibi plus aequo indulgens, tua commoda tantum
Sectatur, curatque parum iustumque piumque,
Nec putat esse aliam quam hoc vili in corpore vitam,
Demens atque sui oblitus, patriaeque prioris:
Unde has in tenebras et tristia regna recessit,
Ut carne inclusus misera miser efficeretur.
Omnis enim qui corporeo stat carcere clausus
Spiritus, et membris terrenis consociatur,
Est miser haud dubie: donec solvatur ab illa

Compede, et aethereas redeat iam liber ad oras;
Ni forte impediat vitiorum pondus euntem,
Et teneat pressum in terris aut aëre in imo.
Nil etenim immundum patitur purissimus aether,
Nec pravi aut stulti caelestia limina tangunt.
Haec dum vir sanctus loqueretur, finierat sol
Paene diem lasso iam curru, et iuxta aderat nox,
Paulatim inficiens atro velamine mundum.
Discedo, et Romam versus vestigia duco.
Dumque iter inceptum perago, iam Cynthia pleno
Orbe micans, claram reddebat lumine noctem.
Ibam igitur solus, meditans audita: sed ecce
Tres comites haesere mihi, quos forte repertos
Affatus blande, quo vellent ire rogavi.
Romam, dixere. Interea me conspicit unus;
Nomine me appellans: unde is nunc? inquit. Ab illo,
Respondi, sapiente, manet qui in vertice summo
Rupis Apollineae. Subrisit protinus ille,
Atque ait: O demens, reperiri qui sapientem
Posse putas quenquam in terris. Sapere ille videtur,
Qui minus est aliis stultus, licet insipiens sit.
Convenit haud dubie solis sapientia divis:
Quorum de numero sumus hic tres. Namque ego dicor
Sarracilus, verum hic Sathiel, hic Iana vocatur.
Quamvis humanam videamur habere figuram,
Dii sumus, et lunae contermina regna tenemus.
Namque illic habitat divûm ingens turba minorum,
Est quibus imperium telluris et aequoris alti.
Talibus auditis stupui, coepique timere:
Me tamen audacem ostendens, rectoque timore,
Cur Romam peterent, quaesivi. Tunc ait ille:

Est socius nobis illic, quid dicitur Ammon;
Hunc sibi servitio adstrictum, magicaque coactum
Arte tenet iuvenis quidam, cui Narnia tellus
Est patria, Ursinique colit qui praesulis aulam.
O quanta est hominum generi concessa potestas,
Coguntur divi. Vobis hinc scire licebit
Divinas animas vestras, et morte carere.
Nam si nil vestri superesset, si moreretur
Vestra anima, ut corpus moritur, quid iuris haberet
In superos tam vile animal, tam frivola imago?
Si foret in vobis nil sanctum, quomodo divi
Tanti hominem facere, aut homini succumbere possent?
Ipse etiam quandoque fui servire coactus
Germano cuidam, cristalli in corpore clausus:
Sed me barbatus tandem fraterculus illis
Exemit vinclis, et fracto carcere fugi.
Romam igitur petimus, cupientes solvere duro
Servitio socium, si qua est via: deinde ut ad Orcum
Romanos quosdam proceres hac nocte trahamus.
Haec dicente illo, flavit levis aura repente.
Tunc Sathiel ait: O socii, iam noster ab urbe
Remisses remeat: praecedens indicat aura.
Non vanus fuit hic sermo: namque ilicet illic
Egregius iuvenis Remisses astitit; omnes
Advenisse illum gaudent, laetique salutant,
Atque rogant, quidnam Romanaageretur in urbe.
Cuncti luxuriae, atque gulae, furtisque dolisque
Certatim incumbunt, nosterque est sexus uterque,
Respondit: sed nunc summus parat arma sacerdos
Clemens, Martinum cupiens abolere Lutherum,

Atque ideo Hispanas retinet nutritque cohortes:
Non disceptando, aut subtilibus argumentis
Vincere, sed ferro mavult sua iura tueri:
Concilium valeat, valeant commenta Lutheri,
Pontifices nunc bella iuvant, sunt caetera nugae:
Nec praecepta patrum, nec Christi dogmata curant.
Iactant se dominos rerum, et sibi cuncta licere.
Cui vis est, ius non metuit, ius obruitur vi.
Sed nos hinc socii lucrum speramus, et inter
Tot caedes, multorum animas ad Averna feremus.
Sic ait: et mox, inter se nonnulla locuti,
Decedunt, et me solum tristemque relinquunt.
Namque ubi Sarracilus nullum dixit reperiri
In terris sapientem, extemplo pectora tristis
Invasit cura, et coepi sic volvere mecum:
Ergo nequicquam petitur sapientia nobis?
Laudatur frustra, frustra speratur, et ipsis
Caelicolis tantum conceditur? Ergo necesse est
Hac misera in vita mortales desipere omnes?
Ridiculosque esse, et spectacula tradere divis?
O humanum genus infelix, o effraena parentum
Luxuria, et natos gignendi infanda libido!
Quid tandem facitis? stultos miserosque creatis.
Mas puer est natus: laeti celebrate choreas,
Fundite vina, epulas festivis addite mensis:
Sed mox ille puer fiet stultusque miserque,
Aut cito pallentes moriens migrabit ad umbras.
O mens caeca hominum, et venturae nescia sortis!
Mortales miseri laetantur saepe dolendis.
Haec igitur mecum meditabar, tristitiaque
Plenus paulatim hospitium requiemque petebam:
Namque oculos iam somnus iners et crura gravabat.

Haec sint de sapiente satis: deponere fessam
Musa chelym par est, et raucis parcere chordis.
Interea mundi auctorem dominumque precemur,
Ut nos clementer permittat, quae duo restant
Sidera Zodiaci cantando absolvere nostri.
Sunt maiora etenim dictis dicenda, timetque
Mens mea tam tenuis mysteria tanta referre.
Naturam Hydrochoos noster scrutabitur omnem,
Hic labor extremus divum penetralia pandet.

LIBER XI.

AQUARIUS.

Argumentum. Aquarius de rerum natura agit, ac primum de coelo, (et quidem ex veterum de eo theoria) de quinque zonis, de polis, de zodiaco, circulis, horizonte; de solis siderumque motu, de planetis, astris, stellis; de occasu signorum ortuque. Deinde de corporibus, eorumque materia et formis. Coelum constare durissima purissimaque materia, ejusque motum esse aeternum. — Formas rerum a deo esse conditas. — Coelum a felicibus habitari, corpore tenuissimo praeditis. — De luna ejusque luce. — De aeternitate mundi, quem deus ex nihilo creaverit. — De elementis eorumque situ. De igne; ventis, nubibus, ceterisque meteoris. De mari; de terrae centro, de umbra terrae. De anni tempestatibus. De Antipodibus, de zonis, quas ostendit omnes habitari. Denique de terrae motu.

Naturae omniparentis amor, causasque videndi
Occultas rerum nobis innata cupido
Aonios iterum fontes haurire, iugisque

Parnassi umbriferis iterum consistere suadet.
Musa redi, citharamque refer: nunc divite vena,
Nunc opus ingenio est, et doctae munere vocis.
Non levia hic tractanda: libet specularier omnem
Naturae faciem, totumque evolvere mundum.
Principio quicquid fuit, aut est, aut erit unquam,
Dicitur ens: quippe hoc complectitur omnia nomen.
Sed rerum, quascunque Dei sapientia finxit,
Quaedam funguntur vita sine corpore: quaedam
Aut sunt expertes vitae, aut in corpore vivunt.
De primis liber iste nihil, sed proximus olim
Tractabit: nunc de reliquis, mea Musa, canamus.
Mundanae molis loca summa atque extima coelum
Immensis ambit spatiis, motuque perenni
Circuiens intra sese facta omnia claudit.
Quinque secant ipsum Zonae: sed quaelibet harum
Est habitata suis, nihilo prohibente, colonis.
Nam neque diis frigus, neque torrens officit aestus.
Talia conveniunt terris. Sacer aether ab omni
Semper abest glacie, nulloque incenditur igni:
Qui licet assidue circumvolvatur, ibidem
Permanet, et nunquam prima de sede recedit.
Namque duos inter stabiles fixosque locatus
Divina ratione polos, retinetur ab illis:
Quorum alter nobis apparet semper, et ambas
Aspicit, oceanoque procul circumvehit arctos:
Alter sub terris adversa in parte moratur,
Antipodumque oculis nocturna luce videtur.
Hanc vero aethercam molem dicuntur ab ortu
Occasum versus parili distinguere tractu

Tot cycli, quot sunt Zonae. Qui proximus Arcto est,
Arcticus est dictus: post hunc est circulus ille
Qui medium Cancrum secat, et decedere solem
Paulatim a nobis cogit, retroque reverti.
Hunc alius sequitur, medium qui dividit orbem,
Atque dies nitidos obscuris noctibus aequat.
Non procul hinc alius medium scindit Capricornum:
Vltra quem prodire nequit, rursusque redire
Incipit ad nostras paulatim Cynthius oras.
Postremus vero cyclus, qui proximus austro est,
Ut polus oppositus nostro, sic ipse vocatur.
Ultra haec segmenta obliquus quoque circulus alto
Signatur coelo, per quem pulcherrimus it Sol,
Bis senis complens obeuntem mensibus annum.
Lacteus est etiam cyclus, qui Tyndaridarum
Genua secat, caudamque Nepae, tropicos quoque binos,
Obliquamque viam solis, medium simul arcum
Arcitenentis, item Centauri crura, Aquilamque,
Nec non Aurigam, Cygnumque, et Persea tangit.
Suntque paralleli cycli, sic nomine dicunt
Hos Graeci: motuque suo Sol efficit unum,
Quaque die occasum repetens, ortumque relinquens.
Insuper esse duos Coluros dicitur: alter
Solstitia ostendens, Cancrum secat et Capricornum,
Percurrens utrumque polum: sed dividit alter
Phryxaeam pecudem et Chelas. Hic tempora monstrat,
Sunt quibus aequales et luci et noctibus orae.
Ultra hos sunt cycli multi variique, secantes
Hinc atque hinc utrumque polum: mediaeque diei

Nomen habent, nostrumque caput super ingrediuntur.
Circulus est etiam quidam, qui fertur Horizon:
Dividit hic sphaeram mediam, nostrumque videre
Terminat: unde vocant hoc illum nomine Graii.
Praeterea in multos caelum distinguitur orbes:
Suntque novem: quorum summus, quod mobile primum
Dicitur, extremis volvens decedit ab Indis,
Hispanos Maurosque petens, spatioque diurno
Complet iter, necnon rapidus caelestia secum
Corpora cuncta trahit, nullo spectabilis astro.
At reliqui oppositis volvuntur motibus orbes,
Et Gangem versus currunt a Gadibus. Horum
Maximus innumeris stellis est lucidus, atque
Curriculo annorum centum vix perficit unum
Ipse gradum. Iuxta hunc Saturni sphaera locatur
Inferius; triginta annis haec tota movetur.
Iuppiter huic substat, totusque revolvitur annis
Bis sex. Hunc sequitur Mavors, annisque duobus
Vertitur in gyrum. Post hunc Sol ipse trecentis
Sexaginta (velut dicunt) et quinque diebus,
Adde his sex horas, totum pertransit olympum.
Post solem inferius Veneris rota volvitur, et se
Circumfert, quam sol septemque decemque diebus
Ocyus. Ast huic Mercurii subvolvitur astrum:
Quod Venerem superat cursu, citiusque movetur,
Quam Venus ipsa, novem (si vera est fama) diebus.
Ultimus est orbis Lunae, spatioque dierum
Viginti atque novem, necnon bis quattuor horis
Finit iter, remeatque illuc prius unde recessit.

Sidera sunt septem quae Graeci errantia di
Voce sua, quorum summus Saturnus habere
Pro domibus fertur puerum Iovis, et Capri num.
Iuppiter ipse domos etiam tenet aethere bi
Pisces atque arcu pugnantem: Scorpius aut
Phryxaeusque Aries, stolidi sunt tecta Grad
Dat propriam sedem Nemees fera bellua S
In Libra et Tauro mollis Cytheraea quiesci
Mercurius Geminis, et pulchra Virgine ga
Carcinus hospitium praebet tibi, Luna, gnum.
Dicere de signis caelestibus aggrediam
Zodiaco qua sol gradiens totum efficit annu
Signa quidem duodena manent: Borealia sex;
Adverso totidem sumpserunt nomen ab Aus
A capite auratae pecudis, finem usque puel
Erigones, septem dicuntur signa trionis.
Ast a principio Librae finem usque duorum
De grege Neptuni quodcunque est, specta austrum.
Nomina signorum iam nunc mea carmina dent.
Sunt, Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, V
Libra, Nepa, Arcitenens, Capricornusque, drochoosque
Et duo caelesti radiantes lumine Pisces.
Septima quaeque sibi opponuntur: quum illud,
Conditur hoc: Aries ad nos quum surgit ab
Libra cadit: Tauro sic Scorpius Europaeo
Obiicitur: nascente illo, hic descendit in un
A Cancri capite ad Centauri extrema, vocan
Directa: a prima Aegocerotis parte gemell
Usque ad Tyndaridas, obliquo limite pende

Triginta gradibus longum, latum duodenis
Quodlibet est signum. Terrestria sunt, Capricornus,
Taurus et Erigone: sunt aëris haec tria, Libra,
Hydrochoos, Gemini; naturam servat aquarum,
Piscibus et Cancro similis, Nepa: quae tria restant,
Ignea sunt, Aries, Chiron, Leo. Mascula sunt haec,
Cum tribus aëreis, et fortunata vocantur.
Caetera femineo dicuntur nomine, suntque
Infortunata, ut perhibent qui sidera norunt.
Mobilia haec, Aries, Cancer, Libra, et Capricornus:
Fixa, Leo, Taurus, Nepa, cum Ganymede vocantur.
Sunt Gemini, Virgo, Chiron, communia, Piscesque.
Ultra haec, triginta sunt et tria signa beato
Fixa polo, quorum boreali in parte locantur
Viginti, at pluvius sibi caetera vendicat auster.
Haec sunt quae spectant ad septem signa triones:
Binae Ursae, quarum est Helice maioribus astris
Splendidior; Cynosura minor Phoenicibus est dux,
Inter quas medius serpit Draco fluminis instar.
Hic micat et Cepheus, hic Cassiopeia, Coronae
Proxima Gnosiacae. Niveo vicinus Olori est
Engonasis, dulcemque Lyram miratur et audit.
Necnon Arctophylax monstrat sua sidera ibidem.
Perseus hac etiam caeli in regione locatur,
Ora Medusaeo gestans rorantia tabo.
Hoc eodem caelo nitet Auriga Anguitenensque,
Illius et serpens, cumque hoc Serpente Sagitta:

Adde Aquilam, aethereoque mari Delphii tantem.
Hic et equus splendet, qui Pegasus appella
Andromede sequitur: postremum Delta vo
Signa tria atque decem adverso retinent austro:
Cetus Persaea vix tandem falce peremptus
Hac etiam parte armatum Oriona videbis,
Multiplicemque vadis Nilum, Leporemq gacem.
Hunc Canis haud unus sequitur, maiorqu norque.
Inter et australes Argo micat inclyta flamn
Hic Aram, magnumque potes Cratera vide
Necnon Phoebeum fulgenti sidere Corvum
Centaurumque trucem, domitamque labc Hydram
Herculeis, pestem Lernae, mirabile monst
Hac eadem Piscis quidam regione videtur.
Quae sint signa poli, patefeci versibus: at
Singula quot stellas habeant quoque ve edam:
Astra Helice septena tenet, quae dicitur ur
Maior, quod caelo maiori lumine fulget.
At Cynosura minor fertur, quod luce mino
Apparet: quamvis viginti unamque favillan
Corpore contineat. Vigilem quindena D nem
Sidera conficiunt, geminas qui dividit arct
Cepheus ipse decem atque novem comple astra.
Cassiopeia decem atque tribus stat lucida mis.
Ipsa novem stellis solita est splendere Cor
Dant tria dena modum Ledaeo sidera Cyg
Ignibus Engonasis lucet bis quinque novem

Quattuor atque decem designant astra Booten:
In cuius Zona Arcturus stans clarius ardet.
Ipse decem septemque faces tenet aethere Perseus:
Heniochus septem: ast, humero quae clara sinistro est,
Fertur Capra: duas alias quas laeva manus fert
Hoedi dicuntur, nautis saepe anxius horror.
Septenis denisque nitet flammis Ophiuchus:
Ipsius ac Serpens viginti est clara duabus.
Est Lyra luminibus fulgens Orphea novenis.
Quattuor aethercam designant astra Sagittam,
Quadruplicique nitet raptor Ganymedius igne.
Delphin ipse polo fulget bis quinque favillis.
Octo decemque micat nocturnis Pegasus astris.
Ignibus Andromede bis denis ardet Olympo.
Sed tria Deltoton duntaxat sidera fingunt.
Stellarum, quas Zodiaci dicuntur habere
Signa, dehinc numerum aggrediar comprendere versu.
Est Aries primus: tenet hic astra octo decemque.
Taurus habet stellas viginti, unamque: sed harum
Septem, quae ipsius postrema in parte renident,
Vergiliae, necnon Atlantides appellantur.
Sunt totidem in capite, atque Hyades dicuntur ab imbri.
Tyndaridae fratres denis octoque favillis
Splendescunt: alter denas, alter tenet octo.
Bisque novem flammis caelestis Carcinus ardet:
Binae insunt dorso, quae Asini et Praesepe vocantur.
At Leo bis denas stellas retinet minus una.
Virgo tenens spicam micat astris octo decemque.
Chelae ignes utrinque duos, libramque figurant.

Quindenas reliquo flammas Nepa corpore m
strat:
Quindenis etiam facibus splendere videtur
Arcitenens: quandamque pedes tenet ante c
nam,
Septenis quae sideribus constare putatur.
Viginti Aegoceros stellis nitet atque duabus.
Iliacus puer est bis septem lucidus astris.
Octo novemque faces Piscis tenet alter: at a
Huic iunctus bis sex splendescit in aethere
dis.
Nunc quot habent stellas australia signa,
cebo:
Quamvis sint procul, atque oculis male cog
nostris.
Lumina terribilis triadena habet aethere Pri
Sunt totidem Nilo: Leporem sex astra p
runt:
Sideribus septem atque decem praefulget Ori
Octo atque undenis incendit Sirius orbem
Ignibus: at Procyon triplici micat aethere f
ma.
Viginti atque tribus decorata est Argo favill
Unam plus Chiron retinet: sed Victima, gesta
Quam manibus, resupina, decemque unam
recepit.
Luminibus vere speciosa est Ara quaternis.
Sex et viginti facibus spectabilis Hydra est,
Longa trium spatio signorum, corpore Canc
Occupat, Erigonemque simul, tumidumque L
nem.
Septem astris Corvus, Crater spectabilis o
est:
Bis seno at notius decoratur lumine Piscis.
Occasus nunc signorum dicamus et ortus:
Signorum est ortus triplex, occasus eorum

Est etiam triplex. Namque ortus cosmicus atque
Occasus fertur, quum tempore matutino
Sole oriente, aliquod signum quoque surgit Eoa
De regione simul, vel quum mane occidit undis.
Dicitur at chronicus, quoties surgitve caditve
Signum aliquod, quum primum alto se gurgite condens
Iam patitur stellas alias splendescere Titan.
Heliacus vero est ortus, quum sole propinquo
Iam pridem occultum signum, postquam ille recessit,
Ingrediens aliud, posse incipit orbe videri.
Occasus contra Heliacus tunc dicitur esse,
Quando aliquod signum, per quod tunc ingreditur Sol,
Obtenebrat splendore suo, prohibetque videri.
Nuncquo quaeque modo exoriantur signa, cadantque,
Versibus expediam: tribuant modo carmina nobis
Pegasides, vatemque suum non spernat Apollo.
Quando Aries oritur, consurgit pars quoque laeva
Andromedae, Perseique caput, media tenus alvo.
Opposita tunc parte poli pars occidit Arae:
Averso Taurus per caelum corpore fertur:
Ipso ascendente, ascendit totus quoque Perseus:
Heniochi consurgit item pars maxima, necnon
Pristis cauda, etiam penitus tunc occidit Ara.
Ipse autem Arctophylax tunc primum absconditur undis,
Cum Geminis totus Cetus, partesque priores
Eridani surgunt, cumque his armatus Orion.
Anguitenens utrumque pedem tunc aequore mergit.
Carcinus exoriens partem apparere Coronae

Dimidiam vetat, et caudam Ceti, notiumque
Piscem, atque Engonasis caput, alvum c
diamque
Eiusdem: a genibus scapulis tenus Anguit
tem,
Ipsiusque Anguem, excepta cervice: Booten
Totum paene. Oritur sed contra Orionis u
Ad zonam corpus, toto cum flumine Nili.
Haec cum magnanimo nascuntur signa Leo
Tota Aquila atque Lepus, Procyon quoque,
maque crura
Maioris Canis, exsurgit caput insuper Hydr
At contra Arctophylax totus, totusque O
chus,
Cum capite et cervice sui quem continet An
Quaeque superfuerat nitidae pars illa Coro
Engonasis simul ipse, genu tamen ac pede l
Exceptis, tunc hesperias merguntur in unda
Virginis exortu totus Canis Hydraque surgi
Usque ad Cratera. Apparet quoque The
puppis,
Quatenus erecto dependent carbasa malo.
Opposita sed parte latent haec sidera: Del
Totus Olor, cauda excepta: simul ipsa sagi
Atque Chelys, Nilique prior pars. Pegasu
tem
Cum capite abscondit collum, pars caeter
get:
Tota Argo cum Libra oritur, totusque Boot
Extremam praeter caudam tota Hydra vid
Engonasis dextrumque genu, dextram qu
suram,
Tunc et Centauri caudam splendere videbis
Tunc et dimidiam poteris spectare Corona
Corpus equi aligeri reliquum, postrem
Cygni

Celantur, néc non cervicem Cetus adusque
Descendit totus: tunc et caput occulit undis
Andromedae: tunc et descendere Cephea cernes,
Ipsius Andromedae patrem, manibusque humerisque
Et capite extremas ponti fluitantis in undas.
Scorpius exoriens haec secum sidera ducit,
Caudam Hydrae, Chironis equum, reliquamque Coronam:
Quamque manu gestat Chiron tunc Hostia surgit.
Surgit item caput Anguis, item caput Anguitenentis.
Andromedae reliquum corpus tunc occidit, atque
Cepheus a capite ad zonam, flexuraque duplex
Eridani: resupina cadit quoque Cassiopeia.
Tunc etiam abscondi Canis incipit atque Orion.
Arcitenens quum oritur, iubet apparere Ophiuchum,
Ipsiusque Anguem totum, caput atque sinistram
Engonasis, totamque Lyram, pectusque caputque
Aethiopum regis Cephei: tunc totus Orion,
Et Lepus, et maior Canis occidit, Heniochusque,
Exceptis capite ac pedibus: tunc Perseus una
Tendit in occasum totus, dextro pede necnon
Crure manet: puppi excepta tota occidit Argo.
Aegoceros quum surgit, Olor, simul atque Sagitta,
Ara quoque atque Aquila ascendunt: sed caetera puppis
Descendit, Procyonque mari sua sidera condit.
It quoque sub terras toto tunc corpore Perseus.
Sidera quum pulchri apparent Ganymedis ab ortu,
Prima Medusaei consurgunt membra caballi,

Tunc contra caput et cervix descenditEchidnae,
Occultatur item postremo corpore Chiron.
Quum gemini superum tolluntur in aethera Pisces,
Andromedae dextrum corpus quoque surgit, et ille
Qui notius fertur Piscis: tunc corpore toto
Hydra et Centaurus manes rapiuntur ad imos.
Haec de ortu atque obitu signorum dicta putamus
Esse satis, nunc ad reliqua incunctanter eamus.
Sed prius Uranien libet huc ad nostra vocare
Carmina, ut auxilium tribuat, secretaque pandat.
　Uranie, cui nota alti penetralia caeli,
Quae superûm sedes gemmataque templa frequentas:
Uranie formosa, adsis, arcanaque divûm
Tecta aperi, vatemque iuva tua regna canentem:
Aethereos da mente lares, animoque tueri
Moenia stelliferi circumlabentia mundi.
　Et primum mihi, Diva, aperi, num corpore duro
Ac solido constet caelum, an fluxo tenuique,
Non secus, atque aer, facili quem scindimus ictu.
Post hoc, me nonnulla etiam quaerenda docebis.
　Sunt duo naturae primordia prima, vocantur
Materia et forma: ex his corpora cuncta creantur,
Ex his est tellus, unda, aer, ignis, et aether.
Unde errant, qui materiam caelestibus ullam
Corporibus non esse putant: contraria in illis
Quippe forent, et ab his corrupta aliquando perirent.
Sic aiunt: verum haec ratio (me iudice) peccat.

Nam neque materiae culpa est, si corpora solvit
Longa dies: neque corrumpunt contraria per se,
Si aequales habeant vires, nisi fortius unum
Sit reliquo, quia, quum vis aequa est atque potestas,
Tunc fit par pugna, et nulli victoria cedit.
Ergo Deus cupiens aeternum condere caelum,
Optima materiae primae ac purissima legit,
Temperiemque illis talem addidit, ut nihil unquam
Se laedant, semperque habeant contraria pacem:
Sic caelum aeternum est, sic nullo absumitur aevo.
Sed quoniam quae dura magis, diuturna magis sunt,
Laeduntur que minus, proinde est durissimus aether,
Plus adamante, adeo ut ferrum contemnat et ignem,
Vimque omnem, praeter Domini, a quo conditus ipse est.
Est alia id monstrans ratio: nam mobile primum
Intra se positas sphaeras rapit, ac violenter
Occasum versus secum trahit, atque diurno
Motu (obstent quamvis) spatia in contraria versat:
Quod fieri nequeat, solido nisi corpore constent.
Adde huc quod lunae pars illa simillima caelo est,
Quam sol non spectat, fraternaque lumina tangunt.
Sic etiam stellae, manifesta in luce diei
Consimilem caelo creduntur habere colorem.
Luna tamen stellaeque ipsae sunt corpora dura,
Sunt et opaca. Hoc eclipsis declarat aperte:
Nam radios Phoebi Luna interiecta repellit,

Nec sinit in terras claram descendere lucem.
Cur non durities eadem tribuatur Olympo?
Nempe aliter nunquam sua sidera fixa teneret,
Sed passim errarent, nec certa in sede manerent.
Non tamen est caeli, ut stellarum, corpus opacum:
In terris etenim positi summa astra videmus,
Et penetrat noster suprema ad sidera visus.
Quum vero sint (ut dixi) durissima caeli
Corpora, sintque eadem purissima, forsitan illis
Est etiam sonus: et quum se tangantque rotentque,
Concentum faciunt aliquem, caelestibus aptum;
Ut quidam scripsere olim doctique probique:
Hunc tu, Musa, etiam nodum mihi solve roganti.
Dura et plura licet sacri sint corpora caeli,
Perviaque humanis oculis, tamen illa sonorem
Efficiunt nullum, neque enim pulsantur ab ullo,
Nec si pulsentur resonant, crassissima quum sint,
Cumque illic aer nullus sit, quo sine frustra
Speratur sonus, atque ideo sine murmure currunt.
Praeterea sphaerae bis quatuor inferiores,
Auroram versus omnes vertuntur eodem
Progressu: nec se collidunt concutiuntque
Occurrendo sibi, sed certa lege modoque
Una eademque via leni vertigine pergunt,
Et choreae in morem placide taciteque feruntur.
Mobile duntaxat primum adversatur eundo,
Orbibus (ut dixi) reliquis: tamen haud strepit unquam
Nilque sonat prorsus: quippe illic deficit aer,
Quippe superficies multo est levissima sphaeris:
Unde fluunt celeres, nullo impediente rigore,
Et sua contactu molli confinia lambunt:

Propter quod motum faciunt sine voce silentem.
Non igitur recte veteres sensere, putantes
Sphaerarum motu harmoniam conflarier; at non
Sentiri, quoniam humanas excelleret aures;
Ceu Nili non auditur quae decidit altis
Rupibus unda prope: at longe fragor editur ingens.
Nugantur certe, et ratio haec est prorsus inanis.
Nam si nemo unquam audivit, cur fingere debent
In caelo esse sonum? Turpe est, ea dicere, quae non
Ostendi possunt, quae possunt iure negari.
Non nova sunt fingenda, nisi haec vera esse probentur:
Nullam verba fidem amota ratione merentur.
Sed numquid caelum est, ut fertur, Musa, rotundum?
Sphaerica nimirum perfectior esse figura
Censetur cunctis aliis, quod non habet in se
Principium finemque, capax quod sit magis atque
Simplex et formosa magis, magis apta moveri:
Praesertim circa medium, ceu vertitur aether
Circa ipsam terram, in medio quae condita mundo est.
Convenit haec igitur caelo tam digna figura,
Convenit haec eadem Soli, Lunae, omnibus astris.
Quanquam aliter pictorum audax inscitia fingit.
Stellae autem suntne (ut fertur) pars densior orbis?
Non ita: quippe suam sortita est quaelibet harum
Diversam a caelo speciem discrimine magno:
Ipsae etiam inter se distant: ceu sorbus ab ulmo,
Ceu pyrus a ceraso differt, foetu atque figura.

Indicat id color haud unus, diversaque ea
Virtus et splendor. Stellae est sua cui
testas:
Quandoquidem natura etiam sua cuique
est.
Caelum ergo est sedes tantum opportuna
que
Stellarum, non materia aut substantia ea
Quid virtutis habet caelum? Est vis
in astris:
Astra regunt orbem terrarum, atque om
tant:
Astra creant cuncta in terris, et cuncta
nant:
Hoc docet astronomus, communis opinio f
Quare non solum raro densoque putandu
Distingui a stellis caelum, diversa sed ip
Natura est etiam, et dispar faciesque vig
Quanta etiam sint astra, et num si
rotentur,
Quo sunt fixa loco, ut visum est aliquan
toni:
Aut sint deserta, an quisquam versetur in
Musa, velim scire: unde precor mihi
pande.
Non sunt astra quidem magna aeque. N
minora
Plurima sunt numero, ut possit comp
nemo.
Sunt aliquot maiora etiam, sed pauca: se
Quae passim caelo veneranda luce refulg
Ex quibus astronomi varias fecere figura
Et pinxere amplum diversis aethera sign
Ex his ergo astris maioribus (ut perhibe
Astra sciunt, utque eclipsis phoebeia mon
In qua Luna patet quanto sit corpore, fr

Dum subiecta sui speciosum lumen opacat)
Quaedam sunt tanta, ut totam terraeque marisque
Excedant molem, ac spatio maiore nitescant:
Quamvis parva adeo videantur, propterea quod
Tam longo distant a nobis intervallo.
Quippe aliquid, quanto est longinquius, esse videtur
Tanto etiam minus, et spectantum lumina fallit.
Stellae autem fixae (veluti Plato maximus inquit)
Quaeque suum circa centrum volvuntur ibidem
Semper: et haec ratio est cur scintillare videntur:
Non ea, quam fingunt quidam, quia longius absunt,
Proinde illas tremulum nobis ostendere lumen.
Nimirum haec ratio vana et puerilis habenda est.
Non etenim quicquam scintillat, quod procul absit
A nostro visu: minus, atque obscurius illud
Sed tunc apparet, nec scintillatio motu
Ulla carere potest. Quare fixa astra moventur,
Cum Sole una, illo motu quem diximus ante.
At non Saturnus talem, nec Iuppiter, et Mars
Efficiunt motum, nec Lunae Mercuriive
Aut Veneris sidus: verum haec gaudent epicyclis.
Cur non scintillat Saturnus, Iuppiter, et Mars,
Ut sol, quum tamen a nobis longe altius absint,
Nec magno a stellis fixis discrimine distent?
Nimirum, quoniam non sic volvuntur, uti Sol,
Sed sua permittunt epicyclis corpora ferri.
Forte aliquis solem non scintillare putabit.
At si hunc perspiciet summo quum mane resurgit,

Vel quum descendit brumali tempore in undas,
Quando acies illum melius tolerare valebit:
Tunc circumvolvi, tunc scintillare videbit.
Nec quisquam hoc adeo magnum ac mirabile dicat,
Singula si tali volvuntur sidera motu.
Nonne magis mirum est, tam immensi corpora caeli,
Tam celeri semper ferri vertigine, ut omnes
Praevertant volucres, ventosque et fulmina vincant?
Unde nota: Ille pater rerum, mundique creator,
Omnia quae fecit, distinxit in haec duo: motum
Atque quietem. Atqui in terris, centroque locata est
Ipsa quies proprie: possedit caetera motus.
Unda fluit, semperque aer agitatur et ignis;
Praecipue tamen in caelo est vis maxima motus:
Et quo quaeque magis sphaera est sublimis, in illa
Fortior est motus, mundumque rapacius ambit.
Quare illud caelum, quod primum mobile fertur,
Maximum habet motum: sed motus maximus ille est,
Tempore qui minimo spatia et loca maxima transit.
Ergo nictu oculi totum percurreret orbem,
Ni obstarent illi sphaerae, quas continet in se,
Frenantes cursum illius, ne protinus omnem
Volvendo raperet secum terram Oceanumque,
Quippe animal nullum posset tunc vivere in illis.
O rem mirandam in primis! quis non stupeat, quum
Secum agitat, tantam tam parvo tempore molem,
Tam longas transire vias, iterumque reverti,

Nec cessare unquam, et nullum sentire laborem?
Hinc aliqui credunt, a diis totum aethera volvi,
Assignantque suum motorem cuilibet orbi,
Qui quasi pistrino addictus, non desinat unquam
Tam vastam versare molem noctesque diesque:
Nec, quamvis cupiat, minimum requiescere possit.
Felix servitio tali Deus ille profecto.
Sed nugae sunt hae, commentaque inania eorum
Qui cupiunt primi mortales inter haberi.
O quot morosophos tellus parit, et philodoxos!
Quare non tutum est facile omnia credere cuivis,
Ille licet magni sit nominis, innumerasque
Scribendo impleverit nigra loligine chartas.
Magni saepe viri mendacia magna loquuntur:
Et nemo est adeo prudens, quin saepius erret.
Est igitur ratio in primis quaerenda, fidesque
Maior in ambiguis rationi est semper habenda,
Quam dictis hominum: namque haec sunt falsa frequenter.
Quid ratio ostendit? caelum stellasque moveri
A diis, an per se, naturalique vigore?
Qualis honor, vel quale lucrum, vel quanta voluptas
Esse potest divis, versantibus aethera semper,
Ut stultorum hominum vitae opportuna ministrent,
Utque feras pecudes, volucres, piscesque gubernent?
Sicne decet dominos servis servire? deosque
Servitio aeterno damnari, ut pabula brutis,
Ut stultis pravisque ferant mortalibus escam?
Nonne decet potius libertas maxima divos,
Ut quocunque velint faciles accedere possint?
Ne tanquam dura devincti compede, nusquam
Ire queant, semperque loco teneantur eodem?

Aut tanquam figuli instantes operique rotaeque,
Nunquam decedant scamno, nunquam otia captent?
Estne illis adeo dulcis labor ille rotandi?
An labor ille potest divis nunquam esse molestus?
O sapientum hominum sententia digna notatu,
Sed ratio obsistit, ratio manifesta reclamat:
Nil etenim per se aeternum est, nisi conditor orbis.
Post ipsum aeterna est rerum natura suarum,
Quas ipse ex nihilo, stabili sed lege creavit,
Ut non esse queant aliter quam iusserat olim,
Quum primum immensi iaceret fundamina mundi.
Sic aqua semper erit mollis, sic ignis adurens:
Sic stabilis tellus, sic semper mobilis aer,
Sic et circumagi caelum sine fine necesse est:
Sic forma et virtus herbis sua cuique tributa est,
Necnon arboribus, necnon animalibus ipsis,
Ut nullo possint mutari prorsus ab aevo:
Usque adeo ipsius naturae immobilis ordo est,
Usque adeo est eadem semper divina voluntas.
Quare si motus caeli est aeternus, oportet
Naturalem esse, ut gravium leviumque videmus.
Nam quod naturae est proprium, non deficit unquam.
Si vero est alius motor, quandoque quiescit.
Nil etenim aeterno violentum tempore durat.
An gravium et levium natura potentior est quam
Astrorum et caeli, ut possint per se illa moveri,
Haec vero nequeant, nisi diis agitentur ab ipsis?
Terra ergo atque ignis sunt aethere nobiliores,
Saltem ex hoc quod non motoris egent alieni,
Sed per se a centro aut ad centrum tendere possunt.

Credendum est igitur, caelestia corpora per se
Atque suis formis, ut terra ignisque, moveri.
Natura est siquidem motore potentior omni,
Naturam vincit solus Deus: et nihil, ipso
Excepto, est melius natura et maius in orbe.
Naturam vero appello, legem omnipotentis
Supremique patris, quam prima ab origine mundi
Cunctis imposuit rebus, iussitque teneri
Inviolabiliter, dum mundi secla manerent.
Nam legem hanc rerum formis Deus indidit: unde
Quum rebus dant esse, Dei mandata libenter
Efficiunt formae, et nequeunt hanc fallere legem.
Nempe suis res a formis tales generantur,
Quales praecepit qui formas condidit ipsas.
Haec vere ac proprie natura est, et melius quam
Forma aut materia, ut quidam posuere. Etenim sunt
Haec duo cunctarum potius primordia rerum,
Vel causae primae, vel componentia prima,
Non autem natura: placent si nomina vera,
Et nisi malimus dare falsa vocabula rebus.
Sed de hoc iam satis: ad reliqua accedamus, et utrum
Sint deserta poli pulcherrima regna beati,
An quisquam sedes illas teneatque colatque,
Praesens hora monet solito nos dicere versu.
Quum caelum sit tam immensum, tantique decoris,
Conspicuum tot sideribus, tam nobile corpus,
Desertum et vacuum et solum incultumque manebit?
Terra autem innumeris gaudebit, et unda colonis?
An mare vel tellus locus est iucundior atque
Pulchrior et melior, vel toto maior Olympo;

Propter quod potius, quam aether, mereantur habere
Tot cives, et tam variis animalia formis?
An regis prudentis erit, fabricare palati
Ingentem molem, peregrino marmore et auro
Egregiam, et mire speciosam intusque forisque,
Nolle tamen (stabulo excepto) permittere quenquam
Tam pulchras habitare aedes, vacuasque tenere?
Nempe est totius mundi stabulum terra, in qua
Sunt omnes sordes, pulvis, coenumque, fimumque,
Ossa, putres carnes, varia excrementa animantum.
Quis memorare unquam tot foeda immundaque posset,
Quae tellus et pontus habent, ac semper habebunt?
Quis nescit pluvias, nebulas, nubesque, nivesque,
Praelia ventorum, tempestatumque furores,
Quae mare perturbant, quatiunt terram, aera versant?
Terra tamen pontusque tenent animalia multa:
At caelum vacuum, vacuum caelum esse putatur?
O vacuae potius mentes, quae creditis istud!
Quippe suos etiam cives habet aether: et astra
Singula, sunt urbes caeli, sedesque deorum.
Illic et reges, populi inveniuntur et illic:
Sed veri reges, populi veri, omnia vera:
Non, velut hic, umbrae simulacraque inania rerum,
Quas cito mors rapit, et tempus terit, inquinat, aufert.
Illic felices, immortales, sapientes:
Hic habitant miseri, mortales, insipientes:
Illic pax et lux regnant, et summa voluptas:

Hic bellum assiduum et tenebrae, et genus omne doloris.
I nunc, et lauda terram hanc, hanc dilige vitam.
Imo aude, o demens, stabulum hoc praeponere caelo!
Verum aliquis dubitare potest, si durior aether
Est adamante, et nil vacui reperitur in illo,
Quomodo dii poterunt illic habitare, vel illac
Pergere? Nimirum hoc fieri non posse videtur.
Praeterea quum caelum ipsum non possit arari
Atque fodi, quonam pacto Bacchusque Ceresque
Nascentur, frugesque aliae, quarum indiget usus?
Frivola sunt haec, et rugoso digna cachinno.
Namque sit ipse licet multo solidissimus aether,
Pervius est tamen, et cedens cultoribus, et nil
Obstat quin facile huc possint se ferre vel illuc,
Et quacumque libet nihilo impediente moveri.
Caelicolis etenim tenuissima corpora cunctis
Ille auctor mundi dedit, atque levissima: quare
Ipsis non opus est foribus, patulisve fenestris:
Per medios intrant muros, et marmora tranant,
Usque adeo est illis tenuis natura, potensque.
Quis, nisi vidisset pisces habitare sub undis,
Sub limo ranas, salamandras vivere in igne,
Aëre chameleonta, et pasci rore cicadas,
Crederet? At vera haec tamen et mira esse fatemur.
Plurima sunt, quae quum fieri non posse putemus,
Saepe tamen fieri possunt, et facta videmus.
Cur non ergo Deus potuit quoque condere tales
Caelicolas, qui per caelum facile ire valerent,
Nulliusque cibi vel potus prorsus egerent?
Si potuit, certe voluit: nam turpe fuisset,
Tam pulchras sedes tamque amplas linquere inanes.

Atqui caelicolis non est opus, ut vel arando,
Vel fodiendo parent alimenta iuvantia vitam:
Quandoquidem non sunt illis mortalia membra,
Quae instaurare solet sensim labantia victus:
Nec sitiunt unquam divi, esuriuntve beati.
Denique nulla illos penitus contristat egestas:
Quippe ultra fines lunae illaetabile nil est.
Cuncta mala in terris posuit Deus, illaque clausit
In medio, et vetuit sacrum contingere caelum.
Ergo felices vivunt, nectarque bibentes,
Ambrosiae viridi pascuntur gramine, cuius
Copia magna oritur passim caelestibus arvis.
Caelicolum vero illorum felicior atque
Nobilior vita est, loca qui magis alta frequentant.
Nam quanto aethereis locus est sublimior oris,
Tanto etiam melior, tantoque beatior idem est.
Sed quid sunt maculae illae atrae, quae in corpore lunae
Apparent? Nam de his homines diversa loquuntur.
Nil per se in caelo lucet, nisi Phoebus: ab illo
Accipiunt lucem stellae omnes, ipsaque Luna:
Quae quia cunctarum stellarum est ultima, et imam
Sortita est caeli sedem, terrisque propinquam:
Ut sit opaca magis, minus et sincera, necesse est.
Unde eius partes quum non aequaliter omnes
Sint albae, et densae, et leves, lucisque capaces:
Hinc non tota nitet luna, et maculosa videtur:
Nam partes albae et densae, levesque receptant
Nocturnum solem, reliquis sine luce relictis.
Nocte igitur lucet, sed tempore luna diurno
In faciem nubis maculosae albescit Olympo.
Sic et lampyrides lucent in nocte volantes,
Mox redeunte die amittunt in lumine lumen,
Et proprium ostendunt amota fraude colorem.

Namque dies vera ostendit; nox fraudibus apta est.
An vero aeternum sit caelum, an coeperit olim,
Expectetque suum post plurima saecula finem,
Pulchrum etiam scitu est; nam de hoc diversa sophorum
Scripta extant: ait hic, negat ille, et opinio discors
Auctorum, rem difficilem valde ambiguamque
Arguit, et verum tenebrosa in sede latere.
Sunt qui principium credant habuisse, putentque
Mundum ex materia aeterna quandoque creatum
A summi virtute Dei, quum non prius esset:
Atque duo haec aeterna aiunt semperque fuisse,
Materiam summumque Deum, a quibus omnia manant.
Contendunt quidam ex nihilo mundum esse creatum,
Materiamque negant ullam ante omnino fuisse,
Sed verbo iussuque Dei facta omnia censent.
Ast alii affirmant, freti rationibus, ipsum
Omni principio simul, omni fine carere.
Harum autem quaenam propior sententia vero est?
Ipse quidem, nisi relligio prohiberet, et omnes
Christologi obstarent, tutantes dogmata Mosis,
Credere non aliud possem, quam semper ab aevo,
Ut nunc est, mundum mundique elementa fuisse,
Principiisque expertem esse, ac sine fine futurum.
Nam cur non semper mundus fuit? An quia semper
Non potuit Deus, aut nescivit condere: sed post
Doctior evadens didicit: demumque peregit?
An semper scivit, potuitque; at noluit? Unde hoc?

Cur potius voluit post, quam prius? aut ratio quae
Mutavit mentem illius: si non erat aequum
Utileque, hunc fieri mundum, cur conditus unquam est?
At si conveniens erat illum, atque utile condi,
Quare tam sero fecit Deus? et quare aetas
Tam brevis est mundi? Nam, si fas credere cuncta
Christologis, nondum annorum bis quattuor implet
Millia, ab antiquo bene si numerentur Adamo.
Praeterea quae causa fuit qua condere vellet
Hunc mundum Deus? An quia mundi ipse huius egebat?
Si sic: debebat prius ipsum condere, ne se
Torqueret talis tam longo tempore egestas.
Si non: cur fecit? frustrane? an non decet ipsum
Frustra aliquid facere? Hic etenim insipientibus est mos.
Causa aliqua ergo fuit: sed quae? Nempe illius ingens
Haud dubie bonitas, necnon immensa potestas,
Ne frustra intra se semper conclusa maneret
Utraque, sed potius cunctis effusa pateret:
Frustra etenim bonus atque potens is dicitur, a quo
Nil unquam fieri magnum egregiumque videtur.
Si Deus ergo fuit semper bonus atque potens, cur
Non voluit semper tam pulchrum condere mundum?
Cur in tam seros tantam rem distulit annos?
Nulla quidem ratio esse potest, nisi fingere quisquam
Astutus velit, et nugas praeponere vero.
Quare si humanae rationi credere par est,
Aeternus certe mundus dicetur, et omni
Principio prorsus, prorsus quoque fine carere:

At si aliter quondam dixit Deus, et sua Mosi
Facta revelavit, debemus credere Mosi:
Succumbat ratio fidei, et captiva quiescat.
Namque Deus nunquam fallit, nec fallitur ipse,
Si modo dignatur quicquam mortalibus unquam
Dicere, si quicquam apparens arcana recludit.
At qui materiam aeternam posuere, chaosque,
Nugantur. Nam cur Deus hanc liquisset inanem:
Tamque diu informem, potuit si condere mundum
Confestim, et primo momento cuncta creare?
Frustra differtur diversa in tempora, quicquid
Una eademque potest fieri perniciter hora.
Sunt vero quidam aeternum mundum esse putantes,
A nullo factum tamen, a nulloque creatum:
Sed per se, ut nunc est, ante omnia saecla fuisse,
Et per se, ut nunc est, post omnia saecla futurum.
Quod certe falsum est: ratio quippe ipsa repugnat,
Esse etenim nunquam duo perfectissima possunt:
Nam dissentirent forsan, bellumque cierent.
Esto quod semper concordi pace manerent,
Frustra ponuntur duo maxima: sufficit unum,
Quod saltem natura aliis prius esse necesse est.
Si prius est aliis, ergo est quoque causa aliorum:
Namque prius, causa efficiens est posteriorum.
Quocirca haud dubie mundum hunc Deus ipse creavit
Ex nihilo aeternum. Sed quomodo? Si libet, audi.
Est bonitas aeterna Dei, est aeterna potestas:
Nonne eius potuit simul esse aeterna voluntas
Gignendi mundum? Quae si fuit, ut ratio vult,
Nil obstat, quin aeterno sit conditus aevo
Mundus ab artifice immenso, compagine mira.
Ut, si quis solem aeternum concesserit, idem

Aeternam solis lucem concedere debet.
Lux tamen effectus solis, sol causa vocatur.
Sed decedentes iam caelo elementa gradatim
Scrutemur, deque his quaedam haud indigna loquamur.
Quidam sub caelo esse ignem dixere propinquum
Contiguumque orbi lunae, sed luce carentem:
Urentem tamen in primis, mireque calentem.
Quod verum esse docet ratio. Nam nocte videmus
Per sudum volitare faces, flammasque vagari
Aëra per liquidum, et delabi sidera caelo.
Quae proinde eveniunt, tenues quod in aëra fumi
Altius ascendunt, superoque cremantur ab igni.
Namque vapor duplex, alter levis, aridus, aptus
Incendi, unde ignes fiunt per inane volantes:
Alter frigidior, graviorque et crassior, ex quo
Gignuntur nebulae, pluviae, nubesque nivesque,
Fulgura cum ventis, tonitrus, ros, grando, pruina.
Quod nisi sub caelo foret ignis, non vapor illic
Accendi posset, noctisque volare per umbram.
Praeterea quum ignis levitate ipsum aëra vincat,
Altior haud dubie locus illi convenit: ergo
Sub caelo est eius sedes, et proxima lunae.
Infra ignem vero est aër, qui parte suprema
Accipit aethereum vicino ex igne calorem,
Pars media ipsius multo est gelidissima, et illic
Concrescunt nubes, conflantur fulmina vasto
Cum tonitru, variique agitantes nubila venti.
Infima pars calida est, atque humida: nam vapor ipsam
Humectat liquidis exhalans iugiter undis,
Et calet ob solis radios tellure reflexos.
Hic nebulae, hic pluviae, hic tenui cum rore pruinae
Atque nives, varia ventorum sorte creantur.

Quippe data est ventis huius non parva potestas
Aëris: hi possunt aestivo tempore frigus
Gignere, et hibernis diffundere mensibus aestum:
Hi nobis auferre valent et tradere fruges,
Hi nobis inferre valent et demere morbos.
Eurus ab aurora, Libycis venit Auster ab oris;
Spirat ab occasu Zephyrus; borealia flabra
Montibus a Scythicis, gelidaque oriuntur ab Arcto.
Inter quos alii quoque sunt, quibus omnibus aer
Inferior servit, cumque aere terra fretumque.
A ventis igitur nubes coguntur, ab ipsis
Nubibus emanant imbres, floccique nivales,
Fulmen, ros, grando, matutinaeque pruinae:
Tempore sed vario, varia ratione modoque,
Et variis etiam perflantibus aëra ventis.
Quorum qui mediae veniunt de parte diei,
Nubesque et nimbos pariunt, caelique calorem:
Qui vero ex Scythicis regionibus, horrida gignunt
Frigora: ab his fiunt glacies, nix, atque pruina,
Tempore brumali: sed caelum aestate serenant.
Fert Zephyrus flores, terramque virentibus herbis
Vestit, dans avibus cantum, silvisque decorem.
Eurus plerumque est bonus: at quandoque procellas
Concitat ingentes terris, pelagoque timendas.
Hos ventos vel dii aërei, vel sidera mittunt.
Saepe etenim quum thesauros tellure latentes
Vult auferre magus, vel consecrare libellum,
Vel magico ritu quenquam sibi subdere divûm:
Audivi exortum ventum, subitamque procellam,
Aut sata stravisse, aut haerentes vitibus uvas.
Materiam ventis praebet vapor ortus ab undis.
Causa movens ipsos dii sunt, quibus aeris est ius.

Verum haec non sapiunt vulgo, neque talia vulgus
Credere vult. Quid tum? Gemmas ne apponite porcis.
Credite vos, docti, quibus est mens altior, esse
Non solum in caelo, sed in aëre plurima divum
Millia, qui ventos tempestatesque ciere,
Et tonitrus facere, et detrudere fulmina possunt.
Non tamen esse nego causas alias quoque, nasci
Quae faciunt ventos: veluti sol, lunaque et astra,
Praesertim septem quae vulgo errantia dicunt:
Quorum opera exhalans vapor ad diversa movetur.
Vidi ego, dum Romae, Decimo regnante Leone,
Essem, opus a figulo factum, iuvenisque figuram,
Efflantem angusto validum ventum oris hiatu:
Quippe cavo infusam retinebat pectore lympham,
Quae subiecto igni resoluta exibat ab ore,
In faciem venti validi, longeque furebat.
Ergo etiam ventus resoluta emittitur unda,
Dum vapor exhalans fugit impellente calore.
Namque fugare solent sese contraria semper.
Hac in parte etiam quam diximus aeris ima
Apparere solent regalia fata cometae,
Apparere solet variata coloribus Iris.
Hanc radii solis roranti in nube figurant:
Illos stella facit de septem errantibus una,
Dum sibi subiecto radios impressa vapori,
Assimulat caudam, lumenque in nube relinquit.
Haud aliter quam quum circumnitet area lunam,
Area venturi (ut perhibent) praenuncia venti:
Aut cum tres soles lucere aliquando videntur,
Nec sunt tres tamen, at subiectae in corpore nubis,
Ceu quodam in speculo solis formatur imago.
Sub regione autem crassa imaque aeris, unda est:

Unda inquam Oceani, quae terram circuit omnem,
Angustoque freto Herculeas ingressa columnas,
Diffundit sese, longe lateque pererrans.
Hinc varium nomen sortitur, et hinc mare fertur
Aegaeum, Ionium, Tyrrhenumque, Adriacumque,
Et mare Erythraeum, et quod Persidis alluit oras.
Haec terrae occultas perlabitur unda cavernas,
Et fluit ac refluit semper, variumque saporem
Accipit: ut varia est tellus, per viscera cuius
Transit, sulfureumque a sulfure mittit odorem.
Hinc est,aeterno quod tempore flumina currunt:
Quippe suos repetunt fontes, iterumque marinos
Ad fluctus properant, illinc reditura vicissim.
Hac abeunt, illac redeunt, et aguntur in orbem
Assidue, vegetantque, ut sanguis corpora, terram:
Haec eadem facit unda lacus, crassasque paludes
Necnon perspicuos fontes, puteosque perennes.
Denique ab Oceano emanat vis omnis aquarum,
Quascunque orbis habet. Lymphas hic edidit omnes,
Partim sub terra, partim supra ingredientes,
Partim etiam nigris de nubibus egredientes.
Sed cur est adeo salsum mare? Numquid ab ipsa
Natura istud habet? Non arbitror. At sapor omnis
Undarum a terra causam trahit; inveniuntur
In terra siquidem montes salis. Hoc tegit aequor,
Exsugitque salem, liquidasque resolvit in undas.
Ergo sal, non Sol causa est salsedinis huius.
Nam cur Sol non stagna etiam salsa efficit idem?
Nempe illam terrae partem, quae non erat apta
Usibus humanis, nimia salsedine abundans,
Natura Oceano substravit provida: at illam

Quae fuerat melior, quae dignior, uberiorque,
Detexit nobis, nobisque reliquit apertam:
In qua sunt montes, colles, clivi, tumulique,
Convalles, campi, rupes, fauces, iuga, rura,
Silvae, stagna, lacus, fontes, fluvii, atque paludes,
Oppida parva, urbes magnae, pagi, villae, arces,
Saxa, metalla, hominum vitae opportuna tuendae.
Huic terrae, illiusque opibus natura Deusque
Praeposuere hominem, et regem fecere animantum,
Quotquot pontus habet, quotquot tellure morantur,
Ingeniumque illi ac mentem tribuere: quibus se
Praeponat cunctis, terrarumque imperet orbi:
Atque Deum agnoscens, illum metuatque colatque.
In medio terrae est centrum, quod sustinet ipsam.
Nam Deus ad centrum iussit gravia omnia ferri:
Nec naturali motu decedere ab ipso
Possunt. Atque ideo terra est immobilis, et se
Sustinet in medio, ac propria gravitate tenetur.
Undique enim ad centrum concurrit prona, globumque
Efficit immensum, et densum, solidumque et opacum:
Circa quem roseis noctesque diesque quadrigis
Sol vehitur: sed nox adversa in parte creatur,
Quippe aliud non est, quam terrae atque aequoris umbra.
Quae si forte ferit nocturnae corpora lunae,
Eclipsin facit, et populos terroribus implet,
Credentes magico labefactam carmine divam.
Umbra haec tunc noctes maiores efficit, est quum

Distans a nobis sol longius: at breviores,
Quum redit, et Cancri borealia signa revisit.
Causa huius tumor est terrae, montesque superbi,
Quos interposuit prudens natura, suis ut
Verticibus noctes mutato sidere mutent.
Nam quanto magis accedit sol pronus ad austrum,
Tanto maiores veniunt a montibus umbrae:
Umbrae, quae abscondunt lucem, auroramque morantur,
Et spatio breviore diem procedere cogunt.
Tunc spargit glacialis hyems sua frigora nobis,
Tunc aestas regna Antipodum declivia torret.
Quum vero sol ad Cancri loca summa recurrit,
Tunc nox fit brevior nobis, redeuntque calores.
At bruma Antipodas magno tunc frigore torquet.
Sic vario cursu variat Sol tempora, et annum
Quattuor in partes totum discriminat aequas:
Circuiensque orbem terrarum servit utrisque
Gentibus, et quae sub terra versantur, et illis
Quae supra, atque pari moderamine temperat omnes.
Nam sub terra homines etiam sunt, non mare tantum
Aut silvae: neque enim Solem natura diemque
Iussisset radios illic diffundere inanes,
Et solum servire feris, generique natantum.
Nimirum tellus habitatur tota, nec ullus
Est locus, aut zona ulla, in qua non vivere possint
Mortales, aptasque sibi componere sedes:
Sit licet immodicum frigus, vel maximus aestus
Illic assidue: natura ubi tristia finxit,
Laeta adhibet, miscetque sagax adversa secundis:
Atque ubi fert morbos, medicamina debita gignit.

Ergo ubicunque calor nimius reperitur, ibidem
Non gelidi montes, non frigida flamina desunt,
Non silvae umbriferae, et multis cum fontibus amnes,
Quae valeant homines tanto defendere ab aestu.
Praeterea est illic semper nox aequa diei,
Quae solis radios aequato frigore frenat.
Unde fit ut zonam mediam non esse putemus
Desertam omnino: multos sed habere colonos,
Et proprio ingenio, et naturae munere tutos.
Zonae etiam extremae, quas non habitarier aiunt,
Assiduis nivibus pressas, glacieque perenni,
Possunt nempe coli, ut ratio non frivola suadet.
Maxima namque locis lignorum copia in illis
Nascitur, et fiunt illic hypocausta, gravesque
Vestes, ex variis animantum pellibus, unde
Calfaciunt se mortales, hyemique resistunt,
Et multis arcere modis mala frigora norunt.
Congrua nec desunt illis alimenta, cibosque
Indigenas partim, partim illuc undique vectos
Accipiunt large, et dapibus vescuntur opimis.
Non igitur verum est quod quidam Graeculus inquit,
Unius tantum zonae partem, exiguamque
Naturam humano generi tribuisse colendam:
At reliquum terrae desertum prorsus, ab ipsis
Piscibus atque feris duntaxat semper haberi.
Ah foret indignum certe hoc; natura minoris
Fecisset nos quam bruta, imperiumque dedisset
In terris maius quam homini et spatiosius illis.
Quare si qua fides adhibenda est vera loquenti,
Haud dubie tellus tota est habitabilis, et nil
Obstat quin possint mortales vivere ubique.
Naturae auxilium in rebus non deficit ullis,

Ingeniumque hominis durissima quaeque refringit.
Postremo, quoniam ad finem properamus, et hora
Iamdudum monet aethereos invadere Pisces:
Propterea exponam paucis, cur terra tremiscat,
Quae vis tanta illam quatiat, cogatque moveri.
Scire igitur licet, innumeras vastasque cavernas
Sub terris esse, atque illic quandoque creari
Ingentes ventos: qui dum crudelia miscent
Praelia, concutiunt terram, nimioque furore
Congressi evertunt totas cum moenibus urbes:
Donec parte aliqua erumpant facto agmine, et auras
Diffusi in vacuas non longa pace quiescant.
Gignuntur vero hi venti telluris in alvo
Ex fumis, quos vicina trahit ignis ab unda.
Quippe ignes in se multos magnosque perenni
Tempore nutrit humus: dictu mirabile: sed non
Falsa tamen refero. Credet qui viderit Aetnam,
Qui scatebras calidarum usquam spectarit aquarum,
Et qui vitiferi bene noverit acta Vesevi.
Hos agitant ventos qui subterranea regna
Dii manes habitant, caecisque morantur in antris.
Non etenim nugae prorsus, nec inania verba
Sunt, quae de Stygii rebus memorantur Averni.
Nempe locus nullus frustra est: habitatur ubique,
Sub terris, supra terras, inque aëre et igni,
In caelo et supra caelum, est ubi regia summi
Induperatoris, mundum qui possidet omnem.
Musa vale: interea extremum meditare laborem.

LIBER XII.

PISCES.

Argumentum. Mundum docet esse infinitum. Supra coelum esse lucem summam, ubi beatissimi habitent spiritus coelestes, et formae rerum sint sine materia. Describit vitam coelestium; quam ut mortales expetant, terramque spernant, hortatur. Sic enim posse fieri, ut cum divis commercio fruantur. Ad id autem opus esse puritate vitae, amore, precibus assiduis. Hoc ipsum vero esse summum bonum; et ad deum redire hominem post huius vitae curriculum emensum. Denique deum id ipsum orat gratesque agit propter opus feliciter absolutum, librumque suum alloquitur, cui bona precatur fata.

Summe Deus, rex omnipotens, pater optime, cuius
Tam pulchrum tamque immensum sapientia mundum
Condidit ex nihilo, et regit, assidueque tuetur,
Principium et finis rerum, cui omnia parent:
Quo maius, melius, speciosius, altius est nil:
Qui supra omne habitas caelum, sine fine beatus:
Mens mea, nunc ad te cupiens conscendere, Musis
Non eget, aut Phoebo, aut Parnasso, aut fontibus illis,
Vaniloqui quoscunque solent haurire poetae,
Magnifica insano scripturi somnia vulgo.
Quippe alio auxilio nobis, alioque favore
Est opus, atque alias sitientes quaerimus undas.

Te voco, te imploro, te posco, te precor unum,
Ut coepto iampridem operi, extremoque labori
Aspires, tribuasque optatum attingere finem.
Mitte tuum quaeso Deus in mea pectora numen:
Quo afflatus miranda tui penetralia regni
Spectare, et spectata aliis expromere possim,
Carminibusque meis aeternum acquirere honorem.

Sunt qui extra caelum credant nihil esse, putentque
Aetheris in summo dorso consistere fines
Rerum, quos ultra natura extendere vires
Non queat ipsa suas, ac debilitate quiescat.
Quod falsum ratione mihi suadente videtur.
Nam si illic finis rerum est, ubi desinit aether;
Cur nil ulterius fecit Deus? An quia scivit
Nil facere ulterius, propria defectus ab arte?
An quia non potuit? Sed iure negatur utrumque:
Quippe Dei nullis est clausa scientia metis,
Et nullum patitur divina potentia finem.
Non etenim res ulla Deum concludere certis
Limitibus potuit, nec se ipse coërcuit ultro.
Magna loquor, tamen haec ratio quoque magna probabit.
Si res ulla Deum finit vel terminat, ergo
Fortior est res illa Deo: nam quomodo posset
Efficere id, si non ipsum superaret agendo,
Quem finire cupit, quem circumscribere quaerit?
At res nulla Deum superat, neque fortior ipso est.
Quare nec finire potest, nec se Deus ultro
Limitibus cinxit. Quis enim sibi ponere finem
Vellet, quum posset liberrimus esse, suasque,
Quantumcunque sibi libeat, diffundere vires?
Nemo est qui cupiat sese fecisse minorem:
Imo omnes quaerunt maiora capessere semper,

Atque aliquid semper iam partis addere rebus,
Et licet ingentes expandere latius alas.
Num Deus ergo volet, quum possit maximus esse,
Ac sine fine potens, proprium cohibère vigorem
Sponte sua, angustasque sibi circumdare metas?
Non decet hoc certe. Quare nec credere fas est,
Esse Deo finem, si non accepit ab ullo,
Nec dedit ipse sibi: ut ratio iam nostra probavit.
His ita praepositis, concludimus, infinitum
Esse Dei omnipotentis opus, ne vana potestas
Illius dici, et ne vana scientia possit.
Nam si extra caelum scivit potuitque creare
Plura quoque et maiora Deus, sed noluit: ergo
Scire ac posse suum frustra est, et prorsus inane.
Si sciret quisquam, et si posset gnaviter artem
Exercere aliquam, nollet tamen, ac nihil unquam
Efficeret, frustra artificis sibi nomen haberet,
Et frustra propriam verbis extolleret artem,
Quae non ars, imo deberet inertia dici.
Verum in divina natura credere par est
Esse nihil frustra aut vanum: pulcherrima quum sit.
Quaecunque ergo Deus potuit, fecit quoque, virtus
Ne sua vana foret, ne semper pigra lateret.
Sed quoniam potuit facere infinita, putandum est
Fecisse infinita, omnemque explesse vigorem,
Nec servasse in se vanum vel inutile quicquam.
Atqui infinitum corpus posse esse negavit
Doctus Aristoteles; ego in hoc assentior illi.
Quippe extra caeli fines non ponimus ullum
Corpus: sed puram, immensam, et sine corpore lucem:
Lucem qua nostri Solis longe minor est lux:

Lucem quam terreni oculi non cernere possent:
Lucem, quam ex sese effundit Deus infinitam.
In qua habitant cum rege suo dii nobiliores:
Caetera turba minor versatur in aethere semper.
Ergo triplex regnum est, ac mundi portio triplex,
Caelestis, subcaelestis, quarum utraque fine
Clausa suo est; reliquam non ullus terminus ambit,
Quae supra caelum splendescit lumine miro.
Forte aliquis dicet, nullam sine corpore lucem
Posse dari, unde extra caelum lucem esse negabit:
Sed frustra oblatrat nobis, frustraque resistit.
Nam ratio mea dicta probat, verumque tuetur.
Dic quaeso, cur Sol lucet? Num quod sua per se est
Lucida materia: an potius sua forma dat illi
Hanc lucem, quae tam vastum complectitur orbem?
Nimirum tribuit rebus forma omnibus esse,
Ut perhibent physici: quibus et nos adstipulamur.
Forma igitur solis causa est ut luceat: et non
Materia; a forma vis et decor effluit omnis.
Quodsi corporeis formis lux tanta tributa est,
Cur incorporeis lucem posse esse negamus?
Praesertim quum sint purae magis, et tenues, et
Participes multo uberius pulchrique bonique?
Ergo Deûm formae lucent vehementer: at illa
Lux non est oculis mortalibus apta videri:
Imo inter divos quo quisque potentior est et
Dignior, hoc etiam maiori lumine fulget.
Non aurum, non gemmae illis, non purpura honorem

Affert, ut nobis: lux est sua gloria divis.
Utque inter stellas multo nitidissimus est sol:
Sic inter divos lucet Rex ille deorum,
Non tamen obscurat reliquos; quin perficit illos:
Tanta eius bonitas est, et sapientia tanta.
Forte etiam obiiciet, subiectum esse aëra lucis,
Ac fundamentum: proinde, aer est ubi nullus,
Extra oras caeli summi, lucem esse negabit.
Sed pariter nunc a vero decedit, ut ante.
Non etenim est aër subiectum luminis, et non
Est (ut perverse arbitratur) in aëre lumen:
Imo aër contra est in lumine, si bene cernat,
Non quid Aristoteles, sed quid ratio asserat ipsa.
Nam si adstans foribus clausis accensa lucerna,
Vel fax immittat per rimam lumen in aedes
Obscuras, quatiatque aliquis tunc aëra, iuxta
Luminis immissi radium, transire per ipsum
Aër cogetur radium, nil lumine moto.
Si vero ipse aer subiectum luminis esset,
Nempe eodem motu radius quateretur et aer,
Cumque suo haud dubie subiecto lumen abiret.
Praeterea si quis nocturno tempore taedam
Accensam properans gestet, lux illa movetur
Assidue, mutatque locum, illustratque tenebras
Nunc has, nunc illas: tamen aër ipse quiescit,
Immotusque manet, taeda currente per ipsum.
Quod si aër esset subiectum lucis, abiret,
Progrediens cum luce simul, numero unus et idem.
Hoc autem non fit, sed lux stante aëre pergit,
Libera per sese, et taedam comitatur euntem.
Unde patet, quod lux non indiget aëre, tanquam
Subiecto: sed stare potest absque aëris usu.
Praesertim lux illa Dei pulcherrima, cuius
Particula impressa est in nostri corpore solis,

Atque illic tanquam in speculo comprensa tenetur.
Nam veluti in propria sphaera non cernitur ignis
Sub luna positus, sed si accendatur in ipso
Materia, apparent tunc astra cadentia caelo,
Ignitaeque trabes aestiva nocte micantes,
Atque alia id genus humanas turbantia mentes:
Sic lux illa Dei per se nequit ipsa videri
Corporeis oculis: at fixa in Sole nitescit,
Propter materiam solis, quae aptissima luci est.
Quippe ipsam talem fecit Deus, ut sua posset
Illic lux recipi, et tota fulgescere in orbe,
Allatura diem, et vitam, et bona plurima rebus.
Illa etiam lux divina est impressa aliorum
Divorum formis: quamvis non omnibus aeque:
Ut non stellae omnes aequali lumine lucent,
Sed magis una alia, quanto haec perfectior illa est.
Utque potest candela alias accendere plures,
Non tamen ipsa suum amittit minuitve nitorem,
Haud secus illa Dei lux inviolata, nihilque
Decrescens, alios impertit lumine divos.
Verum aliquis nunc me dubitans fortasse rogabit,
An praeter lucem quam diximus infinitam,
Quicquam aliud quoque sit, magni extra moenia mundi.
Sit licet indignum, atque impar mortalibus ausis,
Ire tamen tentabo viam, qua nulla priorum
Hactenus apparent nobis vestigia vatum,
Thesaurosque Dei conabor pandere terris,
Si Deus ipse volet, solitoque favore iuvabit.
Principio patrem rerum, auctoremque fatendum est
Esse Deum, aque ipso omne bonum pulchrumque creari:

Quin summum pulchrum atque bonum vere ipse vocatur.
Ergo ubicunque manet Deus, illic gloria secum
Stat sua, et omne bonum ac pulchrum reperitur ibidem.
Quocirca quicquid tellus et pontus et aether
Pulchri habet, atque boni, totum illud cernitur extra
Coelestes orbes, ubi summi est regia patris.
Et quanquam rebus non ulla in talibus insit
Materia, haud ideo tamen entia falsa putato.
Nam sunt vera magis, magis et perfecta, magisque
Pulcra his, materiae quibus est data portio rebus.
Forma etenim quaecunque ipsam se sustinet absque
Materiae auxilio, longe est perfectior illa
Quae sine materia per se consistere non quit.
Ergo illic formae rerum sine materia sunt
Perfectae ac purae, quas nec longaeva vetustas
Laedere, nec vis ulla potest dissolvere fati.
Plurima sunt illic etiam pulcherrima, quae non
Corporeo in mundo omnipotens natura creavit:
Ex quibus emanant felicia gaudia divis:
Gaudia quae nequeunt humana voce referri!
Gaudia quae nullo possunt amittier aevo.
Has formas incorporeas divina Platonis
Mens olim agnovit: quamvis turba invida tanti
Scripta viri carpat, risuque illudat amaro.
Sed cunctis non nosse datum est mysteria divûm:
Pauci haec percipiunt, mundi quibus annuit auctor,
Datque suum, ut possint speculari talia, lumen.
Postremo divum sunt illic millia tot, quot
Vel frondes habet omne nemus, vel littus arenas:
Vel pisces Nereus, vel stellas maximus aether:

Imo horum numerus numero non clauditur ullo:
Nam cur finitos fecit Deus, infinitos
Si potuit facere, ut sua gloria latior esset?
Praesertim quum sit prorsus sine limite mundus,
Ut supra ostensum, et stabili ratione probatum est.
Verum incorporei quum sint, omnique carentes
Materia, idcirco mutantur tempore nullo:
Non senio aegrescunt, et nil patiuntur amari.
Non somno aut esca utuntur, nullumque laborem
Norunt: perpetua est illis et laeta iuventus,
Summaque libertas: nulli servitur ab ullo,
Nec quisquam cogit, nec quisquam cogitur: unum
Duntaxat dominum agnoscunt, regemque patremque
Communem cunctis: illum venerantur amantque,
Ultro illi adsistunt, parent ultro atque ministrant,
Gaudentes, eius laudes et facta canentes.
Quisque illi studet obsequio ac pietate placere.
Bella absunt, odio nullo invidiave laborant.
Pax aeterna viget, concordia maxima, amorque
Mutuus est illis semper, nulla insidiarum
Suspicio, nullusve dolus sentitur ab illis.
Denique totius pars illa est optima mundi:
Quique illic vivunt, sunt longe nobiliores,
Quam qui habitant caelum, et sacris versantur in astris.
Nam quanto inferior, terraeque propinquior orbis
Quilibet est, tanto divos tenet ille minores,
Atque minora bona, et tanto est quoque vilior idem.
Unde ut qui supra caeli fastigia vivunt,
Sunt summe pulchri atque boni, summeque beati:

Sic qui obscura habitant telluris viscera, summe
Turpes et pravi et miseri inveniuntur, et illic
Non temere esse olim finxerunt Tartara vates:
Tartara, ubi scelerum mortales digna suorum
Praemia post mortem accipiunt, clausique tenebris
Aeternis frustra requiem pacemque requirunt.
Sed quid ego in ventos effundo haec verba, laborans
Incassum, et caecis cupiens ostendere lucem?
Usque adeo genus humanum delirat, ut esse
Nequaquam credat superos, infernaque regna.
Maxima pars ridet, si quis post funera dicat
Humanas superesse animas, et vivere semper.
Hinc est, quod solis inhiant noctesque diesque
Divitiis: haec est illorum maxima cura,
Ut fiant prae aliis auro gemmisque potentes.
Aurum omnes utcunque volunt: spes omnis in auro est.
Hinc currit furiosa audax in praelia miles:
Hinc, natis, uxore, domo, patriaque relictis,
Mercator maris undisoni per caerula vectus
Velivola pinu, extremas procedit ad oras.
Quisque dolis studet ac furtis, ut congerat aurum:
Aurum omnes cupiunt et amant, placet omnibus aurum:
Nec poenas metuunt ullas, ubi vita recessit.
O prorsus terreni homines, solaque figura
Discreti a brutis! solum cognoscitis aurum,
Per quod nil differt a stulto vir sapiens, et
Quod plerumque malis sors improba donat abunde.
Discite nonnulla esse auro longe meliora,
Quae stultis pravisque Deus concedere non vult.
Haec sunt virtutes, pietas, prudentia, necnon

Iustitia, et cunctis potior sapientia rebus.
Haec bona quisquis habet, deus est mortalis, et idem
Immortalis homo, felix post fata futurus.
At qui non habet, et vitiis sese inquinat atris,
Morte obita in tenebras praeceps rapietur avernas.
Haec non sunt nugae, aut fabellae, aut somnia: sed sunt
Vera quidem, imo etiam verissima. Credite caeci,
Credite: vae vobis, si non credetis: abibit
Nam cito vita, et me verum dixisse scietis
Tunc demum, quum vos Plutonia regna tenebunt.
Ridetis nunc: sed risus vertetur amaras
In lacrymas, tristesque ferent haec gaudia poenas.
Tempus erit, quum nudi, inopes, miserique iacebunt,
Auxiliumque humili ac lacrymosa voce rogabunt
Multi, qui nunc, divitiis regnoque superbi,
Prae se despiciunt cunctos hominesque deosque.
Unde o vos, quibus est cordi iustumque piumque,
Sortiti meliorem animam, divina propago,
Haec terrena instar nebulae fugientia, quae sors
Improba largiri stultis solet atque scelestis,
Et quae post paucos annos, mors omnibus aufert,
Ne multum curate, et spem ne ponite in illis.
Quaerite duntaxat quantum vitae exigit usus:
Exiguum sat erit: contenti vivite parvo.
Sed sit vester amor caelum, caelestia totis
Viribus appetite, huc omnes intendite sensus:
In caelo sunt vera bona et durantia semper,
Quae nemo stultus, nemo sceleratus habebit.
In terris quaecumque placent, sunt omnia nugae,

Quas stulti et terreni homines, pecudumque sodales
Optant inprimis, atque haec bona maxima censent:
Propter quae subeunt discrimina mille, cientque
Praelia, et opponunt stultissima pectora morti:
His sese extollunt. Scarabaei stercore gaudent:
Vilia delectant viles, et turpia turpes.
Terrenis igitur terrena haec linquite: porci
Laetentur coeno, placeant caelestia vobis.
Magna decent magnos, sunt fortia fortibus apta.
Terra breve hospitium est: patriam Deus aethere vestram
Constituit: patrias optate revisere sedes:
Ut quum corporeo egressi de carcere, edendos
Liqueritis canibus vestros, aut vermibus artus,
Illic possitis felices vivere semper,
Exempti a carne immunda, membrisque caducis:
In quibus inclusi, multos fortasse labores,
Et multos morbos, et tristia multa tulistis,
In mortis regno, et lacrymarum valle manentes.
Nomine enim tali digna est haec terra vocari,
Quae mundi stabulum et genitrix, altrixque malorum est:
Regnat ubi insanus daemon, scelerum pater et rex.
Propterea memores mortis vos esse frequenter
Convenit, et versare animo, quam proxima sit mors
Semper, et immineat, teloque minetur adunco,
Quam de improviso invadat, quam saepe iuventam
Occupet, et pulchros importuna auferat annos:
O fragilis nimium, innumerisque obnoxia vita
Casibus, o nimium brevis atque incerta, recedens

Fumi instar! Nunc hic moritur, nunc ille: hodie tu,
Cras ego: sic demum paulatim extinguimur omnes,
Non secus ac pecudes, lanius quas servat ovili
Mactandas; nunc has ferro, nunc percutit illas,
Cras alias, post cras alias: sic denique cunctas
Dilaniat: donec caulae reddantur inanes.
Hanc igitur fragilem vitam contemnite, cuius
Principium est fletus, medium labor et dolor, at mors
Finis. Quis talem vitam, nisi stultus, amabit?
Vitam aliam sperate, aliam affectate, ubi nullus
Est fletus, nullus labor accidit, aut dolor, aut mors.
Nempe haec vos manet: haec dabitur post funera vobis,
Qui vitia odistis, sancteque Deum coluistis:
Nec vestram in rebus terrenis spem posuistis:
Sed casti, innocui, veri, purique fuistis.
Forte aliqui ex his, qui credunt intra aethera et extra
Esse deos, vellent artem quoque discere (si qua est)
Per quam illos possent affari, illosque videre.
O quam sublime hoc, et quam mirabile donum est,
Quo nihil in terris homini contingere maius
Posse puto: at pauci tanto dignantur honore.
Nam cum daemonibus multi fortasse loquuntur:
Quos facile alliciunt precibus, sacrisque peractis,
Cum procul a terris non sint, et in aere vivant,
Atque hominum coetus videant adeantque frequenter;
Imo ultro apparent multis, ultroque ministrant:
Et iuvenum magno interdum capiuntur amore.

Dii vero aetherei terras odere, hominumque
Res dedignantur cognoscere, et impia facta
Ipsorum detestantur, renuuntque videre:
Quippe quibus bene compertum est quam stulta et iniqua
Sit natura hominum, quam fallax, perfida, et audax,
Contemptrix, spretrix, blasphematrixque deorum
Quare compellare ipsos, et cernere coram,
Difficilis nimium labor est, et gratia rara:
Quandoquidem occludunt humanis vocibus aures,
Avertuntque oculos ab eorum muneribus, qui,
Postquam se furtis ditarunt atque rapinis,
Particulam exiguam rerum non iure suarum
Addicunt templis, caelum venale putantes.
O bipedes asini: divos censetis avaros?
Et gemmas cupere, et fulvo laetarier auro?
Aut vestri auxilii, vestrique favoris egere?
More hominum donis corrumpi creditis illos?
Non corrumpuntur pretio, nec munera curant,
Cum sint felices, atque omni ex parte beati.
Cum sua sint quaecunque tenent, tellus, mare, et aether,
Quomodo quae sua sunt divis donere potestis?
Nonne ipsi potius donant haec omnia vobis?
Ergo cum precibus flecti donisque recusent,
Ardua res nimis est illis praesentibus uti.
Ardua sed quamquam res est, tamen aggrediemur:
Et quid in hoc valeant vires nostrae, experiemur.
Principio causas, quibus ipsis gratificari
Possimus superis, investigare necesse est:
Nam neque divitiis, neque nobilitate moventur,
Non regno, imperiove ullo, clarisve triumphis,
Nec curant, si quis forma vel robore praestet.

Talia contemnunt prorsus: nec talia propter
Audire, aut saltem dignantur cernere quenquam:
Unde alia est quaerenda via, ut mereamur eorum
Conspectu alloquioque frui. Mea carmina forsan
Hanc monstrare viam poterunt, artemque docere:
Si modo tam pulchris adspirant numina coeptis.
Prima est mundicies animique et corporis, ob quam
Diis homo fit gratus, divûmque meretur amorem,
Quippe omne immundum odere, et vaementer abhorrent;
Usque adeo ipsorum pulcherrima et optima vita est.
Quare danda opera inprimis, ut simus ad unguem
Purgati, nitidi, puri, et sine sordibus ullis,
Veste atra exuti, et niveo candore decori.
Candida conveniunt superis, at Manibus atra.
Difficile hoc, fateor: nam quis sine crimine vitam
Ducit? quis macula mundus reperitur ab omni?
Cuique suum impressit vitium natura, nihilque est
Tam pulchrum in terris, aliqua quin labe notetur.
Sunt quaedam peccata tamen, tam frivola, tamque
Exigua, ut prope nil offendant lumina divûm:
Unde his non indignantur: nam talia non sunt
Ulcera, sed tanquam specioso in corpore naevi,
Queis facile indulgent veniam pia numina; quando
Norunt quam infirma et fragilis natura hominum sit.
At noxis gravibus valde offenduntur, et omnes
Oderunt, spernunt, detestanturque scelestos;
Nec tales audire volunt, nisi se prius ipsi

Mundarint, multis lacrymis peccata lavantes,
Abstulerintque atras maculas candore reducto,
Et veniam precibusque piis animique dolore
Quaesierint, iterum virtutis calle reperto,
Et veterem exuerint pellem, ceu tempore verno
Antiquas solet exuvias deponere serpens;
Qui renovatus abit, spolio inter saxa relicto,
Et caput in caelum attollens, animoque superbus
Ingeminat trifidis horrentia sibila linguis.
Sic dii placantur; sic se, quum rite vocantur,
Ostendunt, et sic nobis oracula dantur.
Est aliud tamen addendum, niveoque colori
Iungendus roseus. Facies pulcherrima tunc est,
Quum porphyriaco variatur candida rubro.
Quid color hic roseus sibi vult? Designat amorem;
Quippe amor est igni similis, flammasque rubentes
Ignis habere solet: color et calor exit ab illo.
Ergo opus est praeter iam dicta, ut numina amemus
Vaementer: nam quisquis amat, fit dignus amari.
Quisquis amat superos, et pure vivit, ab illis
Non poterit sperni, et fructu potietur amoris:
Quodque petet, tandem accipiet, fietque beatus.
Sed quis amat superos? An qui desiderat huius
Corporis illecebras, et turpia gaudia quaerit?
An qui in deliciis volucres habet, et canibus rem
Insanus patriam, vel equis oblimat alendis?
An qui omni studio fumosos ambit honores,
Histrio fortunae, et residens in culmine bubo?
An qui in divitiis cor fixit, et omnibus illas
Artibus agglomerat, quas numinis instar adorat?
Credite: qui terrena volunt, caelestia nolunt.
Nemo potest dominis recte servire duobus.

Candida quisquis amat, contemnat nigra necesse est.
Tristatur tenebris, qui solis lumine gaudet:
Et cui dulce placet, non delectatur amaro:
Qui ad terram accedit, caelum fugit: aethera amare
Nemo potest, nisi sit terreno exutus amore.
Sed pauci, heu nimium pauci, contemnere possunt
Haec terrena, alisque animi se attollere caelo.
Cur? quia difficile est; fateor: sed praemia magna
Efficiunt facilem atque levem quemcunque laborem.
Quid maius, quam praesentes agnoscere divos?
Cernere et affari? Nempe haec est maxima merces,
Propter quam nil debemus non ferre libenter.
Ignavi vellent lucrari, et scalpere ventrem:
Difficile est virtutis iter: tamen impiger illam
Assequitur, necnon pretium virtutis, honorem.
Strenuus accipiet speciosa epinicia miles.
Ignavus vero ac timidus sine laude iacebit.
Ergo laborandum est totis conatibus, ut nos
Aspiciant et ament superi; tunc omnia nobis
Prospera succedent, vivis, ac morte solutis.
Quid tanti facimus terram, quam linquere oportet
Momento exiguo? Caeci fugitiva putamus
Aeternis potiora bonis: quae insania nostra est?
Postremo reliquum est, ut crebris supplicibusque
Insistat precibus, qui vult commercia divûm.
Non satis est petiisse semel: multumque diuque
Orandum est, donec longo post tempore victor
Ac voti compos divina luce fruatur.
Non annosa uno quercus deciditur ictu,

Non stilla una cavat marmor, neque protinus uno est
Condita Roma die: segetes, animalia, silvae
Paulatim fiunt, longoque augentur ab aevo.
Tu tantum tamque insigne ac mirabile credis
Posse opus extemplo fieri, minimoque labore?
Non sic ad magnos facile est accedere reges,
Et compellare, et coram auscultare vicissim.
Nonne deos longe meliores regibus esse
Censes? Cur igitur venient, nisi saepe vocentur,
Et nisi suppliciter dominorum more rogentur?
Quocirca nos ne pigeat bis terque quaterque
Quaque die ingeminare preces, superosque rogare,
Ut se dignentur quandoque ostendere nobis,
Alloquioque suo nos multa arcana docere.
Hoc si fecerimus, venient, mihi credite, tandem,
Nosque suo adventu misera hac in carne beabunt,
Et mox in caelo secum sine fine tenebunt,
Est ubi vera salus, et felicissima vita:
Tunc ire ad mundum archetypum saepe, atque redire,
Cunctarumque patrem rerum spectare licebit:
Quo melius nihil esse potest, neque pulchrius usquam,
Qui cuiusque boni ac pulchri fons, auctor, origo est.

Multi autem non posse putant contingere, ut ulli
In terris posito divi apparere, loquive
Dignentur: meque arbitrantur fingere nugas.
His facile ignosco. Neque enim dedit omnibus unum
Natura ingenium: quidam caelestia semper
Mente agitant, semperque aliquid sublime revolvunt:

Nonnulli tantum quae sunt mediocria curant,
Nec procul a terris multum se attollere gaudent.
Innumeri tellure iacent, nec surgere possunt
Omnino, totoque animo tellure morantur:
Non secus ac volucres spatiantur in aëre quaedam
Sublimi, et levibus pennis altissima tranant:
Nonnullae medias percurrunt aëris oras,
Nec multum sublime volant, pars caetera in imo
Versatur spatio, et terris vicina frequentat.
Quare non mirum est, si nostris credere dictis
Turba nequit, siquidem turbae crassissima mens est.
Vera tamen sunt quae dixi: nam quomodo quisquam
Montibus in rigidis inter deserta manere
Solus sponte sua, et tam duram ducere vitam
Posset? Nempe brevi rueret, nisi quis Deus illum
Consolans blande tanto moerore levaret.
Credite, qui loca sola colit desertaque, vitans
Humanos coetus, aut prorsus desipit, aut est
Plus homine, et crebro fruitur sermone deorum.
Hoc pacto priscos olim vixisse prophetas
Fama refert: multos etiam post funera Christi,
Quos sanctos dixere patres: et tempore nostro
Complures tali funguntur munere vitae.
Hos tu homines, cum prudenter sciteque loquantur,
Cum faciant miranda, et cum ventura recludant,
Deliros, hebetes, contemnendosque putabis?
An magis afflatos divino numine credes?
Praeterea multos Ecclesia sancta fuisse
Affirmat, qui saepe deos videre beatos.
Credere cur nolim, cum sancta Ecclesia dicat?
Non sunt nugae igitur, sed consentanea vero,
Posse hominem affari divos coram, atque videre:

Quod reor esse bonum summum, finemque bonorum
Cunctorum quaecunque homini contingere possunt,
Donec praesentis vitae freta turbida sulcat.
Cum vero elapsus mortali carcere abibit
Spiritus, abducens secum haec tria, quae sibi semper
Sunt propria, mentem, sensum, motum, aetheris oras
Exultans petet, et felix perfecte erit illic:
Quippe habitans cum diis, Deus efficietur et ipse.
O caelum immensum, o pulcherrima regia divûm,
Quam pura es, quam perspicua et mirabilis, et quot
Undique sideribus variis ornata renides,
Regia cunctarum plenissima deliciarum.
Nam si tot pulchris et gratis rebus abundat
Terra,hominum locus ac pecudum, vilissima mundi
Portio: quid de te censendum? stant ubi sancti
Caelicolae rerum domini, regesque beati?
O utinam, postquam mea tristia fila sorores
Lanificae implerint, liceat mihi corporis huius
Exempto latebris, illuc accedere, et illic
Deliciis tam mirandis sine fine potiri!
Iamque ego Zodiaci divino munere nostri
Sidera librorum numero duodena peregi:
Longum opus, et longo studio longoque labore
Confectum tandem, atque extremo limite clausum.
Quas tibi agam grates, o mundi maxime princeps,
Qui me iussisti tam pulchra et grandia coepta
Audere, audentique animum viresque dedisti?

Gloria lausque tua est, si quid mea pagina pulchri
Continet atque boni: pulchrum namque omne bonumque
Ex te oritur, tu principium finisque fuisti
Tanti operis, tu rexisti mentemque manumque;
Gratulor ergo tibi soli; tuus est honor omnis.
Si qua tamen mihi debetur mercedula, posco
Te Deus hoc, ut quando aderit meta ultima vitae,
Vitae, quam noctu per inania somnia duco:
Quam redeunte die varius labor urget et angit:
Vitae, quam nemo sapiens non novit amaram:
Parcere digneris misero mihi, crimina delens
Omnia quae admisi (heu) mentis caligine caeca,
Atque animam patiare meam requiescere caelo.
Tu, liber, interea diversa per oppida curre,
Invidiam subiture gravem: nam multus ubique
Oblatrator erit, cuius lacerabere morsu.
Non deerunt certe, qui, cum nil edere possint
Dignum laude, tamen gaudent maledicere semper,
Carpendisque aliis famam venantur inanem:
Hos tu lividulos catulos, orisque maligni,
Exosus refuge, et doctos inquire bonosque,
Qui pauci sunt: sed paucis potes esse beatus.
Nimirum pauca in terris Deus optima gignit.
Hos reverenter adi, et merces his exsere nostras.
Quas si laudarint, satis est: quid caetera dicat
Turba, parum cura, et vulgi convicia ride.
Iudicium vulgi insulsum, imbecillaque [illegible]s est:
Stulta placent stultis: obsonia quisqu[illegible]lato
Digna suo quaerit: non omnibus una [illegible]ptas:
Sed docti atque boni, quae sunt pia, [illegible]et honesta,
Auscultant, avideque legunt, discuntque libenter.

Hic cibus illorum est, haec consolatio mentis.
Talibus ergo viris (nisi me praesagia fallunt)
Gratus eris, vultuque hilari spectabere ab illis.
Vade igitur felix, liber, et longissima vive
Tempora: quumque meos tellus obduxerit artus,
Tu varios populos diversaque regna superstes
Quaere, studeque meum late diffundere nomen.

A Palingenio

Palingenius mendosus
fisteus et [illegible].
chiavicus.

Fornutius
inventitus quae
[illegible] dabat voluptatem
pueribus e mox
Brigidae Vergilii
frangit scotulos.